KUR'ÂN TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ
EL-EŞBÂH VE'N-NEZÂİR Fİ'L-QUR'ÂNİ'L~KERÎM

Mukâtil b. Süleyman el-Belhî el-Horâsânî

Çeviri Hakkında

Çeviride, ilk baskısı 1975'te, ikinci baskısı -ilk baskıdan tıpkı basım olarak- 1994'te yapılan nüsha esas alınmıştır.
Çeviriyi sunarken aziz okuyucunun dikkatine aşağıdaki hususları arzetmekte fayda mülâhaza ediyoruz:
1. Kitap, tahkik edildiği için —anlamı değiştirmedikçe- muhakkikin işaret ettiği metin ve yazma farkı çeviride gösterilmemiştir.
2. Muhakkik, metnin orijinalinde bir kısmı verilen âyetlerin, dipnotta bazan tamamını vermiştir. Gerekli olmadıkça bunları çeviride göstermedik.
3. Müellifin, "el-Vechu'1-Evvel, es-Sâni" [birinci, ikinci... vecih] diye zikrettiği yerleri müteselsil rakam ile (1., 2., 3. şeklinde) gösterdik.
4. Çeviri esnasında, anlamı bir şekilde dercedilen muhakkik notları çevirilmemiştir.
5. Arabça neşirde, muhakkik tarafından dipnotta gösterilen sûre isimleriyle âyet numaraları, tercümede metin içinde ve paranteze alınarak (örnek: Bakara/23 şeklinde) verilmiştir.
6. Müellifin zikrettiği sûre isimleri yerine, yaygın olarak kullanılan isimler tercih

edilmiştir.
7. Diğer tasarruflara, yeri geldikçe dipnotlarda "çeviren" rumuzuyla işaret edilmiştir.
8. Kitap, asıl itibariyle lafızları tefsir etmeye dair olduğundan, kimi zaman meallerde, kimi zaman madde başlıklarında, kimi zaman açıklamalar esnasında izahı yapılan lafzı zikrederek dikkat çekmeye çalıştık.
9. Muhakkikin, Türkçe'de yansıtılması mümkün olmayan, yahut gerek duyulmayan, yahut otomatikman tercüme içine dercedilmiş olan dipnotlarını ayrıca çevirmedik.
10. Araya girecek Arabça ibareleri -ilmî usûlden kısmen fedakârlık pahasına da olsa- okuyucuya rahat hitabı esas alarak mümkün mertebe azalttık.
11. Madde başlarını aslına uygun yazdık, ayrıca Arabçalannı da [3 koyduk.
12. Ayet meallerini, Mukâtil b.-Süleyman'ın açıklamalarını dikkate alarak yaptık; meal ile Mukâtil b. Süleyman'ın açıklamaları arasında bütünlük sağlamaya çalıştık.
13. Muhakkikin, dipnotta âyet referanslarmdaki hatalarını düzelttik.
14. Ayrıca, Mukâtiî b. Süleyman'ın, bilhassa kelime işti-kakıyla ilgili hatalarına -ki oldukça az sayıdadır- dikkat çektik. Kendilerine işaret olunan âyetlerin de mümkün mertebe yerlerini gösterdik. Şahsımıza ait bu ve benzeri notları, "çeviren" imzası ile muhakkikin notlarından ayırdettik.
15. Çeşitli bakımlardan1 önem taşıyan böyle bir eseri Türkçe'ye kazandırma lütuf ve ihsanını esirgemeyen Rab-bimize hamd u senalar ederiz.
Başarı Allah'tandır
M Beşir Eryarsoy
Ağustos 2003[1[1]]

Rahman-rahîm Allah'ın Adıyla

Önsöz[2[2]]

Hamd, bütün iyiliklerin, nimeti sayesinde tamamlanabildiği Allah'a; salât ve selâm efendimiz Muhammed'e olsun.
İmdi, şu anda elinizde bulundurduğunuz eser, Hicrî 150 yılında vefat eden Belhli Mukâtil b. Süleyman'a ait olup el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Qur'âni'l-Kerîm adını taşımaktadır.
Kâhire'deki el-Câmiatu'1-Arabiyye'ye bağlı "Ma'ha-du'l-Mahtûtât"ta [Yazmalar Enstitüsü'nde] bulunan tek nüshanın filmine dayanarak tahkikini yaptım. Söz konusu bu nüshanın aslı ise, Türkiye'deki genel bir kütübhâ-nede 516 numara'da kayıtlı bulunmaktadır. Bu nüsha, iri ve güzel bir hat ile 7. asırda yazılmıştır.
Mukâtil b. Süleyman'ın geriye bırakmış olduğu kültürel mirastaki özel

---

1[1] Mukâtil b. Süleyman, Kur’an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 57-58.
2[2] Muhakkikin önsözünü ve Mukâtil b. Süleyman ile ilgili yazdığı dört bölümlük uzunca girişi, kısaltmak suretiyle aldık. (Redaktör).

ihtisasımın, bu eserin tahkikinde bana çok yardımı oldu. Bu ihtisasım neticesinde onun üslûbuna âşinâ oldum, görüşlerini öğrendim. Çünkü daha önceden Mukâtil'in Tefsir-i Kebîrinin tahkikini ve bunun 1851 sayfaya ulaşan 4 ciltlik baskısını da gerçekleştirmiştim.
Bu tefsir üzerindeki çalışmamın, Mukâtil b. Süleyman'ın el-Vücûh [el-Eşbâh] ve'n-Nezâir adlı eserini tahkik etmekte bana yardımı oldu. Çünkü metin, benim için anlaşılmaz ya da kapalı bir hâl aldığında -doğruyu tesbit için- Tefsire başvuruyordum.
Tahkikten önce Mukâtil b. Süleyman'ın hayatını ve sivrildiği ilimleri incelemeyi başa aldım ve ardından, Kur'ân ilimleri, bu ilimlerin lafzî zenginliğinin açıklanması ve lugavî icazının ortaya konulması açısından -temel kaynaklar arasında olan- el-Eşbâh ve'n-Nezâir isimli bu kitabı tanıttım; kitabın yöntemini, düşüncesini açıkladım.
Allah'tan bu eseri faydalı kılmasını niyaz ederiz. Şüphesiz ki O du'âları işitendir, kabul edendir.
Dr. Abdullah Mahmûd Şehhâte[3][3]

Mukâtil'in Hayatı

Adı Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr[4][4] el-Belhî'dir. Ezdli-lerin mevîâsıdır.[5][5] Künyesi Ebu'l-Hasen'dir.
Zehebî, biyografisinde ondan, "Müfessirlerin büyüğü Ebu'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman el-Belhî" şeklinde söz etmektedir.

---

[3][3] Mukâtil b. Süleyman, Kur'an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 59-60.

[4][4] Kaynakların çoğu adının Mukâtil b. Süleyman olduğunu belirtmekle birlikte dedesinin adını vermemektedir. Bunu böylece bildiren kaynakların bazıları: İbnu'1-Esir, el-Kâmil fi't-Tâ-rih, V/354; er-Râzî, el-Cerhu ve't-Ta'dîl,

IV/355, Hind baskısı; Nevevî, Tehzîbu'l-Esmâ, 11/115; Zehebî, Siyei'u A'lâmi'n-Nube-lâ, VI/65; Zehebî, Mizânu'l-İ'tidâl, III/196. Dedesinin adının "Bişr" olduğunu belirten bazı kaynaklar: el-Hatib el~Bağdâdî, Târihıı Bağdad, XIII/160; el-Makdisî, Tehzî-bu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl (yazma 10. cild). Dedesinin adının "Beşîr" olduğunu belirten bazı kaynaklar: Vefâyâtu'l-A'yâıı, V/341; Tehzîbu't-Tehzîb, X/279; Ziriklî, el-A'lâm, VIII/206; Kehhâle, Mu'cenin1 l-Müellifin, XII/317. Ben dedesinin adının "Bişr" değil, "Beşîr" olduğunu tercih ediyorum. Çünkü eski kaynaklar çoğunlukla harflere nokta koymayı ihmal ediyordu. Bu nedenle "Beşîr" adını noktasız olarak yazdıklarından "Bişr" e benzerlik arzediyordu. İbn Teymiye'nin Fetâva sınâa. (11/92), "Mukâtil b. Bukeyr" diye geçmekte ise de bu "BeşVden tahrif edilmiştir. Nitekim kaynakların çoğunluğu dedesinin adının "Bişr" değil "Beşîr" olduğunu belirtmektedir. Bkz. Zerkeşî, el-Burhân, I/6'daki dipnot.

[5][5] îbn Dureyd, el~İştiqâq -Tahkik: Abdu's-Selâm Hârûn- 501. Fakat İbn Dureyd'in belirttiğine göre, Esed b. Şerik oğulla-n'nm Basra'da "Esed Oğulları Mahallesi" diye bilinen bir mahalleleri vardı. Ancak Basra'da Esed b. Huzeyme oğullan'nm mahallesi yoktur. Daha sonra şunları söylemektedir: "Onların mevlâlarından [azad edilmiş köle olarak kendilerine nisbet edilenlerden] biri de tefsiri bulunan Mukâtil'dir."
Mukâtil'in Beîh'de doğup daha sonra Merv'e, oradan Basra'ya, arkasından da Bağdat'a gittiğini, daha sonra tekrar Basra'ya dönüp hicrî 150'de vefat edinceye kadar orada kaldığını bildiğimize göre, Mukâtil'in Esed 'oğulları'na velâ yoluyla bağlı oluşunun Basra'da gerçekleştiği görüşünü tercih etmekteyiz.

Mukâtil, Horasan bölgesinin bir şehri olan Belh'te dünyaya geldi. Kaynaklar onun Basra'da Hicrî 150 yılında vefat ettiğini belirtmişler, ancak hangi yılda doğduğundan s.öz etme mislerdir.[6[6]] Rivayetlerden, Mukâtil'in Hicrî 80 yılında doğmuş olduğu kanaati ağırlık kazanmakla birlikte, bu tarihten önce doğmuş olması da mümkündür.
Mukâtil, Hicrî 2. asrın ilk dilimlerinde vefat etmiş tabiînin ileri gelen âlimlerinin bir çoğundan rivayette bulunmuştur; Mücâhid b. Cebr el-Mekkî (v. 104 H.); Ata b. Ebî Rebah el-Mekkî (v. 114 H.) gibi.[7[7]] Fakat onlardan yaptığı rivayetler muîıkatı'dır. İbrahim el-Harbî bu hususta şöyle demiştir:
Mukâtil, Mücâbid'ten hiçbir şey dinlememiştir, onunla karşılaşmamıştır. Ancak Mukâtil, ilim adamlarının tefsirle ilgili görüşlerini toplamış ve bunlara dayanarak -onlardan şifahen işitmeksizin- tefsir yapmıştır.[8[8]]
Mukâtil, Belh şehrinde yetişti, sonra Merv'e gitti. Her ikisi de Horasan bölgesinin ünlü şehirlerindendir. Mukâtil'in yetiştiği ve kültürlerinden, dinî-mezhebî görüşlerinden etkilendiği bu ülke, doğunun en verimli ve en geniş ülkesidir. Sınırlarım kuzey-doğudan Mâverâu'n-Nehir, güney-doğudan Sind ve Sicistaıı ülkeleri, kuzeyden ise Harizm ve Türkistan'daki Oğuzların ülkeleri, güneyden ise Fârisîlerin diyarı [İran] teşkil etmektedir.[9[9]]
Horasan Hicrî 2., 3. ve 4. asırlarda İslâm ülkesinin fikrî hayatının en önemli merkezlerindendir. Burada pek çok büyük muhaddis, pek çok müfessir ve fakih yetişmiştir.
Grek uygarlığının bir merkezi olan Belh'te doğup yetişen Mukâtil, buradaki mabedleri gördü, dînleri tanıdı.
Ekumenikler döneminde Zerdüştlüğün kutsal şehri olan Belh'te -daha sonra-Kuşânîler kralları döneminde Budizm de yaygınlık kazandı.[10[10]]
Arablar tarafından fethe dili ncey e kadar Belh'te Zer-düştlük, Budizm'in yanıbaşmda yaşamaya devam etti. Bu iki din ile birlikte aynı zamanda Manilik ve Nesturi Hris-tiyanlığı da hayatiyetlerini sürdürüyordu. Bununla birlikte üstünlük Budizm'de idi. Ziyaretçiler her yandan buraya geliyordu, aralarında pekçok Çinli de bulunuyordu. Budist enstitüsü olan Nevbahar'a gelirlerdi ki burası büyük ve dehşet verici bir mabetti. Arablar tarafından fet-hedildiği günlerde Belh'te en büyük dinî mevki, Nevba-har'm hizmetkârı Bermek'in idi. Abbasî vezirlerinin içinden çıktığı aile olan Bermekîler de bu din adamları aile-sindendirler.[11[11]]
Bu büyük Merv,[12[12]] Horasan şehirlerinin en büyükle-rindendir. Bu şehre nisbet,

---

6[6] el-Kâmil; Târihu Bağdad; Mizânu'l-Î'tidâl; Âlâm; Mu'cemu'l-Müellifln.
7[7] Târihu. Bağdad, XIII/160; el-Makdisî, Tehzîbu'l-Kemâl, 10. ciH.
8[8] el-Makdisî, Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl, 10. cilt.
9[9] Corci Zeydan, Târihu't-Temedduni'l-İslâml, 11/50.
10[10] İslâm Ansiklopedisi, IV/78. Şunu da eklemektedir: "Burası eski Horasan vilâyetinin siyasî merkezi idi. Daha sonra burası Toharistan krallığının kültürel ve dini merkezi haline gelmiştir."
11[11] islâm Ansiklopedisi, IV/79; "Belh" maddesi.
12[12] Bu yolla Merv er-Ruz'dan ayrılmak istenmiştir. Aralarında beş günlük mesafe vardır. Merv, çakmaktaşı olarak kullanılan "beyaz taş" anlamındadır.

-gayr-i kıyası olarak- "Merze-vî" şeklinde yapılır. Merv ile Nisâbur arası 70, Merv ile Belh arası ise 122 fersahtır. Mukâtil Belh'den Merv'e geçmiş, orada ikamet edip oradan evlenmiştir.13[13]

Mukâtil, Belh'e ve Horasan'a da nisbet edilmiştir. Biyografi kitapları ondan, "Mukâtil b. Süleyman el-Belhî,14[14] el-Mervezî,15[15] el-Horasanî"16[16] diye sözetmektedirler.

Mukâtil zekâ, feraset ve bilgi sahibi harika bir kişi olmakla birlikte.,' etrafında olup bitenlerden de etkilenmiştir.

Mukâtil'in doğup yetiştiği Belh'in, çeşitli dînlerin kaynaştığı bir şehir olduğunu ifade etmiştik. Orada Zer-düşler, Budistler, Maniheistler ve Hristiyanlar vardı. Bu dînler Arab fütuhatı zamanına kadar -üstünlük her ne kadar Hindu Budistlerde ise de- komşu olarak yaşadılar.

Mukâtil, doğup yetiştiği Belh'ten Merv'e geçti. Horasan'da belli bir konuma sahip oldu. O kadar ki, Horasan emirleri ile onlara karşı ayaklananlar arasında barış görüşmelerinde aracılık yapıyordu.

Mukâtil daha sonra Irak'a geçmiş, Basra'da konaklamış, Bağdat'a gitmiş, orada Hadîs rivayet etmiş, sonra Basra'ya tekrar geri dönerek Hicrî 150 yılında vefat etmiştir.17[17]

Mukâtil'in hangi yılda doğduğunu kesin olarak tesbit edemediğimiz -ancak Hicrî 80 yılında doğduğunu tercih ediyoruz- gibi, Irak'a hangi sene gittiğini de tesbit edemiyoruz.

Mukâtil, o dönemde Irak'ın ikinci önemli kenti olan Basra'da konakladı. Irak'ta çeşitli dînler, mezhebler ve görüşler bulunmaktaydı. Eski dînlerin bir yatağı idi. Süryanîler orada yayılmış ve İslâm'dan Önce okullarını tesis etmişlerdi. Bu okullarda Yunan felsefesini, Fars hikmetini okutuyorlardı. Irak'ta İslâm'dan önce akîde konularında birbirleriyle mücâdele eden Hristiyan mezhebleri vardı. İslâm'dan sonra da Irak çeşitli türlerin bir karışımı olmaya devam etti. Orada pekçok fitne ve çalkantılar zuhur etmişti. Siyasî ve akîdevî bakımdan birbirleriyle çatışan görüşler vardı. Şia oradaydı, -kırsal kesimlerinde-Hâricîler vardı, Mutezile oradaydı. Yine Irak'ta tabiînin müctehidleri vardı. Sahabîlerin ilmini taşımaları; dinî ilimleri çok iyi bilmeleri sebebiyle onlara rağbet ediliyor-du. Kısacası Irak'ta birbiriyle çatışan görüşler, mezhebler ve inançlar yaygındı.18[18]

Ebû Hanife ile çağdaş olan Mukâtil Basra'da ikamet etmişti. Tartışma ve muhalif görüş sahiblerinin çoğu da Basra'da bulunuyordu.

Emevî ve Abbasîler döneminde Basra, Irak'ın en önemli merkezlerindendi. Basra ile Küfe arasında büyük bir rekabet vardı. Her iki şehrin de Mukâtil

---

13[13] Tehzîbu'l-Kemâl, 10. cilt, flîukâtil'in biyografisi (Dâru'1-Kütü-bi'1-Mısriyye'deki el yazması).

14[14] Tehzîbu't-Tehzîb, X/279; Râzî, el-Cerh ve't-Ta'dîl, IV/355; Tehzîbu'l-Kemâl, 10. cilt; el-Alâm, VIII/206.

15[15] Mu'cemu'l-Müellifln, XII/317.

16[16] Tehzîbu't-Tehzîb, X/279; Tehzîbu'l-Kemâl, 10. cilt; Mu'cemu'l-Müellifin, XII/317.

17[17] Târihu Bağdad, XIII/X69; Tehzîbu'l-Kemâl , 10. cild yazma; Mu'cemu'l-Müellifin, XII/317.

18[18] Muhammed Ebû Zehra, Ebû Hanife, 18.

döneminde belirli özellikleri bulunuyordu. Basra tartışma ve kelâm ilmi, karşılıklı münazara ve kıssa anlatımı ile öne geçmişti. Yine Basra'da pekçok fırka ortaya çıkmıştı. Mutezi-le'ye mensub en önemli fırkalar da Basra'da idi.
Mukâtiî Basra'ya gittiğinde orası pekçok fırka ile dolup taşıyordu.
Hayatının son- dönemini Irak'ta geçiren Mukâtil'in, -daha önce Horasan'da Emevî emirleriyle ilişkisi bulunduğu gibi- Irak'ta Abbasî halifeleri ile ilişkisi bulunuyordu.
Mukâtil Basra'dan Bağdad'a geçti. O sırada halifeliğin baş şehri olması hasebiyle, Bağdat'a göçedenler çoğalmıştı; bunların içinde birçok da âlim vardı.
Mukâtil Bağdat'ta ünlü birisi idi. Halifelerle oturup kalkar, emirler ona sual sorar, danışırlardı. Geniş bilgisi ve pekçok maîumatıyla da ün salmıştı.
Mukâtil'in sıfatlarla ilgili görüşleri etrafa yayıldı. Nihayet halife Mukâtü'e sordu:
— Bana senin (Allah'ı) teşbih ettiğine dair haber ulaştı.
— Hayır, ben sadece şunu söylüyorum: De ki: "O Allah ki birdir. Allah ki sameddir. Doğurmamıştır, doğmamıştır, O'na bir denk de olmamıştır." Kim (benim hakkımda) başka bir şey söylerse yalan söylemiş olur.[19][19]
Sonra Mukâtil Bağdad'dan Basra'ya döndü ve Hicrî 150 yılında vefat edinceye kadar orada kaldı.[20][20]
Mukâtil'in Tefsir'inde, ashâb-ı kiram'dan Basra'da vefat edenlerin isimleri de zikredilmiştir.
Basra'da Esed oğullarının ayrı mahallesi vardı. Bunlar da Şerik b. Mâlik'in oğulları idiler. Mukâtil de Basra'da onların mevlâlarından [velâ akdiyle onlara bağlı olanlardan] idi.[21][21]
Mukâtil, hayatının ilk yarısını Horasan'da, ikinci yarısını da Irak'ta geçirdi. Başka şehirlerde de ikâmet etti. Ancak oralardaki ikâmeti uzun sürmedi. [22][22]

Mukâtil Ve Hadîs İlmi

Hadîs âlimleri Mukâtil'i cerhetmiş; yalancılıkla ve Hadîs uydurmakla itham etmişlerdir. Bu nedenle de çoğunluk onu Hadîs rivayetine ehil görmemiş ve ondan Hadîs almamışlardır. Bununla birlikte müfessirler arasında üstün bir konuma sahip olup, tefsir konusunda kendisinden övgüyle sözedildiğinden, sika ve tanınmış pek çok kimse Mukâtil'den Hadîs rivayet etmiştir.[23][23]
Mukâtil'in, tefsirinde naklettiği rivayetlerin çoğunlukla Sahih(-i Buharı ve Sahih-i Müslim)de yahut da Sü-nenlerde yer aldığım gördüm.
Mukâtil; Sabit el-Bunanî, Sa'îd el-Makburî, Atâ b. Ebî Rebah, Atiyye b. Sa'd el-Avfî, Amr b. Şuayb, İbn Şi-hâb ez-Zührî, İbn Ömer'in azadlısı Nâfi, Zeyd b. Eşlem, Ensârın azadlısı Şurahbil b. Sa'd, Abdullah b. Bureyde, Abdullah b. Ebî

---

[19][19] Tehzîbu'l-Kemâl, 10 cilt; Tehzîbu't-Tehzîb, X/283.
[20][20] Târihıı Bağdad, III/169.
[21][21] İbn Dureyd, el-lştikak, Tahkik: Abdu's-Selâm Hârûn, s. 501, es-Sünnetu 'l-Muhammediyye, 1958.
[22][22] Mukâtil b. Süleyman, Kur'an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 61-67.
[23][23] Aynı yer.

Bekr b. Enes b. Mâlik, Muhammed b. Şîrîn, Ebû İshâk es-Sübleyî ve Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî'den rivayet etmiştir,
Mukâtil, Mücâhid b. Cebr el-Mekkî'den de rivayette bulunmuştur: fakat İbrahim el-Harbî, bu hususta şunları
söylemiştir:
• Mukâtil/Mücâhid'ten hiçbir şey dinlememiş ve onunla karşılaşmamıştır.
• Mukâtil çeşitli kimseleı-in tefsire dair görüşlerini derleyip topladı ve onlardan bizzat dinlemeksizin buna göre tefsir yaptı. Eğer herhangi bir kimse Ma'mer'in ve Seyhan'ın Katâde'den yaptığa tefsiri toplasaydı, buna göre tefsir yapması güzel olurdu.
• Ben kendi tefsirime ondan (yani, Mukâtil'in tefsirinden) herhangi bir şey sokmadım.
el-Kelbî'nin tefsiri Mukâtil'in tefsiri ile aynı düzeydedir.
Mukâtil'den rivayette bulunanlar arasında ise İsmâîl b. Ayyaş, Sa'd b. es-Salt, Süfyan b. Uyeyne, Abdu'r-Rah-mân b. Muhammed el-Muhâribî, Abdu'r-Rezzak b. Hem-mam, el-Velid b. Müslim, Eb:û Nusayr Sa'dâl, İbn Sa'îd el-Belhî, Ebû Hayve, Şureyh b. Bureyd el-Himsî, Ebû Nasr Mansur b. Abdu'l-Hâmîd el-Barudî, Ebu'l-Cüneyd ed-Da-rir, Ebû Yahya el-Hammanî, Bakıyye b. el-Velîd, vŞebâbe b. Sevvâr, İmad b. Kîrat en-Nej'sabûrî, Abdullah b. el-Mübârek, Abdu'r-Rahmân b. Süleyman (b. Ebi'1-Hûb), Abdu's-Samed b. Abdu'l-Vâris, Attab b. Muhammed b. Şevzeb, Ali b. el-Ca'd, îsâ b. Ebî Fâtıma {İbn Subeyh], îsâ b. Yûnus, Haremî b. Umâre b. Ebî Hanîfe, Hammad b. Muhammed en-Nevârî, Hamza b. Ziyad et-Tûsî, Nasr b. Hammad el-Verrâk, Yahya b. Şibl, Yûsuf b. Hâlid es-Sum-nî, el-Velîd b. Merised el-Beyrût[24[24]] bulunmaktadır.
Kimi güvenilir [sika] Hadîs âlimleri Mukâtil'den övgüyle sözetmiş ve onun konumunun yüksekliğini dile getirmiştir: İmam Şafii şöyle demiştir:
Her kim tefsirde derya kadar geniş olmak isterse, o Mukâtil b. Süleyman'ın ortaya koyduklarına muhtaçtır.
Süfyan b. Uyeyne, Meş'ar ile Hammad b. Amr arasındaki şu konuşmayı nakletmektedir:
Meş'âr, Hammad b. Amr'a -Mukâtil'i kastederek- şöyle sordu:
— Adamı nasıl buldun?
Hammad b. Amr da şöyle cevap verdi:
— Eğer onun söyledikleri bir ilim ise, ondan daha âlim olabilir mi bilmiyorum.
Abdullah b. el-Mübârek de Mukâtil'in tefsirini görünce şöyle demiştir:
Bu ne kadar büyük bir ilim, keşke bu İlmin bir de isnadı olsaydı.
Abd b. Kesir de şöyle demiştir:
Allah'ın kitabını Mukâtil'den daha iyi bilen bir kimse kalmadı.
Ebû Hanîfe'nin oğlu Hammad şöyle demiştir:
Mukâtil tefsirde el-Kelbî'den daha bilgilidir. Bakiyye ise şöyle demiştir:
Ben Şu'be'ye, Mukâtil b. Süleyman hakkında sual sorulduğuna pek çok kere

[24[24]] Tehzîbu'l-Kcmöl, 10. cilt (Mukâtil'in biyografi); Miz&nul-rtı-dal, III/196; Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 1/6, 65; Tehzîbu't-Tehzıb, X, 279; Târihu Bağdad, XIII/160.

şâhid oldum; fakat bir defa olsun ondan hayırdan başka bir şekilde sözettiğini duymadım. .;.
Ali b. el-Hueeyn b. Vâkid el-Mervezî, Merv ahalisinden Abdu'l-Mecîd'den naklen şöyle demiştir:
Mukâtil b. Hayyan'a sordum:
— Ey Ebû Bestam! Sen mi daha âlimsin, yoksa Mukâtil b. Süleyman mı?
Şöyle cevab verdi:
— Ben Mukâtü'in insanlar arasındaki bilgisini, diğer denizler arasında yeşil deniz gibi gördüm.
Tefsirindeki ve diğer eserlerindeki aklî yöne gelince, o bu hususta gerçekten coşkun bir deniz gibi olup hep ilerdedir, kimse onu geride bırakanıamıştir. İmam Şafii'nin onun lehindeki şehâdetiyle bu böyledir.
Şayet bizler Mukâtü'in mirasını ihmal edecek olursak, fikir ve uygarlık mirasımızdan önemli bir bölümü ihmal etmiş oluruz. Hatta aklî tefsirin ilk ürününü dahi ihmal etmiş oluruz. Oysa bu, diğer toplumların geçmişleriyle övündüğü ve geçmişlerinin kültürel mirasını canlandırmakta birbirleriyle yarıştığı bir zamanda yapılacak bir iş değildir. [25][25]

Mukâtil Ve Kelâm İlmi

Sadece fırka ve mezheblere dair eserler Mukâtil'e, "Allah et ve kandır..." sözünü nisbet ederler. Böyle bir ifade Mukâtü'in Tefsirinde kesinlikle yoktur.
Bazı Kelâm imamları ile fırka ve mezheb tarihçileri Mukâtil'den övgüyle sözetmiş ve onu, sapıklık ve inkârın bertaraf edilip önlenmesi için bir temel ve dayanak kabul etmişlerdir.
Mesela Şehristanî, Mukâtil'i selef imamlarından birisi olarak kabul etmiş, onu İmam Mâlik b. Enes'le birlikte değerlendirmiştir. Şöyle ki:
Hadîs ashabından selef, Mutezile'nin, Allah'ın ilmi ve râşid imamlardan öğrenegeldikleri Sünnet'e muhalefet konusunda ileri gitmeleri, Umeyye Oğulları'ndan bir topluluğun Kaderi görüşleri desteklemeleri, Abbasî halifelerinden bazılarının Allah'ın sıfatlarını nefy ve Kur'ân'm mahluk olduğu hususundaki kanaatleri savunmaları karşısında, Ayet ve Hadîslerde bulunan müteşâbîhler hakkında Ehl-i Sünnet ve'1-Cemaat'in görüşünü sağlam delillerle ortaya koymada aciz kaldılar. Ahmed b. Hanbel, Dâvûd b. Ali el-İsfehanî ve selef imamlarından bir topluluk kendilerinden önce gelen Hadîs ashabından olan Mâlik b. Enes ve Mukâtil b. Süleyman gibi mütekaddimlerin selef yöntemi üzerinde yürüdüler ve böylelikle selâmetli yolu izleyerek şöyle dediler:
"Bizler Kitap ve Sünnet'te vârid olanlara îmân ederiz, te'vîle kalkışmayız. Bunungla birlikte kesinlikle Yüce Allah'ın yaratılmışlardan hiçbir şeye benzemediğini de biliriz. Şunu da biliyoruz ki, hayâlimizde canlanan her şeyin yaratıcısı ve takdir edicisi O'dur."

---

[25][25] Mukâtil b. Süleyman, Kur'an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 67-70.

Böylelikle onlar teşbihten alabildiğine sakınır ve çekinirlerdi. Nihayet demişlerdir ki:
"Yüce Allah'ın, İki elimle yarattığım âyetini okuyunca, elini oynatanın elini, yahut da Mü'minin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmak arasındadır Hadîsini rivayet edince parmaklarıyla işarette bulunan kimsenin parmağım kesmek icab eder."[26][26]
İmam Şafii de, Kur'ân tefsiri konusunda herkesin Mukâtil b. Süleyman'a muhtaç olduğunu ifade etmiştir.
Dr. Subhi espâlih, Mukâtü'in müslüman âlimlerin ve müfessirlerinin büyüklerinden biri olduğunu belirtmektedir.[27][27]
Bu sebeble diyoruz ki: Şayet Mukâtil b. Süleyman, "Allah, etten ve kandandır" demişse, kahrolsun. Ancak insaf, şunu söylememizi gerektirir; Böyle bir görüş Mukâ-til'e, onun biyografisinden sözeden eserlerden ya da tarih kitaplarından herhangi birinde nisbet edilmiş değildir. Bu görüş ona sadece fırkalara ve mezheblere dair kitaplarda nisbet edilmiştir. Fırkaların görüşlerini anlatan kitaplar ise hasımlarının sözlerini bazan mübalağalı olarak aktarırlar.
O halde bize düşen Mukâtü'in görüşlerini bizzat kendi kitaplarından tesbit etmektir. Güzel bir rastlantıdır ki, onun kimi kitapları kütübhânelerde yazma olarak bulunmaktadır. Ben onun bir kitabının filmini elde etmiş ve okumuş bulunuyorum.
Dr. Muhammed Yûsuf Mûsâ diyor ki:[28][28]
Biz şuna inanıyoruz: İnsaflı bir araştırmacıya yakışan, hasmın hasmı hakkındaki sözünü ve hasmına nisbet ettiklerini ona ait kabul etmekte son derece ihtiyatlı davranmasıdır. Özellikle de Bağdadî'nin el-Fark Beyne'l-Fı-rak'ı ile Şehristanî'nin el-Mile'l-ve'n-Nihal'i böyledir. Bunlar İslâm mezhebleriyle ilgili önemli kaynaklardandır. Birincisinin müellifi -İmam Fahru'd-Dîn er-Râ-zî'nin de belirttiği gibi- muhaliflere karşı oldukça muta-assıb bir kimseydi. Onların mezheblerini gerçek şekliyle anlatmadığı dahi söylenebilir. İslâm fırkalarının görüşlerini Şehristanî de ondan alarak nakîetmiştir.[29][29]
Fırkaların durumlarını açıklamaya dair te'lif edilmiş en eski eserlerden birisi olan el-Malatî'nin (v. 377 H.) Ki-tabu'l-Tenbih ve'r-Red[30][30] isimli eserini mütalaa edecek olursak, onun Mukâtil b. Süleyman'dan övgüyle söz ettiğini görürüz, hatta onu Kur'ân hakkında şüphe serdeden ve onda müteşâbih [çelişkili ifadeler] bulunduğunu iddia eden Zenâdıka'nm[31][31] görüşlerini reddetmek noktasında bir dayanak ve bir sığınak olarak değerlendirmiş ve demiştir ki:

---

[26][26] Şehristanî, el-Milel ve'n-Nihal.
[27][27] en-Nuzûmu'l-hlâmiyye, s. 179.
[28][28] Dâiretu'n-Maarifi'l-İslâmiyye, VI/210.
[29][29] Munâzarâtu'r-Râzî, Hindistan, 1315 H., s. 25.
[30][30] el-Kevserî, eserin mukaddimesi.
[31][31] Tercümeye esas aldığımız Arabça baskıda da ibare aynen böyledir. Ancak, el-M al atî'd en yapılan alıntıdan hareketle, -nefiy edatı olan- ley seran metinden düşmüş olduğu düşünülebilir. O takdirde, onda müteşâbih bulunduğunu iddia eden Zenâdıka'nm... ibaresi, onda müteşâbih bulunmadığını iddia eden/bulunduğunu reddeden Zenâdıka'nm... şeklinde olur. (Çeviren)

Bu kabilden olup da altından kalkamadığı soruların cevabını öğrenmek isteyen kimse, güvenilir ilim adamlarıtia başvuracak olursa istediğine kavuşur. Yemin ederim ki, hevâ (ve heves fırkalarına) mensub kimseler böyle bir durumda ayrılığa düşmüş ve sapılmışlardır. İşte bu, bizim güvenilir râviîerden, onların da Mukâtil b. Süleyman'dan naklettikleri bir hulâsadır. Eğer bunun üzerinde düşünecek olursanız -inşâallah- size faydalı olur.
(Bunun ardından da), "Mukâtil dedi ki..."32[32] deyip ondan, Kur'ân'm müteşâbihlerinin te'vîliyle ilgili yirmi dört sayfa nakilde bulunmaktadır. 33[33]

Mukâtil'in Şiîlik Ve Mürcilik'i

İbnu'n-Nedim, eî-Fihristıte şöyle der:
Mukâtil b. Süleyman; Zeydî, muhaddis ve kıraat âlimi-dir.34[34]
Kur'ân Tefsiri incelendiğinde Mukâtil'in, Şia'nın y dî koluna mensub olduğuna dair pekçok delil görülür. Şia'nın Zeydî kolu, İslâm cemaatine [Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'eJ en yakın Şia fırkalarından biridir. îtikadî meselelerde aşırıya kaçmamışlar; imamlarını nübüvvet ya da ulûhiyyet mertebesine yükseltmemişlerdir.
Mukâtil, Mürcie35[35] [irca görüşüne sahib] olmakla da itham edilmiştir. Nitekim Ebû Hanîfe de Mürcie olmakla itham edilmiştir. Mukâtil'in Tefsiri incelendiği vakit onun, "Küfür ile birlikte itaat fayda vermeyeceği gibi, îrnân ile birlikte de ma'siyet zarar vermez" diyen bid'atçi jVlürcie'den olmadığı anlaşılır.36[36]

Mukâtil Ve Tefsir İlmi-Kur'ân İlimleri

1. Mukâtil'in Tefsiri, rivayet ve dirayet tefsirini bira-rada ihtiva eder,
2. Mukâtil, Kur'ân'ı baştan sona tefsir eden ilk kişi midir?
3. İlk tefsir tedvin edenler,
4. Mukâtil'in Tefsiri mi öncedir, İbn Cüreyc'in Tefsiri mi?
5. Mukâtil'in tefsir ve Kur'ân ilimlerine dair telifleri. 37[37]

1. Mukâtil'în Tefsiri, Rivayet Ve Dirayet Tefsirini Birarada İhtiva Eder

Mukâtil pek üstün bir aklî deha ile âyeti tefsir ederdi. Bu sebeble İmam Şafii, "Tefsir öğrenmek isteyen Mu-kâtil'e muhtaçtır" demiştir.

32[32] Bkz. ehMalatî, et-Tenbih ve'r-Red, Tahkik: el-Kevserî, 58-82.
33[33] Mukâtil b. Süleyman, Kur'an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 71-74.
34[34] el-FiJırist, 1/179. Ayrıca bkz. Mu'cemu'l-Müellifîn, XII/317; et A'lâm, VIII/206.
35[35] İrca. iki anlamdadır: Biri, Onu ve kardeşini ertele (Şu'arâ/36) âyetinde olduğu gibi ertelemek; diğeri de ümit vermek mana-smdadır. (el-MileVve'n-Nihâl, 1/222)
36[36] Mukâtil, Şu'arâ/124 ve devamının tefsirinde, amelin îmânın bir gereği olduğu görüşünü savunuyor. (Mukâtil, Tefsir-i Kebîr, II/55b, 56a)
Mukâtil b. Süleyman, Kur'an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 74-75.
37[37] Mukâtil b. Süleyman, Kur'an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 75.

Mukâtii'in Tefsiri'nin ayırdedici özelliği kolaylık ve basitliktir. Bunun yanında âyetlerin anlamlarını ve Kur'ân'daki müteşâbihler ile Sünnet'te onunla alakalı olanları da tam anlamıyla kuşatır. O adeta sehl-i mümte-ni üslublu bir tefsirdir.
Görüşüme göre Mukâtil'in Tefsiri'nin, sahasında benzeri yoktur. Kolay ve sınırları belîi ifadelerle anlamı kuşatması, daha sonra da âyet ile ilgili en güçlü ve en uygun olan görüşü -ayrılıkları zikretmeksizin- tercih etmesi bakımından benzersizdir.
Mukâtil, Kur'ân'ı tam anlamıyla kuşatmıştı. Bunu "Mukâtil'in Külliyatında açıkça görmek mümkündür.38[38]
Mesela o şöyle diyor:
• Kur'ân-i Kerîm'de geçen her el-etrâb lafzı, lezzet ve zevk bakamından birbirine eşit otuzüç yaşındaki kızlar anlamındadır.
• Kur'ân-ı Kerîm'de geçen her el-ecdâs kelimesi, kabirler demektir.
• Kur'ân-ı Kerîm'de geçen her alâullâh ifâdesi, Allah'ın nimetleri demektir. (Onun elif harfi ile başlayan otuziki tane külliyât saydığını gördüm).
• Kur'ân-ı Kerîm'de geçen her Rabb'lerinin hamdi ile ibaresi, Rabb'lerinin emri ile anlamındadır. (Be harfinden on tane külliyât saymıştır).
• Kur'ân-i Kerîm'deki bütün tallahi lafızları, vallahi demektir. (Tefsirinde, te harfi ile başlayan bu türden beş tane külliyât vardır).
• Kur'ân-ı Kerîm'deki her el-cahîm kelimesi, pek büyük ateş demektir. (Tefsirinde, cim harfi ile başlayan beş tane külliyât geçmektedir).
• Kur'ân-ı Kerîm'deki her hasien lafzı, küçülmüş olarak demektir. (Tefsirinde, ha harfi ile başlayan yedi külliyât bulunmaktadır).
• Kur'ân-ı Kerîm'deki dâru'l-bevâr, kaumen bûrâ ve ti-câreten ten tebûr [sonu gelmez/tükenmez bir ticaret] ter-kiblerindeki her bur (kökünden gelen ikinci) lafzı, helak olmak, yok olmak anlamındadır. (Tefsirinde, dal harfi ile başlayan külliyât altı tanedir).
Buna benzer Mukâtü'in tesbit ettiği ve Kur'ân-ı Ke-rîm'in tamamında 248'e ulaşan daha başka külliyât da vardır.39[39]
Mukâtil'in bu şekilde Kur'ân'ın külliyâtına dair kapsayıcı açıklamalarda

---

38[38] Külliyât, Arabça'da küllü [her bir/tüm] diye başlayan açıklayıcı cümleler için kullanılır. (Çeviren)
39[39] Bunların üçü zel harfi ile başlar, Kur'ân'da zâtu behceh lafzı, "güzel, güzellikli, güzelliği olan" demektir. Altı tanesi ra harfi ile başlar, Kur'ân'daki her rahik kelimesi, "şarap" demektir. Üç tanesi ze harfi ile başlar; zerâbî [yaygı] gibi. On tanesi sin harfi ile başlar, sefere [yazıcılar], suhriyyen [alay etmek] gibi. Beş tanesi şın harfi ile başlar, Kur'ân'daki her şatat "zulüm" demektir. İki tanesi sad harfi ile başlar, sağırın [küçülmüşler olarak] gibi. Dört tanesi ti harfi ile başlar, Kur'ân'daki her tab kelimesi, "mühürlemek" anlamındadır. İki tanesi zı harfi ile başlar, zaile vechuhu müsvedden [yüzü değişerek karardı] gibi. Sekizi ayn harfi ile başlar, uruben [kocalarına aşık huriler] demektir. Dört tanesi ğayn harfi ile başlar, gül [aldatmak] gibi. Ondokuzu fe harfi ile başlar, fâlik [halık/yaratıcı] gibi. Dokuzu kaf harfi ile başlar, kulâbunâ gulfun [kalblerimiz kılıflıdır] ile fi ekinnetin [örtüler içerisindedir] gibi. Onbiri kef ile başlar, kazim ve mekzûm [kederli ve üzüntülü] gibi. Yirmibiri lam harfi ile başlar, lüm&ze [insanda muayyen bir şeyi ayıplayıp tenkid etmek] gibi. Yirmi tanesi mim harfi ile başlar, mağfiret gibi. Sekiz tanesi nun harfi ile başlar, nikâh kelimesi gibi. Ancak, nikâha erişinceye kadar (Nisâ/6) ibaresindeki nikâh kelimesi "ergenlik yaşı" manasmdadır. İki tanesi ke harfi ile başlamaktadır, hemnıaz ve hümeze [gıybet eden kimse] gibi. Otuzdokuz tanesi vau harfi ile başlar, uâridûn [girenler] gibi. Onbeş tanesi ya harfi ile başlar, yuhraun [koşarlar] gibi.

bulunması, onun Tefsiri'ne bu yönüyle bir özellik kazandırmıştır. Bu da Kur'ân'm Kur'ân ile tefsir edilmesi demektir. O bir âyeti tefsir ederken, hem onunla ilgili olan hususları, hem de anlamını tamamlayan hususları kaydetmektedir.
Gerçekten Mukâtil Kur'ân'ı Kur'ân ile -bu ilkenin en geniş anlamıyla- tefsir etmiştir. O, Kur'ân'm külliyâtını (yani, Kur'ân'da küllü [her bir] diye başlayan ibareleri), aynı hususta olmakla beraber az-çok farklılık taşıyan âyetleri, çelişki-/vehmedilen âyetleri, hayat ve ölümle ilgili âyetleri ve benzerlerini tedriciliklerine ve müteselsil sıralarına uygun olarak tefsir etmiştir. Zannederim Mukâtil bu hususların bir çoğunda ilktir. 40[40]

Mukatil'in Tefsîrindeki Nakli Yön

Mukâtil, Tefsiri'nde aynı konuyla ilgili âyetleri birara-ya getirir ve senedleri zikretmeksizin âyetle ilgili Hadîsleri kaydeder. Bundan dolayı onun Tefsiri'nde sahih ve gayr-i sahih rivayetler birbirine karışmıştır. Yine bu Tefsiri'nde Ehl-i Kitap'tan nakledilmiş İsrâîliyat da açıkça görülmektedir. Bilhassa Yüce Allah'ın, içlerini ve dışlarını yasaklanmış bir işe bulaşmaktan koruduğu peygamberlerin bazılarıyla ilgili naklettiklerinde bunu görüyoruz.
Mukâtil, Hz. Peygamberin (s.a) Zeyneb bt. Cahş ile evlenmesiyle ilgili âyetleri tefsir ederken, Yahudilerden gelme İsrâîliyat kabilinden rivayetlerden etkilenmiştir.
Râvilerin senedlere çokça önem verdikleri bir dönemde, senedleri zikretmeme sinin yanısıra, Mukâtil'in Tefsi-ri'ndekı en belirgin kusurlardan biri de İsrâîliyattır. 41[41]

Mukatil'in Tefsirîndeki Aklî Yön

Akl ile naklin içice olması Mukâtil'in Tefsirinde açıkça görülen bir husustur. Onun el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Our'âni'l'Kerîm isimli kitabı ile Tefsiru Hamsi Mieti Ayetin mine'l-Qur'âni ve bihâ Ahkâmun Fıkhıyye adlı kitabında da akl ile naklin içice olduğu açıkça görülmektedir. Aydınlık bir aklın etkisi bu Tefsirin köşesinde-bucağında net bir şekilde görülmektedir. Mukâtil'in sahip olduğu zekâ ve Yüce Allah'ın kitabını tefsir edecek kimse için gerekli olan her hususa dair geniş bilgisi bu konuda Mukâ-til'e oldukça yardımcı olmuştur.
O, Arab dili, bu dilin kelimeleri, kelimelerin terkible-ri, kelime ve terkiblerin delâletleri, bunun evrimi, müşterek ve müteradif lafızlar, meânî, beyan ve bedîi konusunda geniş bir bilgiye sahibti.
Aynı şekilde o icmali-1ebyîni, umumu-hususu, mutla-kı-mukayyedi, emrin-nehyin delâleti... gibi hususları bilmesinin yanısıra, akaidi, ilahiyatı, nübüvvâtı [nübüvvetle ilgili meseleleri] ve hükümlerini, çeşitli kıraatleri, tecvidi, nahvi ve

40[40] Mukâtil b. Süleyman, Kur'an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 75-78.
41[41] Mukâtil b. Süleyman, Kur'an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 78.

eski şiiri de biliyordu.
Özetle Mukâtil, müfessirin gerek duyacağı bütün ilimleri eksiksiz bilmekteydi. O bütün bunları Tefsirinde verimli bir şekilde kullanabilmiştir. Mukâtil, pekçok ilim ve bilgiyi kuşatan bir kişi olmakla birlikte, Tefsirinde bariz hatalar da yapmıştır. Bu hatalar ise, rivayetlerin senedini hazfetmek, tedlîs yapmak, Yahudi ve Hristiyanla-nn malumatlarım [İsrâîİiyâtı] Kur'ân tefsirine aktarmaktır. Bunlar, Mukâtil'in konumunu düşüren ve değerini azaltan büyük kusurlardır. Bu kusurlarına rağmen Mukâtil, dehası ile yüce ve üstün anlamları idrak ederek, Kur'ân'ı basit bir şekilde tefsir etmektedir. Bu sebeble onun Tefsiri, büyük bir beğeni kazanmış, ileri gelen imamların övgülerine mazlıar olmuştur.
İmam Şafii'nin, şu şehâdeti çok değerli ve muteber bir şehâdettir:
İnsanlar tefsirde Mukâtil'e muhtaçtırlar. Ahmed b. Hanbel'in de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Mukâtil, Kur'ân'ı bilen biri idi.
Ebû Hanîfe.'nin oğlu Hammad'm da şöyle dediği nakledilmiştir:
Mukâtil; tefsir ilmini, el-Kelbî'den daha iyi bilir.
İbrahim el-Harbî'den gelen rivayete göre şöyle demiştir:
İnsanları, Mukâtil'i tenkide iten şey kıskançlıktır.
Abdullah b. el-Mübârek, Mukâtil b. Süleyman'ın Tef-siri'ni tetkik ettikten sonra şunları söylemiştir:
Eğer o sika olsaydı, onun Tefsiri ne kadar güzeldi! Eğer rivayetlerinin senedi bulunsaydı, buradaki ilim ne kadar büyüktü!
Mukâtil b. Hayyan'a -ki o sika'dır- "Sen mi daha bilgilisin, yoksa Mukâtil b. Süleyman mı?" diye sorulunca, şöyle cevab vermiştir: :
Ben insanlar arasında Mukâtü'in bilgisini, ancak diğer denizler arasındaki yeşil denize benzetebiliyorum.[42[42]]

2. Mukâtil Kur'ân'ı Baştan Sona Tefsir Eden İlk Kişi Midir?

Rivayet yoluyla tefsir [et-tefsir bi'1-me'sûr], Rasûlul-lah'tan (s.a) ve o'nun ashabı ile tabiînden nakil yoluyla ortaya çıkmıştır. Müfessirlerin çoğunluğu bu tefsire bağlı ka-lıyor, ona bir şey eklemiyorlardı. Yani ilk başta tefsir, hakkında rivayet vârid olmuş âyetlerin açıklanmasından ibaret olup, Kur'ân'ın tamamı için tefsir sözkonusu değildi.
İbn Abbas'a nisbet edilen Tenvîru'l-Mikbâs gösterilerek bize itiraz edilemez. Çünkü bu Tefsirin ona nisbeti tenkid edilmiştir.
Mukaddimesinde bu Tefsiri el-Kelbî'nin Ebû Salih'ten, onun da İbn Abbas'tan rivayet ettiği belirtilmektedir. Bu rivayet yolu ise İbn Abbas'tan gelen rivayet yollarının en gevşeğidir.[43[43]]
Üstelik İmam Şafii şöyle demiştir:

[42[42]] Bütün bu rivayetler, Tehzîbu'l-Kemâl, 10. cilt, Mukâtil b. Süleyman'ın biyografisinde görülebilir. Mukâtil b. Süleyman, Kur'an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 78-80.
[43[43]] Tenvîru'l-Mikbas, s. 2.

İbn Abbas'tan tefsire dair ancak yüz kadar rivayet sabit olmuştur.[44[44]]
Hakkında şüphe edilmeyecek hususlardan birisi de şu ki, Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsiri, bize eksiksiz ulaşmış ilk Kur'ân tefsiridir.
Geriye şunu sormak kalıyor: Acaba Mukâtil'den Önce böyle bir tefsir te'lif eden oldu mu? Diğer bir ifâdeyle, Kur'ân-ı Kerîm'i Mukâtil'den önce veya onun devrinde eksiksiz tefsir etmiş müfessirler vardı da kitapları kayıp mı oldu?
Bu soruya cevap verebilmek için şunları hatırlatalım: İmam Şafii şöyle demiştir: Kim tefsir ilmini elde etmek isterse o, Mukâti! b. Süleyman'a muhtaçtır.
Ibrâhîm el-Harbî şöyle demiştir:
• Mukâtil, Mücâhid'ten birşey dinlememiştir. Ancak Mukâtil insanların tefsir ile ilgili rivayetlerini bir araya toplamış ve birşey dinlemeksizin buna göre tefsir yapmıştır. Eğer/'bir kimse Ma'mer'in ve Seyhan'ın Katâ-de'den naklettiği tefsir rivayetlerini biraraya getirecek olursa, bunları esas alarak tefsir yapması güzel olurdu.
• Ben Tefsirime ondan hiçbir şey almadım.
• el-Kelbî'nin Tefsiri, Mukâtil'in Tefsirinin aynısıdır.[45[45]] Mukâtifin dayandığı tefsirlerin rivayet yoluyla yapılmış tefsirler olduğunu görüyoruz. Mücâhid, Tefsirini İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. İbn Abbas'tan ise tefsir ile ilgili ancak yüz kadar sahih rivayet bulunmaktadır. Yani Mücâhid'in İbn Abbas'tan rivayet yoluyla oluşturduğu Tefsiri, sadece Mücâhid'in anlamaktan aciz kaldığı âyetlerin tefsirine münhasır idi. Mücâhid, anlamadığı âyetleri İbn Abbas'a sormuş ve bunların tefsirini levhalara kaydetmiştir.
ed-Dahhak'ın, kendisine sunulan Mukâtil'in Tefsiri'-ni, "Her kelimeyi tefsir etmiş" diyerek beğenmediği rivayet edilmiştir.[46[46]]
Bu ise Kur'ân-ı Kerîm'in tam bir tefsirinin Mukâtil'in Öncesi şöyle dursun, Mukâtil'in döneminde bile alışılmadık bir şey olduğunu ve Mukâtil'in Kur'ân-ı Kerîm'i tam olarak tefsir edenlerin ilkleri arasında bulunduğunu gösterir. Tefsirinin, Mukâtil'in Tefsiri ile aynı olduğu söylenen el-Kelbî gibi çağdaşlarının da bu konuda onunla aynı özelliği paylaşmış olmaları muhtemeldir. Şu kadar var ki, Mukâtil b. Süleyman'ın ki hariç, Kur'ân-ı Kerîm'in tam bir tefsiri bize ulaşmamıştır.
Hicrî 161'de vefat eden Süfyan es-Sevri'nin Tefsiri Hindistan'da basılmıştır. Fakat bu Tefsir, her sûrede birkaç kelimeyi ve sınırlı sayıda âyeti tefsir etmekten öteye geçmemektedir.
Mesela Süfyan es-Sevrî'nin, Bakara süresindeki bazı âyetleri nasıl tefsir ettiğini görelim:
Yahut (bunların hali), semadan boşanan yağmurfa tutulan kimselerin hali) gibidir (Bakara/19) ibaresini, -Sa'îd b. Cubeyr'den naklen- "Yağmur yüklü bulut" diye tefsir etmiştir.
Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri halkeden Rabbini-ze ibâdet edin ki ittika

---

[44[44]] el-îtqân, 11/189.
[45[45]] Tehzîbu'l-Kcmâl, 10. cilt (Mukâtil b. Süleyman'ın biyografisi).
[46[46]] Tehzîbu'l-Kemâl, 10. cilt (Mukâtil b. Süleyman'ın biyografisi).

edesiniz (Bakara/21) âyetindeki tettegûn'u, -Ebû Necîh kanalıyla Mücâhid'ten naklen-"itaat" ile tefsir etmiştir.
Artık Allah'a nidler koşmayın (Bakara/22) âyetindeki e?ıdâd (nid'in çoğulu) kelimesini, -Mücâhid'ten naklen-"O'na denkler koşmayın" diye tefsir etmiştir.
Bildiğiniz halde... (Bakara/22) ibaresini ise, "Ey Ehl-i Kitap! Siz Tevrat ve İncil'de şüphesiz ki O'nun bir olduğunun belirtildiğini bildiğiniz halde" şeklinde tefsir etmiştir.
Yakıtı insanlar ve taşlar... (Bakara/24) ibaresindeki taşlan, "kibritten taşlar" diye tefsir etmiştir. İbn Mes'ud dedi ki: "Buradaki taşlar'dan murad, kırmızı kibrit'tir."
Süfyan, O onlara müteşâbik olarak sunulur (Bakara/25) âyeti hakkında şöyle demiştir: Müteşabih, "rengi bir, tadı farklı" demektir.47[47]
Dikkatimizi çeken husus şu ki, Süfyan es-Sevrî bütün âyetleri tefsir etmemektedir. Onun bir âyetten tek bir kelimeyi, ardından bir diğerinden bir ya da birkaç kelimeyi tefsir ettiğini, bazan da hiçbir kelimeyi tefsir etmeksizin âyetleri bırakıp geçtiğini görüyoruz.
Buradan şu sonuca ulaşıyoruz: Rivayet yoluyla tefsir ashâb, tabiîn ve etbau't-tâbiîn döneminde alışılagelmiş olan tefsirdir. Bu tefsir yönteminde, seleften nakledilen rivayetler ile yetinilir, haklarında herhangi bir tefsiri izah nakledilmemiş âyetlerin tefsiri yapılmaz.
Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsiri ise, Kur'ân'ın tamamını âyet âyet tefsir eden ve bize ulaşan ilk tefsirdir. Şüphesiz ki bu yöntem, o gün için bilinen bir yöntem değildir. Bundan dolayı ilim adamları Mukâtil'in yöntemine (yani, bütün âyetleri tefsir etmesine) tepki göstermişlerdir. 48[48]

3. İlk Tefsir Tedvin Edenler

Şu hususun açıkça bilinmesini isterim: Kur'ân'ı tam olarak ilk tefsir eden kimse ile ilk olarak tefsir tedvin eden kimse ve ilk müfessir tabirleri arasında fark vardır.
Kur'ân'ı tam olarak tefsir eden ilk kimse, Mukâtil b. Süleyman'dır. Onun kimi çağdaşlarının Kur'ân-ı Kerîm'i tanı olarak tefsir etmiş olma ihtimali olmakla birlikte bunlar bize ulaşmamıştır. Buna göre Mukâtil'in Tefsiri, bize ulaşan Kur'ân-ı Kerîm'in eksiksiz en eski tefsiridir.
İlk olarak tefsir tedvin eden kimseden maksat ise, tefsire dair ilk yazan ve bu hususta ilk te'lif yapan kimsedir.
Dr. Ahmed Emin, Ferrâ'nın (v. 207 H.), Kur'ân-ı Kerîm'i âyet âyet tefsir eden iîk kişi olup ondan önce gelenlerin ise sadece Kur'ân'ın müşkil [anlaşılması zor] âyetlerini tefsir etmekle yetindikleri görüşüne meyletmektedir.
Ahmed Emin bu görüşe meylederken, İbnu'n-Ne-dim'in şu ifadelerine dayanmaktadır:49[49]

47[47] Süfyan es-Sevrî, Tefsiru'l-Qur'âni'l-Kerlm, tahkik: İmtiyaz Ali, Hindistan, 1965.
48[48] Mukâtil b. Süleyman, Kur'an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 81-84.
49[49] İbnu'n-Nedim, el-Fihrist, s. 66.

Ömer b. Bukeyr, el-Ferrâ'ya şöyle mektub yazdı:
el-Hasen b. Sehi bazan bana Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili ardı ardına sualler soruyor, ona verecek cevab bulamıyorum. Şayet benim için birtakım esaslar toplamayı yahut da bu hususta kendisine başvuracağım bir kitap hazırlamayı uygun görüyorsan bunu yapıver.
Bunun üzerine eî-Ferrâ arkadaşlarına, "Size Kur'ân-ı Kerîm'e dair bir kitap yazdırmak için toplanın!" deyip onlar için belli bir gün tayin etti. Arkadaşları biraraya gelince o da onların yanma çıktı. Mescidte ezan okuyan ve namazda insanlara imamlık yapan bir kişi vardı. Ferrâ ona, "Fâtihatu'l-Kitab'ı oku, biz de onu tefsir edelim. Kitabın tamamım böylece bitirelim" dedi. Adam (Kur'ân'ı) okudu, el-Ferrâ da tefsir etti.
Ebu'l-Abbas,"Ondan önce kimse onun gibi bir iş yapmadı. Zannederim ondan sonra da kimse ondan fazlasını yapmadı" demiştir.
Dr. Alım e d Emin bu ifadelerle ilgili olarak şunları söylemektedir:
Acaba biz bu ifadelerden, -hicri 270[50[50]] yılında vefat etmiş olan- e]-Ferrâ'nm mushaftaki sıraya uygun olarak Kur'ân'ı âyet âyet ele alıp tefsir eden ilk kişi olduğu, ondan önceki müfessirlerin sadece müşkil [anlaşılması zor] âyetleri tefsir etmekle yetindikleri, ondan Önceki tefsirlerin,Sadece İbn Abbas'tan, es-Süddî ve başkalarından rivayet yoluyla gelen tefsirler olduğu sonucunu çıkarbilir miyiz? Benim eğilimim bu doğrultudadır. Bununla birlikte İbnu'n-Nedim'in ifâdeleri bu hususta kesin değildir.[51[51]]
Biz Dr. Alımed Emin'in bu eğilimini çürütecek birtakım deliller ortaya koyabiliriz:
el-Ferrâ'nın Tefsiri, Kur'ân-ı Kerîm'in tam bir tefsiri değildir. Aksine o, Kur'ân'm müşkil olan kelimelerini tefsir etmiştir. Bu durum, el-Ferrâ'nın, Meâni'l~Qur'ân isimli tefsiri incelendiğinde açıkça görülür: O, bir âyetin, bir ya da birkaç kelimesini tefsir ettikten sonra birçok âyeti tefsir etmeden geçmektedir. O halde el-Ferrâ'nın tefsiri, lügat ve nahiv bakımından bazı kelimelerin ve bazı âyetlerin bir bölümünün tefsirinden ibarettir. Bu Tefsirde o bütün gayretini nahiv ve dil ile ilgili açıklamalara hasretmiştir.
Ferrâ'mn Tefsiri'nin Kur'ân-ı Kerîm'in tam bir tefsiri olduğunu kabul etsek dahi Kur'ân'ı eksiksiz olarak tefsir eden ilk kişi o değildir. Çünkü hicrî 150'de vefat eden Mu-katil b. Süleyman, ondan yarım asırdan daha uzun bir süre önce yaşamıştır ve Mukâtil'in Tefsiri Kur'ân'm bütün âyetlerini kapsayan bir tefsirdir.
..
Ustad Emin el-Hûîî şöyle diyor:
el-Ferrâ'nın (v. 207 H.), Meani'l-Qur'ân adlı eseri, âyetleri, sûrelerdeki tertibine uygun olarak ele alışı itibariyle Ebû Ubeyde'nin (v. 209 H.) Mecâzıı'l-Qur'ân'ma benzer. Onun elimizde bulunan sözkonusu bu kitabının bir bölümünde sûreler Kur'ân'daki sıralanışına göre ele alınmakta ve her sûrenin mecazını, yani

---

[50[50]] Bu tarih, yanlıştır; doğrusu, Hicrî 207'dir. Bir dizgi hatası olarak hicrî 207 yerine, hicri 270 yazılmış olmalıdır. (Çeviren).
[51[51]] Duha'l-îslâm, U/141.

maksadın açıklanmasına gerek duyulan bölümünü ele almaktadır.
el-Ferrâ'nın bu alanda da ilk olma özelliği yoktur. Aksine bu yöntem, -göründüğü kadarıyla- o çağın bilinen bir yöntemi idi. Bu dönemden önce yazılmış eserler elimize geçecek olursa, büyük ihtimalle Kur'ân tefsiri konusunda, el-Ferrâ ve Ebû Ubeyde'nin yönteminin, daha önceden kullanıldığı görülecektir.52[52]
Ben değerli ilim adamı Prof. Emin e]-Hulî'ye diyorum ki: Umduğunuz gerçekleşmiş ve biz el-Ferrâ'dan yarım asırdan daha uzun bir süre önce yazılmış bir tefsiri elde etmiş bulunuyoruz ki bu Kur'ân'm bütün âyetlerini kapsayan eksiksiz bir tefsirdir. Sözünü ettiğimiz bu tefsir Mukâtil b. Süleyman'a aittir.
İlk tefsir tedvin edenlere gelince:
Rivayete göre Mücâhid (v. 101 H.), elinde yazı levhaları bulunduğu halde İbn Abbas'a tefsire dair sualler sorar ve söylediklerini yazardı. Nihayet ona tefsirin tamamım sordu.53[53]
Abdu'l-Melîk b. Mervan (v. 86 H.), Sa'îd b. Cubeyr'den kendisi için Kur'ân'ın tefsirini yazmasını istemiş. Sa'îd b. Cubeyr de onun için yazmış. Atâ b. Dinar da bu tefsiri yazıcılardan almıştır. Yoksa Atâ'nm Sa'îd b. Cubeyr'den doğrudan işitmişliği yoktur.
Nitekim Tehzibu-t-Tehzib'te Atâ b. Dinar'ın biyografisi anlatılırken şunlar söylenmektedir:
Ali b. el-Hasen el-Hasencânî, Ahmed b. Sâlih'den naklen dedi ki: "Atâ b. Dinar Mısırlı sika kimselerdendir. Sa'îd b. Cübeyr'den naklettiği rivayetler arasında yer alan Tefsiri bir sayfadır. Ancak bunu, Sa'îd b. Cübeyr'den (vasıtasız) dinlediğine dair bir delâlet yoktur." Ebû Hatim de şöyle demektedir:
Hadîsi sâlibtir [nakledilmeye elverişlidir], ancak Tefsiri divandan almıştır. Hicrî 86'da vefat eden Abdu'l-Melîk b. Mervan, Sa'îd b. Cubeyr'den kendisine Kur'ân tefsirini yazıp göndermesini istemiş, Sa'îd de yazmıştı. Atâ b. Dinar bunu divanda bulup almış, dolayısıyla Sa'îd b. Cubeyr'den onu mürsel olarak rivayet etmiştir.
Vefeyatu'l-A'yan'da şu ifadeler yer almaktadır:
Mutezile'nin iîeri gelen âlimlerinden Amr b. Ubeyd (v. 143 H.) Kur'ân-ı Kerîm'e dair bir tefsiri Hasen el-Bas-rî'den (v. 116 H.) yazmıştır.54[54]
Suyûtî şunları söylemektedir:
İbn Cureyc'in (v. 150 H.) tefsire dair üç büyük cüzü vardır.55[55] İbn Abbas'm mevlâsı İkrime'nin, "Ben iki levh [kapakl arasını tefsir ettim" dediğini biliyoruz.56[56]
Yukardaki açıklamalardan hareketle Ferrâ'nm Kur1-ân-ı Kerîm'i âyet âyet tefsir

52[52] İslâm Ansiklopedisi CArabça çevirisi), "Tefsir" maddesi, V/364-365; Emin el-Hûlî, et-Tefsir Meâlimu Hayatihi ve Menhecu-hu'l-Yevm, s. 31-32'deki dipnot.
53[53] Taberî, Tefsir, 1/30.
54[54] Vefâyûtu'l-A'yân, II/3.
55[55] el-İtqân, 11/224.
56[56] el-İtqân, 11/225; İkrime ise Hicrî 104 ya da 105 yılında vefat etmiştir.

eden ilk kişi olmadığı kanaatine ulaşabiliriz.
Bundan sonra geriye şu soru kalmaktadır: Kur'ân-ı Kerîmi âyet âyet tefsir eden ilk kişi kimdir?
Benim kanaatim, tefsirin tedvininin, Mukâtil b. Süleyman'dan (v. 150 H.) önce olduğu doğrultusundadır. Çünkü Sa'îd b. Cubeyr Kur'ân'ın tefsirini Mervan b. Abdu'l-Melîk (v. 86 H.) için yazmıştır.
Kanaatime göre, Mukâtil'den önceki tefsirler, Kur5-ân'ın tamamım kapsamıyordu. Bunlar sadece rivayetlerin nakledilmesinden ve müşkil âyetlerin tefsirinden ibaretti. Bu durum, Sa'îd b. Cubeyr (v. 94 H.) ile Mücâhidin (v. 103 H.) Tefsiri için de geçerlidir.
Amr b. Ubeyd'in, el-Hasen'den rivayet ettiği Tefsire gelince: Kanatimce bu Tefsir, kader ve o dönemde Basra'da yoğun bir şekilde tartışılan itikadı birtakım meselelerle alakalı muayyen birtakım âyetlerin tefsirine dairdi. Çünkü o dönemde Basra, çeşitli fırkaların ve Kelâm ilminin en önemli merkezi idi.
Hasen el-Basrî'nin Tefsiri'nde öncelediği şey, değişik. fırka ve mezheblere mensub çeşitli bid'at ve hevâ sahiplerinin kanaatlerim çürütmekti.57[57]
îkrime'nin (v. 104 H.), îbn Abbas'tan naklettiği Tefsire gelince, bu da sadece rivayet yoluyla yapılmış bir Tefsirdir ve müşkil olan âyetlere münhasırdır,
İbn Cureyc'in (v. 150 H) Tefsiri'ne gelince, görüldüğü kadarıyla o tam bir Tefsir olmayıp, tefsire dair İbn Abbas'tan rivayet edilmiş üç büyük ciltlik bir kitap idi. Bu rivayetlerin bir kısmı sahih, bir kısmı gayr-i sahihtir. Çünkü onun maksadı, sadece sahih rivayetleri toplamak değil, âyetlerle ilgili her rivayeti sahih-gayr-i sahih demeden toplamaktı.58[58]
Bu bahsin sonlarında şu noktalarda odaklaştırabüe-ceğimiz bir özeti sunabiliriz:
1. Tefsir, Hz. Peygamberin (s.a) bazı âyetleri açıklaması ile başlar. Bu nedenle Emin Peygamber, Kur'ân'ın ilk müfessiri olarak kabul edilir.
2. Peygamberlik döneminden uzaklaşıldıkça tefsirin alanı genişlemiştir. Çünkü insanların -Kur'ân-ı Kerîm'in nüzul ortamı ve şartlarından uzaklaşmaları sebebiyle— tefsire ihtiyaçları artmıştır.
3. Kur'ân tefsiri, müphem ve müşkil âyetlerin anlaşılması ihtiyacından doğmuştur.
Emin Peygamber Kur'ân'ıh bütün âyetlerini değil, bazılarını tefsir etmiştir. Ashabı ise Kur'ân-ı Kerîm'i kıraati, anlaşılması ve açıklanması itibariyle çeşitli vesüelerle ele almış, üzerinde durmuşlardır. Böylelikle tefsirin alanı bir dereceye kadar genişlemiştir. Fakat yine de Kur'ân'ın tamamını ihtiva etmemiştir. İmam Şafii'nin şu sözü de bunu te'yid etmektedir;
İbn Abbas'tan tefsire dair sabit olan rivayetler ancak yüz Hadîse denktir.
4. Bize ulaşmış Kur'ân'ın tam ve en eski Tefsiri, Mu-kâtil b. Süleyman el-Belhî'ye (v. 150 H.) ait olandır. O Kur'âiVm tamamını âyet âyet tefsir etmiştir. 59[59]

57[57] İbn Hallikân, Vefâyâtu'l-A'yân, 11/103.
58[58] el-İlqân, 11/188.
59[59] Mukâtil b. Süleyman, Kur’an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 84-91.

4. Mukâtil'in Tefsiri Mi, İbn Cureyc'în Tefsiri Mi Daha Öncedir?

Abdu'l-Melîk b. Cureyc hicrî 80'de doğmuş, 150'de vefat etmiştir. Hicrî 159'da vefat ettiği söylendiği gibi, başka tarihler de verilmiştir. Mukâtil de hicrî 80 dolaylarında dünyaya gelmiş, 150'de vefat etmiştir. Bundan daha sonra vefat ettiği de söylenmiştir.
Bundan açıkça anlaşılıyor ki, Mukâtil ile İbn Cureyc çağdaş idiler. Fakat İbn Cureyc Hicaz'da, Mukâtil ise Horasan'da yetişti. Bundan dolayı İbn Cureyc için, "Hicaz'da kitap te'lif eden ilk kişi" denilmiştir.
İbn Cureyc'in ancak olgunluk döneminde ilim tahsil ettiğini, Mukâtil'in ise Tefsiri'ni Merv'de gençlik yahut da olgunluk döneminde te'lif ettiğini bildiğimize göre, Mukâtil'in Tefsirini, İbn Cureyc'den önce tedvin ve te'lif ettiği açıklık kazanmış olur.
Muhtemeldir ki İbn Cureyc -aslen Bizanslı bir Hris-Uyan olması sebebiyle- rivayetleri toplamak, düzenlemek ve te'lif etmek hususunda daha maharetli idi. Bu sebeble kitapları ilk olarak tasnif edenin o olduğu söylenmiştir. Fakat o, her ne kadar Mukâtil ile çağdaş idiyse de, Tefsirini tedvin ettiği dönem kuhûlet [otuz yaşından sonraki dönem] diye bilinen olgunluk dönemidir. Yani Mukâtil'in Tefsiri'ni tedvin etmesinden sonradır.
Bununla birlikte İbn Cureyc'in Tefsiri, İbn Abbas'tan gelen rivayetlerin toplanması suretiyle oluşmuştur. Mukâtil'in Tefsiri ise tam bir te'lif olarak önümüzde durmaktadır. Onda parlak aklın, yeni şeyler ortaya koymanın ve teknik anlamıyla telifin, Kur'ân'm hedef ve maksatlarını bir derya gibi idrak edişin, her konunun âyetlerini birara-ya toplamanın, zahiren çelişik gibi görünen âyetleri uyuşturmanın izleri görülmektedir.
Mukâtil Tefsirini, öncekilerin tefsir ve görüşlerini toplayıp biraraya getirerek değil; bunları inceleyip tetkik ederek, kendi görüşüne göre doğruya en yakın olanı tercih ederek gayet özlü, basit ve açık ifadelerle ortaya koymuştur.
İmam Şafii'yi, "Tefsir alanında geniş bilgi elde etmek isteyen Mukâtil b. Süleyman'a muhtaçtır" demeye iten de bu olmalıdır.
Burada, rivayet yoluyla tefsir tedvin eden kimse ile, yeni bir yöntemle tefsir te'lif eden ve tefsirde çığır açan kimsenin farklı olduğunu vurgulamak istiyorum.
Kanaatimce Mukâtil'den öncekilerin hepsi sadece tefsire dair rivayet nakleden kimselerdi. Bunlar arasından tefsir tedvin edenlerin de tedvininde çoğunlukla görülen nakil ve rivayetti.
Mukâtil'in Tefsiri ise hem Kur'ân âyetlerinin tamamını kapsayan eksiksiz bir Tefsir, hem de her âyeti açıklayan ve ona izah getiren teknik ilk Tefsirdir. [60[60]]

Mukâtîl Ve Kur'ân İlimleri

[60[60]] Mukâtil b. Süleyman, Kur’an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 91-93.

Göründüğü kadarıyla Mukâtil, Kur'ân ilimleriyle alakalı ilk kitap te'lif eden kimselerdendir. Şu an elinizde bulundurduğunuz el-Vücuh ue'n-Nezâir fi'l-Qur'âni'l~Ke-rîm[61[61]] isimli eseri bunlardandır.
Zerkeşi el-Burhân'da, Suyûtî el-İtqan'da bu kitaptan ya da bu kitaptan nakil yapanlardan çokça nakillerde bulunmuşlardır. Mukâtil'den sonra Kur'ân ilimlerine dair eser te'lif edenlerin pek çoğu da bundan yararlanmışlardır. Bu, Mukâtil'in "el-Vücûh ve'n-Nezâir"e dair yazdıklarımn, kendisinden sonrakilerin yazdıklarıyla karşılaştırılması halinde açıkça görülür. Mesela, el-Malatî'nin et-Tenbîh ue'r-Red ala Ehli'l-Ahvâ adlı eserinde[62[62]] kaydettiği "Mukâtü'in külliyâtı" bunlardan biridir:
• Kur'ân'da geçen her bahs lafzı, "noksan" demektir; ancak Yûsuf sûresinde yer alan Ve o'nu bahs bir pahaya sattılar (Yûsuf/20) âyetindeki müstesnadır; burada "haram" anlamındadır.
• Kur'ân'da geçen her 6a7 lafzı "koca" demektir; ancak Sâffât sürecindeki Ba'le mi du'â ediyorsunuz? (Sâf-fât/125) âyeti müstesnadır. Burada bal ile, "rabb" [put] kasdedilmiştir.
• Kur'ân'da geçen her rayb lafzı, "şekk" manasmdadır; ancak Tûr süresindeki raybe'l-menûn lafzı "zamanın ız-dırab veren musibetleri" demektir.
Zerkeşî de el-Burhân (1/105) isimli eserinde İbn Fâ-ris'in el-Efrâd adlı eserinden şunları nakletmektedir:
• el-Bahs, Kur'ân'da eksiklik, eksiltmek demektir; O (ecrinin) eksiltümesinden [bahs'indenl de korkmaz, kendisine zulmedilmesinden de (Cin/13) âyetinde olduğu gibi. Bundan tek istisna Yûsuf süresindeki, Onu düşük bir bahs'e sattılar (Yûsuf/20) âyetidir. Çünkü tefsir âlimleri buradaki bahs'i, haram ile tefsir etmişlerdir.
• Kur'ân'da geçen her el-ba'l kelimesi, koca demektir; Kocaları [buuletuhunne] onları geri almaya daha çok hakk sahibidirler (Bakara/228) âyetinde olduğu gibi. Ancak Sâffât sûresinde yer alan Ba'le mi du'â ediyorsunuz1? (Sâffât/125) âyetinde geçen ba'l müstesnadır. Burada bal ile, "put" kasdedilmektedir.
• Kur'ân'da geçen her rayb lafzı, şekk [şüphe] manasmdadır; ancak, Biz o'na raybu'l-menûn'u gözetliyoruz (Tûr/30) âyetindeki müstesnadır. Burada raybe'l-menûn, "zamanın ızdırab veren musibetleri" demektir.[63[63]]

[61[61]] Zerkeşî, el-Burhân, I/102'de şunları söylemektedir: "Bu aianda başlangıç dönemlerinde Mukâtil b. Süleyman eser te'lif etmiştir. Vücûh, birden çok anlam için kullanılan müşterek bir lafızdır; hidâyet lafzı gibi. Bu, Kur'ân'da 17 manada kullanılır. Birisi beyan anlamındadır: îşte onlar Rabb'lerinden bir hidâyet {yani, beyan} üzeredirler (Bakara/5) âyetinde olduğu gibi. Bir diğer anlamı diridir: Şüphesiz hidâyet (yani, dînj Allah'ın hidâyetidir (yani, dînidir] (En'âm/71) âyetinde olduğu gibi. îmân anlamına da gelir: Ve Allah hidâyete (yani, imâna/ erenlerin hidâyetini (yani, îmânını! arttırır (Meryem/76) âyetinde olduğu gibi." Mukâtil, kitabının baştaraflarında merfu [Hz. Peygamber'e nisbet edilen] bir Hadîs zikretmektedir: Bir kimse Kıır'ân'ın pekçok uechini görmedikçe tam anlamıyla fakih olamaz. Suyûtî, bu Hadîs hakkında şunları söylemektedir: "Bu Hadisi İbn Sa'd ve başkaları Ebu'd-Derdâ'dan mevkuf [Ebu'd-Derdâ'ya ait bir söz] olarak zikretmişlerdir" (el~îtqân, 1/141). Nezâir ise, birbirine uygun anlamlar ihtiva eden lafızlar manasına gelir.
[62[62]] s. 72-82, el-Kevserî'nin tahkiki ile.
[63[63]] Zerkeşî, el-Burhân, 1/105-107.

Yine Zerkeşî el-Burhân'da (1/110) şunları söylemektedir:
İbn Fâris'in aktardığı bilgiler burada sona ermektedir. Başkası şunu da ekler:
• Kur'ân'daki le'allekum (çoğul muhatab zamiri ile birlikte, ... diyesiniz) lafzı, li-key [...sı için] demektir. Ancak Şu'arâ sûresinde yer alan, Ebedi kalmak ümidi ile [leallekum]... (Şu'arâ/129) âyeti müstesnadır. Burada benzetmek içindir, yani "sanki siz ebedî kalacaksınız gibi" demektir.
• Kur'ân'da geçen her kist lafzı, adalet anlamındadır; ancak Cin sûresinde yer alan, Kasıtlara gelince, onlar cehenneme odun olacaklardır (Cin/15) âyeti müstesnadır. Çünkü burada "Allah'a bir başkasını denk koşan, Allah'a denk kimseler olduğunu ileri sürenler" [müşrikler] kasdedilmektedir.
Bu açıklamalar lafzın şekli gözönüne alınarak yapılmıştır, yoksa rubai [dört harfli] kökler elbetteki sülasi [üç harfli] köklerden farklıdır.
• Kur'ân'daki her kisf laîzı, semanın bir tarafı anlamındadır; ancak Rûm sûresinde geçen, Onu kisefen yapar (Rûm/48) âyeti bundan müstesnadır. Burada "Onu [bulutu] parça parça eder" demektir.
• Kur'ân'daki her mâu'l-ma'în ifadesinden murad, akansu'dur; ancak Tebâreke sûresinde (30. âyet) geçen bundan müstesna. Burada kasıt, "kovalarla elde edilen tertemiz su olan zemzem suyu"dur.64[64]
İbn Fâris'ten başkasının naklettiği bu kısımlar el-Burhând&ki bazı harfler dışında, hemen hemen Mukâ-til'in açıklamalarının aynıyla tekrarından ibarettir.
Mesela Mukâtil şöyle diyor:
• Kur'ân'daki her Kist yapın, çünkü Allah kist yapanları sever (Huçurât/9) ibaresi, "Adaletli olun; çünkü Allah adaletlileri'sever" anlamında olup, sözleri ve fiilleriyle âdil olanlar kasdedilmektedir. Ancak Cin süresindeki, Kasıtlara gelince... âyeti bundan müstesnadır. Burada, "başkasını Allah'a denk tutanlar" kasdedilmiş olup Onlar cehenneme odun olmuşlardır. (Cin/15)65[65]
• Kur'ân'da geçen her leallekum lafzı, ... için demektir; ancak, Sanki ebedî kalacakmış siniz gibi [leallekum.]... (Şu'arâ/129) âyetindeki bundan müstesnadır. Burada, "sanki ebedî kalacakmışsmız gibi" demektir.66[66]
• Kur'ân'daki her kisefen lafzı ile, semanın bir tarafı kasdedilmektedir; ancak Rûm süresindeki, Onu kisefen yapar (Rûm/48) ibaresi bundan müstesnadır. Burada "Bulutu parça parça yapar" demektir.67[67]
• Kur'ân'da geçen her mâi ma'în lafzı, akan su demektir; ancak Mülk sûresinde yer alan, Size kim bir mâi ma'în getirebilir?! (Mülk/30) ibaresi bundan müstesnadır. Burada, "kovalarla alınabilecek açık ve görünür su"

64[64] el-Burhân'da bu şekildedir. Fakat doğrusu tâhir [tertemiz] değil, zahirdir [açıktır]. Beydavî, Size kim bir mâu'l-maln getirebilir?! ifadesini, "akan" yahut da "kolaylıkla elde edilebilen, açıkça görülen su" (Beydavî, Tefsir, s. 751) olarak tefsir etmiştir. Ayrıca bkz. Celâleyn, s. 480.
65[65] el-Malatî, et-Tenbih ve'r-Red, s. 78.
66[66] el-Malatî, age., 87.
67[67] el-Malatî age., s. 79-80. el-Burhandaki İfade, "Bulutu parçalar haline getirir, demektir" şeklindedir.

kasdedilmektedir.68[68]
Bunlardan, Zerkeşî'nin, Mukâtii'in vücûh ve nezâire dair söylediklerinden faydalandığı anlaşılmakta; el-Burhân adlı eserinin birçok bölümünde Mukâtii'in açıklamalarından etkilendiği açıkça görülmektedir. Bu durum, özellikle aynı konuda farklı şeyler söylendiği izlenimini veren âyetlerde görülmektedir. İnsanın topraktan, sonra ses veren çamurdan, sonra da hakir bir sudan yaratılması ile ilgili ibarelerde olduğu gibi.69[69]
Zerkeşî el-Burhân'da., Mukâtii'in Adem'in yaratılışı ile ilgili açıklamalarından70[70] ve ilk bakışta, aynı konuda farklı şeyler söylendiği izlenimi veren âyetlerle ilgili açıklamalarından71[71] oldukça etkilenmiştir. Doğrudan Mukâtii'in eserlerinden etkilenmemiş olma ihtimali olmakla birlikte, Mukâtil'in eserlerinden yapılan nakillerden etkilendiği kesindir. Nitekim o el-Burhân adlı eserinde şunları söylemektedir:
OndÖrdüncü tür, vücûh ve nezâir hakkındadır. Bu hususta eskilerden Mukâtil b. Süleyman bir eser yazmış ve yine bu hususta sonrakilerden İbnu'z-Zâğîinî bir eser derlemiştir. Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, Vaiz Dâmeğânî, Ebu'I-Huseyn b. Fâris de bu hususta eser te'lif etmişlerdir. İbn Fâris kitabına, el-Efrâd adını vermiştir.72[72]
Son olarak şu kanaati kaydedebiliriz:
§ Mukâtil, Kur'ân-ı Kerîm'i aklî/dirâyet yöntemiyle ve eksiksiz olarak tefsir eden ilk kişidir.
§ Mukâtil, Kur'ân ilimleri hakkında kapsamlı bir şekilde te'lifte bulunanların ilkleri arasındadır. 73[73]

5. Mukâtiltn Tefsir Ve Kur'ân İlimlerine Dair Te'lif Ettiği Eserler

1. et-Tefsiru'l-Kebîr;
Bu, Kur'ân'm tam bir tefsiridir. Bu Tefsiri, ilmî bir şekilde tahkik ettim. Bunu yaparken de hicri 4 ila 13. asır arasında yazılmış bu Tefsirin altı nüshasını esas aldım.
2. Nevâdiru't-Tefsir;
3. en-Nâsih ve'l-Mensûh;
4. er-Reddu ale'l-Kaderiyye;
Son üç eser adeta yok hükmündedir.74[74]
5. el-Vücûh fel-Eşbâh] ve'n-Nezâir fi'l-Qur'âni'l-Ke-rîm;
Bu eser, Türkiye'deki genel bir kütübhânede 516 numarada kayıtlı bir yazmadan

---

68[68] Aynı eser, s. 80. Ancak zahir [açık] olması gereken kelime, tâhir [tertemiz] diye yazılmıştır. Doğrusu İse az önce geçtiği gibi zahir ohna sidir.
69[69] Bkz. Mukâtil, Tefsir-i Kebir, 1/69; el-Malatî, et-Tenbihu ve'r-Red, s. 70.
70[70] el-Burhân, 11/54.
71[71] el-Burhân, 11/55.
72[72] el-Burhân, 1/102.
73[73] Mukâtil b. Süleyman, Kur'an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 93-98.
74[74] Ekz. Mu'cemu'l-Müellifin, XII/317; d-A'lâm, VIII/206.

film alınmıştır. Bu film, Kâ-hire'deki el-Câmiatu'1-Arabiyye'ye bağlı Yazmalar Ensti-tüsunde bulunmaktadır. Şu anda elinizde bulundurduğunuz kitap budur.[75][75]

6. Tefsiru Hamsi Mieti Ayetin mine'l-Qur'âni'l'Kerîm;

Bu eser İngiltere müzesinde OR 6333 numarada kayıtlı. Bir bakıma uzunca bir tefsir olup fıkhî hükümler ihtiva etmektedir.[76][76]

7. el-Aksâmu ve'l-Lugat;

8. el-Âyâtu'l-Müteşâbihât;[77][77]

el-Ayâtu'l'Müteşâbihât adlı eserinin el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Qurâni'l-Kerîm adlı eserinin aynısı olma ihtimali de vardır. Bu durumda bu, birden çok ismi bulunan aynı kitap demektir. [78][78]

Mukâtîl B. Süleyman'ın "El-Vücûh Ve'n-Nezâir" Adlı Eseri

Şu anda elinizde bulundurduğunuz kitaptır. Bunun bir filmini Kâhire'deki Câmi'atu'd-Duveli'l-Arabiyye'ye bağlı el-Mahtutâtu'l-Arabiyye Enstitüsü'nden birkaç seneden beri edinmiş bulunuyorum. Irak'ta bir başka nüshasını bulmak için çok uğraştım. Çünkü fihristler Irak kütübhânelerinde bir nüshanın bulunduğuna işaret etmektedir. 1964-68 yılları arasında Irak'ta bulunduğum süre boyunca özel jf& genel kütübhânelerin ve Yazmalar Enstitüleri'nin fihristlerini inceledim; fakat bu kitaptan herhangi bir nüshanın varlığına işaret edecek bir şey bulamadım. Bazı kütübhânelerin düzenleme ve tanzime ihtiyaçları vardır. Irak'taki Seyyid Sultan Ali Mescidi Kü-tübhânesi böyledir. Burada düzenli bir fihriste gerek duyan değerli yazmalar bulunmaktadır.

Bu kitabın tahkikini, Kâhire'deki Arabça Yazmalar Enstitüsü'ndeki mikro-fîİmden alınmış nüshaya dayanarak yaptım. Kitabın aslı Türkiye'de 516 numara ile genel bir kütübhânede kayıtlı bulunmaktadır. Kitap hicrî 7, asırda iri ve güzel bir hat ile yazılmıştır. Varak sayısı 288 olup, 20x15 cm. ölçüîerindedir. Her sayfada dokuz satır bulunmaktadır. İlk sayfasında şunlar yazılıdır:

Bu, Kur'ân-ı Azîm'in tefsirine dair el-Eşbâh ve'n-Nezâir kitabı olup, İmam Mukâtil b. Süleyman'a aittir.

İkinci sayfasında da şu ifadeler yer almaktadır:

Ebû Nasr'ın Kur'ân'm vücûhuna dair Mukâtil b. Süleyman'dan te'lif

---

[75][75] Mu'cemu'l-Müellifin, XII/317. Orada şunları söylemektedir: "el-Vücvhu ve'n-Nezûiru fi'l-Qıraat. Fakat bu bir tashifdir [yazım hatasıdır]."

[76][76] Goldziher, Mezâhibu't-Tefsiri'l-İslâmî, Mütercim: Dr. Abdu'l-Halim en-Neccar -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- s. 76'daki dipnot. [(Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsiru Hamsi Mieti Ayetin mine'l-Qur'âni'l-Kerîm isimli bu eseri de, tarafımızdan tercüme edilmiş olup yakında İşaret Yayınları tarafından basılacaktır. (Çeviren)

[77][77] İbnu'n-Nedim, bunlardan başka Mukâtil b. Süleyman'ın; 9. Ki-tâbu'l-Kıraat, 10. el-Cevâbât fi'l-Qur'ân, 11. et-Takdîm ve't-Te'hîr, 12. Müteşâbihu'l-Qur'ân isimli eserlerinin de adını zikretmektedir. İbnu'n-Nedim ayrıca el-Ayâtu'l-Müteşâbihât (basılı nüshada ... ue'l-Müteşâbihât şeklînde) isimli bir eserini zikrettiğinden, muhakkikin 8 numarada zikrettiği eser ile aynı olma ihtimali zayıf görünmektedir (bkz. İbnu'n-Nedim, el-Fihrist, Beyrut 1415 [1994], s. 222, —Çeviren).

[78][78] Mukâtil b. Süleyman, Kur'an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 98-99.

ettiklerindendir. Bu hususta yazdıklarından (bazısı şunlardır): "Huda, on yedi şekilde tefsir edilir...." [79[79]]

Kitabın Tahkikinde Yaptıklarım

Mukâtil b. Süleyman, açıklamalarının büyük bölümünü Kurbân ibareleri arasına yerleştirmiştir. Birbirlerinden kolayca ayırdedilmelerini sağlamak için Kur'ân'a ait ifadeleri parantez arasına aldım.[80[80]] Müellifin tanık olarak zikrettiği âyetlerin, hangi sûreye ait olduğunu ve âyet numaralarını dipnotta gösterdim.[81[81]] Kur'ân-ı Ke-rîm'den aktarılan ibarelerde sayılamayacak kadar çok olan hataları düzelttim. Kitabın aslında da pekçok tashif [yazım hatası] ve tahrif vardır. Bu tashif ve tahrifleri düzeltmek için daha önce tahkik ettiğimiz Mukâtil'in Tefsi-ri'nden yararlandım. Yaptığım bu tahkik ile arzu edilen sonuca ulaşmak için bütün gücümü ortaya koyarak Hadîs, tefsir ve lügat kitaplarından yararlanmaya çalıştım. Bununla birlikte mükemmellik derecesine ulaştığımı id-dia edecek değilim; benim bütün yaptığım, sahasında yazılmış ilk eserlerden biri olan bu kitabın gün ışığına çıkarılmasına yardımcı olmaktan ibarettir. [82[82]]

Muhakkikin Ekledikleri

Her maddenin başlığını, okuyucuya kolaylık olsun diye parantez içerisine aldım ve her maddeye bir sıra numarası koydum. Kitabı alfabetik sıraya göre düzenlemeyi düşündümse de bunun, müellifin izlediği yönteme karşı bir haksızlık olduğunu anladım. Bu nedenle sonda genel bir fihrist ile alfabetik bir fihrist yapmakla yetindim. Böylelikle araştırmacı istediğini bulabilecektir.
Her beş sayfada bir defa olmak üzere yazma nüshadaki sayfa numarasını zikretmekle yetindim. Mesela yazmadaki 70, 75, 80, 85... sayfalarının numarasını kaydettim. Böylelikle yazma nüshaya başvurmak kolaylaşsın is-tedim.[83[83]]
Yazma nüshada mükerrer sayfalar ile eksik sayfalar bulunduğu gibi, bir maddenin diğerine karıştığı yerler de bulunuyordu. Nitekim bu, tevelli ve er-rûh maddelerinde görülebilir. Gücüm yettiğince hataları -es-Sevâ maddesinde olduğu gibi- düzeltmeye çalıştım. Bunun için de Mukâtil'in Tefsiri'ne ve başka eserlere başvurdum. [84[84]]

[79[79]] Mukâtil b. Süleyman, Kur’an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 100.
[80[80]] Biz ise kitabın Türkçe tercümesinde, Kur'ân ibarelerinin meallerini normal/düz karakter ile, bunların arasına yerleştirilen Mukâtil b. Süleyman'ın açıklamalarını ise parantez içinde () ve italik olarak verdik. (Çeviren)
[81[81]] Biz ise kitabın Türkçe tercümesinde -daha kullanışlı olacağı kanaatiyle- sûre adı ve âyet numarısını (örnek: Mâide/46 şeklinde) mealin sonuna koyduk. (Çeviren)
[82[82]] Mukâtil b. Süleyman, Kur’an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 101.
[83[83]] Türkçe tercüme için gerekli olmadığından, yazma nüshaya ait bu sayfa numaralarını kaydetmedik. (Çeviren)
[84[84]] Mukâtil b. Süleyman, Kur’an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 101-102.

Vücûh Ve Nezâir İlmi

Tefsir ilminin dallarından olan vücûh ve nezâir'in
manalarına gelince:
Vücûh, birden çok anlamda kullanılan ortak lafızlardır. Mesela ayn lafzı, "gören göz" ve "akan pınar" [göze]
hakkında kullanılır.
Nezâir ise, aynı manada kullanılan farklı lafızlardır: cevad ve kerîm (ikisi de cömert anlamındadır) lafızları gibi.
Nezâir'in "lafız" hakkında, uücuh'un ise "mana" hakkında kullanıldığı da söylenmiştir. Ancak bu iddia zayıftır; çünkü böyle birşey kasdedilmiş olsaydı, o takdirde yapılan açıklamalar müşterek [birden çok manayı ifade eden ortak] lafızlar hakkında sözkonusu olurdu. Oysa bu alanda eser yazanlar birçok yerde aynı anlamdaki lafzı sözkonusu ederek "vücûh"u birtakım kısımların bir türü, nezâir 'i de bir başka türü olarak kabul etmektedirler. Bazıları da bunu Kur'ân-ı Kerîm'in mucizelerinden biri olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü aynı kelime kimi zaman yirmi ayrı anlamda, ya da daha az veya daha çok anlamda kullanılabilmektedir. İnsan kelâmında ise bu olamaz.
Vücûh ve nezâir bilgisi hakkında bir grup ilim adamı eser yazmıştır. Zerkeşî, el-Burhân'da (1/102) şunları söylemektedir:
Bu hususta eskiden Mukâtil b. Süleyman eser yazmıştır. Buna göre vücûh, birçok anlamda kullanılan müşterek (.ortak] lafız demektir. Mesela hidâyet lafzı Kur'ân'da onyedi manada kullanılmıştır: İşte onlar Rabb'leriıιdcn bir hidâyet üzeredirler âyetinde "beyan"; Muhakkak Allah'ın hidâyeti gerçek hidâyettir âyetinde "dîn"; Allah hidâyete erenlerin hidâyetini arttırır âyetinde "îmân" anlamındadır. Nezâir ise, birbirine uygun lafızlar knbilindendir. 85[85]

Kitabin Önemi

Kitap bizim kültürümüzün eski bir mirası, Kur'ân ilimlerinin esaslarından bir esastır. Bu eserin müellifi tefsir ve Kuı'ân ilimlerine dair kapsamlı eser yazanların ilklerindendir. O önce lafzı zikreder ve bu lafzın Kur'ân-ı
Kerîm'de kullanıldığı çeşitli anlamları tesbit etmeye koyulur. Şöyle ki:
el-Hudâ kelimesinin Kur'ân-i Kerîm'de 17 vechi fkulla-nım şekli, manası] vardır:
Bizi sırât-ı müstakime hidâyet eyle âyetindeki hudâ "sebat"; işte onlar Rabb'lerinden bir hidâyet üzeredir âyetindeki hudâ "beyan"; Muhakkak gerçek hidâyet Allah'ın hidâyetidir âyetindeki hudâ "dîn"; Allah hidâyet bulanların hidâyetini artırır âyetindeki hudâ "îmân"; Her kavm için.'bir hadi vardır âyetindeki hudâ "davetçi" manasındadir.

85[85] Mukâtil b. Süleyman, Kur’an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 102-103.

Keza, "Rasûl", "kitaplar", "bilgi", "Nebi", "Kur'ân", "Tevrat", "istirca", "hüccet", "tevhid", "Sünnet", "ıslah", "ilham" ve "irşad" anlamlarında da kullanılmıştır.
Ve böylece bu eser Kur'ân-ı Kerîm'de birden çok anlamda kullanılmış lafızların çeşitli anlamlarını açıklamayı sürdürüp gitmektedir.
Bu çalışmanın mirasımızın canlandırılmasında araştırmacılara faydalı olacağım, Kur'ân-ı Kerîm'e ve Arab diline hizmet edeceğini ümit ederim. Başarı ancak Allah'tandır. Ben O'na güvenip dayandım, O'na yönelirim.
Dr. Abdullah Mahmûd Şehhâte[86[86]]

86[86] Mukâtil b. Süleyman, Kur'an Terimleri Sözlüğü, İşaret Yayınları: 103-104.

BİRİNCİ CÜZ

Rahmân-Rahîm Allah'ın Adıyla

Bu, Ebû Nasr'm86[1] te'lif ettiği Kur'ân-ı Kerîm'in vü-cûhuna dair Mukâtil b. Süleyman'dan rivayetidir. Onun yaptığı açıklamalar arasında şunlar vardır: 86[2]

1. El-Hudâ

el-Hudâ, on yedi şekilde tefsir edilir:

1. el-Hudâ, beyân manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

İşte şunlar, Rabb'lerinden bir hudâ (yani, beyan} üze-' rindedir.86[3] (Bakara/5)

İşte şunlar, Rabb'lerinden bir hudâ {yani, beyan} üzerindedir.86[4] (Lokmân/5)

Bunun doğrulayıcı ifadesi de Fussilet süresindeki şu âyettir:

Semûd (kavmin)e gelince, Biz onlara hudâ/hidâyet ettik {yani, beyan ettik I bildirdik}. (Fussilet/17)

Gerçekten Biz onu yola hudâ/hidâyet ettik {yani, ona beyan ettik I bildirdik}. (İnsan/3)

Şu, onlar için bir hudâ/hidâyet sebebi olmadı mı {yani, onlara beyan etmedi I bildirmedi mil: Kendilerinden evvel kaç kurun helak ettik, onların meskenlerinde gezip dolaşıyorlar? Şüphe yok ki şunda, üstün akıl sahiplerine işaretler/deliller vardır. (Tâ-Hâ/128)

Şu, onlar için bir hudâ/hidâyet sebebi olmadı mı {yani, onlara beyan etmedi I bildirmedi mi}: Kendilerinden evvel kaç kurun helak ettik, onların meskenlerinde gezip dolaşıyorIar?*Şüphe yok ki şunda, işaretler/delli-ler vardır, kulak vermeyecekler mi? (Secde/26)

Buna benzer âyetler çoktur.

2. el-Hudâ ile, İslâm dîni kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Şüphesiz ki sen, dosdoğru bir hudâ {yani, dosdoğru bir dîn: îslâmj üzerindesin. (Hacc/67)

De ki: "Şüphesiz hudâ, Allah'ın hudâsıdır" {yani, dîn, İslâm dînidir}. (Bakara/120)

Şüphesiz hudâ, Allah'ın hudâsıdır" {yani, dîn, islâm dînidir}. (En'âm/71)

Buna benzer âyetler çoktur.86[5]

3. Hudâ ile, imân kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah hudâya erenlerin hudâsmı arttırır {yani, onların îmânını arttırır}. (Meryem/76)

Biz de onların hudâlarını {yani, îmânlarını) arttırmıştık. (Kehf/13)

Size geldikten sonra sizi hudâdan {yani, îmândan} biz mi alıkoyduk?! (Sebe'/32)

Senin yanındaki ahdi gereği bizim için Rabbine du'â et. Gerçekten biz hudâya geleceğiz {yani, îmân edeceğiz} mü'minler olacağız}. (Zuhruf/49)

Bunun benzerleri çoktur.

4. Hudâ, dâî/davetçi manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

{Ey Nebi}! Sen sadece bir uyarıcısın. Esasen her kavm için bir hadi vardır {yani, onları davet eden bir davetçi olmuştur}. (Ra'd/7)

Muhakkak ki sen, sırât-ı müstakîm'e hudâ/hidâyet {yani, davet! ediyorsun. (Şûrâ/52)

Musa'nın kavminden de hakka hudâ/hidâyet (yani, davet! eden bir ümmet vardır. (A'râf/159)

Onlardan, emrimizle hudâ/hidâyet (yani, davet! eden önderler kıldık.[86[6]] (Secde/24)

Gerçekten bu Kur'ân doğruya hudâ/hidâyet iyani, davet} eder. (îsrâ/9)

Biz Musa'dan sonra indirilmiş olup önündekini doğrulayarak hakka hudâ/hidâyet {yani, davet} eden bir Kitap dinledik. (Ahkâf/30)

Rüşde buda/hidâyet {yani, davet} ediyor. (Cin/2)

Onları cahîmin yoluna hudâ/hidâyet {yani, davet! edin! (Sâffât/23)

Bunun benzeri âyetler çoktur.

5. Hudâ [hidâyet], marifet [bilmek, tanımak, öğrenmek] manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde böyle-dir:

Ve alâmetler (yarattı). Onlar yıldızla da hudâ/hidâyet bulurlar {yani, yollarını tanırlar bilip öğrenirler!. (NahV16)

Onda [yeryüzünde], hudâ/hidâyet bulabilsinler {yani, gidecekleri yolları tanısınlar! bilsinler} diye yollar yaptık. (Enbiyâ/31)

Muhakkak ki Ben; yönelen, îmân eden ve sâlih amel işleyen, sonra, hudâya/hidâyete eren {yani, hidâyeti tanıyarak bilerek onu zikreden}[86[7]]kimse için gaffarım [çok bağışlayıcıyım], (Tâ-Hâ/82)

Bakalım hudâ/hidâyete erecek {yani, sırrı tanıyacak/bilecek} mi, yoksa hidâyete ermeyenlerden {yani, sırrı tanımayanlardan } bilmeyenlerden}[86[8]] mi olacak? (Neml/41)

Bu gibi âyetler çoktur.

6. Huda, kitaplar ve rasûller manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Şayet Benden size bir hudâ {yani, rasûller ve kitaplar! gelir de... (Bakara/38)

Şayet Benden size bir hudâ {yani, rasûller ve kitap-lar} gelir de... (Tâ-Hâ/123)

7. Hudâ; doğruluk, doğru yolu bulmak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

"Umarım Rabbim beni sevâe's-sebîle hudâ/hidâyet eyler"{yani, doğruya iletir, doğruyu gösterir} dedi. (Kasas/22)

Ve ben ateşin başında bir hudâ (yani, bana yolu gösterecek bir kimse} bulurum. (Tâ-Hâ/10)

Bizi sevâi's-sirâta hudâ/hidâyet eyle (yani, bize doğru yolu göster}! (Sâd/22)

Buna benzer âyetler çoktur.

8. Hudâ, Muhammed'in durumu anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Doğrusu, inzal ettiğimiz beyyinâtı ve hudâyı {yani, Muhammed'in durumunu, o'nun nebi-rasûl olduğunu} gizleyenler... (Bakara/159)

Doğrusu, hudânm {yani, Muhammed'in durumunun, o'nun nebi-rasûl olduğunun} kendilerine beyan edilmesinin ardından arkalarını dönenler... (Muhammed/25)

Huda'nın {yani, Muhammed'in durumunun, o'nun nebi-rasûl olduğunun} kendilerine beyan edilmesinin ardından o Rasûl'e karşı gelenler... (Muhammed/32)

9. el-Hudâ ile, Kur'ân kasdedilmiştir; şu âyetlerde böyledir:

Andolsun ki Rabb'lerinden onlara hudâ {yani, Kur'ân} gelmiştir. (Necm/23)

Onlara hudâ {yani, her şeyin açıklamasını ihtiva eden Kur'ân} geldiğinde, insanları îmân etmekten alıkoyan şey, "Allah, rasûl olarak bir beşeri mi

bahsetti" demeleridir. (İsrâ/94)

Onlara hudâ {yani, her şeyin açıklamasını ihtiva eden Kur'ân} geldiğinde, insanları îmân etmekten ve Rabb'lerine istiğfar etmekten alıkoyan şey, ancak evvelkilerin sünnetinin kendilerine de gelmesini beklemeleridir. (Kehf/55)

10. el-Hudâ ile, Tevrat kasdedilmiştir; şu âyetlerde

böyledir:

Andolsun ki Musa'ya hudâ {yani, Tevrat'ı} vermiştik. (Mü'min/53)

Andolsun ki Musa'ya Kitap vermiş, —onun likasından şüphe etme- ve onu İsrâîloğulları için hudâ {yani, Tevrat'ı rehberlik} kılmıştık/yapmıştık. (Secde/23)

Bunun bir benzeri de İsrâ sûresindedir.[86[9]]

11. Hudâ, istircâda bulunmaya [innâ lillâh... demeye] iletilmek manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

İşte Rabb'lerinden salavât ve rahmet onlara ve işte hudâya/hidâyete erenler {yani, istircâda bulunmaya iletilenler} de onlardır. (Bakara/157)

Kim Allah'a {yani, kendisine isabet eden musibetin Allah'tan olduğuna[86[10]] îmân ederse, onun kalbini hudâya/hidâyete erdirir {yani, kalbini istircâda bulunmaya iletir}, (Teğâbün/11)

12. Lâ yehdî [hidâyet etmez I hidâyete iletmez], hüccet/delil ortaya koy amama i delil ikâme edememe, dalâletten dînine iletmeme manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah kendisine mülk verdi diye Rabbi hakkında Ib-râhîm iîe çekişeni bilmiyor musun? Hani İbrahim, "Benim Rabbim dirilten ve öldürendir" deyince o, "Ben de diriltir ve öldürürüm" demişti. îbrâhîm, "Muhakkak ki Allah güneşi doğudan getiriyor, haydi sen onu batıdan getir" deyince, o kâfir apışıp kalmıştı. Allah zâlknler kavmini hudâya (yani, hüccet I delil ikâme etmeye, delil ortaya koymaya, dalâletten dînine} iletmez. (Bakara/258)

Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haram'm imaretini... Allah zâlimler kavmini hudâya {yani, hüccet! delil ikâme etmeye, delil ortaya koymaya, dalâletten dinine} iletmez. (Tevbe/19)

Allah zâlimler kavmini hudâya {yani, dalâletten dînine} iletmez. (Cuma/5)

Benzeri âyetler çoktur.

13. el-Hudâ, tevhîd manasında kullanılır; şu âyetlerde böyledir:

Seninle birlikte hudâya {yani, tevhide ve hak dine} tâbi olursak, yerimizden koparılıp atılırız. (Kasas/57)

O ki Rasûlü'nü hudâ {yani, tevhîd} ve hak dîn ile gönderdi. (Saff/9)

Bunun bir benzeri de Feth sûresindedir.[86[11]]

14. Hudâ, sünnet anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Biz atalarımızı bir ümmet üzerinde bulduk; biz de onların âsârı üzerinde giderek hudâya/hidâyete ereriz [muhtedûn] (yani, küfür hususunda onların sünnetlerini takİb ederek doğruyu buluruz}. (Zuhruf/22)

İşte bunlar (yani, nebiler} Allah'ın hudâ/hidâyet ettiği kimselerdir. O halde sen de onların hidâyetlerine {yani, tevhîd hususundaki sünnetlerine} iktida et! (En'âm/90)

15. Lâ yehdî [hidâyete erdirmez/iletmez] ibaresi ile, ıslah etmez anlamı kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Şüphesiz Allah hâinlerin keydini hudâya/hidâyete erdirmez {yani, zinakârların amelini ıslah etmez}. (Yûsuf/52)

16. el-Hudâ, hayvanlara[86[12]] ilham manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Rabbimiz her şeye {yani, yeryüzünde hareket eden canlılara hayvanlara} hilkatini {kendisine uygun olan suretini} veren, sonra da hudâ/hidayet {yani, sonra da ona maişetini ve otlayacağı yeri nasıl bulacağını ilham} edendir. (Tâ-Hâ/50)

O ki takdir edip {yani, erkeği ve dişiyi yaratmayı takdir edip} hudâ/hidâyet verendir {yani, erkeğe,

dişiye nasıl yaklaşacağını, dişinin ona nasıl geleceğini [dişiyi nasıl celbedeceğini] ilham edendir}. (A'lâ/3)

17. Hudnâ, tevbe ettik Idöndük manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Şüphesiz biz Sana hudnâ ettik {yani, biz Sana döndük}.86[13] (A'râf/156) 86[14]

2. El-Küfr

el-Küfr, dört manada tefsir edilir:

1. el-Küfr, Allah'ın tevhidine küfr etmek, O'nu inkar etmek manasında kullanılır; şu âyetlerde böyledir:

Gerçekten o küfr edenleri (yani, Allah'ın tevhidini/bir ve tek ilah olduğunu inkâr edenleri) uyarsan da, uyar-masan da onlar için birdir: îmân etmezler. (Bakara/6)

Küfr edip {yani, Allah'ın tevhidini inkâr edip} Allah yolundan alıkoyanlar... (Muhammed/1)

Benzeri buyruklar çoktur.

2. el-Küfr, hüccetin I delilin inkârı manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O tanıdıkları kendilerine gelince, ona küfr ettiler (yani, onlar onu tanıdılar, fakat onu inkâr ettiler}. (Bakara/89)

Kendilerine Kitap verdiğimiz kimseler [Yahudi ve Hristiyanîar] o'nu, oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar (yani, Nebi'yi (oğullarını tanıdıkları gibi) tanırlar; çünkü o'nun nitelikleri, beraberlerindeki Tevrat'ta bulunmaktadır}. Kendilerini zarara uğratanlardır ki, îmân etmezler.86[15] (En'âm/20)

Kendilerine Kitap verdiklerimiz onu (yani, Kabe'nin kıble olduğunu} oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Bununla birlikte içlerinden bir grup bildikleri halde hakkı gizlerler.86[16] (Bakara/146)

Yoluna gücü yetenlerin Beyt'i [Kabe'yi] haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Artık kim küfr ederse (yani, Ehl-i Kitap'tan olsun, diğer dîn müntesiblerinden olsun kim Allah'ın Beyt-i Haram'ını haccetmeyi inkâr edip haccın farziyyetini reddederse), şüphesiz ki Allah âlemlerden (Ehl-i Kitap'tan ve onların gayrısından} ganidir. (Al-i İmrân/97)

3. el-Küfr, küfrân-ı nimet/nankörlük anlamında kullanılır; şu âyetlerde böyledir:

Bana şükr edin, Bana küfr (yani, nimetime küfr-Inankörlük) etmeyin! (Bakara/152)

(Süleyman dedi ki): "Şükr mü edeceğim, yoksa küfr (yani, yoksa nimete küfr I nankörlük} mü edeceğim diye beni sınaması içindir."86[17] (Neml/40)

Allah'a şükret diye; ve her kim şükr ederse, kendi lehine etmiş olur; her kim de küfr {yani, nimete küfr-l nankörlük} ederse, doğrusu Allah ganidir, hamîdtir. (Lokmân/12)

{Fir'avn, Musa'ya dedi ki}: "O yaptığın fiili yaptın, o halde sen o kâfirlerdensin {yani, nankörlerdensin -

ki bununla, o'nu küçükken büyüttüğünü ve o'na iyilik yaptığını, buna karşılık Musa'nın nankörlük ettiğini kaydetmektedir-}. (Şu'arâ/19)

Benzeri âyetimi?" çoktur.

4. el-Küfr, beri I uzak olmak, uzaklaşmak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

{İbrahim, babasına ve kavmine dedi ki}: "Biz size küfr ettik {yani, biz sizden teberri ettik I uzaklaştık}; bizimle sizin aranızda ebedî olarak düşmanlık başladı." (Mümtehine/4)

Sonra, Kıyamet Günü kiminiz kiminize küfr edecek (yani, kiminiz kiminizden uzak olduğunu ilan edecek}. (Ankebut/25)

{İblis kendisine itaat edenlere diyecek ki}: "Ben sizin bundan evvel beni, (itaatte Allah'a) şirk koşmanıza da küfr etmiştim" {yani, uzak olduğumu bildirmiştim}. (İbrâhîm/22)

Benzeri buyruklar çoktur. 86[18]

3. Eş-Şirk

eş-Şirk, üç şekilde açıklanmıştır:

1. eş-Şirk, başkasını O'na denk tutarak Allah'a eş/ortak koşmak anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah'a ibâdet edin, O'na hiçbir şeyi şirk koşmayın {yani, başkasını O'na denk ve eş tutmayın}! (Nisâ/36)

Doğrusu Allah, Kendisine şirk koşulmasını {yani, Kendisine başkasının denk ve eş tutulmasını} bağışlamaz. (Nisâ/48)

Kim Allah'a şirk koşarsa {yani, başkasını O'na denk ve eş tutarsa}, Allah ona {-bu halde öldüğü takdirde} cenneti haram kılar. (Mâide/72)

Elbette Allah müşriklerden {yani, başkasını Kendisine denk ve eş tutanlardan} bendir. (Tevbe/3)

Benzeri âyetler çoktur.

2. eş-Şirk, ibâdetten gayri taatte ortak koşmak manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

O ikisine {yani, Adem ile Havva'ya}86[19] sâlih [hilkati düzgün bir çocuk] verince, kendilerine verdiğinde O'na, /çocuklarına koydukları isim hususunda -ibâdet sö'zkonusu olmaksızın- itaatte İblis'i O'na86[20] ortaklar kıldılar. (A'râf/190)

lîblîs kendisine itaat edenlere diyecek ki): "Ben sizin bundan evvel beni, şirk koşmanıza (yani, itaatte beni Allah'a ortak koşmanıza! da küfr etmiştim". (Ibrâ-hîm/22)

3. eş-Şirk, amellerde şirk [ortak koşmak], şirk: riya manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Kim Rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa, amel işlesin: sâlih amel ve Rabbinin ibâdetinde bir {yani, yarattıklarından bir kimseyi} şirk koşmasın, {yani, ibadetiyle Allah'tan başkasını irade etmesin}! (Kehf/110) 86[21]

4. Seva’

Seva, altı manada tefsir edilir:

1. Sevâ', âdil/adaletli anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bizimle sizin aranızda sevâ' {yani, aramızda âdil-Iadaletli} olan bir kelimeye gelin! (Al-i İmrân/64)

Sâilîn için sevâ' {yani, rızık taleb edenler için âdil-ladaletli} olarak... (Fussilet/10)

Ve bizi sevâi's-sırât'a {yani, âdil i adaletli yola} hidâyet et!86[22] (Sâd/22)

2. Sevâ', vasat I orta manasmdadır; şu âyette olduğu gibi:

Onu cehennemin sevâ'smda {yani, cahîmin ortasında} gördü. (Sâffât/55)

3. Sevâ', apaçık iş/durum manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sevâ' üzere (yani, durumu açıkça /apaçık bir şekilde} kendilerine nebzet! (Enfâl/58)

De ki: "Ben size sevâ' olarak {yani, durumu açıkça/apaçık bir şekilde) bildirdim." (Enbiyâ/109)

4. Sevâ', şer'an eşitlik I eşit olmak manasına gelir; şu âyetlerde böyledir:

Onda (yani, Mekke'de} hem mukîm, hem de misafirleri sevâ' (yani, şer'an eşit} kıldık... (Hacc/25)

Arzu ettiler ki, kendilerinin küfrettiği gibi siz de küf-redesiniz de sevâ' (yani, siz ve kâfirler, küfürde şer'an eşit} olasınız. (Nisâ/89)

Size rızık olarak verdiğimiz şeylerde, sağ ellerinizin mâlik olduklarından (yani, kölelerinizden} ortaklarınız bulunur da onda sevâ' olmalarını (yani, siz ve onların o rızıkta eşit olmalarını}... kabul eder misiniz?!86[23] (Rûm/28)

(Allah bazınızı bazınıza rızık hususunda tafdil etti; kendilerine) fazla (rızık) verilenler nzıklarını, sağ ellerinin mâlik olduklarına (yani, kölelere} veriyorlar da hepsi onda sevâ' (yani, şer'an eşit} oluyorlar da değil. (Nahl/71)

5. Sevâ', kasd [doğru ve mutedil] manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde böyledir:

{Mûsâ dedi ki}: "Umarım Rabbim beni sevâe's-sebîl'e (yani, doğru ve mutedil yola} hidâyet eder." (Kasas/22)

Sevâi'S'sebîl'den (yani, doğru ve mutedil yoldan} sapmış...86[24] (Mâide/77)

6. Sevâ' ile, onu okuyup okumaman86[25] (onlar için) (eşittir, birdir, farksızdır) anlamı kasdedilmiştir; şu

âyetlerde böyledir:

Onları uyarıp uyarmaman, onlar için sevâ'dır (yani, birdir I'eşittir /'farksızdır}': îmân etmezler. (Bakara/6)

Onları (yani, Arab kâfirlerinden birtakım kimseleri} uyarıp uyarmaman onlar için sevâ'dır (yani, birdir eşittir I farksızdır}: îmân etmezler (çünkü Allah onların kalblerini mühürlemiştir}. (YâSîn/10) 86[26]

5- El-Maraz

el-Maraz, dört manada tefsir edilir:

1. el-Maraz, şekklşüphe anlamındadır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah da marazlarını {yani, seklerini I şüphelerini} arttırdı. (Bakara/10)

Kainlerinde maraz {yani, şek!şüphe} bulunanlara gelince, onların murdarlıklarına murdarlık katıp arttırdı. (Tevbe/125)

Kalblerinde maraz {yani, şek!şüphe} bulunanların, sana baktıklarını görürsün. (Muhammed/20)

Benzeri buyruklar çoktur.

2. el-Maraz kelimesi, fücur manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kalbinde maraz {yani, fücur} bulunan tama'a düşmesin. (Ahzâb/32)

Eğer vazgeçmezlerse münafıklar ve kalblerinde maraz {yani, fücur} bulunanlar... (Ahzâb/60)

Maraz kelimesi, bu anlamıyla [fücur manasında], (Kur'ân-ı Kerîm'de) başka yerde kullanılmamıştır.

3. el-Maraz, yara/yaralı manasında kullanılır; şu âyetlerde böyledir:

Eğer marazlı {yani, yaralı} veya seferde iseniz... (Ni-sâ/43)

Eğer marazlı {yani, yaralı} veya seferde iseniz.., (Mâ-ide/6)

Maraz kelimesi, yara jyaralı anlamında, (Kur'ân-ı Kerîm'de) başka bir yerde kullanılmamıştır.

4. el-Maraz kelimesi, cins olarak hastalık /herhangi bir hastalık manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sizden kim marîz olursa {yani, sizden kimin herhangi bir hastalığı bulunursa}... (Bakara/184)

Yoktur zayıflara ve marîzlere {yani, herhangi bir hastalığı bulunanlara}... (Tevbe/91)

Köre harec yoktur... ve marîze {yani, herhangi bir hastalığı bulunana} harec yoktur. (Feth/17)

Nûr süresindeki buyruk86[27] da bunun gibidir. 86[28]

---

6. El-Fesâd

el-Fesâd, altı manada tefsir edilir:

1. el-Fesâd ile, ma'siyet [isyan /itaatsizlik] kasde-dilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onlara, "Yeryüzünde fesâd çıkarmayın" {yani, onda ma'siyet işlemeyin} denildiği zaman... (Bakara/11)

Islahının ardından yeryüzünde fesâd çıkarmayın {yani, onda ma'siyet işlemeyin}. (A'râf/56)

Benzeri âyetler çoktur.

2. el-Fesâd ile, helak kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Siz yeryüzünde iki defa fesâd çıkaracaksınız. (İsrâ/4)

Eğer o ikisinde Allah'ın dışında ilahlar olsaydı, ikisi de fesada uğrardı (yani, helak olurdu}. (Enbiyâ/22)

Eğer hak, nevalarına tâbi olsaydı gökler, yer ve ikisi arasındakiler fesada uğrardı {yani, helak olurdu}. (Mü'minûn/71)

3. el-Fesâd lafzı ile, yağmur ve bitki I ekin kıtlığı kas d edilmiştir; şu âyette böyledir.

Berr'de {yani,, bedevilerin yaşadığı çöllerde} ve bahr'da lyani, bayındir yerlerde, köy, kasaba ve şehirlerde} fe~ sâd {yani, yağmur ve bitki/ekin kıtlığı} başgösterdi.86[29] (Kûm/41)

4. el-Fesâd ile, Öldürmek kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Mûsâ ve o'nun kavmini yeryüzünde fesâd çıkarsınlar {yani, Mısır ahalisinin çocuklarını öldürsünler} diye (.....) mi bırakacaksın? (A'râf/127)

(Fir'avn dedi ki}: "Ben o'nun dîninizi değiştirmesinden veya arzda fesâd çıkarmasından {yani, sizin Benî-Isrâ-W in oğullarını Öldürmenize karşılık, o'nun da sizin oğullarınızı öldürmesinden} korkuyorum." (Mü'min/26)

Gerçekten Ye'cûc ve Me'cûc arzda fesâd çıkarıyorlar (yani, insanları öldürüyorlar}, (Kehf/94)

5. el-Fesâd lafzının, bizatihi fesâd86[30] [yıkmak /tah-rib etmek] manasında kullanılması; ki şu âyetlerde

böyledir:

Onda fesâd çıkarmaya: harsı ve nesli helak etmeye çalışır. Oysa Allah, fesadı {yani, âyette sözü edilen işleri: ekinin ve neslin helak edilmesini} sevmez. (Bakara/205)

Şüphesiz krallar bir karyeye girdiklerinde, onu ifsâd (yani, harâb} ederler. (Neml/34)

6. el-Fesâd lafzı ile, sihir/büyü, sihirbaz/büyücü kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Elbette Allah müfsidlerin {yani, sihirbazların} amelini ıslah etmez. (Yûnus/81) 86[31]

7. El-Meşy

el-Meşy, dört manada tefsir edilir:

1. el-Meşy, devam etmek, dolaşmak, gidip gelmek demektir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onları aydınlattım! onda meşî ederler {yani, onda devam eder giderler}. (Bakara/20)

O halde onun omuzlarında meşî edin {yani, dolaşın, gidip gelin}. (Mülk/15)

2. el-Meşy ile, hudâ/hidâyet kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

insanlar içinde, kendisiyle meşî edeceği bir nûr {yani, kendisiyle hidâyete ereceği bir îmân} yaptığımız kimse... (En'am/122)

Sizin için, kendisiyle meşî edeceğiniz bir nûr {yani, kendisiyle hidayete ereceğiniz bir îmân} yapsın. (Ha-dîd/28)

3. el-Meşy, geçmek, geçip gitmek anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kendilerinden {yani, Mekkelilerden} evvel kaç kurunu helak etmemiz, onları {yani, Mekkelileri} hidâyete iletmedi mi, ki onların {yani, helak edilenlerin} meskenlerinde meşî ediyorlar {yani, onların kasabalarından geçiyorlar}. (Secde/26)

Kendilerinden {yani, Mekkelilerden} evvel kaç kurunu helak etmemiz, onları {yani, Mekkelileri} hidâyete iletmedi mi, ki onların {yani, helak edilenlerin} meskenlerinde meşî ediyorlar {yani, onların kasabalarından geçiyorlar}. (Tâ-Hâ/128)

4. el-Meşy, bizatihi yürümek manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Şayet yeryüzünde mutmain meşî edenler {yani, ikamet edip yürüyenler} melâike olsaydı... (İsrâ/95)

Bu nasıl Rasûl yemek yiyor ve çarşı-pazarlarda meşî ediyor {yani, yürüyor/dolaşıyor}?! (Furkân/7)

Rahmân'ın kulları yeryüzünde tevazu ve mülâyemet-le meşî ederler {yani, yürürler}. (Furkân/63) 86[32]

8. El-Lebs

el-Lebs, dört manada tefsir edilir:

1. Yelbisûn lafzı, karıştırırlar / karıştırıyorlar demektir; şu âyetlerde bu manadadır:

Hakka bâtılı telbis/lebs etmeyin (yani, karıştırmayın}! (Bakara/42)

Niçin hakka bâtılı telbis/lebs ediyorsunuz {yani, niçin karıştırıyorsunuz}? (Âl-i İmrân/71)

îmân edenlere ve îmânlarına zulm telbis/lebs etmeyenlere {yani, îmânlarına şirk karıştırmayanlara}... (En'âm/82)

2. el-Libâs lafzı, sükûn bulmak I sükûnete ermek demektir; şu âyetlerde böyledir:

Onlar {yani, kadınlarınız} sizin için bir libâstır {yani, sizin için sükûnet sebebidir}; siz de onlar için bir libâssınız {yani, siz de kadınlar için bir sükûnet sebebisiniz}. (Bakara/187)

Geceyi sizin için bir libâs {yani, sükûnet zamanı} yapan O'dur. (Furkân/47)

Geceyi bir libâs {yani, sükûnet zamanı} yaptık. (Ne-be/10)

3. el-Libâs, giyilen elbise anlamındadır; şu âyetlerde böyledir:

Size avret yerlerinizi örtecek libâs {yani, elbise} ile rîş lütfü ihsan ettik. (A'râf/26)

Sündüs ve istebraktan lebs ederler {yani, elbise giyer-\ ler}. (Duhân/53)

4. el-Libâs ile, sâlih amel kasdedilmiştir; şu âyette böyledir:

Takva libâsına {yani, sâlih amele) gelince... (A'râf/26) 86[33]

9- Es-Sû'

es-Sû', onbir manada tefsir edilir:

1. es-Sû' ile, şiddet kasdedilmiştir; şu âyetlerde ol-

duğu gibi:

Sizi sû'e'l-azâba {yani, azabın şiddetlisine} uğratıyorlardı. (Bakara/49)

Sizi sû'e'l-azâba (yani, azabın şiddetlisine} uğratıyorlardı (A'râf/141)

Sizi sû'e'l-azâba {yani, azabın şiddetlisine} uğratıyorlardı.86[34] (İbrâhîm/6)

İşte sû'u'1-azâb86[35] {yani, azabın şiddetlisi} onlar içindir. (Ra'd/18)

Benzeri âyetler çoktur.

2. Sû' ile, (devenin) bacaklarının kesilmesi kasdedilmiştir; şu âyetlerde böyledir:

İşte bu, size bir işaret/alâmet olmak üzere Allah'ın dişi devesi; onu bırakın Allah'ın arzında otlasın, ona sû' ile dokunmayın {yani, onun/o devenin bacaklarını keserek onu öldürmeyin!! (A'râf/73)

Bunun bir benzeri de Şu'arâ sûresindedir.86[36]

(Sâlih dedi ki): "Ey kavmim! İşte bu, size bir işâ-ret/alâmet olmak üzere Allah'ın dişi devesi; onu bıra-

kın Allah'm arzında otlasın, ona sû' ile dokunmayın" {yani, onun/o devenin bacaklarını keserek onu öldürmeyin}! (Hûd/64)

3. es-Sû3 ile, zina-tecavüz kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Biz o'nun bir sû'unu {yani, zinasını i zina ettiğini} bilmiyoruz. (Yûsuf/51)

Ehline sû' {yani, karına tecâvüz!karınla zina! irade eden kimsenin cezası... (Yûsuf/25)

Senin baban sû' {yani, zâni/zina eden} bir adam değildi. (Meryem/28)

4. Sû' ile, baras hastalığı kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Bir de, elini koynuna sok, herhangi bir sû' {yani, hastalık/baras hastalığı} olmaksızın çıksın bembeyaz. (Neml/12)

Bunun benzeri, Tâ-Hâ[86][37] ve Kasas[86][38] sûrelerinde bulunmaktadır.

5. Sû' kelimesiyle, azâb kasdedilmiştir; şu âyetlerde böyledir:

Doğrusu bugün hızy ve sû' {yani, azâb} kâfirlerin üstünedir. (Nahl/27)

İttiqa edenleri ise Allah, umduklarına erdirmek sureti ile kurtaracak. Onlara hiçbir sû' {yani, azâb} dokunmayacak ve onlar mahzun da olmayacaklar. (Zümer/61)

Allah bir kavmin sû'umı (yani, azabını I azaba uğramasını} irade ettimi... (Ra'd/11)

Benzer anlamdaki kullanımlar çoktur.

6. Sû' kelimesiyle, şirk kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Biz bir sû' yapmamıştık (yani, biz şirk koşmamıştık}. (Nahl/28)

Sonra, sû' yapanların (yani, şirk koşanların} akıbeti sû' oldu. Çünkü tekzib ettiler. (Rûm/10)

Sonra, şüphesiz Rabbin cehaletle sû' yapan (yani, şirk koşan}... (Nahl/119)

7. Sû', sövmek, kötü söz söylemek anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Size ellerini ve dillerini sû' {yani, sövmek, kötü söz

söylemek} ile uzatırlar. (Mümtehine/2)

Allah sözün sû'unun (yani, sövüp saymanın, sözün kötüsünün} açıkça söylenmesini sevmez. (Nisâ/148)

8. Sû', (bir şeyin) en kötü(sü) demektir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Dâr'ın sû'u (yani, yurdun en kötüsü} onlaradır. (Ra'd/25)

O gün özür dilemeleri zâlimlere fayda vermez. Dâr'ın sû'u {yani, yurdun en kötüsü} onlaradır. (Mü'min/52)

9. Sû', mü'minin işlediği zenb/günah manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah'ın kabulünü va'd buyurduğu tevbe o kimseler için ki: cehaletle bir sû' {yani, günah} yaparlar da...

(Nisâ/17)

Buna göre, mü'min, işlediği her zenb/günah ile cahillik etmektedir.

Sizden {yani, mü'minlerdenl kim cehaletle bir sû' {yani, zenb/günah} yapar da.. (En'âm/54)

10. Sû', zarar, darlık ve sıkıntı manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bana hiçbir sû' {yani, zarar, darlık ve sıkıntı} dokunmazdı.[86[39]] (A(râf/188)

O sû'u (yani, zarar, darlık ve sıkıntıyı} gideren... (Neml/62)

11. Su ile, kati ve hezimet kasdedilmiştir; şu âyette bu anlamdadır:

Size bir sû' (yani, kati, hezimet ve bela} irade ederse... (Ahzâb/17) [86[40]]

10. Et-Hasene Ve's-Seyyie

el-Hasene ve es-seyyîe ibaresi, beş manada tefsir edilmiştir:

1. el-Hasene ile, zafer ve ganimet; es-seyyie ile de, kati ve hezimet kasdedilmiştir; şu âyetlerde bu anlamdadır:

Size bir hasene (yani, Bedir Günündeki gibi bir nasrl zafer ve ganimet} dokunursa, onları tasalandırır. Eğer size bir seyyie (yani, Uhud Günündeki gibi bir kati ve hezimet} isabet ederse ona sevinirler. (Âl-i İmrân/120)

Onlara bir hasene {yani, nasrl zafer ve ganimet} isabet ederse, "Bu Allah'ın indindendir" derler. Onlara bir seyyie (yani, Uhud Günündeki gibi bir kati ve hezimet} isabet ederse,[86[41]] "Bu sendendir" derler. (Nisâ/78)

Eğer sana bir hasene [iyilik] (yani, nasrl zafer ve ganimet} isabet ederse, onları tasalandırır. Eğer sana bir seyyie [kötülük] (yani, kati ve hezimet} isabet ederse...[86[42]] (Tevbe/50)

2. el-Hasene ile, tevhîd; es-seyyie ile de şirk kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kim hasene (yani, tevhidi ile gelirse, ona ondan daha hayırlısı vardır (yani, ondan [tevhıdten dolayı] bir hayr elde eder}. Ve onlar o gün feza'dan emin olurlar. Kim de seyyie (yani, şirk} ile gelirse, yüzleri ateşte sürtülür... (Neml/89-90)

Bunun bir benzeri de Kasas ile En'âm[86[43]] sûresinde geçmektedir.

3. el-Hasene ile, yağmur ve mahsul bolluğu; es-seyyie ile de yağmurun, mahsul-nebat ve hayr'ın kıtlığı-I yokluğu kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Eğer onlara bir hasene {yani, yağmur, mahsul ve hayr bolluğu} gelirse, "Bu zaten bizim hakkımızdır" derlerdi. Eğer onlara bir seyyie {yani, yağmursuzluk /kuraklık ve mahsul kıtlığı} isabet ederse, Mûsâ ve o'nun beraberindekilerin uğursuzluğuna yorarlardı. (A'râf/131)

Sonra seyyieyi {yani, yağmursuzluğu I kuraklığı, hayr ve mahsul kıtlığını! hasene (yani, yağmur ve mahsul bolluğu} ile değiştirdik, (A'râf/95)

Onları hem .hasene (yani, yağmur ve mahsul bolluğu} ile hem de'.seyyie (yani, yağmur ve mahsul kıtlığı} ile imtihan ettik. (A'râf/168)

Ellerinin önden gönderdikleri sebebiyle onlara bir seyyie {yani, yağmursuzluk I kuraklık} isabet ederse... (Rûm/36)

4. es-Seyyie ile, dünyada azâb; el-hasene ile de akıbet kasdedilir; şu âyette olduğu gibi:

Senden, haseneden evvel {yani, akıbetten önce} seyyieyi {yani, dünyada (azabı)} çabuklaştırmanı isterler. (RaW6)

5. el-Hasene, afv ve güzel söz; es-seyyie, kabih I çirkin söz ve eziyet manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde böyledir:

Seyyieyi (yani, kötü söz ve eziyeti} hasene {yani, güzel söz ve afv} ile savarlar. (Kasas/54)

Hasene (yani, afv ve safh} ile, seyyie {yani, kötü söz ve eziyet} bir olmaz. (Fussilet/34)

Seyyieyi (yani, kötü söz ve eziyeti} ahsen [en güzel] {yani, afv ve safh} ile defet! (Mü'minûn/96)

Bunun bir benzeri de Ra'd sûresinde[86][44] yer almaktadır. [86][45]

11. El-Husnâ

el-Husnâ, üç manada tefsir edilir:

1. el-Husnâ ile, cennet kasdedilmiştir; şu âyetlerde böyledir:

İhsan edenlere {yani, muvahhidlere} husnâ {yani, cennet} ve fazlası (yani, Allah'ın vechine bakmak} vardır. (Yûnus/26)

İhsan edenlere de husnâ (yani, cennet} ile karşılık vermesi içindir. (Necm/31)

İhsanın (yani, ehl-i tevhidin} karşılığı, ihsandan {yani, cennetten} başkası olabilir mi?! (Rahmân/60)

2. el-Husnâ ile, oğullar kasdedilmiştir; şu âyette

böyledir:

Husnâ {yani, oğullar} onlarmmış. (Nahl/62)

3. el-Husnâ ile, hayr kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

(Biz o mescidi [Mescid-i Dırar'ı] yapmakla} hus-nâ'dan (yani, hayr'dan} başkasını irade etmedik. (Tevbe/107)

İhsan'dan (yani, hayrdanj ve uyum sağlamaktan başkasını irade etmedik. (Nisâ/62) 86[46]

12. El-Hikmet

el-Hikmet, beş şekilde tefsir edilir:

1. el-Hikmet ile, Kur'ân'daki emir ve nehiylerden oluşan nasihatlar kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu

gibi:

Size indirdiği Kitap'tan {yani, Kur'ân'dan86[47] ve Hik-met'ten {yani, Kur'ân'daki eınir, nehiy, helâl ve harama ilişkin nasihatlar dan}... (Bakara/231)

Allah sana Kitab'ı {yani, Kur'ân'ıj ve Hikmet'i {yani, Bakara, sûresinde zikredilen helâl ve haramları} in-dirdi. (Nisâ/113)

Ona Kitabı {yani, Kur'ân'ıj ve Hikmet'i {yani, Kur'-ân'da bulunan helâl ve haram türünden nasihatla-rı}... öğretecek.86[48] (Âl-i İmrân/48)

Yine bunun bir benzeri Âl-i İmrân sûresinde geçmektedir.86[49]

Biz o'na {yani, Yahya'ya} daha sabi iken hükm {yani, fehm [anlayış i kavrayış] ve Um verdik}.86[50] (Meryem/12)

2. el-Hükm ile, fehm [anlama/kavrama] ve Um kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Andolsun biz Lokmân'a hikmet {yani, fehm [anlayış I kavrayış] ve Um} vermiştik. (Lokmân/12)

Her birine hükm {yani, fehm [anlayış I kavrayış]} ve ilm vermiştik. (Enbiyâ/79)

İşte onlar kendilerine Kitap, hükm {yani, fehm [anla-yış-kavrayış] ve ilm} ve nübüvvet verdiğimiz kimselerdir. (En'âm/89)

3. el-Hikmet ile, nübüvvet kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Biz Âl-i İbrahim'e Kitap ve hikmet {yani, nübüvvet} vermiştik. (Nisa/54)

Ona Hikmet {yani, nübüvvet} ve fasle'l-hitâb vermiştik. (Sâd/20)

Allah o'na mülk ve hikmet {yani, nübüvvet} vermişti. (Bakara/251)

4. el-Hikmet ile, Kur'ân'ın tefsiri kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Kime hikmet verilmişse, ona çok hayr verilmiş demektir. (Bakara/269)

5. el-Hikrnet ile, Kur'ârı kasdedilmiştir; şu âyette

olduğu gibi:

Rabbinin yoluna hikmet /yani, Kur'ânj ile çağır! (Nahl/125) 86[51]

13. El-Emr

el-Emr, iki manada tefsir edilir:

1. el-Emr bi-'i-ma'rûf ibaresi ile, tevhidi emretmek I tevhîd ile emretmek; ve'n-nehy 'ani'l-münker ibaresi ile de, şirkten nehyetmek kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Siz insanlar için çıkarılmış hayırlı bir ümmetsiniz; ma'rûfu (yani, Allah'ın tevhidini /Allah'ı birlemeyi} emreder, münkerden (yani, şirkten} nehyedersiniz. (Âl-iİmrân/110)

Tevbe edenler, ibâdet edenler... ma'rûfu {yani, tevhidi} emredenler, münkerden {yani, şirkten} nehyeden-ler... (Tevbe/112)

(Lokman oğluna şöyle tavsiye etti}: "Ey oğulcuğum! Salâtı ikâme et, ma'rûfu {yani, tevhidi} emret, münkerden {yani, şirkten} nehyet! (Lokmân/17)

2. el-Emr bi'l-marûf Nebi'ye -Allah'ın salât ve selâmı o'na ve alîne olsun- ittiba etmek ve o'nu tasdik etmek; ve'l-münker ise tekzib etmek/yalanlamak manasında kullanılır; şu âyetlerde böyledir:

{Ehl-i Tevrat'ın} hepsi bir değildir. Ehl-i Kitap'tan... ma'rûfu (yani, Muhammed'e îmânı} emrederler,

münkerden (yani, Muhammed'i tekzib etmekten t yalanlamaktan} nehyederler... (Al-i İmrân/113-114)

Mü'min erkeklerle, mü'min kadınlar birbirlerinin velîleridir; ma'rûfu {yani, Muhammed'e îmânı} emrederler, münkerden (yani, Muhammed'i tekzib etmekten j yalanlamaktan} nehyederler. (Tevbe/71) 86[52]

14. El-Ma'rûf

el-Ma'rûf, dört manada tefsir edilir:

1. el-Ma'rûf'ile, farz kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

İhtiyacı olmayan iffetli davransın, fakir olan da

ma'rûf (yani, farz} üzere yesin! (Nisâ/6)

Onların necvâlarmm bir çoğunda hayır yoktur; sadaka veya ma'rûfu (yani, farzı} emreden kimseninki hariç. (Nisâ/114)

2. el-Ma'rûf, güzel va'd manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kadınlara namzetliği çıtlatmanızdan dolayı size bir

günah yoktur. (.....) Fakat ma'rûf bir söz söylemeniz

{yani, güzel bir va'dte bulunmanız} müstesna, kendileriyle gizliye va'dleşmeyin! (Bakara/235)

(Miras) taksim olunurken (mirasçı olmayan) akrabalar (.....) hâzır bulunurlarsa, onları ondan rızıklandı-

rın ve onlara ma'rûf söz söyleyin {yani, güzel va'dte bulunun}! (Nisâ/8)

3. el-Ma'rûf kelimesiyle, kadının iddetini tamamlamasının ardından süslenmesi kasdedilmiştir; şu âyette böyledir:

Ecellerinin sonuna geldiklerinde {yani, iddetlerini tamamladıklarında}, artık kendi haklarında ma'rûf ile yapacaklarından (yani, iddetini tamamlayan kadının süslenmesinden, kendisiyle evlenmek isteyen erkeklere görünmesinden ya da böyle bir arayış içerisinde olmasından} dolayı size bir günah yoktur. (Bakara/234)

4. el-Marûf lafzı ile, insana kolay gelen şey kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Boşanan kadınların ma'rûf (yani, adamın [boşayan kimsenin] kolayına gelecek I imkânı elverecek} bir şekilde istifade ettirilmeleri gerekir. Bu, muttakiler üzerine bir haktır. (Bakara/241)

Ma'rûf bir şekilde faydalandırın {yani, boşadığınız kadına, varlık ve imkânınıza göre bir şeyler verin I kolayınıza gelecek şekilde onu istifade ettirin}... Bu, muhsinîer üzerine bir haktır. (Bakara/236)

Emzireceklerin [boşadığınız kadınların ortak çocuğunuzu emzirmeleri halinde] yiyecek ve giyeceklerini ma'rûf {yani, varlık ve imkânı elverecek} bir şekilde temin etmek, çocuk kendisinin olan (babay)a aittir. (Bakara/233) [86][53]

15. Et-Tâğût

et-Tâğût üç manada tefsir edilir:

1. et-Tâğût ile, şeytan kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kim tâğûta {yani, şeytana} küfredip Allah'a îmân ederse... (Bakara/256)

Küfredenler, tâğût {yani, şeytana itaat} yolunda savaşırlar. (Nisâ/76)

Ve tâğûta {yani, şeytana} ibâdet edenler... (Mâide/60)

2. et-Tâğût kelimesi, Allah dışında tapınılan ev-sân I putlar manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Andolsun ki, Biz her ümmette, içlerinden, "Allah'a ibâdet edin ve tâğûttan {yani, ev sâna I putlara ibâdet etmekten} ictinab edin" diyen bir rasûl ba'settik/çıkar-dik. (NahV36)

Tâğûttan, ona ibâdet etmekten ictinab edip {yani, eu-sâna I putlara, ibadet etmekten kaçınıp Rabb'lerine yönelenler}... (Zümer/17)

3. et-Tâğût lafzı ile, Yahudi Ka'b b. el-Eşref kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Küfredenlerin velîleri ise tâğûttur {yani, Ka'b b. Eşreftir}; onları nurdan zulumâta çıkarırlar. (Bakara/257)

Şu, Kitap'tan kendilerine bir nasib verilenleri {yani, Yahudileri} görmüyor musun: cibt ve tâğûta {yani, Ka'b b. el~Eşrefe} îmân ediyorlar da...86[54] (Nisâ/51) 86[55]

16. Ez-Zulumât Ve'n-Nür

ez-Zulumât ve'n-nûr, iki manada tefsir edilir:

1. ez-Zulumât, şirk; ve'n-nûr da îmân manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah, îmân edenlerin velîsidir; onları zulumâttan (yani, şirkten} nura (yani, îmâna} çıkarır. (Bakara/257)

Bunun bir benzeri de yine aynı âyette yer almaktadır.86[56]

O ve O'nun melekleri, sizi zulumâttan {yani, şirkten} nura {yani, îmâna} çıkarmak için size salât ederler. (Ahzâb/43)

Benzeri âyetler çoktur.

2. ez-Zulumât, gece; ve'n-nûr, gündüz manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Hamd o Allah'a ki, gökleri ve yeri halketti, zulumâtı (yani, geceyi} ve nuru (yani, gündüzü} yaptı. (En'âm/1)

Kur'ân'da, bu buyruğun bir benzeri bulunmamaktadır (yani, zulumât ve nurun, "gece" ve "gündüz" anlamında kullanılması sadece bu âyete mahsustur). 86[57]

17. Ez-Zulumât

ez~Zulumât, iki manada kullanılmıştır:

1. ez-Zulumât [karanlıklar] lafzı, çeşitli dehşetler-j dehşetli haller manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

De ki: "Berr ve bahr'm zulumâtmdan (yani, kara ve denizin dehşetli hallerinden} sizi kim necata çıkarır-/kurtarır?" (En'âm/63)

Yoksa berr ve bahrin zulumâtmda (yani, kara ve denizin dehşetli hallerinde) size yol gösteren... mi?

(Neml/63)

2. ez-Zulumât, saflıalar jmerhaleler anlamındadır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sizi analarınızın karınlarında üç zulumât (yani, karın, rahim ve meşime safhaları I merhaleleri} içinde bir hilkatten diğer hilkate halkediyor. (Zümer/6)

{Yûnus}, zuîumât (yani, gecenin karanlığı, suyun karanlığı ve balığın karnındaki karanlık} içinde, "Senin dışında ilah yoktur, Seni tenzih ederim..." diye nida etmişti. (Enbiyâ/87)

Küfredenlerin diğer bir kısmının amelleri ise, derin bir denizdeki zulumât gibidir (.....) öyle zulumât ki,

üstüste... (Nûr/40)

Bununla, kâfirler kasdedilmektedir: yani, karanlık bir bedendeki karanlık bir göğüsteki86[58] karanlık bir

kalb. 86[59]

18. Ez-Zâlimîn

ez-Zâlimîn ve tuzlemûn, yedi şekilde tefsir edilir:

1. ez-Zâlimîn, müşrikler anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah'ın laneti, zâlimin (yani, Allah'ın yolundan alıkoyan müşrikler} üzerine olsun. (A'râf/44)

İyi bilin ki Allah'ın laneti, zâlimin (yani, müşrikler} üzerinedir. (Hûd/18)

Buna benzer âyetler çoktur.86[60]

2. ez-Zâlimîn lafzı ile, müslümanın şirk dışında işlediği günah jzenb sebebiyle kendisine zulmetmesi kas-dedilmiştir; şu âyetlerde böyledir:

(Âdem ve Havva'ya dedi ki}: "Bu ağaca yaklaşmayın, yoksa zâlimîn'den (işleyeceğiniz hata sebebiyle kendinize zulmedenlerden} olursunuz." (Bakara/35)

(Yûnus şöyle nida etti}: "Senin dışında ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zâlimîn'den ol-dum" (yani, işlediğim zenblgünah sebebiyle kendime zulmettim}. (Enbiyâ/87)

Yûnus, şirk dışındaki zenbi/günahı sebebiyle kendine zulmetmişti.

Kim, Allah'ın sınırlarını aşarsa (yani, boşama hususundaki emrini çiğnerse, şirk dışındaki bu ma'siyeti sebebiyle} kendine zulmetmiş olur. (Talâk/l)

Bunun bir benzeri de Bakara sûresinde yer almaktadır:86[61]

Onlardan kimi de, {şij'k dışında büyük günah işleyerek} kendine zulmeder. (Fâtır/32)

Bununla, tevhîd ehlinden olup da -şirk dışında— büyük günah işlemek suretiyle kendilerine zulmeden

kimseler kasdedilmektedir.

3. ez-Zulm, insanlara zulmetmek anlamına kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kim mazlum olarak katledilirse (yani, maktul, katil tarafından zulmedilerek haksız yere öldürülürse}... (îsrâ/33)

...Kim düşmanlık ve zulm ile şunu yaparsa (yani, bir kimseyi katleder ve mallarını alırsa}, yakında onu ateşe yaslarız. (Nisâ/30)

Şüphe yok ki, zulm ile yetimlerin mallarını yiyenler... (Nisâ/10)

4. ez-Zulm, eksiklik I eksiltmek anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Her iki bahçe de mahsullerini vermiş, ondan birşey zul-metmemiş (yani, ondan birşey eksiltmemiş},.. (Kehf/33)

Kıyamet Günü için kist terazileri koyarız da, kimseye birşey zulmedilmez (yani, kimsenin bir şeyi eksil-tilmez}. (Enbiyâ/47)[86[62]]

Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine

zulmediyorlar (yani, onlar kendilerine zarar veriyor, eksiltiyorlar}. (Al-i İmrân/117)

Onlar, (bir güne yetecek kadarından fazla menn ve selvayı toplayıp saklamakla} Bize zulmetmiyor (yani, zarar vermiyor}, fakat kendilerine zulmediyorlardı {yani, eksiltiyorlardı}.[86[63]] (A'râf/160)

5. Zulm ile, şirk koşmak ve tekzib etmek suretiyle kendilerine zulmetmek kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Biz onlara (yani, bütün ümmetlerin kâfirlerine âhi-rette zenbsiz /günahsız yere azâb etmekle Iedecek olmakla} zulmetmedik. Fakat onlar (küfr ve tekzibleri sebebiyle} zalimdiler. (Zuhruf/76)

6. Yazlimûn, cehdl inkâr ediyorlar manasında kullanılır; şu âyetlerde böyledir:

Kimin de terazileri hafif gelirse, işte onlar -âyetlerimize zulmettikleri (yani, onların Allah'tan olmadığı iddiasıyla Kur'ân'a cehudluk ettikleri I Kur'ân'ı inkâr ettikleri} için- kendilerini hasara [zarara/ziyana] uğratanlardır. (A'râf/9)

Sonra, onların ardından Musa'yı âyetlerimiz (yani, el ve 'asâ (mucizeleri)} ile Fir'avn'a ve onun melesine gönderdik. Fakat onlara zulmettiler (yani, onların Allah'tan olmadığı iddiasıyla mucizelerimize cehudluk ettiler I mucizelerimizi inkâr ettiler}. (A'râf/103)

Semûd'a uyarı olarak o dişi deveyi verdik, ona zulmettiler (yani, onun Allah'tan olmadığı iddiasıyla ona cehudluk ettiler jonu inkâr ettiler}. (İsrâ/59)

7. ez-Zâlimîn ile, hırsızlar (ve hırsızlık) kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bunun karşılığı kendisidir (yani, yükünde çalıntı mal bulunan kimse hırsızdır, hırsızın cezası da

hürriyetini kaybetmesidir}. Biz zâlimlere işte böyle karşılık veririz (yani, biz hırsızları, hırsızlığının karşılığı olarak köle edinir, hırsızlığının derecesine göre istihdam ederiz}. (Yûsuf/75)

Hırsız erkek ile hırsız kadının, kazandıklarına/yaptıklarına karşılık olarak ellerini kesin (.....) Bununla

birlikte kim zulmünün (yani, hırsızlığının} ardından tevbe eder... (Mâide/38-39) [86[64]]

19. Ez-Zulm

ez-Zulm, dört şekilde tefsir edilir.

1. ez-Zulm kelimesi, şirk ile tefsir edilir; şu âyetlerde olduğu gibi:

îmân edenlere ve îmânlarına zulm {yani, şirk} karıştırmayanlara gelince... (En'âm/82)

(Lokman oğluna şöyle dedi}: "Oğulcuğum! Allah'a şirk koşma, çünkü şirk büyük bir zulmdür." (Lokmân/13)

2. Zulm lafzı, kulun -şirk dışında- hata işlem.ek suretiyle kendisine zulmetmesi anlamında kullanılır;

şu âyetlerde olduğu gibi:

Haklarına tecavüz etmek için onları zararlarına tutmayın. Kim bunu yaparsa muhakkak kendisine, (işlediği hata sebebiyle} zulmetmiş olur. (Bakara/231)

(Mûsâ dedi kil: "Rabbim! Gerçekten ben (bir adam öldürmekle} kendime zulmettim. Onun için bana mağfiret eyle!" O da o'na mağfiret etti. (Kasas/16)

Buna benzer buyruklar tevhîd ehli hakkında soz-konusu edilirse maksat, (işlenen hata sebebiyle) nefse zulmetmektir.

3. ez-Zâlimîn lafzı, insanlara zulmeden kimseler hakkında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür. Kim vazgeçer ve ıslah ederse, onun mükâfaatı Allah'adır. Şüphe yok ki O, zâlimleri (yani, insanlara zulmü ilk olarak başlatan kimseleri} sevmez. (Şûrâ/40)

...Yol sadece, insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenler üzerinedir/aleyhinedir. (Şûrâ/42)

4. Yuzlemûn lafzı, şüphe olmaksızın kendilerine zarar verenler ve (sevâblarını, haklarını) eksiltenler manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Size rızık olarak verdiğimiz tayyibâttan (yani, menn ve salvâ'dan} yeyin! (Bakara/57)

Allah bunlardan [menn ve selvâ'dan] her gün için kendilerine yetecek kadar almalarını, fazla almamalarını emretmiş idi. Onlar ise bu hususta O'na isyan ettiler. İşte Yüce Allah'ın, Onlar Bize zulmetmediler (yani, bir günlük ihtiyaçlarından fazla menn ve selva alıp saklamakla Bize zarar

vermediler, Bizden birşey eksiltmediler}.86[65]

Fakat kendilerine zulmettiler (Bakara/57) buyruğu bunu ifade etmektedir.

Biz Kıyamet Günü'ne has adalet terazileri koruz. Hiçbir kimseye zerrece zulmedilmez (yani, hiçbir kimsenin hiçbir şeyi eksiltilmez}. (Enbiyâ/47)

Zerre kadar zulme uğratılmazlar (yani, amellerinden en ufak birşey eksiltilmez}. (Meryem/60) 86[66]

20. Tatmainn

Tatmainn, üç manada tefsir edilir:

1. Tatmainn, sükûn bulmak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Fakat kalbimin mutmain olması {yani, ona bakıp kalbimin sükun bulması} için... (Bakara/260)

Kalblerimiz mutmain olsun (yani, indireceğin sofrayı görüp kalblerimiz sükun bulsun}. (Mâide/113)

Onlar, îmân edenler ve kalbleri Allah'ın zikriyle mutmain olanlardır. İyi bilin ki kalbler ancak Allah'ın zikriyle mutrhain olur (yani, kalbler sükun bulur}. (Ra'd/28)

Allah bunu (yani, Ukud Günü meleklerin imdadım! sırf size bir müjde ve kalbleriniz onunla mutmain olsun (yani, kalbleriniz sükun bulsun} diye yaptı. (Âl-i İmrân/126)

Allah bunu sırf size bir müjde ve kalbleriniz onunla mutmain olsun (yani, kalbleriniz onunla sükun bulsun} diye yaptı. (Enfâl/10)86[67]

2. İtmaenne, rıza I hoşnutluk anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Eğer ona hayır isabet ederse, onunla mutmain (yani, ona razı, ondan hoşnud} olur. (Hacc/11)

Kalbi îmân ile mutmain (yani, hoşnut/razı}) olduğu halde ikrah edilenler müstesna... (Nahl/106)

Ey mutmain {yani, Allah'ın sevabıyla hoşnut/razı} olan kimse... (Fecr/27)

3. el-İtmi'naniyye, ikamet etmek manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Nihayet itminan bulduğunuzda (yani, (sefer halinden) hazer haline geçtiğinizde I ikamet halinde olduğunuzda} salâtı iqâme edin (yani, namazı kısaltarak değil, tastamam kılın}!86[68] (Nisâ/103)

De ki: "Şayet yeryüzünde mutmain halde (yani, yerleşik olup / ikamet halinde bulunup! yürüyenler melekler olsaydı..." (İsrâ/95) 86[69]

21. Es-Sat

es-Sa'y, üç manada tefsir edilir:

1. es-Sa'y, yürümek manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sonra da onları çağır, sa'y ederek (yani, ayakları üzerinde yürüyerek} sana gelsinler. (Bakara/260)

Ne zaman ki beraberinde sa'y etme (yani, yürüme! çağına erdi... (Sâffât/102)

Cuma günü namaz için nida edildiğinde Allah'ın zikrine sa'y edin (yani, farz olan namaza yürüyerek gidin}! (Cuma/9)

2. es-Sa'y; amel, çalışma, iş anlamına gelir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kim de âhireti irade eder ve onun sa'yi ile onun için sa'y eder (yani, onun ameli [ona layık amel] ile onun

İçin amel işleri ise, mü'min odur. İşte bunların sa'yla-n meşkur o]ur {yani, Allah onların amellerini teşekkürle karşılayarak amellerinin karşılıklarını Itnükâ-faatlarını verir}, (İsrâ/19)

İşte bu sizin için bir karşılıktır. Sa'yiniz {yani, ameliniz} meşkur oldu. (İnsan/22)

Şüphesiz sizin sa'yiniz {yani, ameliniz} dağınıktır. (Leyl/4)

Ayetlerimiz hakkında muaccizlik için sa'y edenler {yani, Kur'ân'dan ve ona îmândan insanları alıkoymaya çalışanlar}... (Hacc/51)

Bunun bir benzen de Sebe' sûresindedir.49 3. Yes'â lafzı, (hayr veya şer'de) süratle gitmek I koşmak anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde böyledir: Ama sana sa'y edip {yani, koşup} gelen... (Abese/8) Şehrin en uzak tarafından bir adam sa'y ederek {yani, koşarak) gelip "Ey Mûsâ! Mele seni öldürmek için hakkında emri müzakere ediyorlar" dedi, (Kasas/20) Şehrin en uzak tarafından bir adam sa'y ederek (ya-ni, koşarak} gelip "Ey kavmim! Gönderilenlere tâbi olun!" dedi. (Yâ-Sîn/20) 86[70]

22. Et-Tayyibât

[et-Tayyibât, sekiz manada tefsir edilir:

Âyetlerimiz hakkında muaccizlik için sa'y edenlere, elem verici bir azâb vardır (Sebe'/5) âyetine işaret etmektedir.

1. et-Tayyibât, câhiliye ehlinin en'âm'dan [deve, sığır, koyun ve keçi'den] haram kıldıkları, (fakat aslında helâl olan hayvanlar) anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ey îmân edenler! Size rızık olarak verdiğimiz tayyi-bâttan {yani, câhiliye ehlinin hars ve en'âm'dan kendilerine haram kıldıkları, fakat aslında helâl olan ekin ve hayvanlardan} yeyin! (Bakara/172)

Yüce Allah bunların helâl olduğunu ve bunları haram kılmadığını haber vermiştir.

Yeryüzündekileri {yani, hars ve en'âm'ı} helâl ve tay-yib olarak yeyin! (Bakara/168)

De ki: "Kim haram kıldı Allah'ın zmetini ve rızktan tayyibâtı {yani, kendi kendilerine haram kıldıkları hars ve en'âm'ı}, ki onları kulları için çıkarmıştır." (A'râf/32)

2. et-Tayyibât, helâl -bununla da menn ve selva kasdedilmiştir- anlamındadır; şu âyette böyledir:

Bulutu üzerinize gölgelik olarak çektik ve rızktan tayyibâtı {yani, helâl olan menn ve selvâ'yıj yiyesiniz diye size menn ve selva lütfü ihsan ettik. (Bakara/57)

Bunun benzeri de A'râf[86[71]] ve Tâ-Hâ[86[72]] sûresinde bulunmaktadır.

Yûnus süresindeki şu buyruk da buna benzemektedir:

Hakikat şu ki: İsrâîloğulları'm cidden güzel bir yurda yerleştirdik ve onları tayyibâttan (yani, helâlden -ki bu da menn ve selvâ'dır-} rızklandırdık. (Yûnus/93)

Şanım hakkı için Biz vaktiyle İsrâîloğullan'na Kitap, hükm ve nübüvvet vermiş ve onları tayyibâttan (yani, helâl'dan -ki bu da menn ve salvâ'dır-} rızklan-dırmıştık. (Câsiye/16)

3. et-Tayyibât, helâl -bu da yiyecek, güzel elbise ve cimaı kapsar- manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde böyledir:

Ey îmân edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o tayyibâ-tı {yani, helâl yiyeceklerden, cima ve giyeceklerden helâl olanları} haram kılmayın! (Mâide/87)

Mü'minlerden bir grup bunları kendilerine haram kılmak istemişlerdi. Ali b. Ebî Tâlib de -Allah'ın salâtı ona ve âline olsun- bunlardan idi. Yüce Allah buyurdu ki:

Allah'ın size rızk olarak verdiğinden helâl-tayyib olarak yeyin! (Mâide/88)

Ey rasûller! Tayyibâttan (yani, helâl olan rızktan} yeyin! (Mü'minûn/51)

4. et-Tayyibât ile, tırnaklı hayvanların iç yağlai'i ve etleri kasdedümiştir; şu âyetlerde böyledir:

Zulmleri sebebiyle, Yahudilere, -aslında önceden onlara helâl olan- tayyibâtı (yani, tırnaklı hayvanların iç yağları ile etlerini} haram kıldık. (Nisâ/160)

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm[86[73]] bunların haram kılındıklarını zikretmiş bulunmaktadır.[86[74]] Halbuki bunlar daha önce Tevrat'ta onlar için helâl kılınmıştı.

Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil'de {niteliklerini} yazılı buldukları o Rasûl'e, o ümmi Nebiye {yani, Mu-hammed'e} ittiba ederler... O onlara tayyibâtı {yani, tırnaklı her hayvanın iç yağını ve etini} helâl kılar.

5. et-Tayyibât lafzı ile, zebhedilerek I kesilerek yenilen hayvanların etlerinin onlara [müslümanlara] tay-yib olduğu kasdedümiştir; şu âyetlerde böyledir.

Senden kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: "Size tayyibât {yani, kesilerek yenilmesi helâl olan hayvanların etleri} helâl kılındı.[86[75]] Allah'ın size öğrettiklerinden öğrettiğiniz avcı

hayvanların avladıklarından da... (Mâide/4)

Bugün size tayyibât {yani, kesilerek yenihnesi helâl olan hayvanların etleri} helâl kılındı. (Mâide/5)

6. et-Tayyibât lafzı ile, helâl -ki o da ganimettir-kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Düşünün ki siz (yani, muhacirler} bir zamanlar yeryüzünde zayıf bırakılmış bir azınlıktınız. İnsanların {yani, Mekke kâfirlerinin} sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz da O sizi barındırdı ve yardımıyla destekledi, size tayyibâttan rızk lyani, helâl rızk -ki bununla, Bedir savaşında alınan ganimet kasdedil-mektedir-} Verdi. (Enfâl/26)

Elde ettiğiniz ganimetten, tayyib ({yani, helâl)} olarak yeyin ve Allah'a ittika edin. Şüphesiz ki Allah gafur, rahimdir. (Enfâl/69)

7. et-Tayyibât kelimesi ile, bizatihi tayyib-rızk kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Andolsun ki, Biz benî-Âdem'i {yani, Âdemoğulla-rı'nın tümünü} tekrîm ettik... Kendilerine tayyibâttan {yani, tahıl, bal, yağ ve benzeri tayyiblcrden} rızklar verdik. (İsrâ/70)

Onların rızklarını hayvanların ve kuşların rızkından daha tayyib yapmıştır.

Size suret verdi, suretlerinizi de güzelleştirdi ve tayyibâttan sizi rızklandırdı {yani, Allah sizin rızkınızı, yürüyen hayvanlardan ve kuşlardan daha tayyib yaptı}. (Mü'min/64)

8. et-Tayyibât ile, güzel söz kasdedilir; şu âyette olduğu gibi:

Tayyibât tayyibler, tayyibler de tayyibât {yani, güzel söz tayyib erkek ve kadınlar} içindir. (Nûr/26) 86[76]

23. Et-Tayyib Ve'l-Habîs

et-Tayyib ve'l-habîs, üç manada tefsir edilir:

1. et-Tayyib, helâl; ve'l-habîs, haram manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Tayyibi habis ile lyani, helâl mallarınızı (haramla)} değişmeyin! (Nisâ/2)

De ki: "Habisin çokluğu acaibine de gitse, habis ile tayyib {yani, insanların mallarından haram olan ile helâl olan} bir olmaz." (Mâide/100)

Tayyib {yani, helâl} bir sa'îd'e kasdedin/yönelin! (Mâ-ide/6)

Sizin için tayyib {yani, helâl} olan kadınlardan nikahlayın!86[77] (Nisâ/3)

2. et-Tayyib ve'l-habîs ile, raü'min ve kâfir kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah mü'minleri bulunduğunuz hal üzere bırakacak değildir. Nihayet habisi tayyibten {yani, ehl-i kâfiri ehl-i imândan} ayıracaktır. (Âl-i îmrân/179)

Allah habisi tayyibten {yani, ehl-i kâfiri ehl-i imândan} ayırsın... (Enfâl/37)

Tayyib beldenin {yani, verimli arazinin} nebatı Rabbinin izni ile çıkar. Habîs olanın {yani, verimsiz-çorak arazinin} ise çıkmaz, çıksa da bir işe yaramaz.

(A'râf/58)

Bu, mü'min ve kâfirin meselidir. Tayyib [verimli] arazi/toprak, mü'mine benzer; onu işittiği vakit îmân ile faydalanır. Habîs arazi/toprak da kâfire benzer; onu işitse bile îmân ile faydalanmaz.

3. et-Tayyib kelimesi, güzel manasına gelir; şu â-yette olduğu gibi: ;

O'na tayyib' kelime (yani, güzel kelime -o da, Allah müstesna, ilah olmadığına şehâdettir-} yükselir. Onu da sâlih amel yükseltir. (Fâtır/10)

Salih kimse de bu şekilde amelde bulunur.[86[78]]

Allah'ın, tayyib bir kelimeyi (yani, güzel bir kelimeyi: Allah müstesna ilah olmadığına şehâdet etmeyi} nasıl mesel darbettiğini görmez misin? (Tayyib bir kelime), kökü sabit ve dalları semada tayyib lyani, güzel} bir ağaç gibidir. (İbrâhîm/24)

Aynı şekilde mü'min de, Allah dışında ilah olmadığına şehâdet edip sâlih amel işleyecek olursa, sözü ve ameli Allah'a yükselir. [86[79]]

24. El-Fevâhîş

el-Fevâhiş, dört manada tefsir edilir:

1. el-Fevâhiş, şirkte/şirk içinde masiyet [isyan/itaatsizlik] demektir; şu âyette olduğu gibi:

Bir fahişe lyani, câhiliye ehli, şirkte kendi kendilerine haram kıldıkları herhangi bir hususta bir ma'siyeti işleseler, "Biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk. Allah da bize bunu emretti" derler. De ki: "Allah kesinlikle fahşâyı (yani, ma'siyeti -bu da, hars ve en'âm'ı keyiflerine göre haram kılmalarıdır-} emretmez." (A'râf/28)

2. el-Fâhişe lafzı ile, masiyet -bu da zinadır- kas-dedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kadınlarınızdan o fahişeyi (yani, o ma'siyeti -bu da, zinadır-! işleyenlere... (Nisâ/15)

De ki: "Rabbim ancak açığı ve gizlisiyle fevâhişi {yani, zinayı} haram kılmıştır." (A'râf/33)

Ey Nebi'nin kadınları! Sizden kim açık bir fahişe {yani, zina} işlerse... (Ahzâb/30)

3. el-Fâhişe kelimesiyle, erkeklere dübürlerinden yaklaşmak I homoseksüellik kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

(Lfıt şöyle demişti}: "Siz cidden o fahişeyi (yani, o na'siyeti -bu da erkeklere dübürlerinden yaklaşmaktır-} işliyorsunuz ha!" (Ankebut/28)

4. el-Fâhişe; isyan -bu da, kadının nüşuzu I serkeşliği- demektir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onlar açık bir fahişe işlemedikçe (yani, serkeşlik-itaatsizlik-isyankarlık etmedikçe), kendilerine verdiğimizin bir kısmını geri almak için onları sıkıştırmayın! (Nisa/19)

Açık bir fahişe işlemedikçe (yani, serkeşlik-itaatsizlik-isyankarlık etmedikçe) onları evlerinden çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar! (Tâlak/10) 86[80]

25- Ednâ

Ednâ, dört manada tefsir edilir:

1. Ednâ lafzı, daha uygun, daha layık, daha elverişli manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bu... şehâdet için daha sağlam ve şüphe hususunda ednâdır {yani, şüpheye düşmemeniz için daha uygundur}. (Bakara/282)

Bu, sapmamanız için ednâdır {yani, daha uygundur}. (Nisâ/3)

Bu, şâhidliği gerektiği şekilde yerine getirmeleri... hususunda ednâdır {yani, daha uygundur}. (Mâ-ide/108)

2. Ednâ lafzı, daha yakın manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Andolsun ki Biz onlara en büyük azâbtan {yani, âhi-retteki ateş azabından} önce, ednâ azâbtan {yani, daha yakın olan dünyadaki açlık azabından} tattıracağız. (Secde/21)

Onlar açık bir fahişe işlemedikçe {yani, serkeşlik-ita-atsizlik-isyankârlık etmedikçe}, kendilerine verdiğinizin bir kısmını geri almak için onları sıkıştırmayın! (Nisâ/19)

Açık bir fahişe işlemedikçe {yani, serkeşlik-itaatsiz-lik-isyankârhk etmedikçe} onları evlerinden çıkarmayın, onlar da çıkmasmlar! (Talâk/10)

Qâbe qavseyni [bir yayın iki ucu/iki yay kadar] oldu, hatta ednâ {yani, daha yakın}. (Necm/9)

3. Ednâ lafzı, daha az manasında kullanılmıştır; şu âyette böyledir:

Üç kişi aralarında konuşmasınlar ki O onların dördüncüleri olmasın. Beş kişi olmasınlar ki O onların altıncısı olmasın. İster bundan ednâ {yani, daha az}, ister daha çok olsunlar, O {yani, Allah'ın ilmi}, mutlaka onlarla beraberdir. (Mücâdele/7)

4. Ednâ lafzı, aşağı, düşük anlamına da gelir. İsrâ-îloğulları kendilerine, menn ve selva yerine, yerin bi-tirdiği bakliyat ve benzeri şeylerin verilmesini taleb ettiklerinde, onlara yapılan hitabta bu manada kullanılmıştır:

Dedi ki: "Siz hayırlı olanı, ednâ {yani, daha aşağı I daha düşük} olanla {yani, arzın nebatıyla} değiş-tirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise Mısr'a inin; sizin için istedikleriniz var." (Bakara/61) 86[81]

26. Te'vîl

Te'vil, beş manada tefsir edilir:

1. Te'vîlihî [onun te'vîli] ibaresi ile, Muhammed ve o'nun ümmetinin hükümranlık süresi I hükümranlıklarının nihayeti kasdedilmiştir; şu âyette böyledir:

Fitne aramak ve onun te'vîlini {yani, Muhammed ve o'nun ümmetinin hükümranlığının nihayetini I sonunu} aramak... (Âl-i İnırân/7)

Şöyle ki: Yahudiler cummel hesabıyla Muham-med'in ve o'nun ümmetinin ne kadar hükümran olacağını, bu hükümranlığın ne zaman sona ereceğini ve hükümranlığın tekrar Yahudilere ne zaman döneceğini öğrenmek istediler. Bunun üzerine Yüce Allah buyurdu ki:

Halbuki onun te'vîlini Allah'tan başkası bilmez {yani, Muhammed ve o'nun ümmetinin hükümranlığının te'vîlini [hükümranlığının ne zaman sona ereceğini] Allah'tan başka kimse bilemez. Onların Kıyamete kadar hükümran olacağını ve bu hükümranlığın Yahudilere tekrar dönmeyeceğini Allah'tan başkası bilemez[86[82]] (Âl-i İmrân/7)

2. Te'vîlehu [onun te'vîli]; Allah'ın Kur'ân'da, hayr ve serden Kıyamet Günü gerçekleşeceğini va'dettikleri-nin akıbeti I sonu demektir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onlar {yani, Mekke kâfirleri} onun te'vîlinden {yani, onun akıbetinden; Allah'ın Kur'ân'da Rasûlü vasıtasıyla va'dettiği hayr ve serden} başkasını mı bekliyorlar? {Yani, ancak onun akıbetini, va'dedilen hayr ve şerri bekliyorlar}. Onun te'vîlinin geleceği gün {yani, Allah'ın Kur'ân'da va'dettiği hayr ve şerrin akıbetinin geleceği Kıyamet Günü}... (A'râf/53)

Hayır, onlar ilmini ihata edemedikleri ve henüz kendilerine gelmemiş olan bir şeyin te'vîlini {yani, Allah'ın Kur'ân'da, âhirette vuku bulacağını va'dettiği tehditlerin akıbetini} yalanladılar. (Yûnus/39)

3. Te'vîl ile, rüya tabiri kasdedilmiştir; şu âyetlerde böyledir:

Rabbin seni böylece seçecek, sana ehâdisin te'vîlini (yani, rüyaların tabirini} öğretecek. (Yûsuf/6)

Ve o'na ehâdisin te'vîlini {yani, (rüyaların) tabirini} öğrettik. (Yûsuf/21)

Bana ehâdisin te'vîlinden {yani, rüyaların tabirinden} öğrettin. (Yûsuf/101)

4. Te'uîl, tahkik [tahakkuk etme, vuku bulma, gerçekleşme] demektir; şu âyette olduğu gibi:

Ey babacığım! İşte bu, rüyamın te'vîlidir {yani, tahkikidir; tahakkuk etmesidir I vuku bulmasıdır}. (Yû-sutflOO)

5. Te'vîluhû [onun te'vîli] ibaresi, onun çeşidi!türü manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Size rızıklanacağınız bir yiyecek gelecek olmasın ki, muhakkak ben onun te'vîlini {yani, gelecek yemeğin türünü I çeşidini} size gelmeden evvel haber vermiş olmayayım. (Yûsuf/37) [86[83]]

---

27. El-İstîğfâr

el-İstiğfâr, üç manada tefsir edilir:

1. el-îstiğfâr, günahlardan ve şirkten dolayı bağışlanma dilemek manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Rabbinize istiğfar edin ({yani, günah ve şirkten dolayı Rabbinizden bağışlanma dileyin}) ve sonra O'na dönün! (Hûd/90)

Ey kavmim! Rabbinize istiğfar edin {yani (günah ve) şirkten dolayı bağışlanma dileyin}; doğrusu O, gaffardır. (Nûh/10)

2. el-Istiğfâr, salât [namaz veya dua] manasında

kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Seherlerde istiğfar edenler ({yani, namaz kılanlar veya du'â edenler})... (Âl-i îmrân/17)

'(Onlar seherlerde de istiğfar ederlerdi ({yani, namaz

kılarlardı veya du'â ederlerdi}). (Zârîyât/18)

3. el-Istiğfâr, günahlardan ötürü bağışlanma dilemek manasında kullanılmıştır; müşrik olan Azizin, karısına söylediği şu sözde olduğu gibi:

Günahın için istiğfar et {yani, günahın sebebiyle seni cezalandırmaması için eşinden bağışlanma dile}; çünkü sen gerçekten hatalılardansın.[86[84]] (Yûsuf/29) [86[85]]

28. Ed-Dîn

ed-Dîn, beş manada tefsir edilir:

1. ed-Dîn, tevhîd manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Şüphesiz Allah indinde dîn {yani, tevhîd}, islâm'dır-/tesuiniyettir. (Âl-i İmrân/19)

O halde dîni {yani, tevhidi} O'na halis kılarak Allah'a ibâdet et! (Zümer/2)

Lokman,[86[86]] Rûm[86[87]] ve diğer sûrelerdeki benzeri buyruklarda da böyledir.

Gemiye bindiklerinde dîni {yani, tevhidi} O'na halis kılarak Allah'a du'â ederler. (Ankebut/65)

Benzeri â}^etler çoktur.

2. ed-Dîn, hesâb manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Dîn {yani, Hesâb} Günü'nün mâliki... (Fâtiha/4) Bu, Dîn {yani, Hesâb} Günü'dür. (Sâffât/20)

Onlar ki, o Dîn {yani, Hesâb} Gününü tekzib ederler. (Mutaffifîn/11)

Gerçekten biz hesaba {dîn kökünden medinûn) mı çekileceğiz? (Sâfmt/53)

Hesaba [dîn kökünden medinîn) çekilmeyecek iseniz... (Vâkıa/86)

3. ed-Dîn, hükm manasında da kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Zina eden erkek ile zina eden kadına celde vurun: o ikisinden her birine yüzer ceîde. Allah'ın dîninde iyani, Allah'ın zinakâr hakkındaki hükmünü tatbik hususunda} o ikisine acıyacağınız tutmasın! (Nûr/2)

Melik'in dîninde (yani, kralın hükm ve yargısına göre) kardeşini alıkoyacak değildi. (Yûsuf/76)

4. ed-Dîn ile, kulların kendisiyle Allah'a itaat ettikleri kurum olarak dîn kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Rasûlü'nü hidâyet ve hak dîn (yani, İslâm dîni} ile gönderen O'dur; onu her dîne üstün kılmak için {yani, İslâm dfhini, Allah'a itaat olmak üzere tâbi olunan diğer dînlerden üstün kılmak için}; müşrikler hoşlanmasalar da. (Tevbe/33)

Bunun bir benzeri de Saff sûresinde[86[88]] yer almaktadır.

Rasûlü'nü hidâyet ve hak dîn {yani, İslâm dîni} ile gönderen O'dur; onu her dîne üstün kılmak için {yani, İslâm dînini, Allah'a itaat olmak üzere tâbi olunan diğer dînlerden üstün kılmak için}. (Feth/28)

5. ed-Dîn, millet [dîn ve şeriat] manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Hanif olarak İbrâhîm'in milletine...[86[89]] (Âl-i İmrân/95) [86[90]]

29. El-Hıssu

el-Hıssu, dört manada tefsir edilir:

1. Ahasse [hissetti], gördü manasındadır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ne zaman ki îsâ onlardan küfrü hissetti {yani, gördü}... (Âl-i İmrân/52)

Ne zaman ki be'simizi hissettiler {yani, azabımızı gördüler}... (Enbiyâ/12)

Onlardan birini hissediyor {yani, görüyor} musun? (Meryem/98)

2. el-Hass kelimesi, öldürme manasında kullanılmıştır; şu âyette böyledir:

Hakikat şu ki, Allah va'dini yerine getirdi: hani onları —O'nun izniyle- hissediyordunuz {yani, öldürüyordunuz}. (Âl-i İmrân/152)

3. el-Hass kelimesi, araştırmak anlamında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

(Ya'kûb dedi ki): "Ey oğullarım! Gidin de Yûsuf ve o'nun kardeşinden bir tahassüste bulunun" {yani, (Yûsuf ve kardeşini) araştırın}! (Yûsuf/87)

4. el-Hıss kelimesi, savtjses manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Onlar onun hasisini (yani, onun/ateşin sesini} dahi işitmezler ve onlar canlarının/iştahlarının çektiği şeyler içinde muhalleddirler/sürekli kalacaklardır. (Enbiyâ/102) 86[91]

30. El-İslâm

el-îslâm, iki manada tefsir edilir:

1. el-lslâm, ihlâs manasında kullanılmıştır; şu

âyetlerde olduğu gibi:

Hani Rabbi o'na, "Teslim ol" [eslim] (yani, ihlâslı ol} dediği zaman, ''Âlemlerin Rabbine teslim oldum" [esle mtu] {yani, âlemlerin rabbine ihlâslı oldum} demişti. (Bakara/131)

Eğer seninle, tartışırlarsa de ki: "Ben vechimi Allah'a teslim ettini [eslemtu] (yani, ben dînimi Allah'a hâlis kıldım}, bana tâbi olanlar da." (AH Imrân/20)

Kendilerine Kitap verilenler ile ümmilere de ki: "Siz de teslim oldunuz mu" {yani, tevhîd ile ihlâsa erdiniz mi}'? Eğer teslim olurlarsa {yani, tevhîd ile ihlâsa ererlerse}, hidâyet bulmuş olurlar.86[92] (Aî-i Imrân/20)

Kim. vechini Allah'a teslim ederse {yani, kim dînini Allah'a hâlis kılarsa}... (Lokmân/22)

Benzeri âyetler çoktur.

2. el-lslâm lafzı, ikrar [kabul ettiğini ifade etmek] manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Halbuki O'na teslim olmuşlardır {yani, kulluklarını ikrar etmişlerdir} semadakiler {yani, melekler} ve arzdaküer {yani, mü'minler} isteyerek; ve istemeyerek {yani, şâir dîn mensubları da istemeyerek teslim, olmuşlardır: kulluklarını ikrar etmişlerdir; -kendilerini Allah'ın yarattığını ve mıhlandırdığım bilmeleri, onların teslimiyetleridir}kulluklarını ikrar etmeleridir-}. (Âl-i İmrân/83)

Bedeviler, "Biz imân ettik" dediler. De ki: "Siz îmân etmediniz, fakat teslim olduk" {yani, lisân ile ikrar ettik} deyin! (Hucurât/14)

îslâmlarınm/teslimiyetlerinin [yani, ikrarlarının}kabul etmelerinin} ardından küfrettiler {yani, ikrarda bulunmalarının ardından küfredip ihlâsı kopardılar}. (Tevbe/74) 86[93]

31- Eş-Şükr

eş-Şükr, iki manada tefsir edilir:

1. eş-Şükr, tevhîd"muvahhid manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Biz şâkirlerin {yani, muvahhidlerin} karşılığım vereceğiz. (Al-i İmrân/145)

Allah şâkirleri (yani, muvahhidleri} en iyi bilen değil mi? (En'âm/53)

Andolsun ki, şükrederseniz {yani, muvahhid olursanız} elbette artırırım. (İbrâhîm/7)

Benzeri âyetler çoktur.

2. eş-Şükr, nimete şükr/îiimete teşekkür etmek manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Bana {yani, Benim nimetlerime} şükredin ve nankörlük etmeyin! (Bakara/152)

{Süleyman dedi ki}: "Bu, Rabbimin fazlından; şükür {yani, nimetine şükür} mü edeceğim, yoksa nankörlük mü?" (Neml/40)

(Lokmân'a hikmet bahşettik ki), Allah'a şükret diye. Kim şükrederse {yani, nimete şükrederse}, ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse, muhakkak Allah muhtaç değildir, hamde layık olandır. (Lokmân/12) [86[94]]

32. El-Îmân

el'Imân, dört manada tefsir edilir:

1. el-îmân, tasdik sözkonusu olmaksızın lisân ile îmân ikrarı anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde böyledir:

O şundan: onlar îmân etmişler {yani, onlar aleniyette lisânları ile ikrar etmişler}, sonra küfretmişlerdir {yani, gizlide küfretmişlerdir; Nebi'yi (Allah'ın salâtı ve bereketi o'nun üzerine olsun) ve o'nun getirdiklerini tasdik etmemişlerdir} de bu yüzden kalblerine mühür vurulmuştur. Artık onlar anlamazlar.[86[95]] (Münâfîkûn/3)

Ey îmân edenler {yani, (kalblerinin) tasdiki olmaksızın lisânlarıyla ikrarda bulunanla?'}! Mallarınız ve evlatlarınız sizi Allah'ın zikrinden alıkoymasın. (Mü-nâfikûn/9)

îmân edenlerin {yani, kalblerinin tasdiki olmaksızın lisânlarıyla ikrarda bulunanların} kalblerinin Allah'm zikrine huşu duymalarının zamanı gelmedi mi?! (Hadîd/16)

Ey îmân edenler {yani (kalblerinin tasdiki olmaksızın lisânlarıyla) ikrarda bulunanlar}! Allah'ın kendilerine gazâb ettiği bir kavmi velî edinmeyin! (Müm-tehine/13)

2. el-îmân lafzı, gizlide ve aleniyette I açıkta tasdik manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

îmân edenler (yani, açıkta ve gizlide tasdik edenler) ve sâlih amel işleyenler var ya, işte bunlar halkm en hayırlılarıdır. (Beyyine/7)

Mü'min ve mü'mineleri {yani, açıkta ve gizlide tasdik eden mü'min erkekleri ve mümin kadınları} altlarından ırmaklar akan cennetlere sokmak... (Feth/5)

Benzeri buyruklar çoktur.

3. el-îmân, tevhîd manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kim îmâna {yani, tevhide} küfr ederse ameli boşa gider. (Mâide/5)

îmâna {yani, tevhide} çağırılıyordunuz da küfrediyordunuz. (Mü'min/10)

Kalbi îmân {yani, tevhîd} ile mutmain olduğu halde zorlananlar müstesna... (Nahl/106)

4. el-îmân ile, şirk içinde I şirk ile bir imân kasde-dilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Onların {yani, Arab müşriklerinin} çoğu, şirk koş-maksızm Allah'a îmân etmezler. (Yûsuf7106)

Bu âyette, Arab müşrikleri ve onların îmân edişleri sözkonusu edilmektedir.

Andolsun ki, onlara, "Kendilerini kim yarattı" diye sorsan, "Allah" derler. (Zuhmf/87)

Andolsun ki, onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, "Allah" derler. (Lokmân/25 ve Zümer/38)

işte onların îmânı böyledir; fakat onlar bu halleriyle Allah'a şirk koşmaktadırlar. Ehl-i Kitap da rasûllerin ve kitapların bazısına îmân ederler, bazısını da inkâr ederler. Allah boyleleri için, İşte onlar, kâfirlerin ta kendileridir (Nisa/151) buyurmaktadır. Bu sebeble onların, rasûllerin ve kitapların bazılarına îmân etmelerinin kendilerine bir faydası olmaz. Çünkü hepsine îmân etmemişlerdir. [86[96]]

33. İqâmu's-Salât

gâmu's-salât, iki manada tefsir edilir:

1. Eqâme's-salât ibaresi, tasdikten yoksun ikrar manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Artık o müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün... Eğer dönüp {yani, şirkten dönüp) salâtı iqâme eder ve zekâtı verirlerse {yani, salâtı içâme ve zekâtı ita etmeyi ikrar ederlerse} yollarını tahliye edin! (Tevbe/5)

Bir mü'min hakkında zimmet gözetmezler. İşte onlar haddi aşanlardır. Eğer döner, salâtı iqâme, zekâtı ita ederlerse {yani, salâtı ikâme, zekâtı ita etmeyi ikrar ederlerse!, artık dînde kardeş]erinizdir. (Tevbe/10-11)

Bunun bir benzeri de Secde sûre sindedir.[86[97]]

2. îgânıu's-salât ibaresi, onun I namazın tam-eksik-siz kılınması manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Salâtı iqâme[86][98] {yani, namazı tam ve eksiksiz kılmayı} ve zekâtı ita etmeyi {yani, farz olan zekâtı vermeyi},.. (Enbiyâ/73)

Bunun bir benzeri de Müzzemmil sûresinde[86][99] yer

almaktadır.

Onlar ki gayba ({Kur'ân'a, onun Allah'tan Muhammed'e indirildiğine}) îmân eder, salâtı iqâme eder {yani, namazı tam ve eksiksiz kılar} ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden infak ederler {yani, zekâtı verirler}. (Bakara/3) [86][100]

34. El-Fadl

el-Fadl, yedi manada tefsir edilir:

1. el-Fadl ile, İslâm kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

De ki: "Şüphesiz fadl {yani, islâm} Allah'ın elindedir; onu dilediği kimseye verir." (Âl-i İmrân/73)

İşte bu, Allah'ın fadlıdır (yani, islâm}, onu dilediği kimseye verir. (Cuma/4)

De ki: "Allah'ın fadlı ve rahmetiyle,işte bununla sevinsinler." (Yûnus/58)[86][101]

Ve bunun birçok benzeri.

2. el-Fadl ile, nübüvvet kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah'ın senin üzerindeki fadlı {yani, Allah'tan sana nübüvvet ve Kitap bahsedilmesi} azimdir. (Nisâ/113)

Rabbinden bir rahmet olması hariç. Hakikaten O'nun senin üzerindeki fadlı {yani, Allah'tan sana nübüvvet ve Kitap bahsedilmesi} kebîrdir/pek büyüktür. (İsrâ/87)

3. el-Fadl ile, cennette rızk kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Allah'tan bir nimet, bir fadl {yani, cennette rızk}... müjdelerler. (Âl-i İmrân/171)

4. el-Fadl ile, rızk kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

O namaz tamamalandığmda, yeryüzüne yayılabilir ve Allah'tan bir fadl {yani, ticaret yoluyla rızk} arayabilirsiniz. (Cuma/10)

Diğer bir kısmının da Allah'ın fadlından {yani, ticaret yoluyla rızk} aramak için yeryüzünde yol tepeceklerini bilir. (Müzzemmil/20)

Şayet size Allah'tan bir fadl {yani, ganimetten bir rızk} isabet ederse... (Nisâ/73)

Benzeri buyruklar çoktur.

5. el-Fadl lafzı ile, (elden çıkanın) yerini tutan şey®9 kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Allah ise size Kendinden bir mağfiret ve {sadakanıza karşılık} bir fadl {yani, sadakanızın yerini tutacak bir mal} va'dediyor.[86[102]] (Bakara/268)

6. el-Fadl ile, minnet I lütfü hatırlatmak kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Üzerinizde Allah'ın fadlı ve rahmeti {yani, üzerinizde Allah'ın lütuf ve nimeti} olmasaydı, pek azınız müstesna, {baştan hepiniz} şeytana tâbi olmuştunuz. (Nisâ/83)

Üzerinizde Allah'ın fadl u rahmeti {yani, üzerinizde Allah'ın lütfü nimeti} olmasaydı... (Nûr/10, 14, 20, 21)

Benzeri buyruklar çoktur.

7. el-Fadl ile, cennet kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Mü'minlere müjdele: onlar için, Allah'tan büyük bir fadl (yani, cennet} vardır. (Ahzâb/47) [86[103]]

35. Sırr

Sırr, dört manada tefsir edilir:

1. Sırr kelimesi, soğuk / şiddetli soğuk manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bir rüzgar ki, onda bir sırr (yani, soğuk, şiddetli bir soğuk} var; kendilerine zulmeden bir kavmin ekinine isabet etmiş... (Âl-i İmrân/117)

Onların üzerine sarsar (yani, soğuğu şiddetli} bir rüzgâr {-bu da, ed-debur'dur-}[86[104]] gönderdik. (Fussi-let/16)

Bunun bir benzeri de Hakka[86[105]] ve Kamer[86[106]] sûresin dedir.

2. Sırr lafzı, zenbfgünah üzerinde ısrar, yani onu sürdürüp devam ettirmek anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onlar ki, bir fahişe işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit... hem onlar, yaptıklarında bile bile ısrar etmezler {yani, onlar -kasıt, ehl-i tevhîd'tir-yaptıkları ma'siyeti sürdürüp gitmezler!. (Al-i İmrân/135)

O azîm hıns üzerinde ısrar ederlerdi {yani, o zenb I günah -kasıt, şirktir- üzere devam ederlerdi} (Vâkıa/46)

Israr ettiler {yani, şirk Üzere devam ettiler} ve büyük-lendiler {yani, büyüklendikçe büyüktendiler}. (Nûh/7)

3. Sarre kelimesi, sayha [bağırtı, çığlık] manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Bunun üzerine karısı, bir sarre içinde {yani, bir sayha ile/bir çığlık atarak} ilerledi de yüzüne çarparak... (Zârîyât/29)

4. Sırr kelimesi, koparına, parçalama, kesme anlamında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Onları kendine sırr eyle {yani, onları parçala}!86[107] (Bakara/260) 86[108]

36. Ed-Durr

ed-Durr, beş manada tefsir edilir:

1. ed-Durr kelimesi, bela ve şiddet anlamında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Be'sâ'da (yani, fakirlik zamanlarında} ve darrâ'da {yani, şiddet ve bela zamanlarında} sabredenler... (Bakara/177)

Onlara be'sâ ve darrâ {yani, bela ve şiddet} dokundu... (Bakara/214)

Bunun bir benzeri de Zümer sûresindedir.86[109]

2. ed-Durr lafzıyla, yağmurun yağmaması, yağmur kıtlığı kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Andolsun ki, senden önceki ümmetlei'e de gönderdik. Onları, yalvarsmlar diye be'sâ {yani, fakirlik I yoksulluk} ve darrâ {yani, yağmur kıtlığı I kuraklık} ile sıkıştırdık. (En'âm/42)

Biz hangi karyeye bir nebi gönderdikse, onun halkını be'sâ ve darrâ {yani, yağmur kıtlığı i kuraklık} ile sıkıştırdık. (A'râf/94)

Kendilerine dokunan bir darrânm {yani, yağmur kıtlığının I kuraklığın} ardından insanlara bir rahmet tattırdığımız zaman... (Yûnus/21)

Bunun bir benzeri de Rûm sûresindedir.86[110]

3. ed-Durr lafzı ile, denizdeki (dehşetli) haller kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Bahr'de size bir durr {yani, denizde size dehşetli bir hal} dokunduğu zaman, du'â ettikleriniz kaybolur, yalnız O hariç. (îsrâ/67)

4. ed-Durr ile, bedendeki hastalık ve belalar kasdedilmiştir; şu âyetlerde böyledir:

insana bir durr {yani, insanın bedenine bir hastalık ve bela} dokunduğu zaman, gerek yanı üzereyken, gerek otururken, gerek dikilirken Bize du'â eder. (Bu âyet, Ebî Huzeyfe b. el-Muğîre hakkında inmiştir). Fakat Biz ondan durrunu {yani, hastalığını} açtığımız/giderdiğimiz zaman, sanki kendisine dokunan durr için Bize du'â etmemiş gibi geçer gider. (Yûnus/12)

Bunun bir benzeri de Zümer sûresindedir.86[111]

Eyyûb'u da... Hani Rabbine, "Bana durr {yani, bela ve şiddet/ dokundu; Sen ise merhametliler merhametlisisin" diye nida etmişti. (Enbiyâ/83)

5. ed-Durr kelimesi, eksiklik/noksanlık86[112] manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Sana hiçbir durr ((yani, eksiklik/ noksanlık)) veremezler. (Nisâ/113) 86[113]

37. El-Vekîl

el-Vekîl, dört anlamda kullanılır:

1. el-Vekîl, koruyucu jkoruyan manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

...Ya Kıyamet Günü Allah'a karşı onlardan yana kim mücadele edecek veya onlara kim vekîl olacak {yani, onları kim koruyacak, onlara gelecek teklikleri kim önleyecek}1? (Nisâ/109)

Doğrusu Benim kullarım {yani, muvahhid kullarım! var ya, senin onlar üzerinde sultânın yoktur; vekîl {yani, muvahhid kullarını gelecek tehlikelerden koruyucu, onlara gelecek tehlikeleri Önleyici} olarak Rab-bin yeter. (İsrâ/65)

2. Vekîl, rabb manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O halde O'nu vekîl {yani, rabb} edin! (Müzzemmil/9)

...Beni bırakıp başkasını vekîl {yani, rabb} edinmeyin dij'e. (îsrâ/2)

...O halde O'na ibâdet edin, O.her şey üzerine vekildir {yani, O her şeyin rabbidirl."86[114] (En'âm/102)

Bunun bir benzeri de Zümer sûresinde bulunmaktadır.86[115]

3. Vekil kelimesi, zorba bir egemen manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Biz seni onların üzerine vekîl {yani, zorba bir egemen} kılmadık. (En'âm/107)

O hak iken, kavmin onu yalanladı.86[116] De ki: "Ben sizin üzerinize vekîl {yani, zorba bir egemeni değilim."86[117] (En'âm/66)

Onun üzerine sen mi vekîl {yani, zorba bir egemen} olacaksın. (Furkân/43)

Vekîl kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan, Sen onların üzerine vekil değilsin86[118] ibarelerinin tümünde bu manadadır.

4. Vekil, şahidi tanık anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde bu manadadır:

Göklerdeki ve yerdekiler Allah'ındır {yani, O'nun kullarıdır ve O'nun mülkündedirlerj; vekîl {yani, onların, kulları olduklarına şahidi tanık} olarak da Allah kâfidir. (Nisâ/132)

O, çocuğu olrnaktan münezzehtir. Göklerdeki ve yerdekiler O'nı^ndur (yani, O'nun kullarıdır ve O'nun mülkündedirlerj; vekîl {yani, o ikisinde bulunanların, O'nun kulları olduklarına şâhid I tanık} olarak

Allah kâfidir. (Nisâ/171)

Sen ancak bir uyarıcısın, Allah ise her şey üzerine vekildir {yani, senin Rasûlü olduğuna şâhidtir I tanıktır}. (Hûd/12)

Allah söylediklerimize vekildir {yani, şâhidtir I'tanıktır}. (Yûsuf/66)

{Mâsâ dedi ki}: "Allah da bu söylediklerimiz üzerine vekildir" {yani, şâhidtir /tanıktır}. (Kasas/28) 86[119]

38. El-Muhsanât

el-Muhsanât, üç şekilde tefsir edilir:

1. el-Muhsanât, hürler anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Savaş esiri olarak ellerinizin sahip oldukları müstesna, kadınlardan muhsanât {yani, hürler} da (size haram kılındı).86[120] (Nisa/24)

Sizden kim de, mü'min kadınlardan muhsanâtı {yani, hürleri} nikâhlamaya güç yetiremiyorsa... (Nisâ/25)

Eğer onlar bir fahişe [zina] işlerlerse, muhsanâta {yani, hürlere} verilen azabın yarısı lazım gelir.86[121] (Nisâ/25)

2. el-Muhsanât, iffetliler manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Muhsanât lyani, fevâhişten kaçınan iffetli kadınlar}; gayri müsâfîhât {yani, alenî zinadan kaçman kadınlar} ve gizli dost edinmeyen kadınlar oldukları halde... (Nisâ/25)

Muhsinîn {yani, farelerinizi fevâhişten koruyarak I iffetlerinizi muhafaza ederek}; gayri müsâfîhîn {yani, alenî zina etmeksizin... (Mâide/5)

Muhsanâta {yani, fevâhişten uzak iffetli kadınlara} iftira edenlere...86[122] (Nûr/23)

İmrân bt. Meryem'i ki, ahsanât ferceha (yani, fevâ-hişlen uzak iffetli}. (Tahrîm/12)

3. Muhsanât, müslüman kadınlar anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

İhsan eden kadınlar {yani, teslim olan kadınlar -ki bunlardan kasıt cariyelerdir-} oldukları halde... Eğer onlar, bir fahişe [zina] işlerlerse... (Nisâ/25)

Muhsanâta {yani, hür-müslüman kadınlara} atanlar..86[123] (Nûr/4) 86[124]

39. El-Eşhâd

el-Eşhâd, altı şekilde tefsir edilir:

1. el-Eşhâd, tebliğe -ki tebliğde bulunanlardan kasıt, nebilerdir- şâhidlik eden manasında kullanılmış-tır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Her ümmetten birer şâhid {yani, risaleti tebliğ ettiklerine dair onlara karşı şâhidlik edecek nebilerini} getirdiğimiz, seni de {ey Muhammed}, onların üzerine şâhid {yani, risaleti tebliğ ettiğine dair şâhid} getirdiğimiz zaman halleri nasıl olacak?! (Nisâ/41)

O gün her ümmetten birer şâhid çıkaracağız {yani, nebilerini üzerlerine şâhid olarak getireceğiz}. (Nahl/84)

İçlerinde bulunduğum müddetçe onlar üzerinde şâhid idim. (Mâide/117)

Şâhidler {yani, nebiler} de, "İşte şunlar {yani, kavimlerinin kâfirleri}, Rabb'leri üzerine yalan söyleyenlerdir" {yani, Allah'ın ortağı olduğunu iddia edenlerdir}. (Hüd/18)

2. eş-Şehıd kelimesi, Ademoğlu 'nun amelini yazan hıfzedici melek manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Her kişi beraberinde bir sürücü ve bir şehîd {yani, amellerini yazan melek} bulunduğu halde gelecektir. (Kaf/21)

Bu âyetteki şehîd lafzıyla, "dünyadaki amellerini yazan hıfzedici melek" kasdedilmektedir ki âhiret-te de ameli hususunda ona karşı şâhidlik edecektir.

Nebiler ve şühedâ {yani, amelleri hususunda onlara karşı şâhidlik edecek hafaza melekleri} getirilmiş... (Zümer/69)

Muhakkak Biz rasûllerimize ve mü'minlere dünya hayatta ve şâhidlerin {yani, hıfzedici meleklerin jha-faza meleklerinin} dikileceği gün yardım ederiz. (Mü'min/51)

3. Şühedâ ile, nebilerin tebliğde bulunduklarına şâhidlik edecek olmaları hasebiyle Ümmet-i Muham-med kasdedilmektedir; şu âyetlerde böyledir:

Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık ki, insanlar üzerine şühedâ {yani, rasûllerin, risaleti onlara tebliğ ettiklerine şâhidler} olasınız... (Bakara/143)

Bundan önce ve bunda... ta ki Rasûl sizin üzerinize şehîd olsun, siz de insanlar üzerine şühedâ {yani, ra-sûllerin kavimlerine risaleti tebliğ ettiklerine şâhid-lerj olasınız. (Hacc/78)

Bizi şâhidler {yani, ümmet-i Muhammedi ile beraber yaz. (Mâide/83)

4. eş-Şehîd kelimesiyle, Allah yolunda şehâdet eden kimse kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

İşte onlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği nebiler, sıddîklar, şühedâ {yani, Allah yolunda şehâdet edenler] ve salimler ile beraberdir. (Nisâ/69)

Rabb'lerinin indinde şühedâdır {yani, onlar Allah yolunda şehâdet edenlerdir; onlar için ecir ve nurları vardır}. (Hadîd/19)

5. eş-Şehîd kelimesi ile, bir kişinin hakkına veya[86][125] insanların haklarına dair şâhidlik etmek

/şehâdette bulunmak kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Erkeklerinizden iki şehidi şâhid tutun {yani, haklara dair olan bu işleme}; eğer iki erkek olamıyorsa, razı . olacağınız şühedâdan bir erkek ile iki kadın... (Bakara/282)

Bunun benzeri çoktur.

Sizden adi sahibi iki şâhid {yani, boşama ve müracaat hallerinde iki şâhid} tutun; şehâdeti de Allah için dosdoğru yapın! (Talâk/2)

6. Şehîd,.hâzır bulunmak, hâzır bulunan manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Size bir musibet isabet ederse, "Allah bana lütfetti de onlarla beraber şehîd {yani, hâzır} bulunmadım" der.

(Nisâ/72)

Biz Musa'ya o emr'i kaza ettiğimizde sen batı tarafında değildin; şâhidlerden {yani, orada hâzır bulunan kimselerden} de değildin. (Kasas/44)

Şuhûden {yani, Mekke'de hâzır bulunan} oğullar... (Müddessir/13)

Onlar ki, zûr'a şâhidlik etmezler {yani, orada I ona hâzır bulunmazlar}. (Furkân/72)

Yoksa siz Ya'kûb'a ölüm geldiği zaman şühedâ mıydınız {yani, orada hâzır mı bulunuyordunuz}1? (Bakara/133)

O ikisinin azâblarma şâhid olsunlar {yani, onlar cezalandırılırken hâzır bulunsunlar}. (Nûr/2) 86[126]

40. Es-Sâdıqîn

es-Sâdıqîn, üç şekilde tefsir edilir:

1. es-Sâdıqln, ile, nebiler kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sâdıqîne {yani, nebilere} sadâkatlerinden soracağı {yani, onların Allah'tan aldıkları risaleti kavimlerine ulaştırdıklarını I tebliğ ettiklerini soracağı} için. (Ahzâb/8)

Bugün, sâdıqînin {yani, nebilerin} sadâkatlerinin fayda vereceği gündür. (Mâide/119)

2. es-Sâdıkîn lafzı ile, hasseten muhacirler vasfe-dümiştir; şu âyette olduğu gibi:

(Allah'ın, Rasûlü'ne verdiği fey), o fakir muhacirler için ki: yurtlarından ve mallarından çıkarıldılar, Allah'tan bir fazl ve rıdvan ararlar, Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne yardım ederler. İşte onlar, sâdıqûndur. (Haşr/8)

3. es-Sâdıkîn lafzı ile, mü'minler vasfedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Çünkü Allah sâdıqîne (yani, mü'minlere} sadâkatlerinin karşılığını verecek... (Ahzâb/24) 86[127]

---

41. Harec

Harec, üç şekilde tefsir edilir:

1. Harec, şekki'şüphe manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Yok, yok! Rabbine kasem olsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp sonra verdiğin hükümden dolayı içlerinde bir harec {yani, şekk I şüphe} duymaksızın tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça îmân etmiş olmazlar. (Nisâ/65)

Sakın ondan dolayı göğsünde bir harec {yani, Kur'ân'ın Allah'tan geldiği hususunda bir şekkjşüphej olmasın. (A'râf/2)

Kimi de dalâlete düşürmeyi irade ederse, onun göğsünü dıyq-harec yapar (yani, (onun göğsüne) şekk-lşüphe (koyar)}. (En'âm/125)

2. Harec, dıyq [darlık I sıkıntı I zorluk] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah'ın muradı sizi harece {yani, dininizle ilgili her-hangi bir hususta sıkıntıya} sokmak değil. (Mâide/6)

Dînde size bir harec {yani, bir darlık} vermedi. (Hacc/78)

3. Harec, ismi günah manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Zayıflara, hastalara ve infak edecek bir şey bulamayanlara bir harec {yani, bunların gazveye katılmamalarında bir günah} yoktur. (Tevbe/61)

Bunun bir benzeri de Feth sûresindedir.[86[128]]

A'mâya harec yok, topala harec yok, hastaya harec yok {yani, onlarla beraber yemek yemekte bir günah yok}. (Nûr/61)[86[129]]

42. Hel

Hel, dört manada kullanılmıştır:

1. Hel, (olumsuzluk edatı olan) mâ anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onlar, kendilerine meleklerin gelmesinden başkasını mı [hel] bekliyorlar {yani, başkasını beklemiyorlar}. (En'âm/158)

Bunun bir benzeri de Nahl sûresindedir (33. âyet).

Onlar, buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin kendilerine gelivermesinden başkasını mı [kel] bekliyorlar {yani, başkasını beklemiyorlar}. (Bakara/210)

Onlar, farkında değillerken Saat'in ansızın kendilerine gelmesinden başkasını mı [kel] bekliyorlar {yani, başkasını beklemiyorlar}. (Zuhruf/66)

Artık onlar Saat'in kendilerine ansızın gelmesinden başkasını mı [Kel] bekliyorlar {yani, başkasını beklemiyorlar}. (Muhammed/18)

Rasûller üzerine apaçık tebliğden başkası mı [hel] düşer" (yani, rasûller üzerinde apaçık tebliğden başkası düşmezi. (Nahl/35)

2. Hel [mi-mı.....dır-dir, tır-tir, dı-di, tı-ti anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

İnsan üzerinden geçti mi {yani, geçti i geçmiştir)... (İnsan/1)

Sana ğâşiyenin hadisi geldi mi {yani, geldi i gelmiştir}. (Ğâşiye/1)

Sana Musa'nın hadîsi geldi mi {yani, geldi Igelmiştir}.86[130] (Tâ-Hâ/9)

Sana İbrahim'in konuklarının hadîsi geldi mi {yani,

geldi I gelmiştir). (Zâriyât/24)

3. Hel [mi, mı], olumsuz soru edatı anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Seni delâlet edeyim {yani, delâlet etmeyeyim} mi, huld ağacına? (Tâ-Hâ/120)

Size "....." diye haber veren bir adama delâlet edelim

{yani, delâlet etmeyelim} mi? (Sebe.77)

Amelleri açısından en çok ziyana uğrayanları size haber vereyim {yani, haber vermeyeyim} mi? (Kehf/103)

Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim {yani, haber vermeyeyim} mi? (Şu'arâ/221)

4. Hel, istifhamdı inkârı /inkâr tarzında soru olarak kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Size rızık olarak verdiklerimizde, sağ ellerinizin sa-hib oldukları kölelerinizden ortaklarınız olmasını... kabul eder misiniz {yani, etmezsiniz}. (Rûm/28)

O Allah ki sizi yarattı, sonra size rızık verdi, sonra sizi öldürür, sonra sizi diriltir. Sizin şeriklerinizden bunlardann birini olsun yapabilecek var mıdır?! {yani, yoktur}. (Rûm/40)

Ortak koştuklarınızdan ilkin yaratıp sonra onu iade edecek kimse var mıdır {yani, yoktur}. (Yûnus/34)

Ortak koştuklarınızdan hakkı gösterecek bir kimse var mıdır {yani, yoktur}. De ki: "Hakkı gösterecek Allah'tır. Acaba hakka ileten mi uyulmaya daha layıktır, yoksa...?!" (Yûnus/35)

Acaba şimdi bizim için şefaat edecek şefaatçiler bulunur mu {yani, bulunmaz}. (A'râf/53)

Keza, Şûra ile Mü'min sûresinde de böyledir. 86[131]

43. Şiya'an

Şiyaan, beş şekilde tefsir edilir:

1. Şiya'an kelimesi, ayırmak, grup grup yapmak, fırka fırka yapmak anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Dînlerini terikaya düşürüp/ayırıp şiy'a şiy'a olanlar

{yani, Yahudi, Hristiyan, Sabii, Mecusi gibi fırka ve hizibler oluşturanlar) var ya... (En'âm/159)

Ve müşriklerden olmayın. Onlar ki dînlerini tefrikaya düşürmüş/ayırmış ve şiy'a şiy'a olmuşlardır (yani, hizib ve fırkalar oluşturmuşlardır}. (Rûm/31-32)

Şüphe yok ki Fir'avn o arzda üstünlük sağlamaya kalkıştı ve onun ahalisini şiy'a şiy'a yaptı (yani, biri Kiptiler, diğeri İsrâîloğullan olmak üzere fırkalara ayırdı}, (Kasas/4)

Andolsun ki senden önce, evvelkilerin şiy'aları {yani, evvelkilerin fırkaları: Nûh kavmi, Hûd kavmi ve diğer ümmetler} içinde de (rasûller) gönderdik. (Hicr/10)

2. eş-Şiya' lafzı, ceyş [taraftar, yandaş, kavimdaş] manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

{Mûsâ} orada dövüşen iki adam (yani, iki kâfir[86[132]] buldu. Bu kendi Şia'sından (yani, isrâîloğullan'ndan\, bu ise düşmanından (yani, diğeri ise o'nun düşmanından bir Kıptî} idi. Kendi şî'asmdan (yani, kendi ceyşinden [kavminden I taraftarından]; Musa'nın cey-şinden [kavminden I taraftarından]} olan kişi, düşmanından olan kimseye (yani, o Kıpiîye] karşı kendisinden istiğâse taleb etti. (Kasas/15)

3. eş-Şiya' ile, ehl-i Mekke kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Andolsun ki siyalarınızı [eşyâ'a] helak ettik (ey ehl-i Mekke}. (Kamer/51)

Bundan önce siyalarına (yani, ehl-i Mekkefnin siya1-larına)} yapıldığı gibi... (Sebe'/54)

Sonra her şiya'dan (yani, ehl-i Mekke(nin her şiya'-sın)dan)j... (Meryem/69)

Şüphesiz İbrâhîm de o'nun şiya'smdan {yani, o'nun milletinin ehlinden; İbrahim de Nuh'un milletinden} idi. (Sâffât/83)

4. Teşî'u lafzı, şuyû' bulma, intişar etme, yayılma manasında kullanılır,[86[133]] ki şu âyette böyledir:

Şüphesiz ki, o fahişenin {yani, iğrenç I çirkin şeylerin: (zina iftirasının)} îmân edenler içinde teşyi' olmasını (yani, yayılmasını I intişar etmesini I şüyu' bulmasını} sevenler... (Nûr/19)

5. Şiya'an lafzı, muhtelif hevalar(ın peşinden gitmek) manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Yahut sizi şiya'lar (yani, muhtelif hevalardn, yanlış görüşlerin, fırkaların peşinden gidenler)} halinde birbirinize katıp... (En'âm/65) [86[134]]

44- Meta'

Meta', dört şekilde tefsir edilir:

1. Meta kelimesi, ulaşılacak j varılacak son nokta manasında kullanılmıştır; bu anlamıyla Yüce Allah'ın Adem, Havva ve İblis'e hitaben söylediği şu sözde geçmektedir:

(Allah, Âdem, Havva ve İblis'e şöyle buyurdu/: "Sizin için yeryüzünde bir hîne kadar bir müstekarr ve bir meta' (yani,, ecellerinizin nihayetine ulaşacağınız-Iecellerinizi sona ereceği vakte kadar} vardır." (Bakara/36)

Bunun bir benzeri de A'râf süresindedir.86[135]

(Nebileri, Arab müşriklerine şöyle dedi}: "Belki de o sizin için bir fitne ve bir vakte kadar bir metâ'dır"

(yani, ecellerinizin nihayetine ulaşıncaya kadar (bir imtihan vesilesidir)}. (Enbiyâ/111)

2. Meta', menfaatler jfaydalar anlamına kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Deniz avı ve onu yemek sizin için helâl kılındı ki: hem sizin, hem de seyyarlar için bir meta' (yani, hem sizin, hem yolcular için birtakım fayda} olsun. (Mâ-ide/96)

Meskun olmayıp da içlerinde sizin için meta' (yani, sıcak ve soğuğa karşı menfaatler} bulunan evlere (yani, hanlara /konaklama yerlerine) girmenizde bir günah yoktur. (Nûr/29)

Gördünüz mü yakmakta olduğunuz ateşi: onun ağacını siz mi inşâ ettiniz, yoksa Biz mi inşâ ettik?! Biz onu (dünya ateşinden} bir hatırlatma ve bir meta' (yani, birtakım faydalara vesile} kıldık; mukvîn (yani, çıplak arazilerde kalanlar} için.86[136] (Vâkia/71-73)

Sizin ve en'âmmız için bir meta' (yani, fayda/faydalanma} olmak üzere... (Nâziât/33)

3. Meta', boşanan kadına verilen mut'a I kendisi ile yararlanılacak herhangi bir mal anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Boşanan kadınların, ma'rûf üzere bir meta' hakları vardır (yani, eşi ona imkânına göre mehrin dışında faydalanacak bir şey [mut'a] vermekle yükümlüdür}. Bu, muttakiler üzerine bir borçtur. (Bakara/241)

Güzel bir şekilde metâ'landırın (yani, erkek, boşadığı kadına imkânları ölçüşünce bir mut'a [kendisiyle yararlanacağı bir mal] vermelidir}. Bu, muhsinler üzerine bir borçtur. (Bakara/236)

4. Meta lafzıyla, demir, kurşun, kırmızı ve sarı bakır kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Veya bir meta' (yani, demir, kurşun ve sarı bakır} elde etmek için... onun gibi bir köpük çıkar. (Ra'd/17) 86[137]

45. Ed-Duhâ

ed-Duhâ, üç şekilde tefsir edilir:

1. ed-Duhâ, gündüz anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Yahut o kurâ'nın ehli duhâ vakti (yani, gündüz: toplandıkları gündüzün herhangi bir vakti} eğlenirlerken be'simizin kendilerine gelmeyeceğinden emin mi oldular? (A£râf/98)

İnsanların toplanacağı duhâ vakti (yani, gündüz: toplandıkları gündüzün herhangi bir vakti}.., (Tâ-Hâ/59)

2. Duhâ, gündüzün ilk saatleri demektir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Andolsun duhâ'ya (yani, güneşin yükselmeye başladığı gündüzün ilk vakitlerine} ve dinginleştiğinde geceye...86[138] (Duhâ/1-2)

Onlar onu görecekleri gün, günün bir akşamından veya duhâsmdan (yani, güneşin yükselmeye başladığı gündüzün ilk vakitlerinden} başka durmamış gibi olacaklar. (Nâziât/46)

3. ed-Duhâ, güneşin sıcağı anlamındadır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Andolsun güneşe ve onun duhâ'sına (yani, sıcağına}... (Şems/l)

Ve sen orada susamaz ve lâ tadhâ (yani, güneşin rahatsız edici ışınlarını ve sıcağını hissetmezsin I güneşin sıcağına maruz kalmazsın}. (Tâ-Hâ/119) 86[139]

46. El-Husrân

el-Husrân, beş şekilde tefsir edilir:

1. Hâsir, aciz kimseler manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Biz bir usbe iken o'nu kurt yerse, doğrusu biz hâsirû-nuz (yani, aciz kimseleriz} demektir. (Yûsuf/14)

Eğer sizin gibi bir beşere tâbi olursanız, elbette hâsi-rûnsunuz (yani, aciz kimselersiniz} demektir. (Mü'mi-nûn/34)

Şu'ayb'a tâbi olursanız, andolsun ki o takdirde siz hâsi-rûnsunuz (yani, aciz kimselersiniz} demektir. (A'râf/90)

2. el-Hâsirûn; aldatanlar, aldananlar, aldatılanlar manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

De ki: "Asıl hâsirîn, Kıyamet Günü86[140] nefslerine ve ehllerine hasar edenlerdir (yani, hem kendilerini aldatarak ateşe gidenler; hem de ehl 'leri: eşleri86[141] ve hizmetçileri cennete86[142] gittikleri için aldananlardırj. Haberiniz olsun ki, işte apaçık hüsran odur." (Zümer/15)

Asıl hâsirîn, Kıyamet Günü86[143] nefslerine ve ellilerine hasar edenlerdir (yani, ateşe gitmek /maruz bırakmak suretiyle kendilerini, eşlerini ve hizmetçilerini aldatanlardır} Haberiniz olsun ki, şüphesiz zâlimler muqîm bir azâb içindedirler. (Şûrâ/45)

Benzeri âyetler çoktur.

3. el-Hüsrân,dalâlet manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu?gibi:

Açık bir hasarla hüsrandadır {yani, dalâlettedir}, (Nisâ/119)

Şüphesiz insan husrân içindedir {yani, dalâlet içindedir}. (Asr/2)

4. el-Hüsrân; eksiklik-eksiltmek, noksanlık-noksanlaştırmak manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ölçeği tam yapın ve muhsirlerden {yani, ölçeği eksil-tenlerden} olmayın! (Şu'arâ/181)

Mîzânı ihsar etmeyin {yani, teraziyi eksik tutmayın}. (Rahmân/9)

Ama onlara ölçüp tarttıklarında ihsar ederler {yani, eksiltirler}. (Mutaffıfîn/3)

5. el-Hüsrân, ukubet manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

{Nuh dedi ki}: "Eğer bana mağfiret ve merhamet etmezsen, haşirinden {yani, ukubete / cezaya uğrayanlardan! olurum." (Hûd/47)

Eğer bize mağfiret ve merhamet etmezsen, hâsirûı-den {yani, ukubete I cezaya uğrayanlardan} oluruz. (A'râf/23) [86[144]]

47. El-İstitâ'at

el-İstitaat, iki şekilde açıklanır:

1. el-İstitâ'at, mâlî imkânlmâlı açıdan güç yetirmek manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde bu anlamdadır:

"İstitâ'atımız {yani, mâlî imkânımız! olsaydı, elbette sizinle beraber çıkardık" {yani, Tebuk gazvesine çıkardık! diye Allah'a yemin edecekler... Allah onların kesinlikle yalancı {yani, sefere çıkacak mâlî imkâna sahibi olduklarını biliyor. (Tevbe/42)

Onun yoluna istitâ'ı olanların (yani, kendisini Kabe'ye ulaştıracak mâlî imkâna sahib olanların} O Ev'i [Kabe'yi] haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. (Âl-i îmrân/97)

İçinizden hür-mü'min kadınları nikâhlamaya istitâ'ı olmayanlar {yani, bunun için gerekli malî imkâna sahib olmayanlar}... (Nisâ/25)

Ancak istitâ'ı olmayan {yani, Mekke'den çıkıp Medine'ye hicret etmek için gerekli mâli imkâna sahib olmayan} ve ! bulamayan... (Nisâ/98)

2. el-İstitâ'at; takat anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kadınlar arasında {sevgide} adaletli olmaya istitâ' edemezsiniz {yani, takat getiremezsiniz}. (Nisâ/129)

işitmeye istitâ' edemiyorlar {yani, îmânı işitmeye takat getiremiyorlar, ona kadir olamıyorlardı}.

(Hûd/20)

Kıyama da istitâ' edemediler (yani, azaba karşı duracak takati bulamadılar}. (Zâriyât/45)

O halde istitâ'nızca {yani takatiniz yettiği kadar} Allah'a ittiqa edin. (Teğâbün/16)

İşte söylediklerinizde sizi yalanladılar. Artık ne savmaya, ne de bir yardıma istitâ'mz vardır {yani, takatiniz yoktur ve onun üzerine kadir değilsiniz}. (Fur-kân/19) 86[145]

48. Tevellâ

Tevellâ, dört şekilde tefsir edilir:

1. Tevellâ; çekildi, gitti, ayrıldı anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sonra fMûsâ} bir gölgeye tevelli etti {yani, ayrılıp bir gölgeye çekildi}... (Kasas/24)

Bu mektubumla git ve onu onlara bırak. Sonra onlardan tevelli et {yani, ayrılıp bir kenara çekil}, ne şekilde karşılık vereceklerine bak.86[146] (Neml/28)

"Sizi üzerine bindirecek binek bulamıyorum" dediğinde... gözleri yaş akıtarak tevelli eden {yani, yanından ayrılıp giden} kimselere de... (Tevbe/92)

2. Tevellâ; yüz çevirdi, reddetti, kabul etmedi anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

(Ey Nebî)! Allah'ın sana indirdiğinin bazısından seni fitneye düşürmelerinden sakın. Şayet tevelli ederlerse {yani, senin hükmüne rıza göstermekten yüzçevire-cek olurlarsa}... (Mâide/49

RasûTe itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur. Kim de tevelli ederse {yani, o ikisine [Allah'a ve O'nun Rasû-lü'ne] itaatten yüz çevirirse}, zaten Biz seni onların üzerine hafız [muhafız] göndermedik. (Nisâ/80)

(Kavmine dedi ki Nûh): "Eğer tevelli ederseniz {yani, îmândan yüz çevirecek olursanız}, zaten ben sizden bir ücret istemedim." (Yûnus/72)

Onlardan tevelli et {yani, onlardan yüz çevir}, artık sen kınanacak değilsin. (Zâriyât/54)

3. 86[147]

4. Tevellâ, hezimet anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde böyledir:

Ey îmân edenler! Toplu halde küfredenlerle karşılaştığınızda onlara tevelli etmeyin {yani, arkanızı dönüp hezimete uğramayın I kaçmayın}! Kim böyle bir günde (yani, Bedir Günü'nde}86[148] onlara tevelli ederse (yani, hezimete uğrayıp kaçarsa}... (Enfâl/15-16)

Halbuki bundan önce, arkalarını tevelli etm ey eki erine (yani, oi'kaldrını dönüp hezimete uğrayarak

kaçmayacaklarına} dair Allah'a söz vermişlerdi. (Ahzâb/15)

Yeryüzü bütün genişliğine rağmen başınıza dar gelmişti. Nihayet teveîli ederek {yani, hezimete uğrayıp kaçarak} arkanızı dönmüştünüz.[86[149]] (Tevbe/25) [86[150]]

49. Er-Rüh

er-Rûh, beş şekilde tefsir edilir:

1. er-Rûh kelimesi, rahmet manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Onlara, Kendinden bir rûh ile imdat etmiştir {yani, onları Kendinden bir rahmet ile korumuştur}. (Mücâdele/22)

2. er-Rûh lafzı ile, yedinci semada bulunan ve yüzü insan, bedeni melek suretinde olan bir melek[86[151]] kasde-dilmiştir; şu âyette bu manadadır:

O gün ki, kryama duracak rûh {yani, yedinci semada bulunan yüzü insan, bedeni melek suretinde olan o melek} ve melekler saff saff. (Nebe/38)

Melekler, arş hariç mahlukâtın tümünden daha büyüktürler. Sözkonusu bu melek de diğer melekler üzerinde bir bekçi ve gözetleyicidir. Arşın sağında kendisi tek bir saff, diğer bütün melekler de ayrı bir saff olarak duracaklardır. İsrâ süresindeki şu âyette geçen rûh'tan maksat da işte o melektir:

Bir de sana rûhtarı/rûhu {yani, o meleği: yedinci semada bulunan yüzü insan, bedeni melek suretinde oları meleği} soruyorlar. De ki: "Rûh {yani, o melek} Rabbimin emrindendir." (İsrâ/85)

3. er-Rûh ile, Cebrail kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

De ki: "Onu, Rûhu'l-Kudüs {yani, Cebrail} indirdi;"[86[152]] (Nahl/102)

Onu, Rûhu'l-Emın/Emm Rûh {yani, Cebrail} indirdi. (Şu'arâ/193)

Onu, Rûhu'l-Kudüs {yani, Cebrail} ile destekledik {yani, güçlendirdik}. (Bakara/87 ve 253)

Derken Biz ona Ruhumuzu {yani, Cebrail'i} gönderdik. (Meryem/17)

O gece melekler ve Rûh {yani, Cebrail} iner de iner. (Kadr/4)

4. Rûh, vahy manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:[86[153]]

Kullarından dilediğine {yani, nebilere} emrinden rûh {yani, vahy} ile melekleri indiriyor. (Nahl/2)

Kullarından dilediğine {yani, nebilere} emrinden rûh {yani, vahy} ilka ediyor {yani, indiriyor). (Mü'min/15)

İşte sana da böylece emrimizden rûh vahyettik {yani, emrimizden vahy vahyettik}. (Şûrâ/52)

5. Rûh kelimesiyle, İsa. kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

(îsâ Allah'ın) Meryem'e ilka ettiği kelimesidir {yani, "Ol!" demesi üzerine olmasıdır} ve O'ndan bir ruhtur {yani, babasız doğmuştur}. (Nisâ/171)

Âdem hakkında da şöyle buyurulmaktadır:

Sonra onu {yani, Âdem'i} tesviye edip, o'na ruhundan üfürdü. (Secde/9) 86[154]

50. Ravh86[155]

Ravh, iki şekilde tefsir edilir:

1. Ravh, rahat manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Artık ravh {yani, cennet rızkında bir rahatlık} ve reyhan... (Vâkıa/89)

2. Ravh, rahmet manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Allah'ın ravhından {yani, rahmetinden} ümit kesmeyin. Doğrusu kâfirler kavminden başkası Allah'ın ravhından {yani, rahmetinden} ümit kesmez. (Yûsuf/87) 86[156]

51. El-Ahzâb

[el-Ahzâb, dört şekilde tefsir edilir:

1. el-Ahzâb lafzı ile; Utneyye Oğulları, Muğire Oğulları ve Al-i Ebî Talha -ki hepsi de Kureyş 'tendir- kasdedilmiştir; şu âyetlerde bu anlamdadır:

Kendilerine Kitap verdiklerimiz (yani, ehl-i Tevrat'ın mü'minlerij sana indirilene sevinirler. Fakat ahzâb-tan (yani, Benî-Umeyye, Beriî-Muğîre ve Al-î Ebî Tal-ha'dan: onların kâfirlerinden} onun bazısını inkâr edenler vardır. (Ra'd/36)

İşte bunlar (yani, Ehl-i Tevrat'ın müminleri} ona îmân ederler. Ahzâbtan (yani, Benî-Umeyye, Benî-Muğlre ve M-i Ebî Talha b. Abdu'l-Uzza'dan} kim de onu inkâr ederse... (Hûd/17)

Ahzâb (yani, Benî-Umeyye, Benî-Muğîre ve Al-i Ebî Talha b. Abdu'l-Uzza} döküntüsünden bozuk bir ordu... (Sâd/11)

2. el-Ahzâb ile, Nastûrî ve Mar-Ya'kûbî Hristiyanlar kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Ahzâb kendi aralarında (dinde: Hristiyanlık'taj ihtilaf ettiler. (Meryem/37)

Bu sebeble Isâ (a.s) hakkında hiziblere ayrıldılar; Nastûrîler, "Isâ Allah'ın oğludur" derken; Mar-Ya'kûbîler, "Allah Mesih'in bizzat kendisidir" dediler. Melkânîler ise, "Allah üçün üçüncüsüdür" diyerek ilahların ilkinin Allah, ikincisinin Isâ, üçüncüsünün de Meryem olduğunu iddia ettiler.

Bunun bir benzeri de Zuhruf sûresindedir.86[157]

3. el-Ahzâb ile, Nûh, Âd ve Semud kavimlerinden, Şu'ayb ve Fir'avn kavimlerine kadar olan kâfirler kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Onlardan önce Nûh kavmi, Âd (kavmi) ve kazıklar sahibi Fir'avn ve Semud (kavmi), Lût kavmi ve ashâbu'1-Eyke yalanladı. İşte bunlar ahzâbtır. (Sâd/12-13)

Bunun bir benzeri de Mü'min sûresinde, Al-i Fir'avn'dan mü'min bir adam olan Hazqıyel/Haz-86[158] el-Kıbtî'nin söylediği şu sözlerdir:

Doğrusu ben sizin için o Ahzâb Günü gibi bir günden (yani, o geçmiş ümmetlerin başına gelen azâb gibi bir azabın sizin başınıza da gelmesinden} korkuyorum. Nûh kavmi, Âd, Semud ve onların ardından (Şu'ayb kavmine kadar] gelen (ümmet}\er(den müteşekkil o ah-zâbjin başına gelenin benzerinden... (Mü'min/30-31)

4. el-Ahzâb ile, bazı Arab kabilelerinin başında bulunan Ebâ Süfyan ve Yahudiler -ki bunlar Hendek Günü Nebi'ye (a.s) karşı hizib oluşturup üç mevkide savaştılar- kasdedilmiştir. İşte Ahzâb sûresinde yer alan şu âyet bunu dile getirmektedir:

Hani onlar hem üstünüzden (yani, Yemen yönünden vadinin üst tarafından -ki bununla, Yemen yönünden vadinin üst tarafından gelen; başlarında86[159] Benî-Nadr'dan Mâlik b. Avfel-Nazrî ve Uyeyne b. Hısn el-Fe-zârî'nin, beraberlerinde de Gatafan'dan 1.000 kişinin, onların beraberinde86[160] de Benî-Esed'den86[161] Talha b. Huveylid el-Ka'nesî186[162] ile Yahudilerden Beni-Kurayza ve Huyey b. Ahtab el-Yahudî'nin bulunduğu grup kas-dedümektedir-j, hem de aşağınızdan {yani, batı tarafından, vadinin içinden I vadinin alt tarafından -bununla da, Ebû Süfyan'ın başlarında bulunduğu Mekke-liler ile beraberinde, başlarında Yezid b. Huneys'in86[163] bulunduğu batıdan vadinin alt tarafından gelen Kureyşliler kastedilmektedir-} gelmişlerdi. (Ahzâb/10)

î Asıl adı Amr b. Süfyan olan Ebu'1-Âver es-Sülemî

de Hendeğin karşısından86[164] gelmişti. Bunlar O Gün, Nebi'ye karşı hizibleştiler.

Onlar [münafıklar], ahzâbın {yani, sözü edilen kimselerin: (Kureyş ile birlikte Medine'yi kuşatan müşrik Arab kabilelerinin)} gitmediğini sanıyorlardı. Eğer ahzâb tekrar gelse86[165] {yani, savaşmak üzere onlara geri dönse}... (Ahzâb/20) 86[166]

52. İtteqü

îtteqû, beş şekilde tefsir edilir:

1. Ittegû [ittiqa edin], huşu duyun manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ey insanlar! Rabbinize ittiqâ edin {yani, Rabbinize huşu duyun}! (Nisâ/1)

Ey insanlar! Rabbinize ittiqâ edin {yani, Rabbinize huşu duyun}; doğrusu Saat'in zelzelesi çok dehşetli bir şeydir. (Hacc/1)

Hani kardeşleri Hûd onlara, "İttiqâ etmez misiniz" {yani, Allah'a huşu duymaz mısınız}? demişti.

(Şu'arâ/124)

(Nûh, kavmine şöyle demişti): "Ittiqâ etmez misiniz" {yani, Allah'a huşu duymaz mısınız}'? (Şu'arâ/106)

(Salih, kavmine şöyle demişti): "İttiqâ etmez misiniz" {yani, Allah'a huşu duymaz mısınız}? (Şu'arâ/142)

(Lût, kavmine şöyle demişti): "İttiqâ etmez inisiniz" {yani, Allah'a huşu duymaz mısınız}? (Şu'arâ/161)

(Şu'ayb, kavmine şöyle demişti): "İttiqâ etmez misiniz" {yani, Allah'a huşu duymaz misinizi? (Şu'arâ/177)

İbrahim'i (de rasûl olarak gönderdik). Hani o kavmine şöyle demişti: "Allah'a ibâdet edin ve O'na ittiqâ edin" {yani, O'na huşu duyun!. (Ankebût/16)

2. İttegû, ibâdet edin manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Uyarın ki: Benden başka ilah yoktur. O halde Bana ittiqâ {yani, ibâdet} edin! (Nahl/2)

Öyle iken Allah'ın gaynsına mı ittiqâ ediyorsunuz (yani, Allah'tan başkasına mı ibâdet ediyorsunuz I hâlâ Allah'a ibâdet etmeyecek misiniz}1? (Nahl/52)

Sizin O'ndan gayrı ilahınız yoktur. Öyle iken ittiqâ {yani, ibâdeti etmez misiniz? (Mü'minûn/23)

Ben sizin 'Rabbinizim; öyleyse Bana ittiqâ (yani, ibâdet} edin![86[167]] (Mü'minûn/52)

Fir'avn kavmine (git). Hâlâ ittiqâ {yani, ibâdet} etmeyecekler mi? (Şu'arâ/11)

3. Ittequllâhe [Allah'a ittigâ edin] ibaresi, Allah'a isyan etmeyin anlamında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Evlere kapılarından gelin ve Allah'a ittiqâ edin (yani, size verdiği emirler hususunda O'na isyan etmeyin}! (Bakara/189)

4. et-Taqvâ, teuhîd anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah'a ittikâ edin {yani, Allah'ı birleyin} diye tavsiye ettik. Eğer küfrederseniz, şüphesiz göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. (Nisâ/131)

Allah onların kainlerini taqvâ {yani, teuhîd} için imtihan etmiştir. (Hucurât/3)

5. et-Taqvâ, ihlâs anlamında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Şüphesiz ki o, kalblerin taqvâsmdandır {yani, kalble-rin ihlâsındandır}. (Hacc/32) [86[168]]

53. Es-Saff

es-Saff, iki şekilde tefsir edilir:

---

1. es-Saffen, topluca I hep birlikte manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Saffen {yani, topluca/hep birlikte} Rabbine arzedile-cekler. (Kehf/48)

Tâ-Hâ süresindeki âyette de böyledir.86[169]

2. Saff, bizatihi saff manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Doğrusu Allah, Kendi yolunda birbirine kenetlenmiş bina gibi {yani, binanın kerpiçlerinin birbirlerine kaynaştığı gibi kaynaşmışcasına} saff bağlayarak {ki, savaş esnasındaki müminlerin saffları kasdedilmektedir} çarpışanları sever. (Saff/4)

Rabbin geldiği ve melek saffen saffen dizildiği {yani, melekler saflar halinde; Kıyamet Günü 'nde her ehl-i semanın ayrı bir saff olarak dizildikleri! vakit... (Fecr/22) 86[170]

54. El-Haşr

el-Haşr, iki şekilde tefsir edilir:

1. el-Haşr, toplamak I bir araya getirmek manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onlan haşr edeceği {yani, toplayacağı I bir araya getireceği} gün,86[171] gündüzün bir saatinden başka durmamış gibi (gelecek müşriklere}... (Yûnus/45)

Bunun bir benzeri de Furkân sûresinde geçmektedir.86[172]

Onları da/ hiç birini bırakmaksızın haşr etmiş {yani, toplamış I bir araya getirmiş} olacağız. (Kehf/47)

Vahşi hayvanlar haşr edildiği {yani, toplandığı I bir araya getirildiği} zaman... (Tekvîr/5)

Süleyman'ın cin, insan ve kuşlardan orduları huzuruna haşr edildi {yani, toplandı). (Neml/17)

Kuşları da haşr olmuş {yani, toplu} halde (musahhar kılmıştık); her biri o'na evvab idi. (Sâd/19)

Benzeri buyruklar çoktur.

2. Haşr; sevketmek [ileri doğru sürmek, gütmek!yedmek] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O zulmedenleri (.....) haşr edin {yani, hesaba çekilmelerinin ardından o şirk koşanlar ile onlarla birlikte olan şeytanları sevkedinj onları cahîmin yoluna iletin! (SâfFât/22-23)

Biz onları Kıyamet Günü yüzleri üstü haşr edeceğiz {yani, onları Kıyamet Günü yüzleri üstü ateşe sevke-deceğiz}. (İsrâ/97)

Mücrimleri haşr edeceğiz {yani, müşrikleri sevkedece-ğiz} o gün {yani, hesabın ardından cehenneme} gömgök olarak. (Tâ-Hâ/102) 86[173]

55. Er-Recâ

er-Recâ', iki şekilde tefsir edilir:

1. er-Recâ', tama'/ümit anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O'nun rahmetini recâ' {yani, ümit} eder, azabından korkarlar. (İsrâ/57)

İşte onlar, Allah'ın rahmetini recâ' {yani, ümit} ederler. (Bakara/218)

Benzeri buyruklar çoktur.

2. er-Reca, haşyet anlamında da kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kim Rabbinin liqâsını recâ' ediyorsa {yani, kim ölümden sonra diriltilmekten haşyet duyuyorsa}, sâlih bir amel işlesin. (Kehf/110)

Kim Allah'ın liqâsmı recâ' ediyorsa, şüphesiz Allah'ın belirlediği ecel {yani, kim ölümden sonra diriltilmekten haşyet duyuyorsa, şüphesiz Kıyamet Günü} gelecektir. (Ankebût/5)

Muhakkak ki, Bizim liqâmızı recâ' etmeyenler (yani, ölümden sonra diriltilmekten haşyet duymayanlar}... (Yûnus/7)

Çünkü onlar hiçbir hesâb recâ' etmiyorlardı {yani, hesâbtan haşyet duymuyorlardı}. (Nebe/27) [86][174]

56. El-Vahy

el-Vahy, beş şekilde tefsir edilir:

1. el-Vahy kelimesi, Cebrail'in Allah'tan nebilere indirdiği vahy manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Biz sana vahyettik (yani, Kur'ân'ı vahyettikj; Nuh'a ve o'ndan sonraki nebilere vahyettiğimiz gibi. Ve vahyettik İbrahim'e, İsmail'e... (Nisâ/163)

Bu Kur'ân bana, onunla sizi uyarmam için vahyolundu. (En'âm/19)

Benzeri âyetler çoktur.

2. el-Vahy, ilham manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Hani havarilere vahy {yani, ilham} etmiştim: "Bana ve Benim Rasûlü'me îmân edin!" diye. (Mâide/111)

Rabbin bal arısına vahy {yani, ilham} etti: "Dağlardan evler edin!" diye. (NahV68)

3. el-Vahy> yazılı şey manasında da kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

{Zekeriyâ} onlara vahyetti {yani, teşbih etmelerini 216 söyleyen bir yazı yazdı}: "Sabah-akşam teşbih edin!" diye. (Meryem/İl)[86][175]

4. el-Vahy, emr anlamında da kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Her semaya kendi işini vahyetti {yani, emretti}. (Fus-silet/12)

Onların bazısı bazısına vahyeder {yani, emreder}. (En'ânı/112)

Şeytanlar dostlarına vahyederler {yani, onlara vesvese ile ve (çirkin işlerini) güzel göstermek suretiyle emrederler}. (En'âm/121)

5. el-Vahy, qavl/söz manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir {yani, demiştir}. (Zelzele/5) [86][176]

57. El-Cebbâr

el-Cebbâr, dört şekilde tefsir edilir:

1. el-Cebbâr; kahredici güce sahip, istediğini, herkese ve her şeye rağmen yerine getirebilen -ki bu da Allah Teâlâ'dır- manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde böyledir:

Azizdir, cebbardır {yani, yarattıklarını, irade ettiğini yerine getirmeye kahr u galebesiyle mecbur edendir}. (Haşr/23)

(Ey Nebi!} Sen onların üzerinde bir cebbar {yani, onları islâm'a girmeye mecbur edecek güç ve egemenliğe sahih} değilsin. (Kaf/45)

2. el-Cebbâr kelimesi, -yaratılmışlar için- haksız yere öldüren demektir; şu âyetlerde bu anlamda kullanılmıştır:

Yakaladığınız zaman da cebbarlar olarak mı yakalarsınız {yani, zorbaların yaptığı gibi yakalayıp haksız yere mi öldürürsünüz}'? (Şu'arâ/130)

{Ey Mûsty!} Sen yeryüzünde bir cebbar {yani, haksız yere öldüren bir kimse} olmayı irade ediyorsun? (Ka-sas/19)

Allah, mütekebbir (Allah'a ibâdeti kendine yedireme-yip büyüklenen} her cebbarın (haksız yere öldüren her kimsenin} kalbini işte böyle mühürler. (Mü'min/35)

3. el-Cebbâr kelimesi, Allah'a ibâdeti kendisine ye-diremeyip büyüklenen /mütekebbir manasında kullanılmıştır; Yahya (a.s) hakkındaki şu âyette olduğu gibi:

{Yahya}, cebbar {yani, Allah'a ibâdeti kendine yedire-meyip büyüklenen} ve isyankâr (yani, O'na isyan eden bir kimse} değildi. (Meryem/14)

fîsâ şöyle dedi}: "Beni bir cebbar (yani, Allah'a ibâdeti kendine yediremeyip büyüklük taslayan} şakı kılmadı." (Meryem/32)

4. el-Cebbâr lafzı; boylu-poslu, iri-yarı ve kuvvetli anlamında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Orada cebbar (yani, boylu-poslu, iri-yarı ve kuvvetli} bir kavm var. (Mâide/22) 86[177]

58. Es-Sevâ'

es-Sevâ', üç şekilde tefsir edilir:

1. es-Sevâ'; hasta olmayan, sağlıklı /sapasağlam manasında kullanılmıştır; şu sözde olduğu gibi:

(Ey Zekeriyyâ!} Senin işaretin, sapasağlam [seviyyâ] (yani, dilin tutulmaksızın ve hastalığın da bulunmaksızın sağlıklı} olduğun halde insanlarla üç gece konuşamamandır. (Meryem/10)

2. es-Sevâ', tam beşer suretinde hilkati mükemmel anlamında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

{Cebrail} ona temessül etti; tam bir beşer [seviyyâ] (yani, yaratılışı tam ve eksiksiz bir beşer suretinde}.86[178] (Meryem/17)

Sonra, o'nu (yani, Adem'i} tesviye etti (yani, hilkatini düzenleyip tamamladı}. (Secde/4)

Seni tesviye etti (yani, senin hilkatini düzenledi}86[179] (İnfıtâr/7)

3. Seviyyen kelimesi; mu'tedil, dengeli, dosdoğru manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sevi yolun {yani, mu'tedil dînin} ashabı kimdir bileceksiniz. (Tâ-Hâ/135)

{Ibrâhîm babasına dedi ki}: "Bana tâbi ol ki, seni sevi bir yola {yani, mu'tedil dîne: İslâm'a} ileteyim." (Meryem/43)

Yüzüstü sürünerek giden mi, yoksa sevi bir yolda {yani, mu'tedil I dosdoğru bir yolda} dümdüz giden mi hedefe daha çabuk ulaşır? (Mülk/22) 86[180]

59. El-Lağv

el-Lağv, üç şekilde tefsir edilir:

1. el-Lağv; doğru olduğu kanaatiyle dünyevî hususlara ilişkin yapılan, fakat doğru çıkmayan yemin demektir; şu âyette bu anlamda kullanılmıştır:

Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden {yani, doğru olduğu kanaatiyle yaptığınız yeminlerdeki yanılgıdan/doğru olduğu kanaatiyle yaptığınız yeminlerinizin yalan çıkmasından -çünkü kişi bu yemini ile yalan kasdı gütmemektedir-l dolayı muahaze etmez. (Bakara/225)

Bunun bir benzeri de Mâide sûresinde yer almaktadır.[86[181]]

2. el-Lağv, bâtıl manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onlar lağv'dan {yani, bâtıldan} yüz çevirirler. (Mü'minûn/3)

Bu Kur'ân'ı dinlemeyin ve o okunurken lağv edin {yani, Kur'ân hakkında bâtıl sözler söyleyerek ve aslı-as-tarı olmayan yalan haberler yayarak konuşun}. Belki baskın çıkarsınız. (Fussilet/26)

3. el-Lağv, içki içenlerin -dünyada olduğu gibi-âhirette yemin etmeyecekleri manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Orada {yani, cennette} lağv {yani, dünyada içki içip de sarhoş olanların yaptıkları gibi yemin} işitmezler. (Meryem/62)

Orada {yani, cennette} kadehleri {yani, içki kadehlerini} elden ele dolaştırırlar. Onda lağv {yani, dünyadaki gibi sarhoşluk ve sarhoşluk halindeki yeminleri} yoktur. (Tûr/23) [86[182]]

60. Zalle

Zaile, iki şekilde tefsir edilir:

1. Zallû, meyletmek I meylettiler manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Üzerlerine semadan bir kapı açsak da onda yukarı çıksalardı {yani, içinden girselerdil'meyletselerdi}... (Hicr/14)

Dilesek üzerlerine semadan bir mucize indiririz de boyunları ona karşı eğiliverirdi [fezallet]. (Şu'arâ/4)

2. Zaile; devam etmek, sürdürmek manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O başını bekleyip durduğun [zalte] {yani, kendisine ibâdete, devam ettiğin I ibâdeti sürdürdüğün} ilahına bir bak. (Tâ-Hâ/97)

Onlar, "Birtakım putlara ibâdet ederiz ve onların başını bekleyip dururuz" [fenezallu] (yani, onların başını bekleyip durmaya: onlara ibâdete devam edip dururuz I ibadeti.sürdürürüz} dediler. (Şu'arâ/71)

Siz de hayret içinde kalırdınız [fezaltum] (yani, hayrete düşer ve bu halinizi devam ettirir giderdiniz}. (Vâkıa/65)

Öfkesinden yüzü simsiyah kesilir [zaile] (yani, simsiyah olur ve bu şekilde kalır.[86[183]] (Nahl/58)

Bunun bir benzeri de Zuhruf sûresindedir.[86[184]]

61. El-Esbâb

[el-Esbâb, dört şekilde tefsir edilir:

1. el-Esbâb, kapılar manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O halde esbâb (yani, semaların sebepleri: semaların kapıları} içinde üstüne çıksınlar. (Sâd/10)

Belki o esbaba {yani, kapılara}, semaların esbabına {yani, kapılarına} ulaşırım. (Mü'nıin/36-37)

2. el-Esbâb, menziller manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Aralarındaki bütün esbâb da {yani, Allah'a isyan amacıyla, içinde.içtima ettikleri menziller de} kopmuş olacaktır.[86[185]] (Bakara/166)

Derken bir sebebe (sebeb, esbâb'm tekili) {yani, arzın menzillerine ve yollarına} tâbi oldu. (Kehf/85)

3. es-Sebeb (ki esbâb'm tekilidir), Um manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ve ona {yani, Zulkarneyn'e} her şeyin sebebini {yani, bilgisini I ilmini} vermiştik. Derken bir sebebe {yani, arzın menzillerinin ve yollarının bilgisine I ilmine} tâbi oldu. (Kehf/84-85)

4. Sebeb, habl/ip manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Semaya bir sebeb {yani, ip} uzatsın, sonra kessin de baksın: keydi gayzmı giderecek mi? (Hacc/15) [86[186]]

62. El-Haqq

el-Haqq, onbir şekilde tefsir edilir:

1. el-Haqq ile, Allah (ve Allah'ın birliği) kasdedü-nıiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Eğer haqq (yani, Allah} onların (yani, müşriklerin} hevâlarma tâbi olsaydı, gökler ve yer fesada uğrardı. (Mü'minûn/71)

Birbirine haqqı {yani, Allah'ı, O'nun birliğini} tavsiye edenler... (Asr/3)

2. el-Haqq ile, Kur'ân kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Tâ haqq (yani, Kur'ân} ve Rasûl-i mübîn onlara gelinceye kadar. Ne zaman ki haqq [yani, Allah indin-den i£ur'ått/'onlara geldi, "Bu sihirdir. Muhakkak biz ona kâfirleriz" dediler.[86[187]] (Zuh ruf/29-30)

Hayır, kendilerine geldiğinde haqqı {yani, Kur'ân ı} yalanladılar. O sebeple onlar karışık bir iş içindedirler.[86[188]] (Kaf/5)

Onlara, indimizden haqq {yani, Kur'ân} gelince, "Mû-sâ'ya verilen gibisi verilmeli değil miydi?" dediler. (Kasas/48)

Benzeri buyruklar çoktur.

---

3. el-Haqq ile, İslâm kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

De ki: "Hakk {yani, İslâm} geldi ve bâtıl {yani, şeytana ibâdet ve şirk} zevale erdi." (İsrâ/81)

Ta ki haqqı (yani, İslâm'ı} haqq olarak tanıtsın. Bâtılı {yani, şirki: şeytana ibâdeti} ibtal etsin. (Enfâl/8)

Doğrusu sen haqq {yani, İslâm} üzeresin. (Neml/79)

4. el-Haqq ile, adalet kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

O gün Allah haqq dînlerini [cezalarını] eksiksiz verecek {yani, adaletli bir şekilde hesaba çekecek} ve bilecekler ki: Muhakkak Allah, apaçık haqq {yani, adil-Iadaletli} O'dur. (Nûr/25)

Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasını haqq {yani, adalet} ile ayır! (A'râf/89)

Aramızda haqq {yani, adalet} ile hükmet! (Sâd/22)

5. el-Haqq ile, tevhîd kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Hayır, haqq {yani, tevhîd} ile gelmiş ve gönderilenleri tasdik etmiştir. (Sâffât/37)

"Onda bir cinnet var" diyorlar. Bilakis, o onlara haqq

{yani, tevhîd} ile geldi. Halbuki onların çoğu haqq'tan {yani, tevhîdten} hoşlanmıyorlar. (Mü'minûn/70)

O vakit haqqm {yani, tevhidin} muhakkak Allah'a ait olduğunu bilecekler... (Kasas/75)

Yahut haqqı {yani, tevhidi} yalanlayan... (Ankebût/68) Bunun bir benzeri de Zuhruf sûresindedir.[86][189]

6. el~Haqq, doğru/gerçek manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah'ın va'di haqq'tır {yani, O'na I Kendisine döndürüleceğiniz hususundaki va'di doğrudur}. (Yûnus/4)

O'nun sözü haqq'tır (yani, doğrudur!. Egemenlik Onundur. (En'âm/73)

"O hak mıdır" (yani, o doğru mudur}? diye, haber almak için sana soruyorlar. (Yûnus/53)

7. el-Hakk, vâcib olmak: gerekli olmak ficab etmek manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Fakat Benden şu söz {yani, azâb kelimem(in gerçekleşmesi)} haqq {yani, vâcib I gerekli} oldu: ... (Secde/13)

İşte bunlar,, 'üzerlerine söz {yani, azâb kelimesi(nin gerçekleşmesi)} haqq {yani, vâcib I gerekli} olmuş kimselerdir. (Ahkâffl8)

İşte böylece, Rabbinin kelimesi haqq {yani, Rabbin-den azâb kelimesi vâcib I gerekli} oidu; o küfredenler üzerine: muhakkak ki onlar cehennem ashabıdır." (Mü'min/6)

Benzeri buyruklar çoktur.

---

8. el-Haqq lafzı, bâtıl olmayan, bizatihi haqq manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bu böyledir. Çünkü Allah, haqq O'dur. O'nu bırakıp çağırdıkları {yani, O'nun dışındaki ilahlar} ise bâtıldır.86[190] (Hacc/62)

Hepsi haqq mevlâları {yani, hakkın ta kendisi I bizatihi hakk olan O'dur, O'nun dışındaki ilahlar ise bâtıldır} Allah'a reddolunmuş olacak; uydurdukları onlardan kaybolacaktır. (Yûnus/30)

Sonra, haqq {yani, hakkın kendisi I bizatihi hakk olan} mevlâları Allah'a reddolurlar. Bilin ki hükm O'nun-dur ve O hesâb görenlerin en süratlisidir. (En'âm/62)

Biz gökleri, yeri ve ikisi arasmdakileri ancak haqq ile yarattık {yani, bâtıl olarak j boş yere: herhangi bir maksat gözetmeksizin yaratmadık}. (Ahkâf73)

9. el-Haqq, borç-borçlu manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Üzerinde haqq olan {yani, üzerinde borç bulanan* /borçlu} da imla ettirsin. (Bakara/282)

Üzerinde haqq olan {yani, üzerinde borç bulunan-Iborçlu}... (Bakara/282)

10. Ehaqq lafzı, evlâ [daha layık, daha öncelikli] manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Halbuki biz krallığa ondan ehaqqız {yani, evlâyız-Idaha layıkız, daha öncelikliyiz}. (Bakara/247)

İki fırkadan hangisi güven duymaya ehaqq'tır {yani, evlâdır i daha layıktır}?! (En'âm/81)

Acaba hakka ileten mi tâbi olmaya ehaqq {yani, evlâ-/daha layık}... (Yûnus/35)

Halbuki ehaqq {yani, evlâ / öncelikli} olan Allah'ı ve Rasûlü'nü hoşnut etmeleridir. (Tevbe/62)

Eğer mü'min iseniz huşu duymaya Allah ehaqqtır (yani, evlâdır/daha layıktır}. (Tevbe/13)

11. Haqq, pay anlamında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Onların mallarında malum bir haqq {yani, farz olan bir pay} vardır. (Me'âric/24)

Bunun bir benzeri de Zâriyât sûresindedir.86[191]

63. Serî'

Serî', iki şekilde tefsir edilir:

1. Serî'u'l-hisâb ibaresi; hesabı serî [pek çabuk] olan manasında, sanki hesâb vakti gelmiş gibi kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Üzerine Allah'ın ismini zikredin ve Allah'a ittiqa edin. Şüphesiz ki Allah serfu'l-hisâb'tır {yani, hesabı pek çabuk görendir}. (Mâide/4)

Âyet, sanki hesâb gelmiş de onunla kendilerini korkutuyor gibidir.

İşte onların kazandıklarından bir nasibleri vardır. Allah serîu'l-hisâb'tır {yani, hesabı pek çabuk görendir}. (Bakara/202)

"Sanki hesâb vakti gelmiş gibi (dikkat etsinler)" demektir.

Onun yanında Allah'ı bulur. O da onun hesabını görür. Allah serî'u'l-hisâb'tır (yani, hesabı pek çabuk görendir}. (Nûr/39)

"Sanki hesâb vakti gelmiş gibi (dikkat etsinler)" demektir.

Benzeri buyruklar çoktur.

2. Serî'u'l-hisâb ibaresi, halkedilmişleri I yaratılmışları hesaba çekeceği vakit hesâblarını çabucak bitiren anlamındadır; şu âyette olduğu gibi:

O gün herkese kazandığının karşılığı verilir. O gün zulm yoktur. Şüphesiz Al] ah serî'u'l-hisâbtır (yani, hesaba çekmeye başladığında hesâbları çabucak bitirecek olandır}. (Mü'min/17)

Mukâtil b. Süleyman dedi ki: İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah yaratılmışların hesâbını, dünya günlerinden yarını gün kadarlık bir sürede bitirecektir. Allah'ın, O gün cennet ashabının kalacağı yer hayırlı ve dinleneceği yer çok güzeldir (Furkân/24) sözü bunu anlatmaktadır."

Cennet ashabı cennette, cehennem ashabı da surlar içerisinde amelde bulunurlar.[86[192]] Ve O, esra'u'l-hâsibîn'dir [hesâb görenlerin en süratlisidir]. (En'âm/62) buyruğu da böyledir. [86[193]]

64. El-Hîsâb

el-Hisâb, iki şekilde tefsir edilir:

1. Hisâb, ceza'Ikarşılık anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Eğer şuurundaysanız, onların hesabı {yani, karşılığı} Rabbimden başkasına ait değildir. (Şu'arâ/113)

Onun hesabı {yani, karşılığı} ancak Rabbinin yanındadır. (Mü'minûn/117)

Sonra da, hesâbları {yani, karşılıkları} şüphesiz Bize aittir. (Ğâşiye/26)

Talâk[86[194]] ve Nebe[86[195]] süresindeki buyruklarda da bu manadadır.

2. el-Hisâb[86[196]] lafzı ile, günlerin, ayların ve yılların sayısı ve hesabı -ki bu da, malum hesâbtır-kasdedil-miştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Yılların sayısını ve hesabı {yani, günlerin, ayların ve yılların hesabını} bilesiniz. (İsrâ/12)

Güneş ve kameri de birer hesâb kıldık[86[197]] {yani, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için}. (En'âm/96) [86[198]]

65.El-Mâ'

el-Ma, üç şekilde tefsir edilir:

1. Mâ' ile, yağmur kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Biz rüzgârları aşılayıcılar olarak gönderdik. Semadan da bir mâ' {yani, yağmur/ indirdik. (Hicr/22)

Ve semadan [yukarıdan/bulutlardan] tertemiz bir mâ' {yani, yağmur} indirdik. (Furkân/48)

Sizi onunla tertemiz yapmak için de üstünüze semadan [yukarıdan/bulutlardan] bir mâ' {yani, yağmur} indiriyordu. (Enfâl/11)

Semadan bir mâ' {yani, yağmur} indirir... (Lokmân/lö)

2. el-Mâ', nutfe anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ve o mâ''dan {yani, nıtfedenj beşer halkeden. (Fur-kân/54)

Bir sülaleden, bir hakir mâ''dan {yani, nutfeden}... (Secde/8)

3. el-Mâ' ile, Kur'ân kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi;

Allah semadan [yukarıdan/bulutlardan] bir mâ' (yani, Kur'ân} indirir. (Nahl/65)[86[199]]

Bu, Allah'ın verdiği bir misaldir. Su, nasıl insanlar için hayatın esası ise, Kur'ân da ona îmân edenler için bir hayattır.

Bunun bir benzeri de Bakara sûresindedir.[86[200]]

66. Kebîr

Kebîr, sekiz şekilde tefsir edilir:

1. Kebîr, şiddetli manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sizden kim zulmederse ona kebîr (yani, şiddetli) bir azâb tattırırız. (Furkân/19)

Fakat bu onlara, kebîr (yani, şiddetli} bir tuğyan artırmaktan başka netice vermiyor. (İsrâ/60)

Siz kebîr bir yükseklikle yükseleceksiniz (yani, şiddetli bir galibiyetle galib geleceksiniz}. (İsrâ/4)

Onlara karşı Kur'ân'la kebîr (yani, şiddetli! bir cihad yap! (Furkân/52)

2. el-Kebîr lafzı ile, yaşça büyüklük /yaşlılık kasde-dilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Babamız ise kebîr {yani, yaşlı} bir şeyhtir. (Kasas/23)

Kendisine kiber (yani, yaşlılık} isabet etsin... (Bakara/266)

3. el-Kebîr, yaş itibariyle değil, re'y Igörüş ve Um itibariyle büyük /ileri manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde böyledir:

Onların kebîri (yani, görüş ve Um itibariyle ileri olan kardeşleri -ki o onların yaşça en büyükleri değildi-} dedi ki... (Yûnus/80)

Muhakkak ki o sizin kebîrinizdir (yani, o, aranızda sihri en iyi bileninizdir, sihirde en ileri olanınızdır. -Yoksa o, yaş itibariyle onların en büyükleri değildi-}. (Tâ-Hâ/71)

Bunun bir benzeri de Şu'arâ sûresindedir.86[201]

4. el-Kebîr, çok [el-kesîr]86[202] anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sağîr (yani, az} veya kebîr (yani, çok) olsun, onu yazmaya üşenmeyin! (Bakara/282)

Onlar sağîr (yani, az} veya kebîr (yani, çok} ne infak ederlerse... (Tevbe/121)

5. el-Kebîr, azîm [pek büyük j azametli] manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O kebîrdir (yani, pek azametlidir, pek büyüktür}, mü-te'âl'dir. (Ra'oV9)

Şüphe yok ki Allah 'âlîdir (yani, pek yücedir; O'ndan daha yüce hiçbir şey yoktur}, kebîrdir (yani, pek azametlidir/pek büyüktür; O'ndan daha büyük hiçbir şey yoktur}. (Nisâ/34)

Kur'ân'da benzeri buyruklar çoktur.

6. el-Kibriyâ', mülk I egemenlik ve sultan j saltanat anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

(Fir'avn, Musa'ya şöyle dedi}: "Yeryüzünde kibriyâ' (yani, egemenlik ve saltanat} ikinizin olsun diye mi geldiniz?!" (Yûnus/78)

Göklerde ve yerde kibriyâ' (yani, egemenlik ve saltanat} O'nundur. (Câsiye/37)

7. el-Kebîr kelimesi, ağır anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Eğer onların yüz çevirmeleri sana kebîr [kebura] {yani, ağır} geliyorsa... (En'âm/35)

Eğer aranızda kalışım ve Allah'ın âyetlerini ihtar edişim size kebîr [kebura] {yani, ağır} geliyorsa...

(Yûnus/71)

8. Kebîr kelimesi; uzun I uzayan, sürüp giden manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Siz başka/değil, kebîr (yani, uzayıp giden, sürüp giden} bir dalâlet içindesiniz. (Mülk/9) 86[203]

67. Yûza'ûn

Yuza'ûn, iki şekilde tefsir edilir:

---

1. Yûza'ûn kelimesi, sürülmek, yedilmek, sevkolun-nıak anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Süleyman'ın huzuruna cinlerden, insanlardan ve kuşlardan orduları haşroldu/toplandı. Onlar topluca sevkolunurlardı/sürülüp götürülürlerdi [yûza'ûn]. (Nemi/17)

Her ümmetten âyetlerimizi yalanlayan bir bölük hasredeceğimiz gün, onlar sevkolunurlar/sürülüp götürülürler [yûza'ûn]. (Neml/83)

Allah'ın düşmanları haşrolunacakları gün, onlar ateşe sevkolunurlar/sürülüp götürülürler [yûza'ûn]. (Fussilet/19)

2. Euzi'nî lafzı, bana şükretmeyi ilham et anlamında kullanılmıştır;86[204] şu âyette olduğu gibi:

{Süleyman şöyle dua etti}: "Rabbim! Evzi'nî {yani, bana ilham, et ki}, bana ve ana-babama ihsan ettiğin nimetine şükredeyim." (Neml/19)

Ebû Bekr b. Kuhâfe'nin şu sözünde de bu manadadır:86[205]

Nihayet olgunluk çağına ulaştığı ve kırk yaşma girdiği zaman dedi ki: "Rabbim! Evzi'nî {yani, bana ilham et ki}, bana ve ana-babama ihsan ettiğin nimetine şükredeyim." (Ahkâm15) 86[206]

68. El-Firâr

el-Firâr, dört şekilde tefsir edilir:

1. el-Firâr, kaçmak anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

De ki: "Eğer ölümden yahut öldürülmekten fırâr ediyorsanız {yani, kaçıyorsanız} fırâr size bir fayda vermez. Verdiği takdirde de pek az dışında istifade ettirilmezsiniz." (Ahzâb/16)

Sizden korkunca da içinizden firar ettim {yani, kaçtım}. (Şu'arâ/21)

2. el-Firâr, hoşlanmama I kerih görme manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

De ki: "Kendisinden firar ettiğiniz {yani, hoşlanmadığınız} ölüm, muhakkak gelip sizi bulacak." (Cuma/8)

3. el-Firâr kelimesi; iltifat etmemek, dönüp bakmamak, aldırmamak manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Kişinin kardeşinden firar edeceği {yani, kardeşine iltifat etmeyeceği, dönüp bakmayacağı, aldırmayacağı} gün... (Abese/34)

4. el-Firâr, uzaklaşmak manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Fakat benim davetim, onların firarlarından {yani, uzaklaşmalarından} başka bir şeylerini arttırmadı. (Nûh/6) 86[207]

---

69. Ce'alu

Ce'alû, iki şekilde tefsir edilir:

1. Ce'alu, Allah'ı nitelendirmek /vasfetmek / tavsif etmek anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Cinleri Allah'a ortak kıldılar [ce'alû] {yani, Allah'ın ortakları olarak nitelendirdiler}; halbuki onları O yarattı. (En'âm/100)

O'na kullarından bir cüz kıldılar [ce'alû] {yani, kullarından birtakım kimseleri Allah'ın ortağı olarak nitelendirdiler}. (Zuhruf715)

Allah'a kızlar kılarlar [yec'alûne] {yani, Allah'ı kızları olmakla nitelendirirler}. (Nahl/57)

Rahmân'm kulları olan melekleri de dişi kıldılar [ce'alû] {yani, dişi olarak nitelendirdiler}. (Zuhruf/19)

2. Ce'alû; yaptılar, işlediler anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onlar, yarattığı ekin ve en'âm'dan Allah için bir na-sib yaptılar [ce'alû]. (En'âm/136)

De ki: "Allah'ın size indirdiği ve sizin de bir kısmını haram, bir kısmını helâl yaptığınız [ce'altum] rızk hakkında reyiniz nedir?" (Yûnus/59) [86[208]]

70. Es-Sebîl

es-Sebîl, onüç şekilde tefsir edilir:

1. Sebîlullâh, Allah'ın taatında I Allah'a itaat uğrunda demektir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Mallarını sebîlullâh {yani, Allah'a itaat uğrunda} in-fak edenlerin meseli... (Bakara/261)

Fî-sebîlullâh {yani, Allah'a itaat uğrunda} infak edin! (Bakara/195)

îmân edenler fî-sebîlullâh {yani, Allah'a itaat uğrunda} savaşırlar... (Nisâ/76)

Benzeri buyruklar çoktur.

2. Sebîl, ulaşabilmek /güç ve imkân bulabilmek anlamında kullanılmıştır;[86[209]] şu âyette olduğu gibi:

Sebiline [yoluna] gücü olanların {yani, ulaşabileceklerin: azık ve binek elde etmek suretiyle oraya ulaşabilecek ve haccedebilecek olanların}[86[210]] O Ev'i haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. (Âl-i İm-rân/97)

3. Sebil, çıkış anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bak, sana nasıl meseller darbedip dalâlete düştüler. Artık onlar' bir sebîl {yani, bir çıkış} bulmaya güç ye-tiremezler. fİsrâ/48)

Bunun bir benzeri de Furkân sûresinde yer almaktadır.[86[211]]

Ölüm onları alıncaya veya Allah onlara bir sebîl {yani, hapisten çıkış} kıhncaya kadar... (Nisâ/15)

4. es-Sebîl kelimesi, gidişat /âdet manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde böyledir:

Babalarınızın nikâhı geçmiş bulunan kadınları nikahlamayın; -ancak geçmiş olan müstesna- şüphe yok ki o çok çirkin, pek iğrenç ve kötü bir sebîl {yani, gidişat i âdet} idi. (Nisâ/22)

Zinaya yaklaşmayın. O gerçekten bir hayasızlıktır, kötü bir sebildir {yani, kötü bir gidişattır}. (İsrâ/32)

5. Sebîl, bahane anlamında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Serkeşliklerinden endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin... Eğer size itaat ederlerse, artık aleyhlerine bir sebîl (yani, bahane} aramayın! (Nisâ/34)

6. Sebîl, dîn anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde

olduğu gibi:

Mü'minlerin sebilinden {yani, dininden} başkasına tâbi olursa... (Nisâ/115)

Böylece arada bir sebîl {yani, dîn} tutmaya yeltenenler... (Nisâ/150)

Rabbinin sebiline {yani, dînine} hikmetle davet et! (Nahl/125)

Benzeri âyetler çoktur.

7. Sebîl, hudâ/hidâyet anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah her kimi {hidâyetten} dalâlete düşürürse, artık sen ona bir sebîl {yani, hudâya I hidâyete iletecek bir yol} bulamazsın. (Nisâ/88)

Her kimi de Allah {hidâyetten} dalâlete düşürürse, artık onun için bir sebîl {yani, hudâya I hidâyete iletecek bir yol} yoktur. (Şûrâ/46)

8. Sebîl, hüccet/delil anlamında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Allah mü'minlerin aleyhine kâfirlere bir sebîl (yani, hüccet/delili vermeyecektir. (Nisâ/141)

9. Sebîl, tarîk I yol anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Hiçbir çareye gücü yetmeyen, sebîl bulamayan (yani, (hicret etmek için) Medine 'ye giden yolu bilmeyen} erkeklerden, kadın ve çocuklardan mustaz'af olanlar müstesna. (Nisâ/98)

Ola ki Rabbim beni sevâ'e's-sebîl'e (yani, Medyen'e götüren a"üzyola} iletir. (Kasas/22)

10. Sebîl, hidâyet yolu anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

İşte bunlar, mekanları daha şerli ve sevâ'i's-sebîl'den (yani, yolun hidâyete ileteninden} daha çok sapmış kimselerdir. (Mâide/60)

Sevâ'i's-sebîl'den (yani, yolun hidâyete ileteninden} sapmış... (Mâide/77)

Benzeri âyetler çoktur.

11. Sebîl, düşmanlık anlamında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Kim de zulme uğradıktan sonra intikamını alırsa, a-r-tık onlar aleyhine sebîl (yani, düşmanlık! yoktur.... sebîl (yani, düşmanlık} sadece insanlara zulmedenler aleyhinedir. (Şûrâ/41-42)

12. Sebîl, O'na i Allah'a itaat anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ancak Rabbine bir sebîl edinen (yani, Rabbine itaat 240 yolunu seçen} kimseler (olmanızı) diliyorum. (Fur-kân/57)

Doğrusu bu bir hatırlatmadır. Artık dileyen Rabbine bir sebîl edinir (yani, O'na itaat yolunu seçer}. (Müz-zemmil/19)

İnsan sûresinde[86[212]] de bu manada kullanılmıştır.

13. Sebil, millet [dîn ve şeriat] anlamında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

De ki: "Bu benim sebîlimdir" (yani, milletimdir [dîn ve şeriatimdir]}. (Yûsuf/108) [86[213]]

71. Et-Ta'âm

et-Ta'âm, dört şekilde tefsir edilir:

1. et-Ta'âm, insanların yedikleri I yiyecekleri anlamındadır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O ki onları açlıktan doyurandır. (Kureyş/4) O yediriyor, ama yedirilmiyor. (En'âm/14) Yemeğinizi yedinizmi dağılın! (Ahzâb/53) Benzeri âyetler çoktur.

2. et-Ta'âm ile, zebhedilenler I kesilenler [kesilerek yenilen hayvanların etleri] kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Kendilerine Kitap verilenlerin ta'âmı (yani, kestikleri hayvanların etlerini yemek} size helâldir. Sizin ta'âmmız da (yani, kestiğiniz hayvanların etlerini yemek del onlara helâldir. (Mâide/5)

3. et-Ta'âm ile, iyi ve güzel balıklar kasdedümiştir; şu âyette olduğu gibi:

Deniz avı ve onun ta'âmı size helâl kılındı (yani, güzel balıklarda sizin için fayda vardır}. (Mâide/96)

4. Ta'ınıû ile, içmek kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

îmân edip sâîih ameller işleyenlere... ta'âmlarmdan (yani, haram kılınmasından önce içtikleri içkiden} dolayı bir cünah yoktur. (Mâide/93)

Kim ondan ta'âm etmez (yani, içmez I tatmaz} ise, şüphesiz o bendendir. (Bakara/249) 86[214]

72. Fi

Fi edatı, yedi şekilde tefsir edilir:

1. Fi, beraber birlikte manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Diyecek ki: "Sizden önce cin ve insanlardan geçmiş ümmetler içinde [fi] (yani, ümmetlerle beraber} ateşe girin!" (A'râff38)

İşte bunlar, cin ve insanlardan kendilerinden önce geçmiş ümmetler içinde [fi] (yani, ümmetlerle beraber} aleyhlerine söz hak olmuş kimselerdir. (Ah-

(Süleyman dedi ki}: "Kahmetinle beni sâlih kulîarının içine [fi] sok" (yani, cennette beni sâlih kullarınla beraber kıl}! (Neml/19)

Biz onları sarihlerin içine [fi] {yani, sâlihlerle beraber cennete} sokacağız. (Ankebût/9)

Haydi gir kullarımın içine [fi] (yani, kullarımla beraber} ve gir cennetime. (Fecr/29-30)

Dokuz mucize içinde [fi] (yani, dokuz mucizeyle beraber} (Nemi/12)

Onlar içinde [fi] (yani, onlarla birlikte} ay'ı bir nur kıldı. (Nûh/16)

2. FI, 'alâ [üstünde I üzerinde, üstüne /üzerine] anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ve sizi hurma dallarına/dallarında [fi] (yani, hurma dallarının üzerine} asacağım. (Tâ-Hâ/71)

Ona/onda [fihâ] (yani, onun üzerine} harcadıklarından dolayı ellerini oğuşturmaya başladı. (Kehf742)

Meskenlerinde [fi] (yani, kasabaları üzerinde} dolaştıkları... (Tâ-Hâ/128)

Meskenlerinde [fi] (yani, kasabaları üzerinde} dolaştıkları... (Secde/26)

3. Fi, ilâ [...e, ...a] anlamında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de onda/orada [fihâ] (yani, ona/oraya: Medine'ye} hicret etseydiniz. (Nisâ/97)

4. Fi, an [...den, ...dan] anlamında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Kim bunda [fi] {yani, kim Allah'ın bu âyette zikrettiklerinden} kör ise, o âhirette de kördür {yani o kimse Allah'ın âhirete dair zikrettiklerinden de kördür}; yol itibariyle de şaşkındır. (İsrâ/72)

5. Fi, min [...den, ...dan] anlamında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Her ümmetten {min anlamında fi) bir şâhid (ki bunlar nebilerdir} çıkaracağız. (Nahl/84)

---

6. Fî, indinde; I yanında anlamına kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğji gibi:

Ömründen nice seneler bizde/bizim içimizde [finâ] (yani, yanımızda} kalmadın mı?! (Şu'arâ/18)

(Dediler ki Şu'ayb'aj: "Hem seni bizde/içimizde [finâ] (yani, yanımızda} gerçekten zayıf görüyoruz." (Hûd/91)

Ey Salih! Sen bundan evvel bizde/içimizde [finâ] {yani, yanımızda} ümit beslenen bir kimseydin. (Hûd/62)

7. Finâ; bizim için, bize anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah'da/Allah uğrunda [fillâhi] hak cihadıyla cihad

edin {yani, Bizim içini Allah için gereği gibi amel edin}! (Hacc/78)

Bizde/Bizim uğrumuzda {final cihad edenleri {yani, Bizim için amel işleyenleri}, elbette yollarımıza iletiriz. (Ankebût/69) 86[215]

73. Min

Min, dört şekilde tefsir edilir:

1. Min, kelâmda sıla [mana taşımayan ulama edatı] olur; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ta ki günahlarınızdan [min-zünûbikum] {yani, bütün günahlarınızı} mağfiret buyursun. (Nûh/4)

Dinden [mine'd-dini] (yani, dîni} sizin için şeriat yaptı. (Şûrâ/13)

Mü'min erkeklere söyle: "Bakışlarından [min-ebsâri-him] kıssınlar" {yani, gözlerini tümüyle /bakışlarının tümünü ma'siyetten sakınsınlar}. (Nûr/30)

Mü'min kadınlara söyle: "Bakışlarından [min-ebsâri-hinne] kıssınlar" (yani, gözlerini tümüyle /bakışlarının tümünü ma'siyetten sakınsınlar}. (Nûr/31)

Rabbim! Bana mülkten [mine'I-mülki] (yani, mülk} verdin. (Yûsuf/101)

Benzeri buyruklar çoktur.

2. Min-emrihi [O'nun emrinden] ibaresi, O'nun-IKendi emri ile anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde

böyledir:

Emrinden [min-emrihi] (yani, emri ile} rûh ilka ediyor. (Mü'min/15)

Onda melekler ve rûh, Rabb'lerinin izniyle herbir emrden [min-külli emrin] {yani, herbir emr ile} iner de iner. (Kadr/4)

Ve o sıkıştırılan bulutlardan [mine'l-mıt'sırâtt] {yani, sıkıştırılan bulutlar ile} şarıl şarıl bir su indirdik.

(Nebe/14)

Önünden ve arkasından onu Allah'ın emrinden [min-emrillâhi] {yani, Allah'ın emri ile} muhafaza eden izleyiciler vardır. (Ra'd/11)

3. Min, fi [...de, ...da, içinde] anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O zaman Allah'ın emrettiği yerden [min-haysu eme-rekumullâhu] onlara varın (yani, Allah'ın emrettiği yer olan ferc'de onlarla ilişki kurun}! (Bakara/222)

De ki: "Allah'ı bırakıp çağırdığınız ortaklarınız hakkında reyiniz nedir? Onlar yerden [mine'l-ardı] {yani, yerde};şeyi yarattılar Bana gösterin!" (Fâtır/40)

i Bunun bir benzeri de Ahkâf sûresindedir.[86[216]]

4. Min, 'ala [...e, ...a, ...üzerine I karşı] anlamında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Âyetlerimizi yalanlayan kavmden [mine'l-qavmi] {yani, kavme karşı} o'na {yani, Nuh'a} yardım ettik. (Enbiyâ/77) [86[217]]

74. Emr

Emi; onüç şekilde tefsir edilir:

1. Emr, dîn manasında kullanılmıştır; şu âyetlerdp olduğu gibi:

Nihayet hak geldi ve hoşlanmamalarına rağmen Allah'm emri {yani, Allah'ın Nebisi'ne emr olarak verdiği, fakat kendilerinin dahil olmadıkları İslâm Dîni} üstün oldu. (Tevbe/48)

Onlar enirlerini {yani, kendisiyle emr olundukları halde başkasını kabul ettikleri dînleri olan İslâm'ı} aralarında parça parça ettiler. (Enbiyâ/93)

2. Emr, qaul/söz manasında kullanılmıştır; şu

âyette olduğu gibi:

Hani aralarında enirlerini {yani, gaullerini /sözlerini} tartışıyorlardı (yani, konuşuyorlar /söz alış-verişinde bulunuyorlardı}... (Kehf/21)

Enirlerini {yani, gavllerini /sözlerini} aralarında tartıştılar {yani, kendi aralarında konuştular / söz alış verişinde bulundular}. (Tâ-Hâ/62)

Nihayet emrimiz {yani, qavlimiz /sözümüz} gelip de tandır kaynaymca... (Hûd/40)

Hûd ve Salih hakkında da böyle (buyurulmuş)dur.

3. el-Emr, azâb anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde böyledir:

Emr kaza edilince {yani, ateş ehli hakkında azâb vâ-cib olunca} şeytan da der ki... (İbrâhîm/22)

Emr'in kaza edileceği {yani, azabın vâcib olacağı}... (Meryem/39)

Su çekildi, emr kaza edildi {yani, suda boğulmak suretiyle azâb vâcib/gerekli oldu}. (Hûd/44)

4. el-Emr ile, Isâ kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

O münezzehtir. Bir emri kaza ettiğinde Syani, isa'nın babasız doğmasına hükmettiğinde -ki isa'nın babasız doğacağı O'nun ilminde olan bir şeydi-} ona yalnızca 'Ol!' der, oluverir. (Meryem/35)

5. Emrullâh [Allah'ın emri] ile, Bedir'de katledilecekler kasdedilmiştir; şu âyette böyledir:

Allah'ın emri {yani, Bedir'de öldürülecek olanlara dair hükmü) geldiğinde hak ile hükmolunur. (Mü'-min/78)

Bu buyruk JVIekke'de inmişti. Allah Mekkelilerin öldürülmesi hakkındaki emrini Medine'de gerçek-leştirdi. Enfâl süresindeki şu âyet işte bunu anlatmaktadır:

Hani karşılaştığınız o vakit onları sizin gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerine az gösteriyor-du ki Allah emri kaza etsin. (Enfâl/44)

Bununla Mekke kâfirlerinin Bedir'de öldürülmesi

kasdedilmektedir. İşte Mü'min süresindeki, Allah'ın emri geldiğinde hak ile hükmolunur (Mü'min/78) âyetiyle kasdedilen budur.

6. Emr ile, Mekke'nin fethi kasdedilmiştir; şu âyette bövledir:

O halde Allah'ın emri (yani, Mekke'nin fethi/ gelinceye kadar tarabbus edin [gözetleyip bekleyin]. (Tev-be/24)

7. Emr ile, Benî-Kurayza'nın öldürülmesi ile Benî-Nadîr'in sürülmesi kasdedilmiştir; şu âyette böyledir:

Afv ve safh ile davranın, Allah'ın emri gelinceye (yani, Yahudilerden Benî-Kurayza'nın öldürülmesi, Be-nl-Nadîr'in sürülmesi gerçekleşinceye} kadar.[86[218]] (Bakara/109)

Bunun bir benzeri de Mâide sûresinde yer almaktadır.[86[219]]

8. Emr ile, kıyamet kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah'ın emri (yani, kıyamet} geldi. (Nahl/1)

Ama siz Allah'ın emri (yani, kıyamet} gelinceye kadar tarabbus ettiniz, şüphe ettiniz, kuruntular sizi aldattı. (Hadîd/14)

9. Emr, kadâ'/hükm manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Emr'i tedbir eder (yani, kazasına dair hükmü yalnızca O verir}, Hiç kimse şefaat edemez; meğer ki O'nun izninin ardından ola. (Yûnus/3)[86[220]]

İyi bilin ki, halk ve emr (yani, yarattıkları hakkında dilediği şekilde hükm vermek] O'na aittir. (A'râf/54)

10. el-Emr, vahy manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Semadan arza (yani, gök ile yer arasında} emr'i {yani, vahyi} tedbir eder {yani, indirir}. (Secde/5)

11. Emr, bizatihi emr/iş manasında kullanılır; şu âyette böyledir:

İyi bilin ki, .emr'ler {yani, mahlukâta ait işler} Allah'a varır. (Şûrâ/53)

12. el-Emr, nasr [zafer, yardım] manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

"O emr'den {yani, zaferden} bize birşey var mı?" diyorlardı. De ki: "Doğrusu bütün emr Allah'ındır." (Âl-i İmrân/154)

13. el~Emr, zenb I günah anlamına kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Böylece emrinin vebalini (yani, günahının cezasını} tattı. (Talâk/9)

Emr'lerinin vebalini {yani, günahlarının cezasını} tatmışlardı. (Haşr/15)

Emr'inin vebalini {yani, günahının cezasını} tatsın. (Mâide/95) [86[221]]

75. El-Velı

el-Velî, on şekilde tefsir edilir:

1. Velî ile; veled [çocuk, evlat, oğul] kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

{Zekeriyyâ şöyle dua etti}: "Bana indinden bir velî {yani, ueled/oğulj bağışla!" (Meryem/5)

2. el-Veîî lafzı ile, akrabalığı bulunmayan arkadaş kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

O'na zülden bir velî de {yani, Kendisine isabet eden bir acizlikten ötürü yardımına ihtiyaç duyacağı bir arkadaş da} olmadı. (İsrâVlll)

Kimi de dalâlete düşürürse, artık onu irşad edecek bir velî {yani, arkadaş} bulamazsın. (Kehf/17)[86[222]]

3. el-Velî, yakın kimse anlamında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

O gün mevlâ[86[223]] mevlâdan birşey defedemez {yani, bir yakından bir yakınına fayda olmaz; kâfirlerden biri diğerine en küçük bir şeyle fayda sağlayamaz!. (Dulıân/41)

Onlar {yani, kâfirler} için, kendilerine velîlerden {kâfir yakınlarından} yardım edecek {yani, azâbtan koruyacak} kimse olmayacak; Allah'tan başka. (Şûrâ/46)

Sizin için Allah'tan başka bir velî {yani, kâfirlerden size faydası dokunacak bir yakın} ve bir yardımcı da

yoktur. (Ankebût/22)

4. el-Velî, rabb anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

De ki: "Gökleri ve yeri fatreden Allah'ın gayrı velî (yani, rabb} mi edineceğim?!" (En'âm/14)

Onu bırakıp başka velîlere (yani, rabblere} tâbi olmayın! (A'râf/3)

Onlar O'nu bırakıp başka velîler (yani, rabbler} edindiler? Oysa ki Allah, velî {yani, rabb} O'dur. (Şûrâ/9)

Çünkü onlar/.Allah'ı bırakıp şeytanları velîler (yani, onlara itaat etmek suretiyle rabbler} edindiler. (A'râf/30)

Sonra, hak mevlâları (yani, Rabb'leri} Allah'a reddo-lunurlar. (En'âm/62)

Bunun bir benzeri de Yûnus sûresindedir.[86[224]]

5. el-Velî ile, ilahlar kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kazandıkları da, Allah'ı bırakıp edindikleri velîler de (yani, ilahlar da} onlardan hiçbir şey defedemez. (Câ-siye/10)

O'nu bırakıp birtakım velîler (yani, ilahlar} edinenler... (Zümer/3)

O'nu bırakıp birtakım velîler (yani, ilahlar} edinenlere gelince, Allah onların üzerinde bir hafızdır. (Şû-râ/6)

6. el-Velî, asabe manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Doğrusu ben arkamdan gelecek velîlerden (yani, asabe (olan akrabalarım'jdan} yana korkuyorum. (Meryem/5)

7. Velî, (bâtıl) dînde ve küfürde velayet I kâfirleri velî edinmek manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde söz-konusu edilen odur:

Allah'ın kendilerine gazâb ettiği bir kavmi (yani, Yahudi ve Hristiyanları} velî edinen (yani, din husu-sunda velî edinen} kimseleri (yani, münafıkları} görmedin mi? (Mücâdele/14)

İçinizden kim onları [Yahudi ve Hristiyanları] velî (yani, dîn hususııda velî} edinirse, muhakkak o da onlardandır. (Mâide/51)

8. Velî, (hak) dînde velayet manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sizin velîniz, sadece Allah, O'nun Rasûlü... (Mâide/55)

Allah îmân edenlerin velîsİdir; onları zulumâttan nura çıkarır. (Bakara/257)

9. Velî lafzı ııe, kişiyi kölelikten kurtaran kimse kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Eğer babalarını bilmiyor iseniz, dînde kardeşleriniz ve mevâlinizdirler (yani, azad ettiğiniz I kölelikten

kurtardığınız mevlâlarınızdırlarj'. (Ahzâb/5)

10. Velî, içtenlik Ihayırhahtık hususunda evliya edinmek manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde oldu-ğu gibi:

Ey îmân edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri evliya edinmeyin {yani, içtenlik!hayırhahtık hususun-

da mü'minleri bırakarak kâfirleri evliya edinmeyin!/ (Nisâ/144)

Mü'mİnler, mü'minleri bırakıp kâfirleri evliya edinmesin (yani, içtenlik Ihayırhahtık hususunda kâfirleri evliya edinmesin}'. (Âl-i îmrân/28) 86[225]

76. Sayha

Sayha, iki şekilde tefsir edilir:

1. Sayha, Cebrail'in dünyadaki azâb sayhası I çığlı-ğı manasında kllanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O zulmedenleri (yani, Salih kavmini/ ise bir sayha (yani, Cebrail'in sayhası I çığlığı} yakaladı. (Hûd/67)

O zulmedenleri {yani, Şu'ayb kavmini} ise bir sayha {yani, Cebrail'in sayhası I çığlığı} yakaladı. (Hûd/94)

Hicr süresindeki buyruğunda olduğu gibi:

İşrak vaktine girerken sayha {yani, Cebrail'in sayhası/çığlığı} onları yakaladı.86[226] (Hicr/73)86[227]

2. Sayha, israfil'in ilk nefhası anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Başka değil, tek bir sayha (yani, İsrafil'in Kıyamet Günü'ndeki ilk neflıasından} olmuş; derhal hepsi huzurumuza ihzar edilmişlerdir. (Yâ-Sîn/53)

Hakkfa çağıran) sayhayı {yani, İsrafil'in ikinci neflıa-sınıj, işitecekleri gün... (Kaf/42) 86[228]

77. Ez-Zubur

ez-Zubur, beş şekilde tefsir edilir:

1. ez-Zubur, geçmiş ümmetlere ait hadîsler/haberler ve onların kitaplarda yazılı olan işleri j durumları anlamında kullanılmıştır; şu âyette bu böyledir:

Bcyyinât [apaçık deliller] {yani, nebilerin kavimlerine getirdikleri âyetler!, zubur {yani, onlardan önceki (ilahi) kitapların hadisleri I haberleri ve nasihatleri} ve nurlu kitap (yani, emir ve nehiyleriyle aydınlatan kitap) ile... (Âl-i İmrân/184)

Bunun benzen de Fâtır86[229] ve Nah!86[230] sûresinde bulunmaktadır.

2. ez-Zubur, (ilahî) kitaplar anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Muhakkak ki o {yani, Muhammed. ve o'nun ümmetinin nitelikleri}, evvelkilerin zuhurunda {yani, kitap-larmd.a} vardır. (Şu',ırâ/196)

Andolsun Biz Zikr'in {yani, Levh-i Mahfuzun} ardından zebûr'da (yani, bütün (ilahî) kitaplarda} da yazdık... (Enbiyâ/105)

3. ez-Zubur, Levh-i Mahfuz manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

İşledikleri herşey o zuhurdadır (yani, Levh-i Mahfuz'dadır}. (Kamer/52)

4. ez-Zuber kelimesi, kütleler parçalar anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bana demir zuberi (yani, kütleleri} getirin! (Kehf796)

Ama insanlar işlerini kendi aralarında zubur ettiler (yani, kısım, kısım I parça parça ayırdılar}. (Mü'mi-nûn/53)

5. ez-Zebûr, Davud'a verilen kitap anlamında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Davud'a da Zebur (yani, Davud'a da kitap} verdik. (Nisâ/163)

Bunun bir benzeri de İsrâ sûresindedir.86[231]

78. El-Ferah

el-Ferah, üç şekilde tefsir edilir:

1. el-Ferah, şımarıp azmak, azgınlık etmek anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ferahlanma (yani, şımarıp azma}! Doğrusu Allah fe-rahlananları (yani, şımarıp azanları} sevmez. (Ka-

sas/76)

Şüphesiz o, ferahlanır (yani, şımarıp azar}. (Hûd/10)

Bu şundandır: Yeryüzünde haksız yere ferahlanıyordunuz (yani, büyüklük taslıyordunuz, şımarıp azıyordunuz}. (Mü'min/75)

2. el-Ferah ile, rızâ [razı olma I hoşnutluk i memnuniyet] kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onlar ise dünya hayat ile ferahlandılar (yani şimdiki I yakın hayata razı oldular}. Halbuki dünya hayat, âhirete nisbetle bir geçimlikten başka birşey değildir.

(Ra'd/26)

Her hizb sahib olduğu ile ferahlık duymaktadır (yani, ona razıdır}. (Rûm/32)

İlmden yanlarında bulunan ile ferahlandılar (yani, yanlarındaki ilme razı oldular}. (Mü'min/83)

3. el-Ferah lafzının, bizatihi ferah jsevinmek anlamında kullanılması; şu âyette olduğu gibi:

Hatta gemilerde bulunduğunuz ve onlar içindekileri alıp elverişli bir rüzgâr ile seyrettikleri, kendileri de bununla ferahlandıkları (yani, sevindikleri} sırada... (Yûnus/22) 86[232]

79. El-Arz

el-Arz, yedi şekilde tefsir edilir:

1. el-Arz ile, cennet arzı kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Bizi arza {yani, cennet arzına} vâris kıldı; cennetten dilediğimiz yere yerleşiyoruz. (Zümer/74)

Andolsun zİkr'in ardından zebûr'da da, "Arza {yani, hasseten cennet arzına} sâlih kullarım vâris olacak" diye yazdık. (Enbiyâ/105)

2. el-Arz ile, hasseten Şam'daki Arz-ı Mukaddes kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Ve o zaafa uğratılmış kavmi, vâris kıldık arzın (yani, Ürdün ve Filistin'in} doğularına... (A'râf/137)

Biz o'nu ve Lût'u kurtardık; bereketlendirdiğimiz arza {yani, Arz-ı Mukaddes'e} çıkardık. (Enbiyâ/71)

3. el-Arz ile, hasseten Medine arzı I toprakları kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ey îmân eden kullarım! Şüphesiz Benim arzım {yani, hasseten Meduıe arzı} geniştir. O halde yalnız Bana ibâdet edin! f Ankebût/56)

Bu buyrukla onlara, oraya [Medine'ye] hicret etmeleri emre dilmektedir.

Allah'ın arzı {yani, Medine arzı} geniş değil miydi? Oraya hicret etseydiniz ya! (Nisâ/97)

Kim Allah yolunda hicret ederse, arzda gidecek birçok yol da, genişlik de bulur. (Nisâ/100)

4. Arz ile, hasseten Mekke arzı I toprakları kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Veya Bizim arza (yani, Mekke arzına I topraklarına} gelip de onu etrafından eksilttiğimizi görmüyorlar mı? (Ra'd/41)

"Neyiniz vardı?" diye sorarlar. "Biz arzda (yani, Mekke arzında I topraklarında} mustaz'aftık" diye cevap verirler. (Nisâ/97)

Bizim arza {yani, hasseten Mekke arzına j topi'akları-naj gelip de onu etrafından eksilttiğimizi görmüyorlar mı? O halde galibler onlar mı?! (Enbiyâ/44)

5. el-Arz kelimesi ile, hasseten Mısır arzı /topraklan kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

[Yûsuf dedi ki}: "Beni arz (yani, Mısır topraklarının} hazineleri üzerine görevlendir!" (Yûsuf/55)

İşte böylece Yûsuf a o arzda (yani, Mısır arzında/topraklarında} bir yer sağladık. (Yûsuf/21)

(Yûsuf un kardeşlerinin kebiri dedi ki}: "Artık ben bu arzdan (yani, Mısır topraklarından} aynim ayacağım; ta ki babam bana izin verinceye..." (Yûsuf/80)

Şüphesiz Fir'avn o arzda {yani, Mısır topraklarında} ululandı. (Kasas/4)

Biz ise irade ediyorduk ki, o arzda (yani, Mısır topraklarında} mustaz'aflara lütfedelim... (Kasas/5)

Onlara o arzda (yani, Mısır topraklarında} güç ve imkân verelim...86[233] (Kasas/6)

Şüphesiz o arz (yani, Mısır toprakları} Allah'ındır. (Kullarından) kimi dilerse ona vâris kılar. (A'râf/128)

Ola ki Rabbiniz düşmanınızı helak eder ve sizi o arzda (yani, Mısır topraklarında} halef kılar. (A'râf/129)

...yahut o arzda {yani, Mısır topraklarında} üstün gelip fesad çıkarmasından (korkuyorum). (Mü'min/26)

Ey kavmim! Bugün bu arzda {yani, Mısır topraklarında}86[234] üstünlük sahibi olarak mülk sizin. (Mü'min/29)

6.86[235] el-Arz ile, müslümanların topraklan kasde-dilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Doğrusu Ye'cûc ve Me'cûc bu arzda (yani, müslümanların topraklarında} müfsidlik ediyorlar. (Kehf/94)

7. el-Arz ile,,.yeryüzünün tümü kasdediîmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

O arzda (yani, yeryüzünün tümünde} hareket eden hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yok-tur ki... (En'âm/38)

Eğer arzdaki (yani, yeryüzünün tümünde bulunan}

ağaçlar kalem olsaydı... (Lokmân/27)

Benzeri âyetler çoktur.86[236]

80. El-Feth

el-Feth, dört şekilde tefsir edilir:

1. el-Feth, kadâ' [yargı / hükm] anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde böyledir:

Hakikat şu ki, Biz sana feth ettik: apaçık bir feth (yani, senin lehine hükmettik: apaçık bir hükm}. (Feth/1)

Sonra, aramızı fethedecek (yani, aramızda hükm verecek}, hak ile; ve O, her şeyi bilen bir fettahtır.86[237] (Sebe726)

Rabbimiz! Bizimle kavmimizin arasını hak ile iftah et! Sen fâtihlerin (yani, hüküm verenlerin} en lıayırlı-sısm.86[238] (A'râf/89)

Derler ki: "(Söyleyin bakalım) bu feth (yani, hükm} ne zaman; eğer doğru söyleyenler iseniz." De ki: "Feth (yani, hükm} Günü'nde kâfirlere îmânları fayda vermez." (Secde/28-29)

2. el-Feth, göndermek manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah insanlara rahmetinden feth edecek {yani, rızkından gönderecek} olursa, onu tutacak olmaz.

(Fâtır/9)

Nihayet Ye'cûc ve Me'cûc feth edildiğinde (yani, gönderildiğinde}... (Enbiyâ/96)

Nihayet üzerlerine şiddetli bir azâb kapısı feth ettiğimizde (yani, üzerlerine (şiddetli bir azâb) gönderdiğimizde}... (Mü'minûn/77)

3. el-Feih lafzının, bizatihi feth [açmak, açılmak] anlamında kullanılışına şu âyet Örnektir:

Nihayet oraya gelip kapıları feth edildiğinde {yani, açıldığında}.,. (Ziimer/73)

4. el-Feth, nasr [yardım, zafer] manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ola ki Allah o fethi {yani, Muhammed'e (o'na ve o'nun âline selâm, olsun) nasrı [yardımı-zaferi]}, yahut indinden bir emr ihsan eder. (Mâide/52)

Allah'tan bir nasr ve yakın bir feth {yani, çabuk bir yardım ve zafer}... (Saff/13) 86[239]

81. El-Kerîm

el-Kerim, altı şekilde tefsir edilir:

1. el-Kerîm, güzel manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ve sizi kerîm bir medhale (yani, güzel bir yere: cennete} sokarız. (Nisâ/31)

Doğrusu bana kerîm {yani, güzel} bir mektub bırakıldı. (Neml/29)

2. el-Kerîm, mevki ve makamı itibariyle Allah yanında üstün ve değerli anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Şüphesiz ki o, kerîm {yani, Rabbinin yanında değerli} bir RasûTün sözüdür. (Tekvîr/19)

Şüphesiz ki o, kerîm {yani, Rabbinin yanında değerli} bir Rasûlün {yani, Cebrail'in} sözüdür. (Hâkka/40)

Şüphesiz ki Allah yanında en kerîm {yani, mevki itibariyle en değerli} olanınız, {dünyada} en fazla ittiqa edeninizdir. (Hucurât/13)

3. el-Kerîm, kendini üstün ve değerli saymak manasında kullanılmıştır; şu âyette böyledir:

Tat bakalım, çünkü sen azîz, kerîmsin {yani, kendini üstün ve değerli sayan bir kimsesin}, (Duhân/49)

4. Kiram lafzı ile, müslümanlar I teslim olanlar kasdedilmiştir; Hafaza melekleri hakkındaki şu âyette olduğu gibi:

Kiram yazıcılar vardır.86[240] (İnfitâr/11)

5. Kerîm lafzı ile, tebârek ve teâlâ Rabb, kusurları bağışlamak kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Kerîm arşm rabbidir (yani, kusurları- bağışlayandır},86[241] (Mü'minûn/116)

{Süleyman dedi ki}: "Şüphesiz Rabbim ganidir, kerîmdir" {yani, kusurları bağışlayandır}. (Neml/40)

O kerîm (yani, kusurları bağışlayan) Rabbine karşı seni aldatan nedir? (İnfîtâr/6)

6. Kerim, faziletli I üstün anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

(îblis dedi ki}: "Şu benden kerîm {yani, bana üstün} tuttuğuna..." (İsrâ/62)

Andolsun biz Ademoğulları'nı tekrîîn ettik {yani, üstün tuttuk}. (İsrâ/70)

...ona ikrani eder (yani, onu üstün tutar} ve ona nimetler verirse, "Rabbim bana ikram etti" (yani, beni üstün tuttu} der. (Fecr/15) 86[242]

82. Mesel

Mesel, dört şekilde tefsir edilir:

1. Mesel; benzerlik, benzer şeyler I benzer durumlar anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

işte o meseller (yani, benzer durumlar} var ya, Biz onları insanlar için darbediyoruz (yani, vasfediyoruz}. (Ankebût/43)

Allah bir mesel darbetti {yani, benzer bir durumu vasfettil. (Nahl/75, Zümer/29, Tahrîm/10)

İşte onların Tevrat'taki meseli. Onların İncil'deki meseline (yani, onların durumlarının benzerine} gelince... (Feth/29)

2. Mesel; hayat tarzı, âdet, yol, hâl ve gidiş, davranış anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Yoksa siz, sizden önce geçenlerin mesel olmuş halleriyle (yani, geçmiş ümmetlerin mü'minleri için âdet olmuş hallerle} karşılaşmadan cennete gireceğinizi mi sandınız?! (Bakara/214)

Evvelkilerin meseli ({yani, halleri}) geçti. (Zuhruf/8)

Sizden önce geçenlerden bir mesel (yani, geçmiş ümmetlerden azaba uğrayanların hâlleri}... (Nûr/34)

3. Mesel, ibret anlamına kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Böylece onları bir selef ve bir mesel {yani, bir ibret} kıldık; sonrakiler {yani, onların ardından gelecekler} için. (Zuhruf/56)

Doğrusu o [îaâ], başka değil, kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur ve Biz o'nu İsrâîloğulları'na bir mesel (yani, ibret} kıldık. (Zuhruf/59)

4. Mesel, azâb anlamına kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Her birine {yani, geçmişteki ümmetlerin her birine} meseller darbetmiştik {yani, dünyada başlarına inecek azabı vasfetmiştik /anlatmıştık}. (Furkân/39)

Size meseller de darbettik (yani, geçmiş ümmetlerin başına gelen azâbları da anlattık}. (İbrâhîm/45)

Bu buyrukla Mekke kâfirleri korkutulmaktadır. [86[243]]

83. En-Nüşûr

en-Nüşür, dört şekilde tefsir edilir:

1. en-Nüşûr, hayat canlılık manasında kullanıl-mıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O, semadan [yukarıdan/bulutlardan] belli bir ölçü ile su indirendir. Onunla Ölmüş bir beldeyi neşrettik (yani, ölmüş bir beldeye canlılık I hayat verdik}. İşte siz de böyle çıkarılacaksınız. (Zuhruf/11)

Allah odur ki, rüzgârları gönderir de bir bulut kaldırıp onu ölmüş bir beldeye sevkeder, derken ona ölümünün ardından hayat verir. İşte nüşûr da böyledir (yani, ölü toprağın su ile canlanıp bitkiler bitirdiği gibi, siz de ölümünüzün ardından dirileceksiniz /hayat bulacaksınız}. (Fâtır/9)

2. en-Nüşûı?'kelimesi, ba's: diriliş jdiriltiliş manasında kullanılmıştır; ki şu âyetlerde böyledir:

Onlar ne ölüme, ne hayata, ne de nüşûra mâlikler (yani, onlar ne de diriltmeye: Ölüleri diriltmeye kadirler}. (Furkân/3)

Arzdan ilahlar edindiler; onlar mı neşredecekler (yani, arzdan ölüleri onlar mı diriltecekler}'?! (Enbiyâ/21)

Ve nüşûr (yani, ölümün ardından diriliş (diriltilmek suretiyle dönüş)} Onadır. (Mülk/15)

Hayır, onlar nüşûr ümit etmiyorlar {yani, (ölümden sonra) diriltilmekten haşyet duymuyorlar}. (Fur-kân/40)

3. Neşr kelimesi, yaymak I yayılmak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ve rahmetini neşredendir (yani, rahmetini: yağmuru yayandır}. (Şûrâ/28)

Rabbiniz size rahmetinden neşretsin {yani, rızkını size yaysın}. (Kehf/16)

Ve O ki, rahmetinin önünde rüzgârları neşrediciler [nuşran][86[244]] (yani, rüzgârları ve bulutları yağmur için yayıcılarj olarak göndermekte... (Furkân/48)

Bunun bir benzeri de A'râf sûresinde yer almaktadır.[86[245]]

...ve rahmetinin Önünde rüzgârları neşredicilet [nuş-ran/[86[246]] (yani, rüzgârları ve bulutları, yağmur için ya-yıcılar} olarak gönderen mi?! (Neml/63)

...sonra, beşer olup intişar ediyorsunuz (yani, yayılıyorsunuz}. (Rûm/20)

4. en-Nüşûr kelimesi, dağılmak I ayrılmak anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

...yemeği yedinizmi hemen intişar edin (yani, dağılırı}! (Ahzâb/53)

Artık o salât tamamlandım! arzda intişar edin jyanl, dağdın}! (Cuma/10)

Gündüzü de bir nüşûr (yani, onda rızık aramak için dağıldıkları bir vakit} yaptı. (Furkân/47)

Mukâtil b. Süleyman'ın -Yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- el-Eşbah ve'n-Nezâir (adlı eser)inden birinci cüz burada taniamlanmaktadır. Yüce Allah'ın izniyle ikinci cüz bunun akabinde gelecektir.86[247]

İKİNCİ CÜZ

Bismil lâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

84. Ersâhâ

Ersaha, iki şekilde tefsir edilir:

1. Ersâhâ; tesbit etmek /sabitleştirmek, sağlamlaştırmak manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Dağları irsa' etti [ersâhâ] {yani, yeryüzü, üzerindeki-lerle birlikte zeval bulmasın diye yerleri dağlarla sağlamlaştırdı!. (Nâziât/32)

Ve râsiyât (yani, sabit} kazanlar... (SebeV13)

Onda/orada revâsî {yani, arzı, kendileriyle tesbit etmek I sağlamştırmak için dağları ona ağır baskılar olarak} bıraktık. (Kaf/7)

2. Mursâhâ, demir atma I gerçekleşme zamanı manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sana Saat'i, onun ne zaman irsah edeceğini [mursâhâ] {yani, ne zaman demir atacağın I gerçekleşeceğini} soruyorlar. (A'râf/187)

Sana Saat'i, onun ne zaman irsah edeceğini [mursâhâ] {yani, ne zaman demir atacağını /gerçekleşeceğini} soruyorlar. (Nâziât/42) 86[248]

85. Ev

Ev, üç şekilde tefsir edilir:

1. Ev; bilakis I aksine, hattâ manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Biz o'nu yüzbine, ev {yani, hattâ} daha ziyadesine gönderdik. (Sâffât/147)

Saat'in emr'i ise başka değil, bir göz kırpma gibi, ev {yani, hattâ} o daha yakındır/kısadır. (Nahl/77)

Qâbe qavseyni [bir yayın iki ucu/iki yay kadar] oldu, ev {yani, hattâ} daha yakın. (Necm/9)

2. Ev kelimesindeki —elif harfinin sıla [fazladan gelmiş] olması sebebiyle- ve manasında kullanılması; şu âyetlerde olduğu gibi:

Belki tezekkür eder, ev (yani, ve} haşyet duyar. (Tâ-Hâ/44)

...ev {yani, ve} tezekkür edecekti. (Abese/4)

Belki ittiqa ederler, ev {yani, ve} {Kur'âıı} onlar için bir zikr ihdas eyler. (Tâ-Hâ/113)

...bir özr ev {yani ve} uyarı olmak üzere. (Mürselât/6)

3. Ev, muhayyerlik ifade eder; şu âyetlerde olduğu gibi:

...on miskini-fakiri doyurmak, ev {yani veyaj giydirmek, ev {yani veyaj bir kole-cariye azad etmektir. {yani, bunlardan birini seçmekte muhayyersiniz}. (Mâide/89)

Katledilmeleri ev {yani, veya} asılmaları ev {yani, veya} ellerinin kesilmesi {yani, bunlardan birini seçmekte muhayyersiniz}.., (Mâide/33)

Ona oruçtan, ev {yani, veyaj sadakadan, ev {yani, veya} kurbandan fidye vardır {yani, o, bunlardan birini seçmekte muhayyerdir}. (Bakara/196) [86[249]]

86. Em

Em, üç şekilde tefsir edilir:

1. Em lafzındaki mim harfinin sıla (yani, hemzenin soru edatı anlamı alınarak, mim harfini?! ulama edatı) olması; şu âyetlerde olduğu gibi:

Yoksa [em] bir şeysiz mi/bir sebeb olmadan mı halke-dildiler?! (Tûr/35)

Burada mim harfi sıladır; dolayısıyla em huliqû min-ğayri şey'in ibaresi, e huliqû min-ğayri şey'in [yoksa bir şeysiz mi/bir sebeb olmadan mı halkedildiler?!] anlamındadır.

Yoksa [em] kızlar O'nun mu?! (Tûr/39)

Burada da mim harfi, sıladır; (dolayısıyla em le-hu'l-benâtu ifadesi, e lehu'l-benâtü [yoksa kızlar O'nun mu?!] demektir).

2. Em; hattâ, bilakis /aksine manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Em {yani, aksine} sözden bir zahir (söylüyorsunuz). (Ra'd/33)

Em, burada, Yoksa ... mü ...? manasında değil, aksine [bel] manasında olup, ibare "Aksine sözden bir zahir söylüyorsunuz" manasındadır.

Em {yani, aksine} ben o'ndan daha hayırlıyım. (Zuh-

Em burada, "Yoksa ... değil miyim?" manasında değil, aksine [bel] manasında olup, ibare "Aksine ben o'ndan daha hayırlıyım" anlamındadır.

Onlar, "Em {yani, aksine} biz birbirine yardım eden bir topluluğuz" diyorlar. (Kamer/44)

Em burada da, Yoksa ... mu? manasında değil, aksine [bel] manasında olup, ibare "Aksine biz birbirine yardım eden bir topluluğuz" diyorlar anlamındadır.

3. Em edatı, veya I ya da i yahut manasında soru edatı olarak da kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Em {yani, yahut} sema hakkında emin mi oldunuz; üzerinize ölümcül bir fırtına göndermesinden?! (Mülk/17)

Em {yani, yahut} sizi tekrar oraya iade edip de... (İsrâ/69) [86[250]]

87. Mâ-Beyne Eydîhim Ve Mâ-Halfehum

Mâ-beyne eydîhim ve mâ-halfchum ibaresi, dört şekilde tefsir edilir:

1. Mâ-beyne eydîhim ifadesi, halkedilişleri öncesi olanlar; ve mâ-halfehum ifadesi ise halkedilişleri son-rası olanlar manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O, mâ-beyne eydîhim {yani, onların! meleklerin kedilişleri öncesi olanları} ve mâ-halfehum {yani, on-ların I meleklerin halkedilişleri sonrası olanları} bilir. (Bakara/255)

Mâ-beyne eydînâ {yani, halkedilişimiz öncesi olanlar} ve mâ-halfenâ {yani, halkedilişimiz sonrası olan-lar}... (Meryem/64)[86[251]]

O, mâ-beyne eydîhim {yani, onlardan I meleklerden Önce olanları} ve mâ-halfehum {yani, onlardan I meleklerden sonra olanları} bilir. (Tâ-Hâ/110)

2. Beyne eydîhim, âhiret; ve halfehum dünya için kullanılmıştır; -Cebrail'in ağzından dile getirilen- şu âyetlerde olduğu gibi:

Mâ-beyne eydînâ {yani, âhiretteki her şeyi ve mâ-halfenâ {yani, dünyadaki her şey} Onundur.[86[252]] (Meryem/64)

Sonra, sokulacağım; min-beyni eydîhim {yani, âhiret tarafından gelerek, onlara ölümden sonra asla diriliş olmadığını bildireceğim} ve min-halfîhim {yani, dünya tarafından gelerek, onu gözlerine güzel göstereceğim}. (A'râf/17)

Onlara şeytanî dürtüleri musallat ettik. Onlar da onlara mâ-beyne eydîhim {yani, Ölümden sonra ahirette asla diriliş olmadığı fikrini} ve mâ-halfehum {yani, dünyayı: ?na'siy etleri[86[253]] gözlerine} güzel

gösterdiler. (Fussilet/25)

Onlara denildiği vakit: "Mâ-beyne eydîkum {yani, âhiret azabına karşı} ve mâ-halfekum {yani, dünya azabına karşı} ittiqa edin..." (YâSîn/45)

3. Mâ-beyne eydîhim ve mâ-halfehum ibaresi, dünyada öncelik ve sonralık ifade eder; şu âyetlerde olduğu gibi:

Min-beyni yedeyhi (yani, ondan önce Hûd ve Salih gibi kavimlerine gönderilen rasûller geçmişti} ve min-halfi-hi {yani, ondan sonra da, "Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin!" diyen} uyarıcılar gelip geçmişti. (Ahkâf/21)

Hani rasûlleri onlara geldiği vakit, min-beyni eydîhim (yani, onlardan; Hûd ve Salih'ten Önce geçen rasûller kavimlerine} "Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin..." (Fussilet/14)

4. Mâ-beyne eydîhim ve mâ-halfehum ibaresiyle, akraba, aşiret kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sema ve arzdan, mâ-beyne eydîhim {yani, önlerinde-kileri} ve mâ-halfehum {yani, arkasındakileri} görmüyorlar mı? (Sebe'/9)

Çünkü Âdemoğlu önünden de, arkasından da semayı ve arzı görüyordu.

Min-beyni eydîhim {yani, önlerinden} bir sed ve min-halfıhim {yani, arkalarından} bir sed çektik. (YâSîn/9) 86[254]

88. El-'Âlemîn

el-'Âlemîn, beş şekilde tefsir edilir:

1. el-'Âlemîn ile, hasseten insanlar ve cinler kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Hamd, 'âlemînin {yani, insanlar ve cinlerin} rabbi Allah'ındır. (Fâtiha/2)

'Âlemîne (yani, insanlara ve cinlere} uyarıcı olsun diye... (Furkân/1)

O, başka değil, âlemin {yani, insanlar ve cinler} için bir hatırlatmadır. (Tekvîr/27)

Bunun bir benzeri de Sâd sûresinde bulunmaktadır.86[255]

2. el-'Âlemîn lafzı ile, kendi zamanlarındaki 'âlemler [insanlar] kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ey İsrâîloğulları! Size verdiğim nimetlerimi ve sizi 'âlemin {yani, kendi zamanındaki 'âlemler [insanlar]} üzerine tafdil ettiğimi hatırlayın! (Bakara/47)

Andolsun ki Biz onları bir ilm üzere 'âlemin {yani, kendi zamanındaki 'âlemler [insanlar]} üzerine ihtiyar etmiştik. (Duhân/32)

Onları {yani, İsrâîloğulları 'nıj âlemin {yani, kendi zamanlarındaki 'âlemler [insanlar]} üzerine tafdil etmiştik. (Câsiye/16)

Bunun bir benzeri de yine aynı sûrede geçmektedir.[86[256]]

3. el-'Alemîn ile, Adem'den Kıyâmet'e kadar -kendi cinsinden- gelecek tüm insanlar kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Şüphesiz ki {ey Meryem} Allah seni seçti ve tahir kıldi, hem de âlemin kadınları (yani, Adem'den itibaren bütün kadınların) üzerine seçti. (Al-i İmrân/42)

'Alemin (yani, Adem'den Kıyamet'e kadarki bütün insanlar} için bereketler verdiğimiz arza... (Enbiyâ/71)

4. el-'Alemin kelimesi ile, Nûh'dan sonrakiler kas-dedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Âlemin (yani, Nuh'tan sonraki insanlar) içinde Nuh'a selâm (yani, Nuh'un ardından o'na yapılan güzel senalar). (Sâffât/79)

Bununla Nûh'dan sonra insanlar tarafından o'na yapılacak güzel övgüler kas de dilmektedir.

5. el-'Âlemîn ile, Ehl-i Kitap kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Yoluna gücü yetenlerin O Ev'i haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Artık kim nankörlük ederse şüphesiz ki Allah, âleminden (yani, Ehl-i Ki-tap'tan -çünkü onlar kaccın farz olduğu görüşünde değillerdi-} ganidir. (Al-i İmrân/97) [86[257]]

89. El-İnzâr

en-Nüzur, üç şekilde tefsir edilir:

1. en-Nüzur, sakındırmak anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

İnsanları inzâr et (yani, Mekke kâfirlerini, azâb ile sakındır). (Yûnus/2)

Kendilerini inzâr etmen (yani, sakındırman! ile inzâr etmemen (yani, sakındırmaman} onlar için birdir: îmân etmezler. (Bakara/6)

Atalarının inzâr edildiği (yani, sakındırıldığı) gibi, bir kavmi[86[258]] -ki gafil durumdalar- inzâr etmen (yani, atalarının sakındırıldığı gibi, Kur'ân-ı Kerîm'deki tehditler ile bir kavmi sakındırman} için... (Yâ-Sîn/6)

Kendilerini inzâr etmen (yani, sakındırman} ile inzâr etmemen (yani, sakındırmaman) onlar için birdir: îmân etmezler. (Yâ-Sîn/10)

2. en-Nüzur, haber manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bu da evvelki nüzurdan (yani, geçmiş ümmetlerin haberlerinden) bir nezirdir (yani, bir haberdir}.

Onlara döndükleri zaman kavimlerini inzâr etsinler (yani, kavimlerine haber versinler}. (Tevbe/122)

3. en-Nüzur lafzı ile, rasûller kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Semûd, nüzuru (yani, rasûlleri) yalanladı. (Kamer/23)

Lût kavmi nüzuru (yani, rasûlleri) yalanladı. (Kamer/33)

Andolsun Al-i Fir'avn'a da nüzur (yani, rasûller} gelmişti. (Kamer/41)

...Size bir nezîr (yani, rasûl) gelmedi mi? Cevab verdiler: "Evet, doğrusu bize bir nezîr (yani, rasûl} gelmişti." (Mülk/8-9)

Sen sadece bir nezirsin (yani, rasûlsünj. (Hûd/12) 86[259]

90. El-Medd

Nemüddehum [onları meddetmekj, beş şekilde tefsir edilir:

1. Nemüddehum [onları meddetmek]; onları götürmek, sokmak, sürüklemek manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Yemudduhum86[260] {yani, onları sürüklüyor}, tuğyanları

(yani, dalâletleri) içinde b o çalarlarken. (Bakara/15)

Kardeşleri ise onları ğayy içinde meddederler (yani, sürüklerler}] (A'râf/202)

2. Nemüddühum [onlara meddetmekj, onlara vermek/ihsan etmek manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kendilerine sadece mal ve oğullardan meddetmekle {yani, ihsan etmekle}... (Mü'minûn/55)

Size inallar ve oğullar meddetsin {yani, ihsan etsin}... (Nûh/12)

Size mallar ve oğullar meddettik {yani, ihsan ettik}. (İsrâ/6)

Rabbinizin size meddetmesi {yani, ihsan etmesi/ yetmez mi: indirilen meleklerden üçbini ile?! (Âl-i İmrân/124)

Size icabet emişti; "Muhakkak Ben meddediyorum

{yani, müslümanlara ihsan ederek yardım etmişti}: meleklerden peşpeşe bini ile" diye.86[261] (Enfâî/9)

3. el-Medd kelimesi, kesintisiz/sürekli/daimi demektir; şu âyette olduğu gibi:

Memdûd {yani, daimi/sürekli} gölge... (Vakıa/30)

4. el-Medd, yaymak manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Rabbinin gölgeyi nasıl meddettiğini {yani, tan yerinin ağarmasından itibaren güneşin doğuşuna kadar gölgeyi bütün dünyada nasıl yayıp uzattığını} görmüyor musun? (Furkân/45)

O ki, arzı meddetti {Kabe'nin altından arzı yayıp döşedi}. (Ra'd/3)

Arzı da meddettik {Kabe'nin altından yayıp döşedik}. (Hicr/19)

Bunun bir benzeri de Kaf sûresinde geçmektedir.86[262]

5. Müddet lafzı, düzlenmek jdümdüz edilmek manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Arz meddedildiği {yani, dümdüz edilip de üstünde bulunanlar içine girdiği}... (İnşikak/3) 86[263]

91. Et-Tuğyân

et-Tuğyân, dört şekilde tefsir edilir:

1. et-Tuğyân, dalâlet manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onları sürüklüyor, tuğyanları {yani, dalâletleri} içinde bocalarlarken. (Bakara/15)

Bizimle karşılaşmayı ummayanları tuğyanları {yani dalâletleri} içinde bırakırız da bocalar dururlar. (Yûnus/11)

Rabbimiz! Oiiu ben tuğyan ettirmedim {yani, onu ben dalâlete düşürmedim}; ve lakin kendisi derin bir dalâlet içinde idi. (Kaf/27)

Aksine siz tuğyan etmiş {yani, dalâlete düşmüş} bir kavm idiniz. (Sâffât/30)

Bu böyle. Tuğyan etmişler {yani, dalâlete düşmüşler} için ise, muhakkak şerr bir meâb {yani, merci} vardır. (Sâd/55)

Benzeri bir buyruk da Nebe sûresinde geçmektedir.86[264]

2. Tuğyan, isyan manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Fir'avn'a git; çünkü o tuğyan {yani, o, Allah'a isyan} etti. (Tâ-Hâ/24)

Onda tuğyan etmeyin {yani, menn ve selva'yı saklayarak Allah'a isyan etmeyin}. (Tâ-Hâ/81)

3. et-Tuğyân, yükseklik ve çokluk manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Şüphesiz ki, su tuğyan ettiğinde {yani, su çoğalıp yükseldiğinde} sizi gemide Biz taşıdık. (Hâkka/11)

4. et-Tuğyân, zulm manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Göz kaymadı ve tuğyan etmedi/taşmadı. (Necm/17) Mîzânda tuğyan {yani, zulm} etmeyin! (Rahmân/8) 86[265]

---

92. El-İştirâ'

el-İştirâ', üç şekilde tefsir edilir:

1. İştira, ihtiyar etmek [seçmek I tercih etmek] anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

İşte onlar {yani, Yahudilerin ileri gelenleri), hidâyet karşılığında dalâleti iştira' etmişlerdir {yani, kendisine îmân edilmesi için gönderilen Muhammed'i inkâr etmeyi ihtiyar I tercih etmişlerdir}. (Bakara/16 ve 175)

Allah'ın indirdiği kitaptan bir şeyi gizleyip de onu az bir pahaya iştira' edenler (yani, basit bir dünyalık karşılığında Muhammed'i inkârı seçenler I ihtiyar edenler} var ya... (Bakara/174)

insanlardan kimisi, lehve'l-hadîsi iştira' ederler {yani, bâtıl sözleri Kur'ân'a ihtiyar I tercih ederler: Kur'ân'ı seçecek yerde boş sözleri seçerler}. (Lokmân/6)

2. el-Iştirâ' lafzı, satın almak manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Şüphesiz Allah mü'minlerden canlarını ve mallarım, cennet karşılığında iştira' etmiştir {yani, satın almıştır}. (Tevbe/111)

3. İşterav lafzı, satmak anlamına gelir; şu âyette olduğu gibi:

Kendilerini işterâ' ettikleri (yani, kendilerini sattıkları} şey ne kötüdür; Allah'ın indirdiklerine küfret-mek karşılığında... (Bakara/90)

Bunun benzeri bulunmamaktadır[86[266]] (yani, işterâ' kelimesinin ''satmak /sattı anlamında kullanıldığı başka âyet yoktur). [86[267]]

93. En-Nâr

en-Nâr, üç şekilde tefsir edilir:

1. en-Nâr; nur, aydınlık I ışık manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Ben cidden bir nâr (yani, nûr [ışık I aydınlık]} hissettim. (Tâ-Hâ/10)

Bunun bir benzeri de Nemi[86[268]] ve Kasas[86[269]] sûrelerinde yer almaktadır.

2. en-Nâr lafzı, Yahudilerin, Nebi (o'na ve o'nun âline salât u selâm olsun) ile savaşmayı kararlaştırma-larım ifade etmek üzere şu âyetteki meselde kullanılmıştır:

Onlar ne zaman harb için bir ateş yaktılarsa lyani, Yahudiler ne zaman Nebi ile savaşmak üzere karar uerdilersel, Allah onu söndürdü lyani, onların birliklerini dağıtmak suretiyle onu söndürdü}. (Mâide/64)

3. en-Nâr kelimesi, yakan şey: ateş manasına gelir; şu âyetlerde olduğu gibi:

O nârdan lyani, cehennem ateşinden} ittiqa edin; [korunun]; onun yakıtı/tutuşturucusu insanlar ve taşlardır. (Bakara/24)

Bunun bir benzeri de Tahrîm sûresinde geçmektedir.[86[270]]

O tutuşturulmuş nâr lyani, ateş}... (Buruc/3) Benzeri buyruklar çoktur.[86[271]]

94. El-A'mâ

el-A'mâ, üç şekilde tefsir edilir:

1. el-A'mâ kelimesi, kalbin Ikalb gözünün körlüğü manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Çünkü (sadece) gözler a'mâ [kör] olmaz, göğüslerdeki kalbler de a'mâ [kör] olur. (Hacc/46)

Sağırdırlar, dilsizdirler, a'mâdııâr (yani, kalbleri/kalb gözleri kördür}. Onun için onlar akletmezler {yani, hidâyeti akleimezlerj. (Bakara/171)

A'mâ (yani, kalbi I kalb gözü kör olup da hidâyeti kalbiyle görmeyen kâfir} ile, basîr bir olmaz. (Fâtır/19)

Onlardan sana bakanlar da vardır, fakat a'mâları {kalbleri/kalb gözleri kör olanları} sen mi hidâyete ileteceksin; üstelik {hidâyetten yana} basiretleri de yokken?! (Yûnus/43)

Kim burada a'mâ ise (yani, Yüce Allah'ın, "Andolsun ki biz Ademoğulları'nı tekrlm ettik" (İsrâ/70) âyetinde sözkonusu edilen hususta kimin kalbilkalb gözü kör olup Rabbini tanımaz ve O'nu birlemez ise), o, âbiret-te de a'mâdır [basiretsizdir], yol itibariyle de şaşkındır. (îsrâ/72)

2. el-A'mâ, körlük /gözün körlüğü demektir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kendisine o a'mâ {yani, kör/gözleri görmeyen kişi} geldi diye. (Abese/2)

A'mâya {yani, kö. ı/gözleri görmeyene} harec yoktur. (Nûr/61)

Feth süresindeki buyrukta da bu anlamdadır.[86[272]]

3. A'mâ kelimesi, hüccetten/delilden yana kör, hüc-cetsiz I delilsiz manasında kullanılmıştır; şu âyette böyledir:

Ve onu Kıyamet Günü a'mâ olarak {yani, Bana [Allah'a] karşı hüccetsiz /hüccetten yoksun bir halde} hasrederiz.[86[273]]

95. El-Basar

el-Basar, üç şekilde tefsir edilir:

1. el-Basar, kalb ile gören manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onlardan sana bakanlar da vardır, fakat a'mâlan sen mi hidâyete ileteceksin; üstelik basiretleri de yokken (yani, kalbleriyle hidâyeti de gönnüyorlarken}?! (Yûnus/43)

A'mâ ile basîr {yani, kalbi îmân ile gören: mü'minj bir olmaz. (Fâtır/19)

Onları sana bakar görürsün. Halbuki onların basiretleri yoktur (yani, kalbleriyle görmezler}. (A'râf/198)

2. el-Basır, gözlerle görmek anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bu sebeble onu semi', basîr (yani, gözleriyle gören} yaptık. (İnsan/2)

Derhal basîr oldu (yani, gözleri görmeye başladı}.[86[274]] (Yûsuf/96)

Bugün basarın (yani, gözlerinin görmesi) pek keskindir. (Kaf/22)

3. el-Basîr kelimesiyle, hüccetten /delilden yana basiret sahibi kasdedilir; şu âyette olduğu gibi:

Oysa ben basîr (yani, dünyada hücceti delil getirme gücüne sahibi idim. (Tâ-Hâ/125) [86[275]]

96. Es-Semî'

es-Semî', iki şekilde tefsir edilir:

1. Semt, kalble imânı işitmek manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sem'e güç yetiremiyorlardı (yani, kalbleriyle îmânı işitmeye takatleri yoktu}. (Hûd/20)

Sem'e (yani, kalbleriyle îmânı işitmeye} güçleri yoktu. (Kehf/101)

2. Semt, kulaklarla işitmek manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bu sebeble onu semi' (yani, kulaklarıyla işiten), basîr yaptık. (İnsan/2)

Doğrusu biz îmâna nida eden bir münâdi (yani, o Nebi'yil semf ettik ((yani, kulaklarımızla işittik)}. (Âl-i İmrân/193) [86[276]]

97. El-Mevt

el-Mevt, beş şekilde tefsir edilir:

1. el-Mevt ile, halkedilmemiş nutfe -ki bu, suret verilmemiş canlıdır- kasdedilmiştir; şu âyetlerde böyledir:

Halbuki siz ölüler (yani, halkedilmemiş nutfelerj idiniz size hayat verdi (yani, sizi halketti ve size ruhlar verdi). (Bakara/28)

Bizi iki kere mevt ettin (biz birinci ölüm demek olan nutfeler halinde bulunuyor iken bizi halkettin}... (Mü'min/11)

Hayy'dan (yani, canlıdan) meyyiti (yani, nutfeyi} çıkarırsın. (Âl-i İmrân/27)

Yûnus[86[277]] ve Rûm[86[278]] sûrelerinde de bu şekildedir.

2. el-Meyyit ile, tevhidden sapmış I dalâlette olan kimse kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Meyyit (yani, hidâyetten sapmış I dalâlette) iken kendisine hayat (yani, hidâyet} verdiğimiz... (En'âm/122)

Hayylar [diriler] (yani, mü'minler) ile emvât [ölüler]

(yani, ölüler mesabesinde bulunan kâfirler} bir olmaz. (Fâtir/22)

Bu, Yüce Allah'ın kâfirler ile mü'minler için dar-bettiği bir meseldir.

Doğrusu sen mevtaya {yani, îmânı işitmek hususunda ölüler mesabesinde olan kâfirlere! işittiremezsin. (Nemi/80)

Bunun bir benzeri de Enbiyâ sûresindedir.[86[279]]

3. el-Meyyit ile, toprağın verimsizliği ve nebatın azlığı kasdedilmiştir; ;şu âyette olduğu gibi:

Rahmetinin jönünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen O'dur. Nihayet bunlar ağır yüklü bulutları hafif birşey gibi kaldırdıklarında Biz onları meyyit {yani, nebatsızhktan dolayı ölmüş} bir beldeye sevkederiz de... (A'râf/57)

Bunun bir benzeri de Fâtır[86[280]] ve Yâ-Sîn[86[281]] sûresinde geçmektedir.

(Kur'ân'da geçen) beldeten meyten [ölmüş belde] ve el-ardu'l-meyte [ölmüş arz] ibareleri, "kurak ve verimsiz toprak" ve ahyeynâhâ [onu canlandırdık I ona hayat verdik] ifadeleri de "bitkiyle onu canlandırdık" demektir.

4. el-Meut lafzı ile, dünyadaki rızkını tüketmemiş olduğu halde, ceza olmak üzere ruhun I canın alınması kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sonra (ey Isrâîloğullarıj şükredesiniz diye mevtinizin ardından sizi ba's ettik (yani, ey îsrâîloğullan, Mû-sadan taleb ettiğiniz şeyler dolayısıyla -ceza olmak üzere- sizi öldürdük, ardından da tekrar dirilttik). (Bakara/56)

O kimseler ki, hazere'1-mevt [ölüm korkusuyla] diyarlarından çıktılar -ki onlar binlerce kişiydi- bunun üzerine Allah onlara, "Mevt olun [ölün]!" dedi. (Bakara/243)

Onlar da öldüler ve sekiz gün ölü olarak kaldılar.[86[282]] Bunun ardından Allah onları tekrar diriltti.

5. el-Mevt kelimesinin, bizatihi mevt [ölüm]: ecellerin gelmesi sonucu ruhların I canların çıkması -ki bu

da, ölen kimsenin dünyaya dönüşünün sözkonusu olmadığı ölümdür- manasında kullanılması; şu âyetlerde olduğu gibi:

Şüphesiz sen de meyyit olacaksın [öleceksin], şüphesiz onlar da meyyit olacaklar [ölecekler]. (Zümer/30)

Her nefis mevti tadacaktır. (Âl-i İmrân/185)

Buradaki "Ölüm", kişinin Diriliş Günü'ne kadar tekrar dünyaya dönmesinin sözkonusu olmadığı Ölümdür. 86[283]

98. El-Hayât

el-Hayât, altı şekilde tefsir edilir:

1. el-Hayât, birinci halkedilişin ve ruhun üflenişi-nin ardından verilen hayât manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Siz emvât idiniz de size hayât verdi {yani, nutfeler halindeyken sizi halketti ve size ruhlar verdi}. (Bakara/28)

İki kere ihya ettin {yani, iki kere hayât verdin -hayâtın ilki, rahimlerdeyken suret verip rûh üflemesidir-}. (Mü'min/11)

Meyyitten {yani, nutfeden} hayyı {yani, canlıyı} çıkarırsın. (Âl-i İmrân/27)

O ki, size hayât verdi {yani, sizi halketti ve ruhlar verdi}. (Hacc/66)

De ki: "Allah'tır size hayat veren" {yani, -halketmeyi başlatan anlamında- sizi yaratan}. (Câsiye/26)

2. el-Hayy [diri] ile, mü'min vasfedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Hayy olanı {yani, Allah'ın ilminde hidâyette olan mümini} uyarmak için. (Yâ-Sîn/70)

Meyyit [ölü: kâfir] iken kendisini ihya ettiğimiz {yani, îmân ile hidâyet verdiğimiz} kimse... (En'âm/122)

Hayâttakiler {yani, mü'minler} ile emvât/ölüler {yani, kâfirler} bir olmaz. (Fâtır/22)

3. el-Hayât, beka [kalıcılık] manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ey lübb sahihleri! Kısasta sizin için hayât {yani, beka/kalıcılık} vardır. (Bakara/179)

Kim de ona hayât verirse, bütün insanlara hayât vermiş gibi olur. (Mâide/32)

Kadınlarınızı hayâtta bırakıyorlardı {yani, kadınlarınızı (öldürmemek /sağ bırakmak suretiyle) kalıcı yapıyorlardı}. (Bakara/49)

Bunun bir benzeri de A'râf86[284] ve İbrahim86[285] sûresinde bulunmaktadır.

4. el-Hayât ile, toprağın nebat ile canlanması kas-dedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Bulutları kaldırır; derken onu ölmüş {yani, nebatı bulunmayan} bir beldeye sevkeder; derken onunla arza, ölümünün ardından hayat verir {yani, toprağı envayı çeşit nebat bitirmek suretiyle canlandırır}. (Fâtır/9)

Arzın hayât bulması/canlanması, bitki bitirmesidir.

Bunun bir benzeri de YâSîn[86[286]] ve başka sûrelerde bulunmaktadır.

5. el-Hayât, dünyada bir rızık ve bir eser bırakmaksızın Kıyamet Gününden önce ibret olmak üzere verilen hayât manasında kullanılmıştır; ki şu âyette bu tür bir hayât sözkonusudur:

Allah'ın izniyle ölülere hayât veririm/Ölüleri diriltirim. (Al-i İmrân/49)

Hz. Isâ, İsrâîloğulları'na —kendisini tasdik etmeleri için- ibret olmak üzere Allah'ın izniyle ölüleri di-riltirdi. Bu meyanda Sâm b. Nuh'u diriltmiş ve o da insanlarla konuşmuş, sonra da Ölmüş ve eski haline dönmüştü.[86[287]]

Bunun bir ^enzeri de Mâide sûresindedir.[86[288]]

6. el-Hayât ile, sonrasında Ölümün sözkonusu olmadığı Kıyamet Günündeki hayât kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Doğduğu gün, öleceği gün ve hayy (yani, ölümün ardından diri} olarak ba's edileceği gün {yani, Kıyamet Günü} selâm o'nun (Yahya'nın} üzerine. (Meryem/15)

(Isâ dedi ki}: "Doğduğum gün, öleceğim gün ve hayy (yani, ölümün ardından diri} olarak ba'sedileceğim gün (yani, Kıyamet Günü} selâm benim üzerime. (Meryem/33)

Öyleyse mevtaya [ölüye], (Kıyamet Günü} hayât vermeye kadir değil mi? (Kıyâme/40)

Benzeri âyetler çoktur. [86[289]]

99. Darb

Darb, beş türlü tefsir edilir:

1. ed-Darb, seyr [yürümek /seyahat etmek] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Arzda darbettiğiniz (yani, seyahat ettiğiniz} zaman... (Nisâ/101)

Diğer bir kısmının da arzda darbedeceklerini (yani, seyahat edeceklerini}... (Müzzemmil/20)

2. ed-Darb, el (ya da eldeki silah) ile vurmak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Boyunlarının üstüne darbedin (yani, elinizdeki silahlarla vurun}; onların parmaklarından her birine (yani, herbir azasına} darbedin {yani, elinizdeki silahlarla vurun}.' (Enfâl/12)

Küfredenlerle karşılaştığınızda boyunlarını darbedin (yani, elinizdeki silahlarla vurun}! (Muhammed/4)

Onları darbedin (yani, o kadınlara iz bırakmayacak şekilde elinizle vurun I dövün}! (Nisâ/34)

3. Darb, vasfetmek I benzetme yapmak [örneklendirmek] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah bir mesel darbetti {yani, Allah bir benzetme yaptı}; iki adamı, o ikisinden biri dilsiz... (NahI/76)

Artık Aüah hakkında meseller darbetmeye {yani, Allah'a benzerler vasfetmeyej kalkışmayın. (Nahl/74)

Allah bir karyeyi mesel darbetti {yani, Allah bunun bir benzerini vasfetti). (Nahl/112)

4. Darb, vasfetmek i örneklendirmek ve zikretmek anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Doğrusu Allah bir sivrisineği mesel darbetmekten (yani, Örnek olarak zikretmekten, sözkonusu etmekten} çekinmez. (Bakara/26)

Allah bir mesel darbetti {yani, bir misal anlattı I zikretti}.[86[290]] (İbrâhîm/24)[86[291]]

İbni Meryem bir mesel olarak darbedildiğinde {yani, bir örnek olarak zikredildiğinde}... (Zuhruf/57)

O meseller yokmu, işte onları insanlar için darbedi-yoruz {yani, onların niteliklerini belirterek zikrediyoruz}. (Haşr/21)

5. Darb kelimesi, beyân anlamıyla uasfetmek manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Size meseller de darbettik {yani, size vasfettik ve beyân ettik}. (İbrâhîm/45)

Her birine meseller darbettik {yani, beyân ettik ve vasfettik}. (Furkân/39)

O meseller yokmu, işte onları insanlar için darbedi-yoruz {yani, beyân edip vakfediyoruz}. (Ankebût/43) [86[292]]

100. Fevq

Fevq, dokuz şekilde tefsir edilir:

1. Fevq kelimesi, daha büyük manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Doğrusu Allah bir sivrisineği, hatta onun fevqıni {yani, ondan daha büyük olan bir şeyi}[86[293]] mesel darbetmekten çekinmez. (Bakara/26)

2. Fevq lafzı, efdaljdaha üstün manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Allah'ın eli, onların elinin fevqmdedir {yani, Allah'ın onlara yaptıkları, Hudeybiye Günü onların yaptıkları biat işinden daha üstündür}. (Feth/10)

3. Fevq kelimesi, menzil ve Allah'a yakınlık itibariyle üstünlük manasında kullanılmıştır; şu âyette ol-

duğu gibi:

Halbuki o ittiqa edenler, Kıyamet Günü {yani, Allah'a yakınlık ve O'nu?ı indindeki menzilleri itibariyle} onların fevqındedir {yani, kâfirlerin üstündedir}. (Bakara/212)

4. Fevq lafzı, daha çok I daha fazla manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Eğer kadınlar ikiden fevqa {yani, çok I fazla} iseler... (Nisâ/11)

5. Fevq kelimesi, 'ala [üzerinde i üstünde] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bazınızı (yani, zenginleri} derecelerle bazınızın (yani, fakirlerin} fevqme ref etti {yani, dünyadaki rızk hususunda zenginleri fakirlerdin üstüne i üzerine yükseltti /çıkardı}. (En'âm/165)

Bazınızı derecelerle bazınızın fevqme ref ettik (yani, dünyadaki üstünlükler hususunda kiminizi kiminizin üzerine çıkardık I yükselttik}. (Zuhruf/32)

6. Feuq, zafer manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Sana tâbi olanları, o küfredenlerin fevqınde (yani, dünyada zafer hususunda üstünde I üzerinde} kılacağım; Kıyamet Günü'ne kadar. (Âl-i İmrân/55)

7. Fevq, başlarının üstüne I üzerine manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O tûr'u (yani, o dağı} da fevqmize {yani, başlarınızın fevqıne [üstüne I üzerine]} ref etmiştik. (Bakara/3)

Bunun bir benzeri de A'râf sûresindedir.86[294]

Onlar için, fevqlerinden (yani başlarının fevgından [üstünden I üzerinden]} ateşten zuleller ... vardır. (Zü-mer/16)

Onun fevqından (yani, arzın üzerine} onda ağır baskılar yaptı. (Fussilet/10)

Arzın fevqmden (yani, yerin üstünden I üzerinden} cüsselenmiş... (İbrâhîm/26)

Ben kendimi gördüm ki, başımın fevqmde (yani, başımın üstünde I üzerinde} ekmek taşıyorum... (Yûsuf/36)

8. Feuq kelimesiyle, Ahzâb Günü doğu tarafından,

vadinin yukarı kısmından gelenler kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Hani onlar (yani, Ahzâb ordusunu teşkil edenle?'} size hem fevqmizden (yani, sabah aydınlığının geldiği doğu tarafındaki vadinin üst kısmından} ... gelmişlerdi. (Ahzâb/10)

9. Feuq kelimesi, sultan [saltanat/kudret] ve kahr Ikahredicüik anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O, kullarının fevqınde qâhirdir (yani, O'nun sultânı-Isaltanatı, egemenliği ve emri, kullarının saltanatının üstündedir}. (En'âm/18)

(Fir'avn dedi ki}: "(Benî-İsrail'in) oğullarım öldürür, kadınlarını sağ bırakırız. Şüphesiz biz onların fev-qmde qâhiriz (yani, benim sultânım I güç ve kuvvetini ve emrim, onların sultânının I güç ve kuvvetinin üstündedir; işte bu sultân ve mülk ile onları kahredeceğim}. (A'râf/127) 86[295]

101. El-Ezvâc

el-Ezvâc, üç şekilde tefsir edilir:

1. el-Ezvâc kelimesi ile, birbirine helâl olan erkek ve kadın kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Orada onlar için tertemiz ezvâc (yani, erkekler için helâl olan kadınlar, kadınlar için helâl olan erkekler} vardır. (Bakara/25)

Âl-i İmrân86[296] ile Nisa86[297] sûresinde de benzeri âyetler vardır.

Siz ve ezvâcınız (yani, birbirine helâl olan erkek ve kadınlar olarak} sevinç ve neşe içerisinde cennete girin! (Zuhruf/70)

Ezvâcmızın {yani, ey erkekler, kadınlarınızın} geriye bıraktıklarının yarısı sizindir. (Nisâ/12)

2. el-Ezuâc kelimesi, sınıflar [cinsler, neviler, tür ve çeşitler] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Arzı görmüyorlar mı, Biz orada her kerîm zevçten (yani, her güzel bitki sınıfından I türünden} nice bitkiler bitirdik. (Şu'arâ/7)

Arzın bitirdiklerinden, nefislerinden ve bilmedikleri nice şeylerden bütün ezvâcı (yani, sınıfları I türleri} halkeden... (Yâ-Sîn/36)

Sekiz ezvâc {yani, (dört cinsten) sekiz sınıf I tür}... (En'âm/143)

Yükle ona, her zevcden {yani, her sınıftan I cinsten (birer erkek, birer dişi olmak üzere)} iki. (Hûd/40)

Onda iki zevç {yani, iki sınıf ttür) yaptı. (Ra'd/3)

Benzeri âyetler çoktur.

3. el-Ezvâc kelimesi; denkler, birlikte olanlar, eş ve arkadaş olanlar manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Toplayın o zulmedenleri ve onların ezvâcmı {yani, şeytanlardan onlarla birlikte olanları, şeytanlardan onların eş ve arkadaşlarını}. (Sâffât/22)

Nefsler zevç edildiği (yani, kâfirlerin nefisleri şeytanlarla bir araya getirildiği} zaman... (Tekvîr/7) 86[298]

102. El-İlm

el-İlm, üç şekilde tefsir edilir:

1. Ya'lem, görmek anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Andolsun ki, sizi deneyeceğiz; tâ ki içinizden müca-hidleri bilelim [na'lem] (yani, görelim}. (Muham-med/31)

Çünkü Yüce Allah, fiilen cihâd etmeden önce onlardan kimlerin cihâd edeceğini, kimlerin cihâd et-meyeceğini bilmektedir. Onun için bilelim ifadesi, burada görelim anlamındadır. Çünkü mücâhid, fi-ilen cihâd edinceye kadar -henüz cihâd etmemiş olduğundan— Allah'ın onun cihâdını görmesi sözko-nusu değildir, fakat onun cihâd edeceğini bilir.

Yoksa Allah içinizden cihâd edenleri bilmeden [ya'lem] {yani, görmeden} ve sabredenleri bilmeden (yani, belalara sabrettiğinizi görmeden} cennete gireceğinizi mi sandınız?! (Âl-i İmrân/142)

Yoksa Allah içinizden cihâd edenleri bilmeden [ya'lem] (yani, görmeden} bırakılacağınızı mı sandınız?! (Tev-be/16)

Benzeri âyetler çoktur.

2. el~îlm kelimesi, bizatihi Um manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sırlarını ve ilan ettiklerini bilir. (Bakara/77)

Şüphe yok ki O, sözden açığa vurulanı da bilir, gizlediğinizi dcbilir. (Enbiyâ/110)

Bu buyruklardaki Um ile kasdedilen, "bizatihi ilim"dir. O, yaratmadan öncesini de, olanı da, olacağı da bilir.

3. Bm, izin anlamında kullanılır; Hûd süresindeki[86[299]] şu âyette olduğu gibi:

De ki: "{Allah! onu ancak ilini lyani, izni} ile indirdi." (Hûd/14) [86[300]]

103. Nerâ

Nerâ, dört şekilde tefsir edilir:

1. Yerâ, bilmek anlamında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kendilerine ilm verilenler görür (yani, bilir} ki... (Sebe'/6)

Allah'ın sana gösterdiği {yani, Allah'ın sana Kur'ân'-da öğrettiği! bildirdiği} şekilde insanlar arasında hükmetmen için... (Nisâ/105)

Ve bize menâsikimizi göster (yani, Öğret I bildir}! (Bakara/128)

Allah'ın yedi semayı nasıl tabaka tabaka halkettiğini görmüyor (yani, bilmiyor} musunuz? (Nüh/15)

Acaba kâfirler görmedi (yani, bilmedi} mi ki, semalarla arz bitişik idi de... (Enbiyâ/30)

---

2. Yerâ, göz ile görmek manasında kullanılır; şu

âyetlerde olduğu gibi:

Ne zaman görsen, sonra, görsen (yani, cennette nereyi ve orada bulunanların hangisini gözünle görsen}: na'îm... (İnsan/20)

Onları gördüğün (yani, gözünle gördüğün} zaman cüsseleri acaibine gider. (Münâfîkûn/4)

Allah üzerine yalan söyleyenleri, yüzleri kararmış görürsün (yani, gözünle görürsün}. (Zümer/60)

3. Elem tera, yaptıklarına bakmaz mısın manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Elem tera [görmez inisin] {(yani, yaptıklarına bakmaz mısın)} kitaptan kendilerine nasib verilenlerin: cibt ve tağuta îmân ediyorlar. (Nisâ/51)

Elem tera [görmez misin] (yani, yaptıklarına bakmaz mısın} sana indirilene ve senden önce indirilmiş olanlara îmân ettiklerini ileri sürenlerin: küfretmekle emrolundukları tağuta muhakeme olmayı irade ediyorlar. (Nisâ/60)

4. Elem tera ibaresi, Nebi'nin (s.a) görmediği geçmişe ait herhangi bir şeye dair haber vermek maksa-dıyla kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Elem tera {yani, zorba Nemrud'a dair sana haber verilmedi mi): Rabbi hakkında İbrâhîm ile mücadele

eden?! (Bakara/258)

Elem tera {yani, sana haber verilmedi mil: Rabbinin ashâb-ı ffl'e ne ettiği?! (Fîl/1)

Fe-terâ: o kavm, orada yere yıkılmış... (Hâkka/7)

Bu ifadeyle, onların durumundan haber vermektedir.

Elem tera {(yani, sana haber verilmedi mi)}: Rabbinin Âd'a-yüksek direkli İrem'e neler ettiği?! (Fecr/6-7)

Yüce Allah bu buyruğuyla, fırtına ile onlara nasıl azâb ettiğim haber vermektedir. 86[301]

104. Hîn

Hin, dört şekilde tefsir edilir:

1. Hîn kelimesi, sene manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Rabbinin izni ile her hîn {yani, Rabbinin emri ile her sene} yemişini verir. (Ibrâhîm/25)

2. Hîn, ecellerin /vâdelerin sonu manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Yeryüzünde sizin {yani, Adem ile Havva} için bir hî-ne {yani, ecellerinizin sonuna} kadar bir kalma/yer-

leşme ve bir faydalanma vardır. (Bakara/36)

Bunun bir benzeri de A'râf sûresinde yer almaktadır.86[302]

Ve onları bir hîn'e {yani, ecellerinin sonuna} kadar faydalandırdık. (Yûnus/98)

Bir hîn'e kadar bir esas {yani, eskiyecekleri zamana kadar elbiseler, (yataklar, sergiler vb. eşyalar)} ve bir meta... (Nahl/80)

3. Hîn, sâ'ât [zamanlar-vakitler-anlar] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah'ı teşbih edin; akşam ettiğiniz vakit [hîn] {yani, güneşin battığı vakit} ve sabah ettiğiniz vakit [hîn] {yani, sabaha ulaştığınız vakit, sabah namazını kılarak} (.....) ve gündüzün sonunda {yani, ikindi vaktin-de} ve öğle ettiğiniz vakit [hîn] {yani, ilk öğle vaktinde öğle namazını kılarak}. (Rûm/17-18)

Hine tuzhirûne ibaresiyle, "ilk öğle namazı" kasde-dilmektedir.

4. Hîn, muayyen bir sınırı olmayan belirsiz zaman manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onun haberini bir hînin {yani, bir zamanın -bu da (müşriklerin) Bedr'de katledilmeleridir, ancak âyette bu vakit, beyan edilmemiştir-} ardından bileceksiniz. (Sâd/88)

İnsan üzerinden dehr'den bir hîn {yani, dehrden bir zaman -ki zamanın *bir süresi, dönemi demektir-} geçti. (İnsan/l) 86[303]

105. En-Nîsyân

en-Nisyân, iki şekilde tefsir edilir:

1. en-Nesiy, terketmek manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Andolsun, bundan önce Âdem'e 'ahid [yükümlülük] verdik de nesiy etti {yani, ahdi jyükümlülüğü terket-ti}. (Tâ-Hâ/115)

O halde tadın (azabı), bugününüze kavuşmayı nesiy ettiğiniz [unuttuğunuz] {yani, bugünüze kavuşacağınıza dair îmânı terkettiğiniz} için. Doğrusu Biz de sizi nesiy ettik [unuttuk] {yani, azâb içine terkettik}. (Secde/14)

Aranızdaki fadlı nesiy etmeyin [unutmayın] {yani, aranızda fadlı terketmeyin}! (Bakara/237)

Âyetten neyi nesheder veya nunsihâ86[304] [onu inşa edersek] {yani, onu neshetmeyip terkedersek /olduğu gibi bırakırsak}... (Bakara/106)

2. en-Nesiy, unutulmayan I hatırdan gitmeyen ve kesintiye uğramayan (bilgi) manasında kullanılmıştır;86[305] şu âyetlerde olduğu gibi:

Sana okutacağız da nesiy etmeyeceksin {yani, Biz onu muhafaza edeceğiz de sen onu unutmayacak-sınfo senin hatırından çıkmayacak}. (Ala/6)

Doğrusu ben balığı nesiy ettim {yani, balık hatırımdan gitti j çıktı}. Onu hatırlamamı, şeytandan başkası inşa etmedi. (Kehf/63)

{Hızır'a dedi ki Mûsâj: "Nesiy ettiğimden {yani, hatırımdan giden I çıkan şeyden} dolayı beni muahaze etme!" (Kehf/73) 86[306]

106. En-Nasr

en-Nasr, dört şekilde tefsir edilir:

1. en-Nasr kelimesi; (gelecek tehlikelere karşı) korumak, korunmuş olmak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kimseden fidye de alınmaz, onlara nasr da olunmaz {yani, onlar azâbtan da korunmazlar}. (Bakara/48)

O gün mevlâ mevlâdan birşey defedemez ve onlara nasr da olunmaz {yani, onlar azâbtan da korunmazlar}. (Duhân/41)

Size nasr edebiliyor {yani, sizi azâbtan koruyabiliyor}, ya da kendilerine nasrlan dokunuyor mu {yani, kendilerini (azâbtan) koruyabiliyorlar mı}? (Şu'arâ/93)

Ne oldu size, neden birbirinize nasr etmiyorsunuz {yani, niçin bazınız bazınızı ateşten korumhyorsu-

Benzeri âyetler çoktur.

2. en-Nasr, avn [yardım I destek] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Eğer sizinle savaşılırsa, size nasr ederiz {yani, yardım ederiz! destek veririz}. (Haşr/11)

Eğer onlarla savaşılırsa, onlara nasr etmezler {yani, onlara yardım etmezler/destek vermezler}. Şayet onlara nasr edecek {yani, onlara yardım edecek /destek olacak} olsalar bile muhakkak gerisin geriye dönerler. (Haşr/12) ;

Ey îmân edenler! Eğer siz Allah'a nasr ederseniz {yani, tevhîd olununcaya I birleninceye kadar Allah yolunda savaşırsanız}, size nasr eder {yani, O da düşmanlarınıza karşı size yardım eder [destek olur}. (Muhammed/7)

Allah, Kendisine {yani, tevhîd olunsun I birlensin diye Kendisine} nasr edene {yani, yardım edene [destek olana} nasr eder {yardım eder I destek olur}. (Hacc/40)

3. en-Nasr, zafer manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Nasr {yani, zafer} ancak Allah yanmdandır. (Al-i İm-rân/126)

Nasr (yani, zafer} ancak Allah yanmdandır. (Enfâl/10)

Kâfirler kavmine karşı bize nasr et {yani, bize zafer ver [bizi muzaffer kıl}! (Bakara/250)

Günahlarımızı ve işimizdeki aşırılıkları mağfiret buyur; ayaklarımıza sebat ver ve kâfirler kavmine karşı bize nasr et {yani, bize zafer ver [bizi muzaffer kıl}! (Âl-i İmrân/147)

4. en-Nasr, intikam manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Kim de uğradığı zulmün ardından nasr ederse {(yani, intikam I intikamını alırsa)}, onların aleyhine yol yoktur. (Şûrâ/41)

Eğer Allah dileseydi, onlardan nasr {yani, kâfirlerden intikam} alırdı. (Muhammed/4)

Doğrusu ben {yani, Nuh} mağlubum; öyleyse nasr et {yani, kavmimden benim intikamımı al}! (Kamer/10) 86[307]

107. Es-Sâiqa

es-Sâ'iqa, dört şekilde tefsir edilir:

1. es-Sâ'iqa kelimesiyle, kişinin tekrar dünyaya dönmesinin sözkonusu olmadığı (asıl) ecelden önce ceza olarak gelen, sonrasında tekrar dünyaya dönülen ölüm kasdedilmiştir; şu âyetlerde böyledir:

Bunun üzerine sizi {yani, îsrâîloğullan'ndan bir grubu} sâ'iqa yakaladı {yani, ölüm yakaladı}. (Bakara/55)

Musa'dan (a.s), Allah'ı kendilerine açıkça göstermesini istemeleri sebebiyle İsrâîloğulları'na ceza olarak gelen ölüm kasdedilmektedir.

İşte Yüce Allah'ın, Sonra şükredesiniz diye ölümünüzün ardından sizi hasettik (Bakara/56) buyruğu bunu anlatmaktadır, ki Allah onları (öldükleri) o gün86[308] tekrar diriltti.

Mûsâ da sâ'iq oldu [baygın düştü] {yani, ölü olarak yere yığıldı}. (A'râf/143)

Sonra Allah o'nu hayata geri döndürdü; ki Allah'ın, fe-lemmâ efâqa [vaktâ ki ayıldı] (A'râf/143) buyruğu ile kasdedilen budur.

2. es-Sâ'iqa kelimesi, kişinin tekrar dünyaya dönmesi sözkonusu olmaksızın azabla gelen Ölüm manasında kullanılmıştır; şu âyette böyledir:

De ki: "Ben Âd ve Semûd'a gelen sâ'iqa gibi bir sâ'iqa (yani, Ad ve Semûd kavminin üzerine inen ve ölümü de ihtiva eden bir azâbl ile sizi uyarıyorum." (Fussi-let/13)

Benzer bir buyruk da Zâriyât sûresindedir.86[309]

3. es-Sâ'iqa, azâb sözkonusu olmaksızın ecelle ölmek manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Semavât ve arzdakiler sâ'iq olmuştur (yani, ölmüştür}. (Zümer/68)

4. es-Savâ'ıq, buluttan düşen/kopan ateş [yıldırım] anlamında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

O savâ'ıkı (yani, semadan düşen /kopan o ateşi/yıldırımı} gönderir de onu dilediğine isabet ettirir. (Ra'd/13) 86[310]

108. Mâ

Mâ, yedi şekilde tefsir edilir:

1. Mâ, (olumsuzluk edatı ile aynı anlamda): lâ manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

De ki: "Sizden istemiyorum [mâ (yani, lâj es'elukum] ona karşılık ücretten [min-ecrin] ve ben tekellüfçü-lerden değilim" [mâ (yani, lâj ene mine'l-mütekeüifin] (yani, ben size ücret [ecren] vermenizi teklif edenlerden değilim}.86[311] (Sâd/86)

Sana söylenmiyor [mâ (yani, lâ} yuqâlu leke].86[312] (Fus-silet/43)

Onlar karınlarında ateş dışında birşey yemezler [mâ

(yani, lâ} ye'kulûne].86[313] (Bakara/174)

Hiçbir beşer için olamaz/olacak şey değildir [mâ kâ-ne-olamaz I olacak şey değildir, (yani, lâ yenbağî=ya-kısmaz I uygun düşmez}]: Allah kendisine kitap, hükm ve nübüvvet versin de sonra o, insanlara, "Allah'ı bırakın bana kul olun!" desin. (Âl-i İmrân/79)

Hiçbir beşer için olama?./olacak şey değildir [mâ kâne=olamaz i olacak şey değildir (yani, lâ yenbağî=ya-kışmaz I uygun düşmez}].., (Şûrâ/51)

2. Mâ, leyse I yoktur manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Semûd'a da kardeşleri Salih'i (gönderdik). Dedi ki: "Ey kavmim! İbâdet edin Allah'a; sizin için olamaz O'nun gayrından ilah (yani, sizin için yoktur [leyse le-kum] O'nun gayrı Rabb}. (Hûd/61)

Medyen'e de kardeşleri Şu'ayb'ı (gönderdik). Dedi ki: "Ey kavmim! İbâdet edin Allah'a; sizin için olamaz [mâ lekum] O'nun gayrından ilah (yani, sizin için yoktur [leyse lekum] O'nun gayrı Rabb}. (Hûd/84)

3. Mâ, ellezî [o kilo şey(ler) ki] anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Halkedene [mâ halaqa] erkeği ve dişiyi {yani, O ki halketti [ellezî halaqa] erkeği ve dişiyi}. (Leyl/3)

Onlara geldi o şey ki, verilmedi mi [mâ lem ye'ti {yani, ellezî lem ye'ti}], yoksa, onların evvelki atalarına. (Mii'minûn/68)

Doğrusu, onlar ki ketmediyorlar, o şey ki indirdik [mâ enzelnâ {yani, ellezî enzelâ}] beyyinâttan... (Ba-kara/159)

De ki: "O şey ki sizden istiyorum [mâ se'eltukum {yani, ellezî se'eltukum}] ücretten; o sizin içindir." (Se-be'/47)

Yaptı sizin için gemilerden ve en'âmdan, o şeyler ki biniyorsunuz [mâ terkebûn (yani, ellezî terkebûn}]. (Zuhruf/12)

Benzeri buyruklar çoktur.

4. Mâ edatı, eyyü [hangi şey, ne?] manasında soru edatı olarak kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

{Oğullarına dedi ki Ya'kûb}: "Neye/hangi şeye [mâ {yani, eyyü şey'] ibâdet edeceksiniz, benim ardımdan?" (Bakara/133)

Onları {yani, Yahudileri} ateşe sabrettiren nedir-/hangi şeydir [mâ {yani, eyyü şey'}] {yani, ateşe sokan bir amele karşılık onların cezaları nedir I hangi şeydir}?! (Bakara/175)

Kahrolası o insanı küfrettiren nedir/hangi şeydir [mâ {yani, eyyü şey']?! (Abese/17)

5. Mâ, lem [muzârî fiilin başına gelen olumsuzluk bildiren edat] olarak kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Rabbimiz Allah'a andolsun ki biz müşrikler olmadık [mâ kunnâ müşrikin] {yani, lem nekun müşrikin: müşrik olanlar değildik}. (En'âm/23)

Olmadık Biz [mâ kunnâ] {yani, lem nekun: değildik Biz} gâibler. (A'râf/7)

Biz olmadık o memleketleri helak eden {yani, lem nekun mühliki'l-qurâ: Biz o kuraları helak etmedik}; müstesna onların ehlinin zâlimler olması. (Kasas/59)

Benzeri buyruklar çoktur.

6. Mâ, kelâmda (ayrıca anlamı olmayan) bir sıla [ulama edatı] -ki bunun Kur'ân tefsirinde belli bir esası yoktur- olarak kullanılır; şu âyetlerde böyledir:

Bilmeli ki Allah çekinmez, mesel darbetmekten, bir sivrisineği [mâ baûdaten]. (Bakara/26)

İbaredeki mâ edatı, ifade arasında (fazladan gelmiş, ayrıca anlamı olmayan) bir sıladır.

Allah'tan bir rahmet sebebiyle/sayesinde sen onlara yumuşak davrandm. (Âl-i İmrân/159)

Âyetteki mâ edatı, ifade arasında bir sıladır; dolayısıyla, fe-bi-mâ rahmeten min-allâhi ifadesi, fe-bi rahmeten min-allâhi demektir.

Fakat mîsâkjannı nakzetmeleri sebebiyle... (Nisa/155)

Âyetteki mâ edatı, ifade arasında bir sıladır; dolayısıyla fe-bi-mâ nakzıhim mîsâqahum ifadesi, fe-bi-nakzıhim mîsâgâhum demektir.

Az bir zaman/çok geçmeden... (Mü'minûn/40)

Âyetteki mâ edatı, ifade arasında bir sıladır; dolayısıyla, 'amma qalîlin ifadesi, 'an qâlîlin demektir.

7. Mâ, (benzetme edatı olan) kemâ [gibi] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Atalarının inzâr edildiği gibi, bir kavmi inzâr etmen için.[86][314] (Yâ-Sîn/6)

Buradaki mâ unzire âbâuhum [ataları inzâr edilmemiş] ifadesi, kemâ unzire âbâuhum [atalarının

inzâr edildiği gibi] demektir.

Bedbaht olanlar ateştedir. Orada onlara Öyle bir soluyuş ve inleme vardır ki... Gökler ve yer durdukça (yani, gökler ve yerin, ehl-i dünya için devamlı olması ve oradakilerin ondan çıkamaması gibi} ondadırlar... (Hüd/106-107)

Yani, ehl-i ateş onda/ateşte hep diri olarak kalacaklar; ebediyyen/asla ölmeyeceklerdir. Ateş onlardan ebediyyen kesilmeyecektir. Âyetteki, Rabbinin dilemeni müstesna ifadesindeki istisna, ateşe girmiş bulunan ehl-i tevhîd içindir. Onlar, ebediyyen kalacaklarla birlikte ateşte kalmayacak; cennete gönderilmek üzere ateşten/cehennemden çıkarılacaklardır.

Bahtiyarlar ise cennettedirler. Gökler ve yer durdukça ondadırlar; Rabbinin dilemesi müstesna. (Hûd/108)

Yani, gökler ve yerin ehl-i dünya için devamlı olması, oradakilerin ondan çıkamaması gibi,[86[315]] cennet de ehl-i cennet için devamlı olacaktır. Ehl-i cennet ebediyyen ölmeyecek; cennet de asla son bulmayacaktır. Rabbinin dilemesi müstesna ifadesindeki istisna, cehennemden çıkartılıp cennete sonradan sokulan ve dolayısıyla baştan eksik kalan ehl-i tevhîd içindir. [86[316]]

109. El-Mess

el-Mess, üç şekilde tefsir edilir:

1. Mess, cima' [cinsî münasebet] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ey îmân edenler! Mü'min kadınlara nikah akdi yapıp da sonra kendilerine messetmeden {yani, kendileriyle cima' etmeden} önce onları boşarsanız... (Ahzâb/49)

Size bir günah ;.yoktur; kendilerine messetmediğiniz {yani, kendileriyle cima' etmediğiniz} kadınları boşamanızda... (Bâkara/236)

(Meryem dedi ki}: Bana bir beşer messetmemiş {yani, hiçbir kimse [erkek] benimle cima' etmemiş} iken... (Âl-i İmrân/47)

Bunun bir benzeri de Meryem sûresinde geçmekte-dir[86[317]]

Yahut kadınlara messetmiş[86[318]] {yani, kadınlarla cima' etmiş} iseniz... (Nisâ/43, Mâide/6)

2. el-Mess;[86[319]] isabet etmek, değmek, gelip çatmak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Atalarımıza da darrâ' ve serrâ' mess etmişti {yani, bolluk I saadet ve şiddet isabet etmişti}. (A'râf/95)

Doğrusu şeytan bana mess etti {yani, isabet etti} nusb [kötülük/bela] ve azab ile... (Sâd/41)

Orada onlara nasab [yorgunluk] mess etmez {yani, isabet etmez}. (Hicr/48)[86[320]]

Fâtır[86[321]] ve Kaf[86[322]] süresindeki âyetlerde de bu manadadır.

Size bir hasene mess ederse {yani, isabet ederse}, onların hoşuna gitmez. (Âl-i İmrân/120)

Bunun bir benzeri de Tevbe sûresindedir.[86[323]]

3. el-Mess ile, delilik kasdedilir; şu âyette bu manadadır:

Onlar ki, şeytanın çarpıp messettiği {yani, şeytanın delirttiği} kimse... (Bakara/275) [86[324]]

110. Ez-Zuhruf

ez-Zuhruf, üç şekilde tefsir edilir:

1. ez-Zuhruf, zeheb i altın anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

...ve (sınırsız) zuhruf (yani, zeheb I altın}... (Zuhruf/35)

Yahut zuhruftaıı (yani, zehebten I altından} bir evin olsun... (İsrâ/93)

2. Zuhruf, güzellik manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi: \

Nihayet arz zuhrufunu ahzettiği {yani, (nebat ile) güzelleştiği I güzelliğine eriştiği} vakit... (Yûnus/24)

3. Zuhruf, süslemek I tezyin etmek manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Aldatmak için sözün zuhrufunu {yani, onunla aldatmak için, sözün süslenmiş I tezyin edilmiş I allanıp pullanmış olanını}... (En'âm/112) [86[325]]

111. Yasuddune

Yasuddûne, dört şekilde tefsir edilir:

1. Yasuddûne; mani olmak, engellemek, alıkoymak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onlar ki, küfretmekte ve Allah yolundan tasaddi etmektedirler {yani, insanları Allah'ın dîni islâm'dan, ona girmekten alıkoy arlar}. (Muhammed/1)

Şüphe yok ki o küfredenler ve Allah yolundan tasaddi edenler {yani, insanları İslâm dîninden alıkoyan-lar}... (Hacc/25)

2. Yasuddûne, yüz(ü) çevirmek manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Münafıkların senden tasaddi ettikçe ettiklerini (yani, senden yüzlerini çevirdikçe çevirip başkasına yöneldiklerini} görürsün. (Nisâ/61)

Başlarını döndürürler ve onları görürsün ki: büyük-lenerek tasaddi ederler {yani, yüzçevirirler ve onlar

büyüklenirler}. (Münâfikûn/5)

Onlardan kimi de ondan tasaddi etti (yani, ondan yüzçevirdi: imândan}. (Nisâ/55)

3. Tasaddâ,[86[326]] yönelmek manasında kullanılır; şu

âyette böyledir:

Amma, istiğna eden kimseye gelince, sen ona tasaddi ediyorsun {yani, ona yöne Uy or sun/yüzünü ona doğru çeviriyorsun}. (Abese/5-6)

4. Yasuddûne, gülmek manasında kullanılmıştır; şu âyette böyledir:

Meryem oğlu bir mesel olarak darbedilince, hemen kavmin bundan dolayı tasaddi ettiler (yani, gürültülü bir şekilde güldüler, istihza !alay ettiler}. (Zuhruf/57) [86[327]]

112. Kane

Kâne, beş şekilde tefsir edilir:

1. Kâne, yenbağî [uygun düşer /yakışır] manasına kullanılır, (lâ ile birlikte: lâ yenbağî olduğunda ise, uygun düşmez /yakışmaz anlamındadır); şu âyetlerde olduğu gibi:

Hiçbir beşer için olamaz/olacak şey değildir [mâ kâ-ne=olamaz / olacak şey değildir, {yani, lâ yenbağî=ya-kışmazIuygun düşmez}]: Allah kendisine kitap, hükm ve nübüvvet versin de sonra o insanlara, "Allah'ı bırakın bana kul olun!" desin. (Âl-i İmrân/79)

Bir mü'miniçin olamaz/olacak şey değildir [mâ kâ-ne=olamaz i olacak şey değildir, (yani, lâ yenbağî=ya-kısmaz! uygun düşmez}] bir nıü'mini Öldürmek; hata ile olması müstesna! (Nisâ/92)

Bunu söylemek, bizim için olamaz/olacak şey değildir ([mâ yekûnu=(bizim için) olamaz i olacak şey değildir] (yani, lâ yenbaği=(bize) yakışmaz /uygun düşmezi). (Nûr/16)

Benzeri buyruklar çoktur.

2. Kâne, kelamda sıla [anlamı olmayan bir ulama sözü] olarak kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ve Allah her şeye/her şey üzerine kadirdir. (Ahzâb/27)

Burada kâne, kelamda/söz arasında bir sıladır. Buna göre Ve kânellâhu 'alâ külli şey'in kadir buyruğu, Vallâhu 'alâ külli şey'in kadir demektir.

Ve Allah alîmdir, hakimdir. (Nisâ/111; Feth/4)

Burada kâne, kelamda/söz arasında bir sıladır. Buna göre Ve kânellâhu 'alîman hakîman buyruğu, Vallâhu 'âlîmun hakîmun demektir.

Ve Allah semidir, basîrdir. (Nisâ/134) 320

Burada kâne, söz arasında bir sıladır. Buna göre, Ve kânellâhu semî'ân basîran buyruğu, Vallâhu se-mVun basîrun demektir.

Ve Allah gafurdur, rahimdir. (Nisâ/100)

Burada da kâne, kelamda/söz arasında bir sıladır. Buna göre, Ve kânellâhu ğafûran rahîman buyruğu, Vallâhu gafurun, rahîmun demektir.

3. Kâne, huvejo manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Nasıl konuşuruz men kâne (yani, men huve: o kimse ki}, beşikte bir sabi?! (Meryem/29)

4. Kâne lafzı, böyledir, böyle idi diye tefsir edilir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Doğrusu o (yani, Ismâîl} va'dine sâdık idi [kâne]; bir rasûl, bir nebi idi [kâne (yani, hakeza kâne}]. (Meryem/54)

Kâne burada, hakeza kâne: böyle idi demektir. Ehline namaz ve zekat ile emreder idi. (Meryem/55)

Önlerinde/ötelerinde her sağlam gemiye eikoyan bir me]îk var idi [kâne]. (KehJ779)

Bu buyrukta da daha önce olup bitmiş, geçip gitmiş bir şeyden haber vermektedir.

5. Kâne, sâr I olmak manasında kullanılır; Yüce Allah'ın, Adem'e secde etmeyi emrettiği vakit, İblis'in tutumunu anlatan şu âyette ve aşağıdaki diğer âyetlerde olduğu gibi:

İblis dayattı, büyüklendi ve kâfirlerden oldu [kânej. (Bakara/34)

Yani, İblis, Allah'ın ilminde Adem'e -Rabbine şu sözleri söyleyerek- secdeyi terketmekle kâfir oldu: Ben bir beşer için86[328] secde eden olmayacağım (Hicr/33); yani, ben ondan hayırlıyım; dolayısıyla, benim gibi birisinin, onun gibi birisi için secde etmesi yakışık almaz/uygun olmaz.

Sema açılıp kapı kapı olacak [fe-kânet ebvâben (yani, fe-sâret ebvâbmj], dağlar da yürütülüp serab olacak [fe-kânet serâben {yani, fe-sâret kel-serâben}]. (Ne-be/19-20)

Dağlar olacak [fe-kâneti'l-cibâlü {yani, fe-sâreti'l-ci-bâlüj], akıp dağılan kum gibi {yani, karıştırıldığı ve harekete geçirildiğinde ardarda gelen kum yığını gibi}]. (Müzzemmiiyi4)86[329]

Saçılmış/uçuşan toz olduğunda {yani, dağlar, güneş ışığının evin penceresinden girdiği vakit görülen toz zerrecikleri gibi olduğu zaman!. (Vakıa/6)

O gün, sema erimiş maden gibi olacak {yani, tasîru's-semcıüj, dağlar da atılmış/didik didik edilmiş yün gibi olacak {yani, kel-savfı'l-menfûşj. (Me'âric/8-9) 86[330]

113. Ke'en

1. Ke'en, sanki ... gibi [lî-ke'ennemâ]86[331] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sanki onunla sizin aranızda bir meveddet/sevgi olmamış gibi diyecektir ki: "Keşke ben..." (Nisâ/73)

Âyetteki ke'enlem tekun ibaresi, li-ke'ennemâ lem-tekun [sanki... olmamış gibi] demektir.

Sanki yüzleri, geceden parçalarla kaplanmış gibidir: kapkaranlık. (Yûnus/27)

Ayetteki li-ke'ennemâ uğşiyet vucûhuhum ibaresi, li-ke'ennemâ uğşiyet vechûhuhum [yüzleri... sanki kaplanmış gibidir] demektir. [86[332]]

114. El-Ahz

el-Ahz, beş şekilde tefsir edilir:

1. el-Ahz, kabul manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ve bu şart üzere ısrıraı {yani, ağır ahdimi} ahz {yani, kabul! ettiniz mi? (Al-i îmrân/81)

Eğer size bu verilirse onu ahz {yani, kabul} edin... (Mâide/41)

Bilmediler mi: muhakkak ki Allah, kullarından tev-beyi kabul eden O'dur ve sadakaları ahz {yani, ka-bul} eden... (Tevbe/104)

Ondan fidye ahz {yani, kabul} edilmez. (Bakara/48)

Her türlü fidyeyi verse de ondan ahz {yani, kabul} edilmez. (En'âm/70)

Sen afv yolunu ahzet {yani, sadaka olarak mallarından sana verdikleri[86[333]] şeyleri kabul et}! (A'râfl99)

2. el-Ahz, habs [tutmak j alıkoymak] manasında kullanılır; şu â}'etlerde olduğu gibi:

Onun için o'nun yerine bizden birini ahzet {yani, alıkoy i tut}. (Yûş;uf/78)

(Yûsuf) dedi; "Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını ahzetmekten {yani, alıkoymaktan I tutmaktan} Allah'a sığınırım." (Yûsuf779)

Melikin dîninde kardeşini ahzedecek {yani, alıkoyacak! tutacak} değildi. (Yûsuf/76)

3. el-Ahz, azâb manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ben de onları ahzettim {yani, azâblandırdım /azaba uğrattım}; o vakit nasıl oldu 'ıkâbim. (Mü'min/5)

Rabbin, zulmeden kurayı ahzettiğinde {yani, azâblandırdığında I azaba uğrattığında} işte böyle ahze-der {yani, azâb eder}. Şüphesiz O'nun ahzı (yani, azabı} elimdir, şedîdtir. (Hûd/102)

Derken Biz her birini günahı ile ahzettik {yani, azâb-landırdık I azaba uğrattık}. (Ankebût/40)

4. el-Ahz, kati I öldürmek manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Her ümmet rasûlünü ahzetmek {yani, öldürmek I katletmek} kasdmda bulundu. (Mü'min/5)

---

5. el-Ahz, esir almak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün ve onları ahzedin {yani, esir alın}! (Tevbe/5)

Eğer yüz çevirirlerse, onları ahzedin {yani, esir alın}! (Nisâ/89) [86[334]]

115. Bi-İznillâh

Bi-iznillâh, iki şekilde tefsir edilir:

1. Bi-iznillâh [Allah'ın izni ile] tabiri, bazan Allah'ın izni ile olmayan i Allah'ın izin vermediği bir şey hakkında da kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah'ın izni ile olmadıkça {yani, o kimseye zarar vermek hususunda Allah'ın izni olmadıkça} onunla hiçbir kimseye zarar verebilecek değillerdi. (Bakara/102)

Allah'ın izni ile olması hariç {yani, o kimsenin ölümü hususunda Allah'ın izni olmadan} bir kişi ölemez. (Âl-i İmrân/145)

Allah'ın izni ile olması hariç, bir kişi {yani, o kimsenin îmân etmesi hususunda Allah'ın izni olmadan} îmân edemez. (Yûnus/100)

2. el-İzn, emr manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Biz her rasûlü, başka değil; Allah'ın izni (yani, Allah'ın emri} ile itaat edilsin için gönderdik. (Nisâ/64)

Allah'ın izni {yani, Allah'ın emri} ile olması hariç, hiçbir rasûl bir âyet [mucize] getiremez. (Ra'd/38)

Rabb'lerinin izni (yani, Rabb'lerinin emri} ile insanları zulumâttan nura çıkarman için... (İbrâhîm/1)

Onun Rabbinin izni (yani, onun Rabbinin emri} ile yemişlerini her vakit verir. (İbrâhîm/25)

Allah'ın izni {yani, Allah'ın emri} ile olması hariç, bizim size sultân getirmemize İmkân yoktur. (Ibrâhîm/İl)

Rabb'lerinin izni {yani, Allah'ın emri} ile orada kalacaklardır. (İbrâhîm/23) [86[335]]

116. Es-Sultân

es-Sultân, iki şekilde tefsir edilir:

1. es-Sultân, hüccet [kesin delil] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Andolsun ki Musa'yı âyetlerimizle ve apaçık bir sultân {yani, apaçık hüccet} ile gönderdik. (Hûd/96)

Mûsâ ile ilgili olarak kullanılan sultân kelimelerinin tümü, hüccet [kesin delil] manasmdadır.

Hakkında size bir sultân (yani, Allah'ın kitabında bir hüccet I kesin delil} indirmediği varlıkları... (En'âm/81)

Yoksa Biz onlara bir sultân {yani, hüccet I kesin bir delil} indirmişiz de... (Rûm/35)

Ya da bana apaçık bir sultân {yani, kendisini mazur görebileceğim açık bir hüccet i kesin bir delil} getirir, (NemV21)

Benzeri âyetler çoktur.

2. es-Sultân, kahredici kral Ikahren mecbur edici hükümranlık manasında kullanılır; şu âyetlerde oldu-ğu gibi:

Benim, sizin üzerinizde bir sultânım {yani, sizin üzerinizde, sizi şirk koşmaya kahren mecbur edecek bir hükümranlığım} yoktu. (İbrahîm/22)

Bizim, sizin üzerinizde bir sultânımız {yani, sizin üzerinizde, sizi şirk koşmaya kahren mecbur edecek bir hükümranlığımız} yoktu. Bilakis siz taşkınlık eden bir kavimdiniz. (Sâffât/30) 86[336]

117. Er-Raqîb

er-Ragîb, iki şekilde tefsir edilir:

1. er-Raqîb, hafız [rnuhafız, gözcü /'gözetleyici] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Şüphesiz Allah üzerinizde raqîbtir {yani, amelleriniz için hafızdır [gözcüdür /gözetleyidir]}. (Nisâ/1) ... meğer ki sağ elinin mâlik olduğu ola. Ve Allah her-şey üzerine raqîbdir {yani, amelleriniz için hafi,zdir [gözcüdürIgözetleyiçidir]}. (Ahzâb/52)

Hiçbir söz söylemez ki, yanında hazır bir raqîb {yani, onun üzerinde bir hafız [gözcü Igözetleyicij bulunmasın. (Kaf/18)

Onlar üzerinde raqîb (yani, hafız [gözcü /gözetleyici]} Sen oldun.86[337] (Mâide/117) 86[338]

118. İlâ

İlâ, üç şekilde tefsir edilir:

1. İlâ edatı, ma'a [birlikte Iberaber] anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onların mallarını yemeyin, kendi mallarınızla [ilâ ejnvâlikum]; {yani, ma'a emvâlikum: mallarınızla birlikte} yemeyin! (Nisâ/2)

Onun için Harun'u {yani, benimle birlikte Harun'u da} gönder! (Şu'arâ/13)

{îsâ dedi ki}: "Kim benim Allah'a {yani, Allah ile birlikte} yardımcılarım?" (Âl-i İmrân/52)

Bunun bir benzeri de Saff sûresindedir.86[339]

2. İlâ, bunun başındaki elif, kelâmda bir sıla [ayrıca anlamı olmayan bir ulama] olarak da kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sizi Kıyamet Günü'ne {yani, Kıyamet Günü için} cem edecektir [toplayacak/bir araya getirecektir]. (En'âm/12)

İlâ yevmi'l-gıyâme [Kıyamet Günü'ne] ibaresi, li-

yevmi'l-qıyâme [Kıyamet Günü için] demek olup, burada elif sıladır.

Sizi Kıyamet Günü'ne {yani, Kıyamet Günü içinj cem edecektir [toplayacak/bir araya getirecektir]. (Nisâ/87)

İlâ yevmi'l-gıyâmeti [Kıyamet Günü'ne] ibaresi, li-yevmi'l-gıyâmeti [Kıyamet Günü için] demek olup, burada elif sıladır.

Sonra, sizi Kıyamet Günü'ne {yani, Kıyamet Günü içinj cem edecektir [toplayacak/bir araya getirecektir]. (Câsiye/26)

İlâ yevmi'l-gıyâmeti [Kıyamet Günü'ne] ibaresi, li-yevmi'l-gıyâmeti [Kıyamet Günü için] demek olup, burada elif sıladır.

3. İlâ, qarâbet I yakınlık ile tefsir edilir;86[340] şu âyetlerde böyledir:

Andolsun ki Nuh'u kavmine gönderdik. (Mü'minûn/23)

"Onu onlara gönderdik" demektir.

Ve 'Âd'a da kardeşleri Hûd'u (gönderdik). (Hûd/50) Ve Semud'a da kardeşleri Salih'i (gönderdik). (Hûd/61)

Benzeri buyruklar çoktur. 86[341]

119. 'Azız '

Azız, altı şekilde tefsir edilir:

1. Azız; korunmuş, muafiyet sahibi, kendisine zarar verilemeyen, kuvvetli, dayanıklı anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah 'azizdir {yani, Allah'a asla zarar verilemez}, hakimdir. (Nisa/158, 165; Feth/17, 19)

(Ebû Cehl'e denilecek ki): "Tat bakalım, şüphesiz sen 'azîz (yani, korunmuş I kendisine asla zarar verilemeyen} ve kerimsin!"86[342] (Duhân/49)

'Azîz {yani, kuvvetli} olan zelîl olanı oradan çıkaracaktır. (Münâfıkûn/8)

İzzeti {yani, korunmayı, zarar görmemeyi} onların yanında mı arıyorlar?! (Nisa/139)

Kim izzet {yani, korunmayı I zarar verilemeyecek konumda olmayı} irade ediyorsa... (Fâtır/10)

Benzeri âyetler çoktur.

2. 'Azîz, 'azîm [pek büyük, pek azametli, değerli] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Senin izzetine {yani, azametine / büyüklüğüne} ande-derim ki onların hepsini iğva edeceğim. (Sâd/82)

{Şuayb'a dediler ki}: "Hem sen, bize göre 'azîz {yani, büyük, değerli} bir kimse de değilsin." (Hûd/91)

Fir'avn'm izzeti (yani, azameti, büyüklüğü} hakkı için... (Şu£arâ/41)

Ora ahalisinin 'azîz {yani, büyük şeref sahibi} olanlarını zelîl kılarlar. (Neml/34)

Ey 'azîz {yani, egemenlikte büyük I azametli kimse}... (Yûsıu778, 88)

Azizin {yani, egemenlikte büyük kimsenin} karısı... (Yûsuf/30,51)

3. el-'Izzet, hamiyyet [kibir, gurur] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

İzzeti {yani, hamiyyeti [kibri I gururu]} onu günaha sürükler. (Bakara/206)

İzzet ve şikak {yani, hamiyyet [kibir I gurur] ve ihtilaf} içindedirler. (Sâd/2)

4. el-'Izzet, ğalîz [sert, katı] anlamında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Kâfirlere karşı izzetli {yani, onlara karşı sert ve katı}... (Mâide/54)

5. Azîz; şiddetli, ağır, zor manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sizin sıkıntıya uğramanız o'na 'azîz {yani, -size duyduğu sevgiden ötürü-şiddetli, ağır/zor} gelir. (Tevbe/128)

Şu, Allah'a göre 'azîz {yani, şiddetli, ağır I zor} değildir. (îbrâhîm/20)

Benzeri bir buyruk da Fâtır sûresindedir.86[343]

6. Azîz, kuvveti I kuvvette şiddetli anlamına gelir; şu âyette olduğu gibi:

Bunun üzerine Biz de, (gönderdiğimiz iki kişiyi) üçüncü bir kişi ile 'azîz kılmıştık (yani, o iki kişiyi güçlendirmiştik}. (Yâ-Sîn/14)

Zuheyr b. Abbad, Yüce Allah'ın, O sıra Biz onlara iki kişi göndermiştik (.....) Bunun üzerine Biz de, (gönderdiğimiz o iki kişiyi) üçüncü bir kişi ile güçlendirmiştik (Yâ-Sîn/14) buyruğu hakkında şöyle demiştir: Sözü edilen "iki kişi" ile, Yahya ve Yûnus; "üçüncü kişi" ile de, havarilerin reisi Şem'un kas-

dedi mistir.86[344]

---

120. Heleke

Heleke, dört şekilde tefsir edilir:

1. Heleke, ölmek demektir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Eğer bir erkek helak olur da {yani, Ölür de}... (Nisâ/176)

Yahut helak olanlardan (yani, meyyitlerden I ölmüşlerden} olacaksın. (Yûsuf/85) Hiçbir karye yoktur ki Biz onu {yani, onun ahalisini! helak edecek {yani, Kıyamet Gününden önce öldüre-cekl olmayalım. (Isrâ/58)

O'nun vecbi müstesna {yani, Allah hariç -şüphesiz O ölmez-} herşey helak olacaktır {yani, bütün canlı varlıklar ölecektir}. (Kasas/88)

2. el-Helâk, azâb manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

İşte o kumlar, Biz onları helak ettik {yani, senden evvelki ümmetlerin yaşadığı memleketlerdeki o kâfir toplumlara azâb ettik}, zulmettiklerinde {yani, şirk koştuklarında}. Ve onların helakleri {yani, o kâfir toplumların azâbları} için bir mev'ıd {yani, vakit} tayin etmiştik. (Kehf/59)

Biz hiçbir karyeyi (yani, geçmiş ümmetlerin yaşadıkları karyelerdeki kâfir toplumları} malum bir kitabı olmaksızın helak etmedik {yani, azaba uğratmadık}. (Hicr/4)

Rabbin kurâ'ları helak edecek {yani, memleketlerin ahalisini azaba uğratacak} değil; ana noktasında bir rasûl çıkarmadıkça. (Kasas/59)

Kendilerinden {yani, Mekke kâfirlerinden} evvel karn'dan nicesini helak ettik {yani, nice nesillere azâb ettik}. (En'âm/6)

3. Heleke, dall I kaybolmak manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Benim sultânım da {yani, hüccetim I delilim de} helak oldu {yani, kayboldu -gösterebileceğim bir delil yok-}. (Hâkka/29)

4. el-Helâk, fesâd manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Harsı ve nesli helak {yani, ifsad} eder. (Bakara/205)

Ben yığın yığın mal helak ettim {yani, çok mal ifsad ettim}tükettim}.,. (Beled/6) [86[345]]

121. Quwet

Quvvet, beş şekilde[86[346]] tefsir edilir:

1. Quvvet, 'adedisayı manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kuvvetinizi kuvvetle ziyadeleştirsin {yani, doğumla sayınızı artırsın /sayınıza sayı katsın}. (Hûd/52)

Siz bana kuvvetle (yani, adam sayısıyla! yardım edin! (Kehf/95)

Biz kuvvet sahibiyiz (yani, sayıca çoğuz}. (Neml/33)

2. el-Quvvet, çalışkanlık ve gayret /ciddiyet ile devam etmek manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bir vakit de mîsâkınızı almıştık (.....) Size verdiğimizi

kuvvetle tutun {yani, Tevrat'ta bulunanları tam bir gayret, ciddiyet ve kararlılıkla alın, bağlanın}! (Bakara/63)

Bunun bir benzeri de A'râf sûresinde dir.86[347]

Ey Yahya! Kitabı kuvvetle {yani, gayret, ciddiyet ve kararlılıkla} al! (Meryem/12)

3. Quvvet; şiddetle yakalamak, yakalaması şiddetli/çetin demektir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Dediler ki: "Kim bizden kuvvetlidir" {yani, kimin yakalaması bizden daha şiddetlidir I çetindir}?! Kendilerini halkeden o Allah'ın onlardan daha kuvvetli {yani, yakalamasının daha şiddetli I çetin} olduğunu görmüyorlar mı? (Fussilet/15)

Senin karyenden {yani, Mekke'den I Mekke halkından} kuvvetçe daha şiddetli {yani, halkının yakalayışı daha şiddetli I çetin} nice karye vardı... (Muhammed/13)

Keşke size karşı bir kuvvetim olsaydı {yani, sizi şiddetle yakalayabilseydirnj.86[348] (Hûd/80) 86[349]

122. El-Be's

el-Be's, üç şekilde tefsir edilir:

1. el-Be's, azâb manasında kullanılır; şu âyetlerde böyledir:86[350]

Be'simizi {yani, dünyadaki azabımızı} gördüklerinde, "Allah'a îmân ettik; O'nun vahdetine [bir ve tek ilah olduğuna]" dediler. (Mü'min/84)

Be'simizi hissettiklerinde {yani, azabımızı gördüklerinde} hemen oradan kaçışıyorlardı.86[351] (Enbiyâ/12)

Eğer Allah'ın be'si {yani, Allah'ın azabı} gelirse, bize kim yardım eder?! (Mü'min/29)

2. el-Be's, fakirlik manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Be's'te (yani, fakirlik ve şiddette I zorlukta} sabredenler... (Bakara/177)

Andolsun ki senden önceki ümmetlere (de elçiler) gönderdik; tazarru etsinler diye onları be's'e (yani, fakirliğe} ve darrâ {yani, şiddete i zorluğa} uğrattık. (En'âm/42)

3. el-Be's, qıtal I savaş manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğuğibi:

Allah o küfredenlerin be'sini (yani, küffann savaşını/savaşmasını} önlemeye muktedirdir. (Nisâ/84) Biz kuvvet sahibi ve şiddetli be's sahibiyiz {yani, savaş ehliyiz}, (Neml/33)

Be's zamanında {yani, savaş esnasında!... (Bakara/177) Aralarında be's'leri şiddetlidir (yani, münafıklarla Yahudiler arasında savaş olursa şiddetli olur}. (Haşr/14) 86[352]

123. Et-Tafsîl

et-Tafsîl, iki şekilde tefsir edilir:

1. et-Tafsîl, beyân t genişçe açıklamak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O uydurulan bir söz değildir (.....) Her şeyin tafsilidir

(yani, her şeyin beyânıdır I genişçe açıklamasıdır}, (Yû-suClll)

Her şeyden yazdık; nasihat ve tafsil (yani, beyân I genişçe açıklamak} için her şeyi. (A'râf/145)

Andolsun ki onlara bir kitap getirmiş, onu ilm üzere tafsîl/fasl etmiştik (onu beyân etmiştik I genişçe açıklamıştık}. (A'râtf52)

Âyetleri sağlamlaştırılmış; sonra, tafsîl/fasl edilmiş (yani, helâl ve haramı beyân edilmiş I genişçe açıklanmış} bir kitap. (Hüd/1)

Ayetleri tafsîl/fasl edilmiş {yani, âyetleri beyan edilmiş I genişçe açıklanmış} bir kitap, Arabî bir qur'ân Ihitabe/okuma]. (Fussilet/3)

Onun her şeyinin tafsilini fasl ettik/Onu her şeyiyle tafsîlen faslettik {yani, onun beyânını beyân ettik jonun açıklamasını genişçe-gereğince yaptık}. (İsrâ/12)

O ki, size kitabı mufassal (yani, beyân edilmiş /genişçe açıklanmış} olarak indirmiş... (En'âm/114)

2. et-Tafsîl, beynûnet fayrı ayrı olmak, ayrılık, ayrılmak] manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Mufassal [ayrı ayrı] âyetler (yani, her iki azâb arasında bir ay bulunmak86[353] ve biri diğerinden ayrı mucizeler} olmak üzere... (A'râf/133)

Kafile fasledince (yani, yol arkadaşları Mısır'dan çıkınca/ayrılınca}... (Yûsuf/94)

Fasl Gününe {yani, Beyân [ayrım/ayrılık]Günü'ne -ki O Gün, insanlar arasında hüküm verilecek: bir fırka cennete, bir fırka da saîr'e [alevli ateşe] gidecek-}... (Mürselât/13)

Şüphe yok ki, o Fasl {(yani, hüküm ve ayrım,)} Günü, bir mîkât olacaktır. (Nebe/17)

Şüphe yok ki, o Fasl Günü {yani, insanlar arasında ayırıcı hükmün verileceği gün} onların hepsinin mîkâtıdır. (Duhân/40) 86[354]

---

124. Ehâd

Ehad, üç şekilde tefsir edilir:

1. Ehad ile, ÂUah vasfedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

O, hiç kimsenin [ehad] {yani, Allah'ın! kendisine gtiç yetiremeyeceğini mi sanıyor?! "Ben yığm yığın mal tükettim" diyor. Hiç kimsenin [ehad] {yani, Allah'ın] kendisini görmediğini mi sanıyor?! (Beled/5-7)

2. Ehad lafzı ile, Nebi (s.a) kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sizin aleyhinize hiçbir kimseye [ehad] ebediyyen itaat etmeyiz {yani, münafıklar, "Sizin [Yahudiler] aleyhinize Muhammed'e asla itaat etmeyiz" dediler}. (Haşr/11)

Hiç kimseye [ehad] {yani, Nebi'yeJ dönüp bakmadan uzaklaşıyordunuz. (Âl-i İmrân/153)

3. Ehad lafzı ile, mevlâ [azadlı köle] olduğu esnada Bilal kasdedilmiştir;86[355] şu âyette olduğu gibi:

Onun yanında hiçbir kimsenin [ehad] karşılığı verilmesi gereken bir nimeti yoktur (yani, Ebû Bekr'in yanında, Bilal'ın bir nimeti yok ki, Ebû Bekr onu, o nimete karşılık olarak azad etmiş olsun. (Aksine Ebû Bekr, Bilal'i, Allah'ın rızasını kazanmak için azad etmiştir}}. (Ley 1/19) 86[356]

125. El-Halq

el-Halg, yedi şekilde tefsir edilir:

1. Halq, din manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

{İblis dedi ki}: "Onlara Allah'ın halqını (yani, Allah'ın dînini} tağyir etmelerini emredeceğim/söyleye-ceğim." (Nisâ/119)

Allah'ın halqı {yani Allah'ın dîni} için tebdil yoktur. (Rûm/30)

2. Halq kelimesi, mahlûk [icat etmek I uydurmak] ve yalan söylemek manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bu başka değil, evvelkilerin halqıdır (yani, öncekilerin uydurup I icat edip söyledikleri bir yalandır}. (Şu'-ara/137)

Ifk hakq ediyorsunuz (yani, yalan söylüyorsunuz [iftira uyduruyorusunuz]}. (Ankebût/17)

Bu başka değil, bir ihtılâq'tır {yani, o uydurmadır j yalandır: o yalanı Muhammed kendiliğinden uy-durmuştur}. (Sâd/7)

3. Halq, tasvirler/suretler manasında kullanümış-tır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Hani Benim iznimle tinden bir kuş biçimi halq ediyordun {yani, çamurdan kuş benzeri bir tasvir/suret yapıyordun!. (Mâide/110)

Bunun bir benzeri de Al-i İmrân sûresindedir.[86[357]] Allah'ı bırakıp da çağırdıklarınız hiçbir şey halq edemezler; zira onların kendileri halq olunurlar (yani, kendilerine suret veriliri. (Nahl/20) Bunun bir benzeri de Furkân sûresindedir.[86[358]]

4. Halq, konuşmak I konuşturmak manasında kullanılmıştır;[86[359]] şu âyette olduğu gibi:

Her şeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu ve sizi ilk defa O halq etmişti {yani, dünyada sizi O konuşturmuştu}. (Fussilet/21)

5. Halq kelimesi, ca'l [kılmak, yapmak, yaratmak] manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Rabbinizin sizin için halq ettiği ezvâcınızı [eşlerinizi] {yani, Rabbinizin sizin için yaptığı i küdığı-yarattığı [ce'ale] kadınlarınıza ferden yaklaşmayı} terkedip/bı-rakıp... (Şu'arâ/166)

6. Halq kelimesi, ba's [ölümden sonra diriliş] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Halq itibariyle (yani, ölümden sonra âhirette dirilt-jnek bakımından}, kendilerini yaratmak mı daha zor, yoksa... (Sâffât/11)

Sizi halq etmek (ölümden so?ıra âhirette diriltmek} mi daha zor, yoksa... (Nâziât/27)

Onlar gibisini halq etmeye (yani, âhirette tekrar diriltmeye} kadir değil midir?! (Yâ-Sîn/81)

7. Halq kelimesi, dünyada halketmek [yaratmak] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O ki, gökleri ve yeri halq etti (yani, daha önce yok iken onları halketti i yarattı}[86[360]] (En'âm/1)

Andolsun ki, Biz insanı tinden bir sülaleden halq ettik (yani, o Rabb dünyada onları böylece yarattı}. (Mü'minûn/12) [86[361]]

126. Ezan

Ezan, iki şekilde tefsir edilir:

1. Ezan; duyurmak I işittirmek, işitmek, dinlemek, ilan etmek manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ve Rabbini dinleyip [ezinet] (yani, Rabbinin buyruğunu dinleyip IRahbine boyun eğip} haklandığı {yani, kendisine yakışanı yapıp Rabbine itaat ettiği! vakit... (İnşikak/2)

Sana ezan veririz iyani, Sana duyururuz} ki: Bizden şâhid yok. (Fussilet/47)

2. Ezan kelimesi; nida' [yüksek sesle seslenmek, bağırmak] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bunun üzerine aralarında bir müezzin (yani, cennet ile ateş arasında bir münâdij, "Allah'ın laneti zalimler üzerine olsun" diye ezan verir {yani, nida' eder [bağırır I seslenir]}. (A'râf/44)

Sonra bir müezzin iyani, bir münâdij, "Ey kafile! Siz muhakkak hırsızsınız" diye ezan verdi {yani, nida etti [bağırdı i seslendi}}. (Yûsuf/70)

İnsanlar içinde ezan ver {yani, nida' et [bağır I seslen]}! (Hacc/27) 86[362]

127. Ne'â

Ne'â, iki şekilde tefsir edilir:

1. Ne'â, tebaıd [uzaklaştı j uzak durdu] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Yan çizer [ne'â] {yani, uzaklaşır}. (İsrâ/83)

Onlar hem (başkalarını) ondan nehyederler, hem de ondan uzak dururlar86[363] [ne'â]. (En'âm/26)

2. La teniyâ; zaaf/gevşeklik, güçsüzlük zayıflık anlamına gelir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Zikrimde gevşeklik/zaaf göstermeyin [lâ teniyâ].86[364] (Tâ-Hâ/42)

Kuvvet sahibi bir usbe'ye dahi ağır gelirdi [le tenûu] {yani, (kuvvet sahibi bir topluluk bile) Karun'un mallarının bulunduğu evlerin kapılarının anahtarlarını taşımaktan zaafa düşüp aciz kalırdı}.86[365] (Kasas/76) 86[366]

128. Er-Recm

er-Recm, dört şekilde tefsir edilir:

1. er-Recm, katletmek I öldürmek manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sizi recmederiz {yani, öldürürüz}. (Yâ-Sîn/18)

Doğrusu ben, beni recmetmenizden {yani, beni öldürmenizden} Rabbim ve Rabbinize sığındım. (Duhân/20)

Eğer raht'm [aşiretin] olmasaydı seni recmederdik {yani, seni öldürürdük}. (Hûd/91)

2. er-Recm, şetm [sövmek, ağır söz söylemek] manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

(Babası, İbrahim'e dedi ki}: "Eğer vazgeçmezsen seni recmederim iyani, sana ağır sözler söylerim, söver-sa-yarımj. (Meryem/46)

3. er-Recm, atmak manasına kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onları {yani, yıldızları} şeytanlara rucûm (yani, onları atmalar i atışlar [tahmin ve iddialarına vesile]} yaptık. (Mülk/5)

Gayba recmdir (yani, zanna dayanarak iddialar ortaya atmaktır}. (Kehf/22)

4. er-Recm, mel'ûn I lanetlenmiş manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

O recmedilmiş {yani, mel1 ün I lanetlenmiş}[86[367]] şeytandan Allah'a sığın! (Nahl/98) [86[368]]

129. Es-Salâh

es-Salâh, yedi şekilde tefsir edilir:

1. es-Salâh, îmân manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

...adn cennetleri. Onlara dahil olacaklar; atalarından, eşlerinden ve zürriy eti erinden salahlı olanlar da {yani, atalarından, eşlerinden ve zürriy etlerinden îmân edenler de}. (Ra'd/23)

Kolelerinizden-câriyelerinizden sâlihleri (yani, müminleri} de evlendirin! (Nûr/32)

Beni sâlihlere (yani, mil'min atalarıma} ilhak et! (Yûsuf/101)

(Süleyman dedi kî}: "Rahmetinle beni sâlih (yani, mü'min} kullarının içine dahil et!" (Neml/19)

2. es-Salâh; konumun iyiliği, üstünlüğü manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bunun ardından sâlih bir kavın olursunuz (yani, babanızın nezdindeki konumunuz iyi I üstün olur}. (Yûsuf/9)

Ve muhakkak ki o (yani, ibrahim}, âhirette de sâlih-lerdendir {yani, Allah indindeki konumu itibariyle iyilerden i üstünlerdendir}. (Bakara/130)

Bunun bir benzeri de Nahl sûre sindedir.[86[369]]

3. es-Salâh, rıftz jyumuşaklık manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

İnşâallah beni sarihlerden (yani, beni sana karşı rıfk ile muamele edenlerden [yumuşak ve iyi davrananlardan]} bulacaksın. (Kasas/27)

(Mûsâ, Harun'a dedi ki}: "Kavmim içinde bana halef ol ve ıslah et (yani, onlara rıfk ile muamele et [yumuşak ve iyi davran]}! (A'râf/142)

4. es-Salâh, halqediliş I yaratılış itibariyle düzgünlük [eksiksizlik, kusursuzluk] manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Eğer bize bir sâlih bahşedersen (yani, Adem ile Havua[86[370]] şöyle dediler: "Eğer bize hilkati iyaratılışı düzgün [eli-ayağı yerinde I sağlam ve sağlıklı] bir çocuk verirsen!... (A'râf/189)

5. es-Salâh, ihsan [iyilik j'güzellik, iyi!güzel iş yapmak, güzel davranmak] manasında kullanılır; şu âyet-

te böyledir: ;.

(Şu'ayb deçLi kij: "Ben başka değil, gücümün yettiğince ıslah {yani, ihsan [iyilik ve güzellik]} irade ediyorum." (Hûd/88)

6. es-Salâh, itaat manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Biz sadece muslihleriz/ıslah edicileriz (yani, yeryüzünde Allah'a muti' olanlarız /itaatkârlarız!. (Bakara/11)

Islahının ardından (yani, orada itaat edilmesinin ardından}.., (A'râf/56)

îmân eden ve sâlih ameller işleyenlere (yani, emir ve nehiylerine riâyetle Allah'a itaat edenlere} gelince...86[371]

7. es-Salâh kelimesi, emanet ile ilgili hususlarda kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

O ikisinin babası sâlih bir kimse idi (yani, emaneti eda etme hususunda}. (Kehf/82) 86[372]

130. El-İzhâr

el-İzhâr, sekiz şekilde tefsir edilir:

1. Zahara kelimesi, bedâ [zuhur etti, ortaya çıktı, göründü] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Zahir olanı [zahara] (yani, yüz ve eller} müstesna, zî-netlerini gösterin esinler. (Nûr/31)

Berr'de [karada] ve bıahr'da [denizde] fesad zuhur etti [zahara] (yani, kara ve denizde fesat ortaya çıktı!baş gösterdi}. (Rûm/41)

Ben onun dîninizi tebdil etmesinden/değiştirmesinden veya yeryüzünde fesad izhâr etmesinden (yani, yeryüzünde ortaya fesad çıkarmasından} korkuyorum. (Mü'min/26)

Bu hayattan bir zahiri (yani, onların nimetlerinden ve işlerinden [yapıp ettiklerinden] görüneni /ortaya çıkanı} bilirler. (Rûm/7)

2. Azhara [izhâr etmek], ıtlâ' [muttali kılmak, haberdar etmek] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah da bunu o'na izhâr etti (yani, Allah da o'nujRa-sûlü'nü, o sırra muttali kıldı!haberdar etti}... {Tah-rîm/3)

Ayette sözkonusu edilen kimse, Nebi'nin eşi Haf-sa'dır; o, Nebi'nin (s.a) cariyesi Mariye ile halvet sırrını ifşa etmiş: Âişe'ye haber vermiş; Allah da Rasûlü'nü bu duruma muttali kılmıştır.86[373]

O gayba âlimdir. Gaybmı hiçbir kimseye izhâr etmez (yani, hiçbir kimseyi gaybına muttali kılmaz}. CCib/26)

Doğrusu onlar size zahir olurlar {yani, size muttali olurlar/sizden haberdar olurlar) ise... (Kehf/20)

3. Yazharân; bir şeyin üstüne çıkmak, yükselmek manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

...onun üzerine çıkacakları [yazharûn] {yani, evlerinin üstüne çıkmalarını sağlayacak} merdivenler... (Zuhruf/33)

Artık onu aşmaya [yazharuhu] {yani, onun üstüne çıkmaya, ona yükselmeye} güçleri yetmedi. (Kehf/97)

4. et-Tezâhur, te'âvun [yardımlaşma I yardım etme I destek olma] manasında kullanılır; şu âyetlerde bu anlamdadır:

Şayet o'na karşı tezahür ederseniz {yani, eğer o'na karşı bir birinizle yardımlaşırsanız}... (Tahrîm/4)

Benzeri bir ifade de Kasas sûresinde yer almaktadır.[86[374]]

Bunun ardından melekler de (o'na) zahirdir {yani, Nebi'ye yardımcıdır I destekçidir}. (Tahrîm/4)

Birbirlerine zahîr {yani, yardımcı I destekçi} olsalar dahi... (İsrâ/88)

Kâfir, Rabbine karşı (şeytana) zahîr {yani, yardımcı-jdestekçi} oluyor. (Furkân/55)

O'nun onlardan bir zahîri {yani, yardımcısı I destekçisi} de yoktur. (Sebe'/22)

...indirdi, onlara muzâharet {yani, onlara yardım} edenleri. (Ahzâb/26)

5. izhâr; kahrda yücelik, yenik düşürmek jkahretmek ile birlikte üstünlük sağlamak manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O ki, Rasûlü'nü hidâyet ve hak dîn ile gönderdi; onu her dîne izhâr etmek {yani, bütün dinleri yenik düşü-rüpI'kahredip islâm'ı üstün kılmak} için. (Tevbe/33)

Ey kavmim! Arzda [bu yerde] zahirler [üstünlük sağlayanlar] olarak bugün mülk sizindir {yani, onları kahretmek suretiyle ehl-i Mısr üzerine üstün olanlar sizsiniz). (Mü'min/29)

Biz de o îmân edenleri düşmanlarına karşı destekledik de böylece zahirler oldular (yani, yenik düşürmek suretiyle onlara karşı üstünlük sağladılar}. (Saft714)

6. bi-Zâhir, bâtıl manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Yoksa siz zahir (yani, bâtıl -ki bundan kasıt da, Yüce Allah'a şirk sözleridir-} bir söz mü söylüyorsunuz? (Ra'd/33)

Kadınlarına zıhâr yapıp[86[375]] {(yani, bâtıl bir söz söyleyip)}... (Mücâdele/3)

7. İzhâr kelimesi ile, Allah'ın mesel darbetmesi kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

O'nu, sırtınızın ardına [verâkum zıhrıyyâ] atılmış-/atılacak bir şey edindiniz (yani, O'na tazim etmeyerek, O'ndan başkasına tazim ederek Allah'ı adeta sırtınızın ardına atılacak önemsiz bir şey gibi gördünüz}. (Hûd/Ş2)

Allah'ın kitabını sırtlarının arkasına [verâe zuhûri-him] attılar {yani, onlar Allah'ın kitabını, adeta sırtlarının arkasına atılmış gibi yaptılar: onunla amel etmeyip sihirle amel ettiler}. (Bakara/101)

8. Ve hîne tuzhirûn ibaresi, gündüzün ortası/öğle vakti manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

İkindide ve öğle vaktinde [hîne tuzhirûn] {yani, gündüzün yarılanmasının akabindeki ilk namazda}. (Rûm/18)

... ve öğle vaktinde [ve hîne zahîra] {yani, gündüzün ortasında} elbisesiz/elbisenizi çıkarmış olabileceğiniz esnada... (Nûr/58) 86[376]

131. Hattâ

Hattâ, üç şekilde tefsir edilir:

1. Hattâ ilâ [...e, ...a kadar] manasında kullanılır; şu âyetlerde86[377] olduğu gibi:

Hani onlara {yani, Salih'in kavmine}, "Bir vakte kadar [hattâ hîn] {yani, ecellerinizin sona ereceği âna/zamana, kadar} faydalanın!" denilmişti. (Zâriyât/43)

Şimdi sen onları bir vakte kadar [hattâ hîn] {yani, ecellerine kadar] gafletleri içinde bırak. (Mü'minûn/54)

Fecrin doğuşuna kadar [hattâ] {yani, tan yerinin a-ğarmasına kadar [ilâ]. (Kadr/5)

2. Hattâ, felemmâ [ne zaman ki /nihayet] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Hattâ {yani, nihâyet/ne zaman ki} o rasûller ümitlerini kestiler {yani, kavimlerinin îmân etmelerinden ümitlerini keşlileri... (Yûsuf/110)

Kendisini helak ettiğimiz bir karyeye haramdır: onlar rücu edemezler. Hattâ {(yani, nihayet/ne zaman ki)} Ye'cûc ve Me'cûc açılıp... (Enbiyâ/95-96)

Hattâ ({nihâyet/ne zaman ki)} emrimiz gelip de tandır kaynadığında... (Hûd/40)

3. Hattâ kelimesi, olacak bir şey için belli bir vakit demek olup ikrar86[378]1 [nihaî nokta ve kabul] ifade eder; şu âyette olduğu gibi:

Allah'a ve Son Gün'e îmân etmeyenler... cizye verinceye kadar [hattâ] {yani, cizye vermeyi ikrar ve kabul

edecekleri vakte kadar onlarla kıtal edin I savaşın}! (Tevbe/29)

O bağî olanla Allah'ın emrine dönünceye kadar [hattâ] kıtal edin. (Hucurât/9)

Fitne kalmayıncaya kadar [hattâ] (yani, şirk yok oluncaya I ortadan kalkıncaya kadar}. (Enfâl/39)

Bunun bir benzeri de Bakara sûresindedir.86[379]

Ve öyle sarsıldılar ki, hattâ ({yani, nihayetine zaman kij) rasûl ve maiyyetindeki îmân edenler, 'Allah'ın yardımı ne vakit?" dediler. (Bakara/214) 86[380]

132. El-Enfus

el-Enfus, altı şekilde tefsir edilir:

1. el-Enfus, kalbler manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Başka değil, zanna ve enfusun/nefslerin (yani, kalblerin} nevasına tâbi oluyorlar. (Necm/23)

Bununla beraber, ben nefsimi {yani, kalbimi} tebrie etmiyorum. Doğrusu nefs, {bedene} daima kötülüğü emreder. (Yûsuf/53)

Nefsinin {yani, kalbinin} ona ne vesvese verdiğini iyi biliyoruz. (Kaf/16)

Rabbiniz, nefslerinizdekini {yani, kalblerinizdekini} en iyi bilendir. (İsrâ/25)

Benzeri buyruklar çoktur.

2. en-Nefs, insan I insanın kendisi manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Nefse nefs {yani, insana insan/cana can}... (Mâide/45)

Kim bir nefsi {yani, insanı}, bir başka nefse {yani, insana} karşılık olmaksızın öldürürse... (Mâide/32)

3. Enfusekum [nefsleriniz] kelimesi, dîninize men-sıib olanlar demektir; şu âyette olduğu gibi:

Nefslerinizi {yani, birbirinizi: dîninize mensub olanları} katletmeyin! (Nisâ/29)

4. Enfusekum; sizden I kendinizden, (kendi cinsinizden) manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Andolsun ki size, nefsinizden {yani, sizden I kendinizden, kendi cinsinizden} öyle bir Rasûl geldi ki... (Tev-be/128)

5. el-Enfus, insan ruhu: ruhunun kabzedildiği sıradaki hayatı manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde ol-duğu gibi:

O zalimleri, ölüm dalgaları içerisinde boğulurken ve meleklerin de ellerim uzatarak, "Nefslerinizi {yani, ruhlarınızı i canlarınızı} çıkarın!" derken bir görsen. (En'âm/93)

Burada ruhlarının kabzedileceği vakit, "Ruhlarınızı/canlarınızı, çıkarın!" denileceği kasdedilmekte-dir.

Allah ölümleri vaktinde nefsleri vefat ettirir (yani, ruhunu, kabzettiğinde insanın hayatını I canını alır}. (Zümer/42)

6. Taqtulûne enfusekum [nefslerinizi katlediyorsunuz] ibaresi, birbirinizi öldürüyorsunuz demektir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sonra, nefslerinizi katlediyorsunuz (yani, birbirinizi öldürüyorsunuz}. (Bakara/85)

Nefslerinizi katledin {yani, birbirinizi öldürün}![86[381]] (Bakara/54)

7. Agtulû enfusekum [nefslerinizi katledin I öldürün] ibaresinin, okunduğunda anlaşılan manaya göre (yani, kişinin kendisini öldürmesi şeklinde) tefsir edilmesidir; şu âyette olduğu gibi:

Şayet onlara, "Nefslerinizi katledin {yani, kendinizi öldürün} veya yurtlarınızdan çıkın!" diye yazsaydık, pek azı müstesna bunu yapmazlardı. (Nisâ/66) [86[382]]

133. Âl

Al, üç şekilde tefsir edilir:

1. Al, kavm manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Andolsun ki, Âl-i Fir'avn'a {yani, Fir'avn'a ve onun

kavmi Kıptîlerej uyarıcılar gelmişti. (Kamer/41)

Âl-i Fir'avn'ı {yani, Fir'avn'ı ve onun milletine [dînine] mensub olan kavmi Kıptîlerij azabın en şiddetlisi-ne sokun! (Mü'min/46)

Âl-i Fir'avn'dan {yani, Fir'avn'ın kavminden} mü'min bir adam dedi ki: ... (Mü'min/28)

2. Âl, kişinin ehl-i beyti manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Âl-i Lût {yani, Lût ve o'nun iki kızı} müstesna. Onları seher vaktinde kurtardık. (Kamer/34)

Ne zaman ki irsal edilenler Âl-i Lût'a {yani, ehl-i Lût'a} geldiler... (Hicr/61)

Doğrusu biz mücrim bir kavme gönderildik. Ancak Âl-i Lût {yani, Lût ve o'nun ehli} müstesna, Biz onla-rın hepsini mutlaka kurtaracağız. (Hicr/58-59)

Sonra, ehlinden istisnada bulunularak buyurulu-yor ki:

Yalnız karısı müstesna {yani, onu kurtarmayacağız}; onun mutlaka geride kalanlardan olmasını takdir ettik. (Hicr/60)

3. Âl, kişinin ne kadar aşağı inilirse milsin zürriye-ti manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Gerçekten Allah Âdem'i, Nuh'u, Âl-i İbrahim'i {yani ismail'i, İshâk'ı, Ya'kûb ve esbatı} ve Âl-i Imrân'ı {yani, Mûsâ ve Harun'u risalet için} seçip âlemin üzerine {yani, kendi zamanlarındaki âlem üzerine I insanlar üzerine} istifa etti; bir zürriyet olarak birbirinden. (Âl-i İmrân/33-34) [86[383]]

134. En-Necm

en-Necm, üç şekilde tefsir edilir:

1. en-Necm, keukeb /yıldız demektir; şu âyetlerde olduğu gibi:

O delici bir necm'dir {yani, (parlak) ışıklı bir yıldızdır!, (Târık/3)

Ve alâmetler (yarattı). Onlar necm {(yani, yıldızlar)} ile de yollarını bulurlar. (Nahl/16)

Derken nücûm'a {yani, yıldızlara} bir bakış baktı. (Sâffât/88)

2. en-Necm; Kur'ân'ın nücûmu/kısım kısım inen bölümleri mamasında kullanılır.

Çünkü Kur'ân Nebiye (Allah'ın salâtı, selâmı, rahmet ve bereketi üzerine olsun) parça parça: bir âyet, iki âyet, bir sûre, iki sûre şeklinde inmiştir.

Bu anlamdaki [yani, necm kelimesinin, "Kur'ân'ın parça parça inen kısımları" manasında kullanıldığı] âyetler çoktur. Örnek olarak şu âyetleri zikredebiliriz:

indiği dem o necme {yani, Kur'ân'ın nücumlarına: parça parça inen her bir kısmına} andolsun. (Necm/1)

Maksat, Cebrail'in (a.s) Kur'ân'ı Nebiye (s.a) kısım kısım: bir âyet, iki âyet yahut bir sûre, iki sûre ve daha fazlası ile indirmesidir.

Hayır (öyle değil); o nücûmun {yani, Cebrail'in Nebi'-ye indirdiği Kur'ân'ın nücumlarının: parça parça inen kısımlarının} mevkilerine kasem ederim ki...

(Vâkıa/75)

Ebu'l-'Aliye şöyle demiştir:

"Kur'ân'ı beşer âyet, beşer âyet öğrenin. Çünkü Nebi (s.a) onu Cebrail'den beşer âyet, beşer âyet aldı."

Vekî de İsmâîl b. Hâlid'ten şöyle dediğini nakletmektedir:

"Ebû Abdu'r-Rahmân es-Sülemî bize Kur'ân'ı beşer âyet, beşer âyet öğretiyordu."

3. en-Necm kelimesi, sapı I gövdesi olmayan bitki manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Necm {yani, sapı I gövdesi olmayan bitkiler} ve şecer {yani, sapı/gövdesi olan bitkiler/ağaçlar} (Allah'a) secde/inkıyad ederler. (Rahmân/6) [86][384]

135. En-Nüşûz

en-Nüşûz, dört şekilde tefsir edilir:

1. en-Nüşûz, kadının kocasına isyan I itaatsizlik etmesi manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Nüşûzlarından korktuğunuz {yani, kocalarına isyan j itaatsizlik ettiklerini bildiğiniz} kadınlara nasihat edin, (isyandan/itaatsizlikten vazgeçmezlerse) onları yataklarında yalnız bırakın, (yine vazgeçmezlerse) onları dövün. Size itaat ettikleri takdirde artık aleyhlerine bir yol aramayın! Şüphe yok ki Allah çok yücedir, çok büyüktür. (NisâV34)

2. en-Nüşûz kelimesi, kocanın eşlerinden birini diğerine Idiğerlerine tercih etmesi manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Şayet bir karı, kocasının nüşûzundan yahut yüz çevirmesinden korkarsa {yani, diğer kadınlarını kendisine tercih ettiğini bilirse}, sulh yolu (yani, mail ile sulh yaparak aralarını düzeltmelerinde kendileri için

bir günah yoktur. (Nisâ/128)

3. en-Nüşûz, ayağa kalkmak için doğrulmak manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Size, "Ünşuzû" (yani, doğrulun, oturduğunuz yerden kalkın} denildiğinde, fenşuzû {yani, hemen oturduğunuz yerden doğrulup kalkın}... (Mücâdele/11)

4. en-Nüşûz, hayat vermek I canlandırmak manasına kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Kemiklere bak: onları nasıl nüşûz ediyoruz {yani, on-lara nasıl hayat veriyoruz}. (Bakara/259) 86[385]

136. El-Bâtıl

el-Bâtıl, dört şekilde tefsir edilir:

1. el-Bâtıl, kizb/tekzib [yalan, yalanlama] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

İşte mubtiller/bâtılcılar {yani, öldükten sonra dirilişi yalanlayanlar} burada hüsrana uğradı. (Mü'min/78)

O zaman mubtiller/bâtılcılar {yani, yalanlayıcılar -ki onlar Allah'ın laneti üzerlerine olasıca Yahudilerdir-} şüphe ederlerdi. (Ankebût/48)

Ona, ne önünden, ne arkasından bâtıl yaklaşamaz {yani, Kur'ân, kendinden önceki Kitaplar tarafından yalanlanmadığı gibi; kendinden sonra onu yalanlayacak bir Kitap da gelmeyecektir}. (Fussilet/42)

2. el-İbtâl [bâtıl kılmak] kelimesi, ihbât [boşa çıkarmak] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sadakalarınızı başa kakmak ve eziyet etmek ile ibtâl etmeyin {yani, onları boşa çıkarmayın}! (Bakara/264)

Ey îmân edenler! Allah'a itaat edin, Rasûl'e itaat edin; amellerinizi ibtâl etmeyin (yani, amellerinizi boşa çıkarmayın)7 (Muhammed/33)

3. el-Bâtıl kelimesi, şirk —ki onun sabit bir esası yoktur- manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu

gibi:

De ki: "Hak geldi, bâtıl gitti {yani, şirk: şeytanlara ibâdet gitti}. Doğrusu bâtıl {yani, şirk} gidicidir." (İsrâ/81)

Çünkü şirkin ne yeryüzünde bir aslı/kökü, ne de semada da bir feri/dalı vardır. İşte bundan dolayı o yok olmaya mahkûmdur.

Bâtıla {yani şeytana ibâdet: şirke} îmân edip, Allah'a küfredenler... İşte onlar, haşirlerdir/zarar edenlerdir. (Aıkebût/52)

Şimdi bâtıla îmân ediyorlar {yani, şeytana ibâdet ediyorlar: şirki tasdik ediyorlar} da... (Nahl/72)

4. el-Bâtıl kelimesi, zulm manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Aranızda mallarınızı bâtıl {yani, zulm} ile yemeyin ve onları hakimlere sarkıtmayın! (Bakara/188)

Bunun bir benzeri de Nisa sûresindedir.86[386]

137. Et-Teveffî

et-Teveffî, üç şekilde tefsir edilir:

1. et-Teveffî kelimesi, insan zihni [şuur ve idrak merkezi] -ki o, eşyayı akleden ve kendisi ile rüyanın görüldüğü şeydir- manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O ki, geceleyin sizi vefat ettirir (yani, geceleyin sizi uyutur. Bunun sonucunda, eşyayı akleden zihin nefislerden eksilir. Oraya ruhu ve hayatı bırakır. Böylelikle o, kendisinde bulunan ruh ile sağa-sola dönerken, kendisinden alınan zihin ile de rüya görür/. (En'âm/60)

Allah, ölümleri vaktinde {nefisler kabzedildiği sırada) nefsleri vefat ettirir... (Zümer/42)

Şöyle ki, insanın bir hayatı ve bir ruhu vardır. İnsan uyudumu, kendisiyle eşyayı aklettiği nefsi ondan çıkıp ayrılır. Bu nefsin bedene doğru olan ışığı, tıpkı güneşin yere doğru olan ışığına benzer. O kendisinden çıkmış olan nefsi ile başka bir yerde imiş gibi rüya görür. Hayat ve rûh ise bedeninde kalmaya devam eder. Böylelikle sağa-sola döner ve nefes alır. Nefsin ona geri dönmesi de, göz açıp kapamadan daha hızlı olur. Allah, uyurken onun canını almak istemişse, ondan çıkmış olan o nefsi alıkoyar ve ruhunu kabzeder. Böylelikle o kişi uykudayken ölür.

2. et-Teveffî; Allah'ın, semaya kabzetmesi/alması manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

(îsâ dedi ki: "Rabbim!) Ne zaman ki beni vefat ettirdin (yani, beni semaya kabzettin I aldın}, üzerlerine gözetleyici Sen oldun." (Mâide/117)

(Allah buyurdu ki: "Ey îsâ!) Muhakkak Ben seni vefat ettireceğim {yani, İsrâîloğulları arasından kabzede-ceğim Ialacağım} ve Bana (yani, semaya} yükselteceğim."86[387] (Âl-i İmrân/55)

Bu husus, Mukâtil'den değil, el-Hasen'den nakledilmiştir.

3. et-Teveffî kelimesi, ruhların I canların kabzedil-mesi: ölüm manasında kullanılır; şu âyetlerde

olduğu gibi:

Eğer onlara va'dettiğimizin bazısını sana göstersek

de veya seni vefat ettirsek {yani, öldürürsek} de, onlar Bize döndürüleceklerdir. (Mü'min/77)

De ki: "Ölüm meleği sizi vefat ettirir" {yani, ruhlarınızı kabzeder /alır}. (Secde/11)

Onlar ki, arınmış olarak melekler {yani, ölüm meleği} onları vefat ettirir {yani, onların ruhlarını kabzeder/ahr}... (NahV32)

Onlar ki, nefslerine zulmedenler olarak melekler onları vefat ettirir {yani, ruhlarını kâfirler olarak kabzeder/alır}... (Nahl/28) [86[388]]

138. El-Lâmu'l-Meksüre

el-Lâmu'l-meksûre [kesreli lâm: li], üç şekilde tefsir edilir:

1. el-Lâmu'l-meksûre [kesreli lâm: li], li-keyjiçin manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Senden önce kendilerine nezîr gelmemiş bir kavmi inzâr etmen için [li-tunzire gavmen] (yani, li-key tun-zire qavmen: bir kavmi uyarman için)... (Secde/3)

Ataları ihzar edilmemiş bir kavmi inzâr etmen için[86[389]] [li-tunsire qavmen] (yani, li-key tunzire gavmen: bir kavmi uyarm.an için}. (Yâ-Sîn/6,[86[390]] Kasas/46)

...îmân edenlere (.....) karşılık vermek için [li-yecziye]

(yani li-key yecziye}. (Yûnus/4)

2. el-Lâmu'l-meksûre [kesreli lâm: li]; mastar anlamı veren en [me, ma] ile tefsir edilir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah sîzi gayba muttali kılacak değil [li-yutli'akum 'ale'l-ğaybi] (yani, en-yutli'akum 'ale'l-ğaybi: sizi gayba muttali kılmayacak}. (Al-i İmrân/179)

Allah onlara azâb edecek değil [ve mâ kâne'llâhu li-yu'azzibehum] (yani, mâ kâne'llâhu en-yu'azzibehum: onlara azâb etmeyecek}; sen içlerinde iken. (Enfâl/33)

...isterse onların mekri dağları yerinden oynatacak olsun [ve in-kâne mekruhum li-tezûle minhu'l-cibâli] (yani, en~te-zûle minhu: ondan dolayı yerinden oynasın!. (Ibrâhîm/46)

3. el-Lâmu'l-meksûre [kesreli lâm: li]; ...masınlar, ...meşinler [yapmasınlar, etmesinler, etmemeleri gerekir] şeklinde tefsir edilir; şu âyette olduğu gibi:

...kendilerine verdiklerimize nankörlük etmek için [li-yek-furû bi-mâ âteynâhum[86[391]] (yani, li-ellâ yekfurû: nankörlük etmesinler, nankörlük etmemeleri gerekir}. (Nahl/55)

Bunun bir benzeri de Ankebût[86[392]] ve Rûm[86[393]] sûrelerinde bulunmaktadır. [86[394]]

139. El-Hâtıin

el-Hâtıîn, üç şekilde tefsir edilir:

1. Hâtûn kelimesiyle, şekk[86[395]] [şüphe] olmak sızın/şekkten gayri zenbIgünah işleyenler ka s de di İmiş-tir; şu âyetlerde olduğu gibi:[86[396]]

Dediler ki: "Tallahi, Allah seni bize üstün kılmıştır/tercih etmiştir. Doğrusu biz hatakârlar [hâtûn] ((yani, günahkârlar I zenb işleyenler)} olmuştuk." (Yûsuf/91)

Dediler ki: "Ey babamız! Günahlarımız için istiğfar et! Biz gerçekten hatakârlar [hâtûn] (yani, şekk olmakzı-sın günahkârlar I zenb işleyenler} olduk." (Yûsuf/97)

2.[86[397]] Hâtûn ile, şirk içinde günah işleyenler kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onu hatakârlar (yani, şirk içinde günah işleyenler} dışında kimse yemez. (Hâkka/37)

Muhakkak Fir'avn, Hâmân ve o ikisinin orduları hatakârlar (yani, şirk halinde günah işleyenler) idi. (Ka-sas/8)

3. Hata ile, kasdı olmayan hata kas de dilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Unutur yahut hata edersek (yani, kasıt olmaksızın bir günah işlersek} bizi muahaze etme! (Bakara/286)

Bir mü'min için olamaz/olacak şey değildir [mâ kâne] (yani, lâ yenbağî=yakışmaz i uygun düşmez}] öldürmek bir mü'mini; hata ile olması müstesna {yani, bir mü'min bir mü'mini kasden Öldüremezj! (Nisâ/92) [86[398]]

140. Mesvâ

Mesvâ, üç şekilde tefsir edilir:

1. Mesvâ, me'vâ [sığınak, barınak] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah dönüp dolaştığınız yeri ve mesvânızı (yani, me'vânızı: sığındığınız, barındığınız yeri} bilir. (Mu-hammed/19)

Onların {yani, kâfirlerin} mesvâları (yani, me'uâları: barınakları} ise o ateştir. (Muhammed/12)

Mütekebbirlerin mesvâ'sı (yani, me'vâsı: barınağı} ne kötüdür! (Zümer/72)

Artık sabredebilirlerse, ateş onlar için bir mesvâdır (yani, me'vâdır: barınakır}. (Fussilet/24)

---

2. Mesvâ,[86[399]] menzil [mevki ve konum] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onun mesvâsını yüksek/şerefli tut {yani, o'nun mevkiini I konumunu güzel tut}! (Yûsui721)

Doğrusu o benim efendimdir. Bana güzel bir mesvâ (yani, güzel bir mevki, iyi bir konum} vermiştir. (Yûsuf/23)

3. es-Sevâ, bir mekânda Iyerde ikâmet etmek manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Sen (yani, ey Muhammedi ehl-i Medyen içinde sevâ [sâviyen] etmedin {yani, Medyen de ikâmet eden birisi değildin ki onların hallerini bilesin de Mekkelilere durumlarını bildiresin. (Kasas/45) [86[400]]

141. El-Kelâm

el-Kelâm, beş şekilde tefsir edilir:

1. el-Kelâm; Allah'ın, kullarıyla vahy dışındaki konuşması! söz söylemesi manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Ve Allah'ın Musa ya kelâm etmesi/söz söylemesi (yani, vahy dışındaki konuşması) gibi.[86[401]]" (Nisâ/164)

Halbuki onlardan (yani, İsrâîloğulları'ndanj bir fırka lyani, Mftsaran seçtiği yetmiş kişi! vardı ki, Allah'ın kelâmını işitirler,[86[402]] sonra, onu anlamalarının ardından bile bile onu tahrif ederlerdi,[86[403]] (Bakara/75)

2. Kelâmullâh [Allah'ın kelâmı], vahy: Kur'ân manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse, ona eman ver; ki kelâmullâhı/Allah'ın kelâmını lyani, ey Muhammed, Allah'ın sana vahyettiği Kur'ân'ıj dinlesin. (Tevbe/6)

Kelâmullâhı/Allah'm kelâmım (yani, Allah'ın, Nebisi'ne söylediği, De ki: "Asla peşimizden gelmeyeceksiniz" sözünü} tebdil etmeyi irade ederler. (Feth/15)

3. Kelimâtullâh [Allah'ın kelimeleri] ibaresi, Allah'ın ilmi ve acâiblikleri I hayret verici işleri manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

De ki: "Rabbimin kelimeleri {yani, Rabbimin ilmi ve hayret verici işleri} için denizler mürekkep olsaydı, Rabbimin kelimeleri {yani, ilmi ve hayret verici işleri} tükenmeden önce denizler tükenirdi." (Kehf/109)

Eğer yerdeki ağaçlar hep kalem, denizler de mürek-keb olsa, ardından yedi deniz daha ilave edilse, yine de Allah'ın kelimeleri {yani, ilmi ve hayret verici işleri} tükenmezdi. (Lokmân/27)

4. Kelâm ile, ölüm esnasında yaratılmışların söyledikleri, fakat Âdemoğulları'nın duymadıkları sözler kasdedümiştir: Mü'minûn süresindeki şu âyetlerde olduğu gibi:

Onların her birine ölüm geldiğinde, "Rabbim beni döndür!" der. Ölüm gelip çatınca kâfir, iyiliklerinin

az, kötülüklerinin çok olduğunu görür ve dünyadan çıkmadan önce ölüm meleğine bakar; geri döndürülmeyi ve yalanladığı şeyleri tasdik etmeyi temenni eder:

Nihayet onların {yani, kâfirlerini birine ölüm geldiğinde, "Rabbim! Beni döndür de bıraktiğımda/terketti-ğimde sâlih amel işleyeyim" der. (Mü'minün/99-100)

Sonra Yüce Allah yeni bir hitabla, onun dediğini reddetmek üzere buyurmaktadır ki:

Hayır, hayır! Doğrusu o, onun söylemiş olduğu bir sözden ibarettir. (Mü'minûn/100)

Ancak onun bu sözlerini Âdemoğullari duymaz. Tıpkı, boğulacağı vakit, Ölüm meleğinin indiğini gördüğünde Fir'avn'm, Ben îmân ettim. Hakikaten Israîloğulları'nın îmân ettikleri dışında ilah yok ve ben teslim olanlardanım (Yûnus/90) demesinde olduğu gibi. Ölüm meleğinin geldiği boğulma esnasındaki imanının ona bir faydası olmadı. Şayet boğulmaya başlamadan önce îmân etmiş olsaydı, îmânının kendisine faydası olacaktı. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

Ehl-i Kitap'tan hiç kimse yoktur ki, ölümünden {yani, onlardan hiç biri ölmeden) evvel o'na {yani, isa'ya} îmân etmeyecek olsun. (Nisâ/159)

Ehl-i Kitap'tan hiç kimse, isa'ya îmân etmedikçe ölmez; fakat ölüm meleğini gördükten ve ölüm onlara geldikten sonra bu îmânlarının bir faydası olmaz. Çünkü dünyadakilerin telaffuz ettikleri gibi îmânı telaffuz etmeye güçleri yetmez. İşte şu buyruk bunu anlatmaktadır:

Yoksa, kötülükleri yapıp yapıp (yani, şirk koşup} da nihayet onlardan birine ölüm gelip çattığında (yani, birisi Ölüm haline düşüp iyiliklerini ve kötülüklerini görmeye başladığında}, "Ben -{yaratılmışların onun sözünü işitemeyecekleri bir zamanda}- şimdi tevbe ettim" diyenlere ve kâfir olarak ölenlere tevbe yoktur {yani ölüm sırasında tevbe etmeyecek hiçbir kâfir yoktur, fakat bu tevbenin ona bir faydası olmaz. Kâfir olarak ölenlerin de günahı bağışlanmaz}. İşte onlar için acıklı bir azâb hazırladık. (Nisâ/18)

5. Kelâm lafzı ile, dünyada azabı gördükleri sırada kâfirlerin imân ettiklerine dair söyledikleri sözler ve agçmişte azaba uğratılmış ümmetlerin sözleri kasdedil-nıiştir; şu âyette olduğu gibi:

Be'simizi {yani, dünyada azabımızı} gördüklerinde, "Allah'a îmân ettik; O'nun birliğine" dediler. (Mü'min/84)

Allah ise (onların bu îmânları ile ilgili olarak) şöyle buyurmaktadır:

Ama (başlarına azabın inmesi esnasındaki} îmânlarının onlara bir faydası olmadı; (tıpkı, boğulurken îmân etmesinin Fir'avn'a bir faydasının olmadığı gibi}. (Mü'min/85)

Be'simizi hissettiklerinde hemen oradan kaçışıyorlardı. (Enbiyâ/12)

Onlar, "Veyl bize! Biz gerçekten zâlimlerdik" dediler. (Enbiyâ/14)

Böylelikle kendilerine zulmettiklerini ve rasûllerin getirdiklerine îmân ettiklerim ikrar ettiler, dünyaya geri döndürülmeyi ve güzel amel işlemek için kendilerine süre tanınmasını istediler.[86][404]

Elim azabı görünceye kadar ona îmân etmezler. Onlara ansızın gelecek ve onlar şuurunda

olmayacaklar. "Acaba bize mühlet verilir mi?" diyecekler. (Şu'arâ/201-203)

Vuku bulduğu zaman mı ona îmân edeceksiniz? Şimdi mi {iman ediyorsunuz}? Hani siz onun çabucak gelmesini isteyip duruyordunuz ya! (Yûnus/51) [86[405]]

142. İllâ

İllâ, dört şekilde tefsir edilir:

7/Zd'nm bir türü istisnadır; diğer bir türü ise istisnaya benzemekle birlikte yeni bir söz başlangıcıdır,

1. İllâ, istisna manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O gün dostlar birbirlerine düşman olacaktır. (Zuh-ruf/67) ;

Sonra dostlar'dan istisna yapılarak buyuruluyor ki:

Muttakiler istisnâ/müstesnâ {yani, muttakiler birbirlerine düşman olmayacaklar}. (Zuhruf767)

Onlar ki, Allah ile birlikte diğer bir ilaha çağırmazlar; Allah'ın haram kıldığı nefsi —hakk ile olması dışında— öldürmezler ve zİnâ etmezler. Kim bunları işlerse ceza ile karşılaşır. (Furkân/68)

Daha sonra istisnada bulunularak şöyle buyurul-maktadır:

Tevbe eden, îmân eden ve sâlih amel işleyenler istisnâ/müstesnâ {böyle bir kimse, ne günah [ceza] ile karşılaşır, ne de ateşte kalır}. (Furkân/70)

Benzeri âyetler çoktur.

2. illâ, istisnaya, benzemekle birlikte istisna olmayıp yeni bir kelam I ifade başlangıcına işaret eder; şu âyetlerde olduğu gibi:

De ki {ey Nebij: "Ben kendim için ne bir faydaya mâlikim, ne de bir zarara" {bunu asla yapamam!. (A'râfi'l88)

Burada ifade tamam olmakta, sonra yeni bir cümleye başlanarak buyuruhnaktadır ki:

"Allah'ın dilediği müstesna" {muhakkak o [Allah'ın dilediği], gelip beni bulur}. (A'râf/188)

De ki: "Ben kendim için ne bir zarara mâlikim, ne de bir faydaya" {Bunu asla yapamam}. (Yûnus/49)

İfade burada tamamlanmakta olup sonra yeni bir cümleye başlanarak buyurulmaktadır ki:

"Allah'ın dilediği müstesna {işte o [Allah'ın dilediği], muhakkak gelip beni bulur}. Her ümmetin {azaba dair} bir eceli vardır." (Yûnus/49)

{İbrahim dedi ki}: "Ben, O'na şirk koştuklarınızdan korkmam." (En'âm/80)

Daha sonra yeni bir cümleye başlanarak buyuruluyor ki:

"Rabbimin dilediği müstesna" {Rabbimin dilediği gelip beni bulur}, (En'âm/80)

Ona {yani, millet-i şirke} dönmemiz bizim için olacak şey değildir. (A'râf/89)

Sonra yeni bir cümleye başlanarak buyuruluyor ki:

Rabbimiz Allah'ın dilemesi müstesna {o takdirde bizi ona dâhil eder I döndürür}. (A'râf/89)

Onlar orada {asla} ölümü tatmazlar. (Duhân/56) Sonra yeni bir cümleye başlanarak buyuruîuyor ki: {Dünyada tattıkları} ilk ölüm müstesna. (Duhân/56) Onun yanında hiçbir kimsenin karşihğı ödenmesi gereken bir nimeti yoktur (yani, Ebû Bekr'in yanında/üzerinde, Bilal'e karşılığını vermesi gereken Bilal'in bir nimeti yok ki, Ebû Bekr onu, o nimete karşılık olarak azad etmiş olsun. (Aksine Ebû Bekr, Bilal'i, Allah'ın rızasını kazanmak için azad etmiştir)!. [86[406]] (Leyl/19)

Daha sonra yeni bir cümleye başlanarak Duyurulmaktadır ki:

Ancak [illâ] Yüce Rabbinin vechini/nzasım aramak için. (Leyl/2,0) Sen sadece hatırlatıcısm. Üzerlerine musallat kılınmış bir zorba değilsin. (Gâşiye/21-22)

İfade burada tamamlanmakta olup sonra yeni bir cümleye başlanarak buyurulmaktadır ki:

Ancak [İllâ] kim yüz çevirip küfr ederse, Allah onu en büyük azâb ile azâblandırır. (Ğâşiye/23-24)

Andolsun biz insanı ahsen-i takvimde halkettik. Sonra onu aşağıların aşağısına döndürdük. (Tîn/4-5)

İfade burada tamamlandıktan sonra yeni bir cümleye başlanarak buyurulmaktadır ki:

îmân edip sâlih ameller işleyenler müstesna [illâ]; onlar için sonu gelmeyen bir ecir vardır. (Tîn/6)

O gaybı {yani, azabın ne zaman geleceğine dair gay-bıj bilendir. Fakat gaybını (yani, azabın vaktini} hiçbir kimseye izhar etmez. (Cinn/26)

Sonra yeni bir cümleye başlanarak buyurulmaktadır ki:

Razı olduğu bir rasûl müstesna [illâ]. Elbette ki onun [rasûlün] önünden ve ardından gözetleyiciler dizer. (Cinn/27)

Sizi yanımıza yaklaştıracak olan mallarınız ve evlatlarınız değildir. (Sebe'/37)

Sonra yeni bir cümleye başlanarak buyurulmakta-dır ki:

îmân edip sâlih ameller işleyenler müstesna [illâ], (işte bu, onları Allah'a yakınlaştırırj. İşte onların amellerine karşılık mükâfaatları kat kat olacaktır. (Sebe'/37)

3. illâ, herhangi bir şeye dair haber vermek anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Hiçbir şey yoktur ki, (Hicr/21) Sonra, ona dair şu haber verilmektedir:

Hazineleri yanımızda olmasın; [illâ].

Biz onları indirmeyiz ki, (Hicr/21) Sonra, ona dair şu haber verilmektedir:

Belli bir ölçüyle olmasın [illâ]. (Hicr/21)

Siz (başka) değilsiniz, (İbrâhîm/10)

Sonra, onların durumuna dair haber vererek buyurmaktadır ki:

Ancak [illâ] bizim gibi bir beşersiniz. (Ibrâhîm/10)

Rasûlleri onlara dedi ki: "Biz (başka) değiliz," (İbrâ-hîm/11)

Sonra, durumlarını haber vererek dediler ki:

"Ancak [illâ] sizin gibi bir beşeriz." (İbrâhîm/11)

Siz (başka) değilsiniz, (Yâ-Sîn/47) Sonra haber vererek buyurmaktadır ki:

Ancak [illâ] apaçık bir dalâlet içindesiniz. (Yâ-Sîn/47) Benzeri buyruklar çoktur.

4. İllâ, gayr / başka manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Eğer o ikisinde Allah'ın gayrı/Allah'tan başka [illâ] ilahlar olsaydı, ikisi de fesada uğrardı. Arşm rabbi Allah onların nitelemelerinden münezzehtir. (Enbiyâ/22)

Eğer hak nevalarına uysaydı, gökler, yer ve içlerin-dekiler fesada uğrardı.86[407] (Mü'minûn/71)

Lâ ilahe illallah sözü de, bihi ğayrullâh [Allah'tan başka/Allah dışında ilah yoktur] demektir. Aynı şekilde Kur'ân'da geçen bütün lâ ilahe illallah ibareleri, lâ ilahe gayrullah [Allah'tan başka/Allah dışında ilah yoktur] anlamındadır. 86[408]

143. Vâzire

Vâzire, üç şekilde tefsir edilir:

1. Vâzire kelimesi, taşıyıcı jyüklenici anlamına gelir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Hiçbir vâzire {yani, taşıyıcı i yüklenici} diğerinin viz-rîni (yani, diğer bir kişinin zenbini jgünahını} yüklenmez/taşımaz. (Zünıer/7)

Bunun bir benzeri de Necin86[409] ve Fâtır86[410] sûrelerinde yer almaktadır.

Dikkat edin, vizrleri {yani, yüklendikleri I taşıdıkları yük} ne kötüdür! (En'âm/31)

Benzeri bir âyet de Nahl sûresinde yer almaktadır.86[411]

2. Vâzir, 'avn Iyardım(cı) manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Derken onu kuvvetlendirmiş [fe-âzerehu] {yani, ona yardım etmiş I yardımcı olmuş}. (Feth/29)

Bana ehlimden bir vezir {yani, yardımcı} yap/tayin et! (Tâ-Hâ/29)

Onunla sırtımı pekiştir/kuvvetlendir {üşdüd bihî ez-rî; yani, üşdüd bihî 'avnî: o'nun yardımıyla gücümü artır}. (Tâ-Hâ/31)

3. Vizr, ismi günah manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Kıyamet Günü kendilerinin evzârım/vizrlerini (yani, ismlerini!günahlarını} tamamen yüklendikten başka, bir ilme dayanmaksızın idlâl ettikleri kimselerin evzârının/vizrlerinin {yani, ismterinin fgünahlarınım

bir kısmını da yükleneceklerdir. (Nahl/25) 86[412]

144. Mu'cizîn

Mu'cizîn, iki şekilde tefsir edilir:

1. Mu'cizîn, sâbiqîn [ileri gidenler, öne geçenler, kurtulanlar] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Siz mu'cizîn [aciz bırakacaklar] değilsiniz (yani, habis amellerinizle Allah'tan kurtularak ceza görmekten kaçamazsınız}. (Şûrâ/31)

Doğrusu onlar âciz bırakamazlar [lâ yu'cizûn] (yani, kaçarak Allah'tan kurtulamazlar}. (Enfâl/59)

Bilin ki siz asla Allah'ı aciz bırakacak [mu'ciz] değilsiniz (yani, amellerinizle Allah'ın önüne geçemezsiniz (O'ndan kurtulamazsınız)}. (Tevbe/2)

Yerde ve gökte mu'cizîn [âciz bırakacaklar] değilsiniz (yani, habis amellerinizle Allah'ı geride bırakarak kaçıp O'ndan kurtulamazsınız}. (Ankebût/22)

2. Mu'cizîn, musbitîn [mani olanlar, geri bırakanlan alıkoyanlar, engelleyenler] manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ayetlerimiz hakkında mu'accizlik için [mu'âcizîn] çabalayanlar (yani, Kur'ân âyetleri hakkında insanları îmân etmekten alıkoymak için çalışanlar} var ya, işte onlar azgın alevli ateşin arkadaşlarıdırlar. (Hacc/51)

Ayetlerimiz hakkında mu'accizlik için çabalayanlar [mu'âcizîn] (yani Kur'ân âyetleri hakkında insanları îmân etmekten alıkoymak için çalışanlar} var ya, işte onlar için ricsten [pislikten] acı bir azâb vardır. (Se-be'/5)

Bunun bir benzeri yine aynı sûrede yer almaktadm.86[413]

145. Ed-Du'â'

Du'â', altı şekilde tefsir edilir:

1. Dua', qavllsöz manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Be'simiz (yani, azabımız} onlara geldiğinde, onların du'âlan (yani, sözleri}, "Biz gerçekten zalimler idik" demelerinden başka bir şey olmadı. (A'râf/5)

Artık bütün du'âlan (yani, sözleri} işte bu oldu. (Enbiyâ/15)

Bununla da, Veyl bize, biz gerçekten zalimler idik (Enbiyâ/14) şeklindeki sözlerine işaret edilmektedir. İşte onlar hep bu şekilde, Veyl bize [yazıklar olsun bize], biz gerçekten zalimler idik deyip durdular.

Nihayet onları biçilmiş bir ekin (yahut alevi sönmüş bir kül) haline getirdik. (Enbiyâ/15)

Onların {canları yemeli istediğinde[86][414] oradaki (yani, cennetteki} du'âları (yani, sözleri/, "Allahım! Seni tenzih ederiz"dir. (Yûnus/10)

2. Du'â', ibadet manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

De ki: "Allah'ı bırakıp bize fayda ve zarar veremeyecek şeylere mi du'â {yani, ibâdet} edelim?" (En'âm/71)

Allah'ı bırakıp sana faydası ve zararı olmayan şeylere du'â {yani, ibâdet} etme! (Yûnus/106)

O halde Allah ile birlikte diğer bir ilaha â\ı'âj(yani, ibâdet)} etme! (Şu'arâ/213)

Siz ancak Allah'ı bırakıp evsana [putlara] ibâdet[86][415] ediyorsunuz. (Ankebût/17)

Allah ile birlikte diğer bir ilaha du'â (yani, O'nunla birlikte başka bir ilaha ibâdet} etme! (Kasas/88)

Onlar ki, Allah ile birlikte diğer bir ilaha du'â {yani, ibâdet} etmezler. (Furkân/68)

De ki: "Eğer du'ânız {yani, ibâdetiniz) olmasaydı, Rab-bimin yanında ne kıymetiniz olurdu." (Furkân/77)

3. Du'â' kelimesi, nida [seslenmek, yüksek sesle çağırmak, davet etmek] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Nihayet o da Rabbine, "Ben gerçekten mağlub oldum. Hemen nusretini ver/bana yardım et!" diye du'â etti {yani, nida etti I seslendi}. (Kamer/10)

Münâdinin bilinmedik bir şeye du'â edeceği {yani, nida edeceği I yüksek sesle çağıracağı / davet edeceği} o gün... (Kamer/6)

Size du'â edeceği {yani, size nida edeceği jseslenip sizi çağıracağı -ki çağıracak olan israfil'dir-l![86][416] gün, O'nun hamdine icabet edeceksiniz. (İsrâ/52)

Du'âyı {yani, nidayı} çağrıyı I daveti} sağırlara işitti-remezsin. (Rûm/52)

Onlara du'â etseniz du'ânızı {yani, onlara nida etseniz I yüksek sesle seslenseniz jçağırsanız, nidanızı /seslenmenizi!çağırmanızı] işitmezler. (Fâtır/14)

4. ed-Duâ', istiğâse /yardıma çağırmak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah'tan başka şâhidlerinize du'â edin {yani, şâhid-lerinizi yardıma çağırın}. (Bakara/23)

Allah'tan başka gücünüzün yettiklerine du'â edin {yani, onları yardıma çağırın}. (Yûnus/38)

Benzeri bir âyet de Hûd sûresinde bulunmaktadır.[86[417]]

O da Rabbine du'â etsin (yani, Rabbini yardıma çağırsın). (Mü'min/26)

5. ed-Du'â', suâl: istifham I sormak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

(Ey Mûsâj! Bizim için Rabbine du'â et de (yani, sor da} onun mahiyetini bize bildirsin. (Bakara/68)

(Ey Mûsâl! Bizim için Rabbine du'â et de (yani, sor da} onun rengini bize bildirsin. (Bakara/69)

O gün, "Zu'm ettiğiniz şeriklerime du'â edin (yani, sorun} bakalım" diyecek. Onlar da onlara du'â edecekler {yani, ilah olup olmadıklarını soracaklar}. Fakat onlara, (ilah olduklarını söyleyerek} icabet etmeyeceklerdir. (Kehf/52)

6. Du'â kelimesi, istemek, istekte italebte bulunmak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ey Mûsâ! Bizim için du'â et {yani, bizim için iste/istekte bulun} Rabbine; şayet bu riczi [azabı] bizden kaldırırsan... (A'râf/134)

"Ey sihirbaz, bizim için Rabbine du'â et" {yani, Rab-binden iste/istekte bulun} dediler. (Zuhruf/49)

Bana du'â edin (yani, Benden isteyin}, size icabet edeyim {yani, size vereyim}. (Mü'min/60)

Ateştekiler, cehennemin bekçilerine "Rabbinize du'â edin (yani, Rabbinizden isteyin} de, bir gün olsun bizden azabı hafifletsin" (yani, Rabbinizden, bir gün olsun azabı üzerimizden hafifletmesini isteyin} diyecekler. (Mü'min/49)[86[418]]

146. U'budû

U'budû ve 'ibâdet üç şekilde tefsir edilir:

1. U'budû [ibâdet edin], tevhid edin / birleyin anlamına gelir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah'a ibâdet edin [a'budû] {(yani, Allah'ı birleyin)};' sizin için O'nun gayrı bir ilah yoktur. (A'râf/59)

Salih de kavmine aynı şeyleri söylemiştir.[86[419]]

Allah'a ibâdet edin [a'bûdû] (yani, Allah'ı tevhid edin-/birleyin}, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın! (Nisâ/36)

Allah'a ibâdet edin [a'budû] (yani, O'nu tevhid edin-jbirleyin}, O'na ittika edin! (Nûh/3)

2. Ya'budûne [ibâdet ederler] ibaresi, itaat ederler manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O gün onların hepsini haşredecek/bir araya getirecek, sonra da meleklere diyecek ki: "Bunlar size mi

ibâdet (yani, şirk hususunda size mi itaat} ediyorlardı." Diyecekler ki: "Seni tenzih ederiz, onlara karşı bizim velîmiz Sensin. Aksine onlar cinlere ibâdet (yani, bizlere ibâdet etmekle şeytanlara itaat} ediyorlardı." (Sebe'/40-41)

Biz Sana teberri ediyoruz. Onlar bize ibâdet (yani, şirk hususunda bize itaati etmiyorlardı. (Kasas/63)

Size ahd vermedim ini: "Ey Ad em oğulları! Şeytana ibâdet {yani, şirk hususunda itaat! etmeyin!" diye?! (Yâ-Sîn/60)

3. el-'Ibâd, mülk altındakiler [kullar, köleler] manasına gelir; şu âyetlerde olduğu gibi:

(Tarafımdan tebliğ edip) de ki: "Ey nefisleri aleyhine haddi aşan 'ıbâdım" {yani, mülkiyetim, altındakiler [kölelerim I kullarım]}... (Zümer/53)

O'na 'ıbâdmdan {yani, mülkiyeti altındakilerden [kölelerinden I kullarından]} bir cüz yaptılar. (Zuhruf/15)

'Ibâdınızdan {yani, tnülkiyetiniz altındakilerden [kölelerinizden]} de sâlihleri... (Nûr/32) [86][420]

147. Es-Sırât

[es-Sırât, iki şekilde tefsir edilir:

1. es-Sırât, tarîq [yol] manasına gelir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Öyle tehdit ederek her sıratın {yani, her tarîqm Iy<M lunj başına oturup da... (A'râf/86)

Onları cahîmin sıratına {yani, tarîgına /yoluna} hidâyet edin! (Sâffât/23)

2. esSırât ile, dîn kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bizi dosdoğru sırata {(yani, dîne)} hidâyet et! (Fâti-ha/6)

Şüphesiz ki bu Benim dosdoğru sırâtımdır {yani, di-nimdirj, (En'âm/153)

Bu, Rabbinin dosdoğru sıratıdır {yani, dînidir}. (En'-âm/126) [86][421]

148. Avev

Âvev, iki şekilde tefsir edilir:

1. Âvev, katmak / ilave etmek manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O kimseler ki, kattılar [âvev] (yani, Nebi'yi (ve muhacirleri) kendilerine kattılar} ve yardım {o'na yardun} ettiler... (Enfâl/72)

öyleyken sizi kattı [âvâkum] {yani, Medine'ye kattı}. (EnfâV26)

2. Aveu, varıp sığınmak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Hani o kayaya varıp sığındığımız [aveynâ] vakit... (Kehf/63)

O halde mağaraya varıp sığının [fa'vû]! (Kehf/16) 86[422]

149. El-Cihâd

el-Cihâd, üç şekilde tefsir edilir:

1. el-Cihâd, söz ile cihâd manasında kullanılır; şu

âyetlerde olduğu gibi:

Bununla {yani, Kur'ân'laj onlara karşı cihâd et; büyük cihâd! (Furkân/52)

Ey Nebi! Kâfirlere ve münafıklara karşı {söz ile} cin hâd et! (Tevbe/73)

Bunun bir benzeri de Tahrîm sûresindedir.86[423]

2. el-Cihâd, silah ile savaşmak manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Mü'minlerden mazeret sahibi olmaksızın oturanlarla, Allah yolunda cihâd edenler {yani, silahla savaşanlar} bir olmaz. Allah cihâd edenleri {yani, Allah yolunda, silahla savaşanları} oturanlardan pek büyük bir ecirle üstün kılmıştır. (Nisâ/95)

3. Cihâd,86[424] 'amel manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kim cihâd ederse {yani, hayırlı 'amel işlerse}, ancak nefsi için cihâd eder {yani, sadece kendisi için 'amel eder, faydası onadır}. (Ankebût/6)

Bizim uğrumuzda cihâd edenleri {yani, Bizim için

'amel işleyenleri}... (Ankebût/69)

Allah uğrunda hak cihâdıyla cihâd edin {yani, Allah'a hak 'ameliyle 'amel edin/! (Hacc/78) 86[425]

150. El-Mustaz'afûn

el-Mustaz'afûn, üç şekilde tefsir edilir

1. el-Mustaz'afûn [mustaz''aflar], kahredilmişler [zayıf düşürülmüş olanlar] demektir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Biz arzda {yani, Mekke'de} mustaz'aflar {yani, kahredilmişler, zayıf düşürülmüşler} idik. (Nisâ/97)

Size ne oluyor ki Allah yolunda ve mustaz'af {yani, kahredilmiş, zayıf düşürülmüş} erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz? (Nisâ/75)

Doğrusu Fir'avn arzda [Mısır'da] tagallübe kalkıştı ve onun ehlini fırka fırka edip onlardan bir taifeyi {yani, İsrâîloğulları'nı} mustaz'af yaptı {yani, (kahretti I zayıf düşürdü) köleleştirdi}. (Kasas/4)

Biz ise irade ediyorduk ki: o arzda mustaz'aflara {yani, Mekke arzında86[426] zayıf düşürülmüş kimselere} iyilikte bulunalım... (Kasas/5)

2. el-Mustaz'afin [mustaz'aflar] kelimesi, küfürde Önderlere I küfürde önderlik edenlere tâbi olan zayıflar demektir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Mustaz'aflar {yani, (küfürde önderlik edenlere) tâbi olanlar) müstekbirlere ({yani, küfürde tâbi oldukları önderlere)}, "Şayet siz olmasaydınız biz mü'minler olurduk" derler. Müstekbirler {yani, mustaz'afların kendilerine tâbi oldukları (küfürde) önderler} mus-taz'aflara {yani, kendilerine tâbi olanlara} derler ki: "Size gelmesinin ardından sizi hidâyetten biz mi alıkoyduk?! Hayır siz zaten mücrimler idiniz." Mustaz'afîar {yani, (küfür önderlerine) tâbi olanlar} müs-tekbirlere (yani, (kendilerine tâbi oldukları) önderle-rej derler ki... (SebeV31-33)

3. el-Mustaz'afîn [mustaz'aflar] ibaresi, kuvveti olmayan acizler manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Erkeklerden, kadın ve çocuklardan mustaz'aflar (yani, kuvveti olmayan acizler) müstesna... (Nisâ/98)

Zu'afaya' [zayıflara] (yani, kuvveti olmayan acizlere), hastalara ve sarfedecek/harcayacak bir şey bulamayanlara (savaştan geri kalmakta) bir sorumluluk yoktur. (Tevbe/91) 86[427]

151. Evvel

Evvel, dört şekilde tefsir edilir:

1. Evvel kelimesi ile, Nebi döneminde, Yahudilerden Nebi'yi [Hz. Muhammed'i] inkâr edenlerin evveli-lilki kasdedilmiştir; -Medine Yahudilerine hitab eden- şu âyette olduğu gibi:

Ona kâfir olanların evveli (yani, Yahudilerden Nebi'yi86[428] inkâr edenlerin evveli/ilki} olmayın (.....) ve

yalnız Bana ittiqa edin! (Bakara/41)

2. Evvel ile, Mekke ahalisinden Allah'a îmân eden kimselerin evveli/ilki kasdedilmiştir;86[429] şu âyetlerde olduğu gibi:

De ki: "Rahmân'm çocuğu olsaydı, ben ibâdet edenlerin evveli olurdum" {yani, Mekke ahatisindeh muvah-hidlerin evveli/ilki olurdum}. (Zuhruf/81)

De ki: "Doğrusu ben {Mekke ahalisiden) teslim olanların evveli86[430] ((yani, ilki)} olmakla emrolundum." (En'âm/14)

3. Evvel ile, Allah'ın dünyada görülemeyeceğine îmân edenlerin evveli I ilki kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Dedi ki: "Rabbim bana göster de Sana bakayım." Buyurdu ki: "Beni asla göremezsin, fakat şu dağa bak: eğer o yerinde durabilirse, sen de Beni görebilirsin." Rabbi dağa tecelli edince, onu paramparça etti ve Mûsâ da baygın düştü. Ayılmca dedi ki: "Seni tenzih ederim, Sana döndüm ve ben mü'minlerin {yani, dünyada Senin asla görülemeyeceğini tasdik edenlerin) evveliyim ((yani, ilkiyim)}." (A'râf/143)

4. Evvel kelimesi ile, İsrâîloğulları arasından Mûsâ ve Harun'a imân eden kimselerin ilki kasdedilmiştir; şu âyette böyledir:

{Musa'ya îmân ettikleri için, Fir'avn tarafından katledilmekle tehdit edildikleri vakit sihirbazlar dediler ki}: "Biz gerçekten mü'minlerin evveli {yani, Musa'nın getirdiklerini, İsrâîloğulları arasından[86[431]] tasdik edenlerin ilki} olduğumuz için Rabbimizin hatalarımızı bağışlayacağını ümit ederiz." (Şu'arâ/51)[86[432]]

152. Qalîl

Qalîl, altı şekilde tefsir edilir:

1. Qalîl, yesîr/az manasında kullanılır; şu âyetlerde böyledir:

Onun karşılığında, qalîl bir semen fyani, dünyadan yesîr/az bir mal} almak için... (Bakara/79)

Allah'ın âyetlerini qalîl {yani, yesîr/az} bir semen {(yani, mal)} karşılığında sattılar. (Tevbe/9)

2. Qalîl kelimesi, riya ve başkalarının duyması için manasında kullanılmıştır; şu âyette böyledir:

Qalîl {yani, riyakârlık ve başkaları duysun için} ol-ı ması dışında, Allah'ı zikretmezler. (Nisâ/142)

3. el-Qalîl, hiçbir şey/bir şeyin yokluğu manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Siz qalîl şükrediyorsunuz {yani, hiç şükretmiyorsunuz}, (A'râfflO)

O ki (sizi inşâ etti), sizin için işitme, basiretler ve gönüller yaptı; fakat siz qalîl şükrediyorsunuz (yani, hiç şükretmiyorsunuz}. (Mülk/23)

Benzeri bir âyet de Nahl sûresinde bulunmaktadır.[86[433]]

O bir şâir sözü değildir, siz qalîl îmân ediyorsunuz {yani, îmân etmiyorsunuz}; bir kâhin sözü de değildir, siz qalîl tezekkür ediyorsunuz {yani, tezekkür etmiyorsunuz}. (Hâkka/41-42)

4. Qalîl, çoğa nisbetle az manasında kullanılır; şu âyetlerde böyledir:

{Fir'avn dedi ki}: "Gerçekten bunlar fyani, Mûsâ ve o'nun beraberindekiler}, qalîl (yani, bizim sayımızın çokluğu karşısında az} bir şirzimedir/topluluktur." (Şu'arâ/54)

Fir'avn, "İsrâîloğulları, (kendileri gibi) çok kimselere göre azdır" demek istemiştir. Nitekim Musa'nın ashabı, kadın ve çocuklar da dahil 600.000 kişi iken, Fir'avn ve onun ashabı 1.000.000 savaşçıdan

oluşmakta idi.[86[434]]

Şayet üzerlerine, "Kendinizi öldürün yahut diyarınızdan çıkın!" diye yazsaydık, içlerinden qalîl müstesna {yani, diğerlerine nisbetle az olan kısmı hariç} bunu yapmazlardı. (Nisâ/66)

5. Qalîl kelimesiyle, 313 kişi kasdedilmiştir; şu âyette böyledir:

' İçlerinden qalîl {yani, Nebi'nin ashabının, Bedir Gü-lü'ndeki sayısı kadar kimse: 313 kişi}[86[435]] hariç ondan içtiler.. (Bakara/249)

6. Qalîİ kelimesiyle, -Nuh'un gemisinin ashabı hakkındaki şu âyette- 80 kişi kasdedilmiştir:

Zaten o'nun beraberinde qalîl {yani, 4O'ı erkek, 4O'ı kadın, toplam 80 kişi}[86[436]] dışında kimse îmân etmemişti. (Hûd/40) [86[437]]

153. Qada

Qada on şekilde tefsir edilir:

1. Qadâ, tavsiye manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Rabbin qadâ {yani, tavsiye} etti: Başkasına değil, sadece O'na ibâdet edin... (İsrâ/23)

Musa'ya o emri {yani, Musa'yı görevlendirip Fir'avn ve onun kavmine elçilik vazifesini ifa etmesini} qadâ {yani, tavsiye} ettiğimizde, sen batı tarafında değildin. (Ka-sas/44)

2. Qadâ, haber vermek manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Biz kitapta {yani, Tevrat'ta} İsrâîioğullan'na qadâ ettik {yani, haber verdik}: Siz yeryüzünde iki defa fesad çıkaracaksınız... (İsrâ/4)

Ona şu emri qadâ ettik {yani, Lût'a şu ahdimizi jkararımızı haber verdik}: Sabaha çıkarken arkaları mutlaka kesilecektir. (Hicr/66)

3. Qadâ, ferağ [boşalmak, boş kalmak, bitirmek, tamamlamak] demektir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Menâsikinizi {yani, hacc ibâdetlerinizi} qadâ ettiğiniz {yani, bitirip I tamamlayıp da boşaldığınız} zaman... (Bakara/200)

Artık namazı qadâ ettiğiniz {yani, bitirip / tamamlayıp da boşaldığınız} zaman... (Nisâ/103)

Namaz qadâ edildimi {yani, farz olan Cuma namazı bitip!tamamlanıp da boşaldınızmı}... (Cuma/10)

(Okunması) qadâ edilince {yani, okunması tamamlanınca: Nebi, Kur'ân okumayı bitirip de boşaldıklarında} kavimlerine uyarıcılar olarak döndüler. (Ahkâf/29)

4. Qadâ, fiil [yapmak /işlemek] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Artık ne qadâ edeceksen et {yani, bize ne yapacaksan yap}. Sen ancak bu dünya hayata qadâ edersin

{yani, sen sadece bu dünya [yakın /geçici] hayatta bir şey yapabilirsin}. (Tâ-Hâ/72)

Fakat Allah fiile çıkması gereken bir emri qadâ etmek {yani, Allah, ilminde yapacağına dair hükmettiği bir işi yapmak} için... (Enfâl/42)

Bir emri qadâ ettiği vakit {yani, ilminde yapacağına dair hükmetmiş olduğu bir işi yapacak olduğunda} ona yalnızca "01!" der, oluverir. (Al-i İmrân/47)

Bunun bir benzeri de Meryem sûresinde bulunmaktadır.[86[438]]

Allah ve-O'nun Rasûlü bir emri qadâ ettiği vakit (yani, Allfih ve O'nun Rasûlü, Zeyneb'in evliliği hususunda bir iş yapacak olduklarında} onlar için, o işlerinden tercih olamaz.[86[439]] (Ahzâb/36)

5. Qadâ, nüzul I inmek manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ey Mâlik! Rabbin, üzerimize qadâ etsin {(yani,) ölümü indirsin I bizi Öldürsün}! (Zuhruf777)

Onların üzerine qadâ edilmez (yani, onlara ölüm inmez} ki ölsünler. (Fâtır/36)

Ne zaman ki o'nun üzerine ölümü qadâ ettik (yani, o'na ölümü indirdik}... (Sebe'/14)

Mûsâ ona bir yumruk vurdu, onun üzerine qadâ etti (yani, ona Ölümün inmesine sebep oldu}. (Kasas/15)

6. Qadâ; vâcib /gerekli olmak, icab etmek manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Emr qadâ edildi {yani, azâb gerekli oldu; Nuh kavmi üzerine vuku buldu}. Ve (iş bitti, gemi) Cûdî [engince bir dağ] üzerine istiva etti. (Hûd/44)

Emrin qadâ edileceği (yani, azabın ateş ehline gerekli olup vuku bulacağı} o Hasret Günü ile onları inzâr et! (Meryem/39)

Emr qadâ edilince (yani, azâb, ateş ehline gerekli olup vuku bulunca} şeytan da der ki:... (İbrâhîm/22)

İstifta ettiğiniz o emr qadâ edilmiştir (yani, o emr gerekli olmuştur I meselenin bu şekilde gerçekleşmesi icab etmiştir}. (Yûsuf/41)

7. Qadâ, yazmak manasında kullanılır; isa'nın durumu hakkındaki şu âyette olduğu gibi:

O, qadâ edilmiş bir emrdir (yani, Isâ(nın babasız doğacağı), Allah tarafından qadâ edilmiş bir iştir: o'nun var olacağı Levh-i Mahfuz'da yazılmıştır}. (Meryem/21)

8. Qadâ, tamamlamak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Mûsâ süreyi qadâ edince (yani, Mûsâ şartını tamamlayınca}... (Kasas/29)

Bu iki süreden hangisini qadâ edersem {yani, tamamla/sam}... (Kasas/28)

Gündüz ne kazandığınızı bilir. Sonra sizi, belirli süre qadâ edilsin (yani, tamamlasın} diye onda uyandırır. (En'âm/60)

Sana onun vahyi qadâ edilmeden (yani, Cibril sana vahy işini tamamlamadan] Önce Kur'ân'ı acele

etme. (Tâ-Hâ/114)

Onlardan kimisi adağını qadâ etti {yani, yerine getirdi/tamamladı}. (Abzâb/23)

9. Qadâf;fasl [ayırma Iayırılma] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Aralarında hak ile qadâ edilecek (yani, araları hak ile ayırılacak}... (Zümer/69)

Emr qadâ edilmiş olur (yani, azâb ile benim ve sizin aranız ayırılırj, sonra kendilerine göz açtırılmazdfl

(En'âm/8)

Rasûlleri geldiğinde, aralarında qıst ile qadâ edilir {yani, araları ayırılırj. (Yûnus/47)

Muhakkak ki Rabbin Kıyamet Günü aralarında qadâ edecektir {yani, aralarını ayıracaktır}. (Yûnus/93)

10. Qadâ, halketmek /yaratmak manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Böylece onları yedi gök olarak qadâ etti {yani, halket-tilyarattı}. (Fussilet/12) 86[440]

154. Yesîr

Yesîr, üç şekilde tefsir edilir:

1. Yesîr, kolay anlamına gelir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bilmez misin ki, Allah gökte ve yerde olanı bilir. Şüphesiz bütün bunlar bir kitaptadır. Gerçekten bu Allah'a göre yesîr'dir {yani, başa gelecek musibetler Levh-i Mahfuz'da yazılmıştır; (dolayısıyla bunları bilmek Allah'a, kolaydır)}. (Hacc/70)

Bir yaşatılana uzun Ömür verilmesi de, ömründen eksiltilmesi de mutlaka bir kitaptadır. Şüphesiz şu, Allah'a göre yesîr'dir {yani, hîn [kolaydır]. Ve O'na zor değildir}. (Fâtır/11)

2. Yesîr, serî I hızlı manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Şu yesîr bir ölçektir {yani, kendisinde bir engel bulunmayan serî/hızlı bir ölçmedir!. (Yûsuf/65)

3. Yesîr, hafi jgizli manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Sonra, onu yesîrce {yani, gizlice} Kendimize qabzedi-yoruz {(yani, çekip alıyoruz)}. (Furkân/46) 86[441]

155. Dalal

Dalâl, sekiz şekilde tefsir edilir:

1. Dalâl ile, küfr kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

{iblis dedi ki}: "Onları dalâlete düşüreceğim" {yani, hidayetten saptıracağım da küfredecekler}. (Nisâ/119)

Andolsun ki o {yani, iblis} içinizden birçok cibületleri dalâlete düşürdü (yani, içinizden birçok halkı saptırıp küfretmelerine sebep oldu}. (Yâ-Sîn/62)

Andolsun ki onlardan önce, evvelkilerin ekserisi dalâlette idi (yani, küfretmişti}. (Sâffât/71)

Benzeri buyruklar çoktur.

2. Dalâl, bir şeyden -küfr olmaksızın- uzaklaştırmak, ayırmak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

(Ey Nebi!/ Onlardan bir taife, seni dalâlete düşürmeyi (yani, seni haktan ayırmayı, uzaklaştırmayı! kurmuşlardı. (Nisâ/113)

(Ey Dâuûd!} Hevâya tâbi olma! O takdirde seni Allah'ın yolundan dalâlete düşürür (yani, hevâ seni -küfür sözkonusu olmaksızın- hükümde Allah'ın ta-atinden ayırır I uzaklaştırır}, (Sâd/26)

3. Dalâl, hasar I ziyan manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kâfirlerin keydi, başka değil, dalâl ((yani, ziyan)} içindedir. (Mü'min/25)

Şüphesiz ben o vakit apaçık bir dalâl (yani, hüsran-!ziyan} içindeyimdir. (Yâ-Sîn/24)

(Ya'kûb'un oğulları dediler ki}: "Doğrusu babamız apaçık bir dalâl (yani, Yûsuf a beslediği sevgiden dolayı hüsran jziyan} içindedir." (Yûsuf/8)

Tallahi, sen cidden eski dalâlinde (yani, Yûsuf a beslediğin sevgiden dolayı hüsranda!ziyanda] berdevamsın. (Yûsuf/95)

(Şehirdeki kadınlar, 'Azizin karısı için dediler ki}: "Şüphesiz biz onu, apaçık bir dalâl (yani, Yûsuf'a duyduğu sevgiden dolayı apaçık hüsran I ziyan} içinde görüyoruz." (Yûsuf/30)

4. Dalâl, şeqâ'I bedbahtlık manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Siz başka değil, büyük bir dalâl (yani, sürüp giden bir bedbahtlık/ içindesiniz. (Mülk/9)

Bir dalâl (yani, bedbahtlık} ve çılgınlık içinde... (Kamer/24)

Muhakkak ki mücrimler bir dalâl (yani, bedbahtlık ve meşakkat} ve çılgınlık içindedirler. (Kamer/47)

Hayır, âhirete îmân etmeyenler azâb ve uzak bir dalâl (yani, sürüp giden bir bedbahtlık} içindedirler. (Sebe'/8)

5. Dalâl, ibtâl manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Küfreden ve Allah'ın yolundan alıkoyanlar var ya, (Allah) onların amellerini dall eder (yani, Allah onların amellerini ibtal eder}. (Muhammed/1)

Allah yolunda katledilenler var ya, (Allah) onların amellerini dall etmez[86][442] (yani, onların amellerini

ihlal etmez}. (Muhammed/4)

Onlar ki, dünya hayatta sa'yları dall olmuştur (yani, bu hayattaki amelleri ibtal olmuştur}. (Kehf/104)

6. Dalâl ile, hata [yanlışlık, isabetsizlik] kasdedü-miştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onlar başka değil, hayvanlar gibi, hattâ sebilce [yolca] daha dalâlettedirler {yani, tarîk/yol bakımından daha hatalıdırlar}. (Furkân/44)

Benzeri bir buyruk da A'râf sûresinde yer almaktadır.[86[443]]

İlerde, azabı gördükleri vakit, sebîlce/yolca kimin dalâlette fyani, tarîk I yol bakımından kimin hatalı} olduğun^'bileceklerdir. (Furkân/42)

Kim Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne isyan ederse, apaçık bir dalâlet ile dalâlete {yani, tavîl [alabildiğine bü-yük] bir hata ile hataya} düşmüş olur. (Ahzâb/36)

Dalâlete (yani, vârislere mirası paylaştırma hususunda hataya} düşmeyesiniz diye Allah size bildiriyor. (Nisâ/176)

7. Dalâl ile, cehalet kasdedilmiştir; Musa'nın ağzından nakledilen şu sözde olduğu gibi:

{Mûsâ} dedi ki: "O vakit onu işledim ve ben dâllînden {yani, onu işledim ve ben o vakit câhillerden}[86[444]] idim." (Şu'arâ/20)

8. Dalâl, nisyân I unutmak manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

O ikisinden biri dalâlete düşerse {yani, o iki kadından biri şehadet edeceği hususu unutursa}, diğeri hatırlatsın. (Bakara/282) [86[445]]

156. Âyet

Âyet, iki şekilde tefsir edilir:

1. Âyet, ibret manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Biz Meryem'in oğlunu ve o'nun anasını bir âyet {yani, ibret} kıldık. (Mü'minün/50)

Neticede o'nu ve gemi arkadaşlarını necata çıkardık ve onu âlemler için bir âyet {yani, İbret] kıldık. (Anke-bût/15)

Bunun bir benzeri de Kamer sûresindedir.[86[446]]

Şüphe yok ki şunda, îmân eden/edecek bir kavm için âyetler {yani, ibretler} vardır. (Nahl/79)

2. Ayet, 'alâmet manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onlar için bir âyet {yani, ıalâm,et} de, zürriyetlerini o dolu gemide taşimamızdır. (Yâ-Sîn/41)

Sizi topraktan yaratması, sonra da beşer olup yayılmanız O'nun âyetlerin dendir {yani, Rabbin bir ve tek olduğunun alâmetlerin dendir}. (Rûm/20)

Göğün ve yerin O'nun emri {yani, işi i fiili} ile durması da O'nun âyetlerindendir (yani, Rabbin bir ve tek olduğunun alâmetlerindendir. -Öyleyse, fiillerinden I sanatından hareketle O'nun vahdaniyyetini tanıyıp bilin-}. (Rûm/25)

Sizin için nefislerinizden eşler halketmesi de O'nun âyeti erin dendir {yani, Rabbin bir ve tek olduğunun alâmetlerindendir. -Öyleyse sanatından I fiillerinden hareketle O'nun vahdaniyyetini tanıyıp bilin-}, (Rûm/21)

Benzeri âyetler çoktur. 86[447]

157. Yevm

Yevm, dört şekilde tefsir edilir:

1. Yevm, azız ve celîl Allah'ın dünyayı halkettiği altı günden her biri manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

De ki: "Siz yeri iki günde halkedene mi küfrediyorsunuz?" (Fussilet/9)

Ve onda gıdalarını dört günde takdir etti. (Fussilet/10)

Bu suretle onları yedi sema olarak iki günde qadâ etti. (Fussilet/12)

İşte böylece altı gün tamamlanmış olmaktadır.

O Allah ki semavâtı, arzı ve ikisi arasmdakileri altı günde {bu günler, Allah indinde dünya günleri gibi-dir} halketti. (Secde/4)

Gerçek şu ki, Rabbinin indinde bir gün, sizin saydığınız bin yıl gibidir. (Hacc/47)

2. Yevm, dünya günleri manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Semâdan arza emri tedbir eder. Sonra, miktarı {yani, Cebrail'in nüzul I iniş miktarı} sizin saymanıza göre bin yıl olan bir günde {dünya günlerinden bir günde} O'na çıkar. (Secde/5)

3. Yevm; Kıyamet Günü, (âhiret) manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O Gün {yani, âhiret'te, (Kıyamet Gününde)} hiç kimseye zerrece zulmedilmez. (Yâ-Sîn/54)

Cidden O Gün {yani, âhiret'te, (Kıyamet Gününde)} ashâb-ı cennet... (Yâ-Sîn/55)

O Gün {yani, âhiret'te, (Kıyamet Gününde)} herkese kazandığının karşılığı verilir. (Mü'min/17)

Benzeri buyruklar çoktur.

O Gün {(yani, âhiret'te)} ağızlarını mühürleriz... (Yâ-Sîn/65)

4. Yevm, hin [vakit I zaman] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Doğduğu gün ({yani, vakit)}, öleceği gün ({yani vakit)} ve diri olarak çıkarılacağı gün {yani, hin j vakit} o'na selâm olsun. (Meryem/15)

{Isa dedi ki}: "Doğduğum gün ({yani, vakit}), öleceğim gün {yani, hin I vakit} ve diri olarak çıkarılacağım gün {yani, hînlvakit} selâm üzerimedir." (Meryem/33)

Göçtüğünüz günde {yani, vakitte} ve ikamet ettiğiniz günde {yani, vakitte},., (Nahl/80)

Onun hasadı günü (yani, ürünlerinizi hasad ettiğiniz [derdiğiniz, topladığınız] vakit} de hakkını verin! (En'âm/141) [86[448]]

158. El-Âhiret

el-Âhiret, beş şekilde tefsir edilir:

1. el-Âhiret, kıyamet / kalkış manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Muhakkak ki âhirete (yani, Kıyamet (Günü'n)de ölümden sonra dirilişe} îmân etmeyenler, caddeden sapmaktadırlar. (Mü'minûn/74)

Âhiret ve evvel (yani, dünya ve âhiret [başlangıç ve son]} elbet Bizimdir. (Leyl/13)

Benzeri buyruklar çoktur.

2. el-Âhiret ile, hasseten cennet kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Andolsun ki onlar onu satın alan kimsenin âhirette bir payı (yani, cennetten bir nasibi} olmadığını bili-yorlardı. (Bakara/102)

Aynı sûrede bunun bir benzeri daha yer almaktadır:[86[449]]

Rabbinin indinde âhiret muttakiler içindir. (Zuh-ruf/35)

İşte o âhiret yurdu (yani, cennet} var ya, Biz onu yeryüzünde ululuk/yücelik irade etmeyenlere ayırdık. (Kasas/83)

Âhirette (yani, cennette} onun nasibi yoktur. (Şû-râ/20)

3. el-Âhiret ile, hasseten cehennem kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Ahiretten (yani, cehennem azabından} çekinen ve Rabbinin rahmetini uman... (Zümer/9)

4. el-Âhiret ile, kabir kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Allah îmân edenlere dünya hayatta ve âhirette (yani, kabirde Münker-Nekir'in sorgulayacağı vakitte}[86[450]] sabit söz üzere sebat verir. (İbrâhîm/27)

---

5. el-Âhiret, ahır [son jsonuncu] anlamına gelir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Biz bunu âhiret millette (yani, son millette [dînde]: isa'nın milletinde —ki o, Nebi'den (a.s) önceki ümmetlere gelen milletlerin sonuncusu idi-} işitmedik. (Sâd/7)

Derken âhiret va'di (yani, sonuncusunun vakti: kendilerine va'd ettiği iki azâbtan sonuncusunun vakti} geldiğinde... (ısrâ/7) 86[451]

159. En-Nür

en-Nâr, on şekilde tefsir edilir:

1. Nûr ile, islâm dîni kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah'ın nurunu (yani, Allah'ın dinini} ağızlarıyla söndürmeyi irade ediyorlar. Allah ise nurunu {yani, dînini} tamamlamaktan (yani, muzaffer I üstün kılmaktan} .başkasını istemez. (Tevbe/32)

Allah dilediği kimseyi nuruna (yani, dînine} hidâyet eder. (Nûr/35)

Bunun bir benzeri de Saff sûresindedir.86[452]

2. en-Nûr ile, îmân kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kendisine, insanlar içinde onunla yürüyecek bir nûr (yani, kendisiyle hidâyet bulacağı bir îmân} kıldığımız/yaptığımız kimse... (En'âm/122)

Sizin için kendisiyle yürüyeceğiniz bir nûr (yani, kendisiyle hidâyet bulacağınız îmân} kılsın/yapsın... (Hadîd/28)

Onları zulumâttan nura (yani, küfürden îmâna} çıkarır. (Bakara/257)

3. Nûr kelimesiyle, hudâ I hidâyet kasdedilmiştir;

şu âyette olduğu gibi:

Allah semaların ve arzın nurudur (yani, hadisi [yol göstericisi I rehberidir]}. Nurunun (yani, hidâyetinin [yolgöstermesinin jrehberliğinin]} meseli... (Nûr/35)

4. Nûr ile, Nebi kasdedilmiştir; şu âyette böyledir:

Nûr üstüne nurdur (yani, nebi neslinden gelen nebidir86[453] (Nûr/35)

5. Nûr ile, gündüzün ışığı f aydınlığı kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Zulumâtı/karanlıkları ve nuru (yani, gündüzün ışığını/aydınlığını} yapmıştır. (En'âm/1)

6. Nûr ile, ayın ışığı /aydınlığı kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

İçlerinde qameri bir nûr (yani, ayı, semadakiler ve yerdekilerin kendisi ile aydınlandığı bir ışık} kılmış-

tır/yapmıştır. (Nûh/16)

Münîr bir qamer (yani, yeryüzündekiler için aydınlık! ışık saçan bir ay}... (Furkân/61)

7. Nûr ile, Allah'ın Kıyamet Günü Sırat üzerinde mü'minlere vereceği ışık kasdedilmiştir;86[454] şu âyetlerde olduğu gibi:

Sa'y edecek önlerinde onların nurları (yani, Allah'ın mü'minlere Sırat üzerinde vereceği ışık}... (Hadîd/12)

{Münafıklar Sırat üzerinde onlara diyecek ki}: "Bize bakın da nurunuzdan iktibas edelim" [yani, ışığınızın aydınlığında yürüyelim}. (Hadîd/13)

Onların nurları {yani, Allah'ın Sırat Üzerinde mü'min-lere vereceği hidâyet} sa'y edecek önlerinde... (Tahrîm/8)

8. en-Nûr ile, Tevrat'taki helâl, haram, hükümler ve mev'ızeler kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Şüphesiz Tevrat'ı Biz indirdik; onda bir hidâyet ve bir nûr {yani,, helâlin, haramın, emr ve nehyin beyanı ~ki bu,

karanlıktaki ışık mesabesindedir-} vardır. (Mâide/44) ç

De ki: "Musa'nın (insanlar için bir nûr ve hidâyet olmak üzere)86[455] getirdiği {yani, karanlıkta ışık mesabesinde olan, helâl ve haramı, emr ve nehyi beyan eden} o kitabı {yani, Tevrat'ı}86[456] kim indirdi?" (En'âm/91)

Andolsun ki Biz Mûsâ ve Harun'a vermiştik bir fur-kân, bir ziya86[457] [ışık]... (Enbiyâ/48)

9. en-Nûr ile, Furkân I Kur'ândaki helâl ve haramın beyanı kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

O halde Allah'a, O'nun Rasûlü'ne ve indirdiğimiz nura {yani, karanlıkta ışık mesabesinde olan; helâlin, haramın, emr ve nehyin beyan edildiği Kur'ân'aj îmân edin! (Teğâbün/8)

Ve o'nun beraberinde indirilen nura {yani, Nebi'nin (s.a) beraberindekine: onda bulunan ve karanlıktaki ışık mesabesinde olan beyana} tâbi olanlar... (A'râf/157)

10. en-Nûr ile, mübarek ve yüce Rabbimizin nuru kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Arz Rabbinin nuruyla aydınlanacak. (Zümer/69) 86[458]

160. Es-Selâm

es-Selâm, beş şekilde tefsir edilir:

1. es-Selâm, Allah'ı vasfetmek için kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

{Allah} selâmdır, mü'mindir. (Haşr/23)

Selâm sebilleri {yani, Allah'ın dîni İslâm}... (Mâide/16)

Allah ise dâm's-selâm'a {yani, cennetine} çağırır. (Yûnus/25)

Dâru's-selâm {yani, Allah'ın cenneti} onlar içindir. (En'âm/127)

2. es-Selâm ile, hayr kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Artık onlardan geç ve "Selâm" de {yani, hayırlı şeyler söyle}! (Zuhruf/89)

Cahiller onlara hitap ettiğinde, "Selâm" derler {yani, hayırlı sözlerle karşılık verirler}. (Furkârı/63)

(Lağv işittiklerinde), "Selâm size" (derler) {yani, hayırlı sözlerle karşılık verirle?-}, "bizim cahillerle işimiz yok." (Kasas/55)

(("Putları kötülemekten ve tevhide imandan vazgeçmezsen seni recmederim" diyen) babasına ibrâhîm}: "Selâm sana" (dedi) {yani, hayırlı sözlerle karşılık verdi}... (Meryem/47)

Hani o'nun üzerine girip "Selâm" demişlerdi {yani, hayırlı sözler söylemişlerdi}[86][459] (Hicr/52)

3. Selâm ile, güzel sena I övgü kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Âlemler içinde Nuh'a selâm {yani, güzel senalar I övgüler, -ardından Nûh için güzel ve övücü sözler söylenir-}. (Sâffât/79) '

Mûsâ ve Harun'a selâm {yani, güzel senalar /övgüler, -arkalarından onlar için güzel senalar /övgüler söylenir-}. (Sâffât/120)

İbrahim'e selâm {yani, güzel senalar I övgüler}. (Sâf-fât/109)

Muhsinlere böyle karşılık veririz. (Sâffât/110)

Gönderilenlere selâm {yani, güzel senalar I övgüler}. (Sâffât/181)

4. es-Selâm ile, serden selâmette / esenlikte olmak kasdedilmiştir; şu âyetlerde böyledir:

(Allah buyurdu ki): "Ey Nûh! Bizden bir selâm {yani, suda boğulmaktan ve benzeri serlerden bir selâmet-Iesenlik} ile in!" (Hûd/48)

Ey ateş! İbrahim'e serin ve selâm {yani, ateşin sıcağından ve soğuğundan yana selâmet!esenlik} ol! (Enbiyâ/69)

Artık Ashâbu'l-Yemîn'den sana selâm {onların günahlarını bağışlayıp iyiliklerini mükâfaatlandıracağı vakit Allah'ın selâmı onlara}. (Vâkıa/91)

Onlara selâm ile emin bir şekilde girin {Allah işlerinde onlar için selâmet I esenlik verecek}. (Hicr/46)

Ona selâm {(yani, selâmet I esenlik)} ile girin. İşte bu hulûd günüdür. (Kaf/34)

5. es-Selâm kelimesi ile, müslümanların birbirlerine verdikleri selâm ile cennetliklerin selamlaşması

kasdedilmiştir; şu âyetlerde bu anlamdadır:

Ne zaman (bu) evlere girerseniz, Allah tarafından mübarek ve güzel bir selâm olmak üzere birbirinize selâm verin. (Nûr/61)

Melekler her kapıdan onların üzerine girip, "Sabretmenize karşılık selâm size" (derler). (Ra'd/23-24) 86[460]

161. El-Ah

el-İhâ', altı şekilde tefsir edilir:

1. el-Ah ile, ana-baba-bir, ya da ana-bir, yahut ba-ba-bir kardeş kasdedilir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Nefsi onu {yani, Adem'in oğlunu}, kardeşini {yani, ana-baba-bir kardeşini} katletmeye şevketti. (Mâide/30)

...kardeşimin (yani, ana-baba-bir kardeşimin} cesedini gömemedim. (Mâide/31)

Erkek yahut kızkardeşi varsa... (Nisâ/12) Ve benzeri buyruklar.

2. el-Ah ile, ana-baba-bir, baba-bir, ana-bir kardeşlik ya da dînde kardeşlik değil, nesebte kardeşlik [neseb birliği, kavimdaşlık] kasdedilrr; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ad'a da-, kardeşleri {yani, soydaşları /kavimdaşlarıj Hûd'u gönderdik. (Hûd/50)

Hûd onların, ne dînde kardeşi, ne de ana-baba-bir, baba-bir, ana-bir kardeşleri idi; fakat neseb/soy itibariyle onlarla kardeşti: kavimdaştı.

Medyen'e de kardeşleri (yani, soydaşları Ikavimdaş-larıj Şu'ayb'ı gönderdik. (A'râf/85; Hûd/84; Ankebût/36)

Şu'ayb, onlarla ne dînde kardeş, ne de ana-baba-bir, baba-bir, ana-bir kardeş idi; fakat neseb/soy itibariyle onlarla kardeşti.

Bunun bir benzeri de Şu'arâ sûresindedir.86[461]

3. el-Ah ile, dînde kardeşlik ve şirkte velilik anlamına kardeşlik kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kardeşleri (yani, dînde ve şirkte velayet hususunda kâfirlerden şeytanların kardeşleri} ise onları ğayy'da bırakırlar. (A'râf/202)

Çünkü saçıp savuranlar, (dîn ve velayet hususunda} şeytanların kardeşleridir. (İsrâ/27)

4. el-Ah ile, islâm dîninde ve velayet hususunda kardeşlik kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Ancak mü'minler kardeştir (yani, İslâm dîninde ve velayet hususunda sadece mü'tninler kardeştir}.

(Hu-curât/10)

5. el-Ah ile, arkadaş kasdedilmiştir; şu âyetlerde oiduğu gibi:

Bu benim kardeşimdir (yani, arkadaşımdır}. Onun doksan dokuz koyunu var. (Sâd/23)

Sizden biriniz ölmüş kardeşinin (yani, arkadaşının} etini yemeyi sever mi? (Hucurât/12)

6. el-Ah kelimesi ile, sevgi ve muhabbette kardeşlik kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Kardeşler {yani, birbirlerine besledikleri sevgi ve muhabbet itibariyle kardeşler} olarak sedirler üzerinde karşılıklı otururlar. (Hicr/47) [86][462]

162. El-Meveddet

el-Meveddet, dört şekilde tefsir edilir:

1. el-Meveddet, muhabbet i sevgi manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Muhakkak ki îmân edip sâlih ameller işleyenler var ya, Rahman onlar için bir vüdd yapacak (yani, Rabb'leri onları sevecek ve dostalarına da sevdirecektir}. (Meryem/96)

Şüphesiz Rabbin rahimdir, vedûdtur (yani, dostlarını sevendir}. (Hûd/90)

O gafurdur, vedûdtur {yani, dostlarını sevendir}. (Bu-ruc/15)

Aranızda bir meveddet {yani, sevgi} yapmıştır. (Rûm/2p

2. el-Meveddet, nasihat [birinin iyiliğini istemek] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ey îmân edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları velîler edinmeyin; onlara meveddet ilka ediyorsunuz {yani, nasihat ilkâ ediyorsunuz [iyiliklerini istiyorsunuz]}... (Mümtehine/1)

Onlara gizli bir meveddet beslemeyin {yani, nasihat vermeyin [içten içe iyiliklerini istemeyin]}! (Mümtehine/1)

Olur ki Allah onlardan düşmanlık ettiklerinizle sizin aranızda bir meveddet {yani, nasihat [iyiliklerini is-teyecek bir durum]} meydana getirir. (Mümtehine/7)

3. el-Meveddet kelimesi, sıla [akrabalık bağını gözetmek] manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

De ki: "Buna karşılık sizden -akrabalıkta meveddet {yani, akrabalık bağını gözeterek bana eziyet etmemeniz ve Rabbimin risaletini tebliğ edebilmem için beni korumanız} hariç- ücret istemiyorum." (Şûrâ/23)

4. el-Meveddet ile, dinde (meveddet I sevgi) kasde-dilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Olur ki Allah onlardan düşmanlık ettiklerinizle sizin aranızda {(dîn ve velayet hususunda)} bir

meveddet {bir dostluk I sevgi} meydana getirir.[86[463]] (Mümtehine/7)[86[464]]

Kendisiyle sizin aranızda, {dîn ve velayet hususunda} bir meveddet {(yani, dostluk, bağlılık, sevgi)} olmamış gibi... (Nisâ/73) [86[465]]

163. El-Cîdâl

el-Cidâl, iki şekilde tefsir edilir:

1. el-Cidâl, husûmet /mücâdele manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onlar Allah hakkında cidal ediyorlar '{yani, onlar Allah hakkında Nebi'ye karşı hasımlık I mücâdele ediyorlar}. Oysa O'nun muhavvilesi şiddetlidir. (Ra'd/13)

{İbrahim}, Lût kavmi hakkında Bize karşı cidale koyuldu {yani, Bize karşı hasını oldu i mücâdeleye giriş-ti}. (Hûd/74)

Hakkı bâtıl ile gidermek için cidal ettiler {yani, ha-sımlaştılar[mücâdele ettiler}. (Mü'min/5)

insanlardan bazısı herhangi bir ilme dayanmaksızın Allah hakkında cidal eder (yani, hasımlaşır! mücâdele eder}. (Hacc/3)

2. el-Cidâl, tartışmak / münakaşa etmek manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Haccta cidal (yani, tartışmak i münakaşa etmek} yok. (Bakara/197)

"Ey Nûh! Bizimle gerçekten cidal ettin {yani, tartıştın [münâkaşa ettin}, (tartışmayı I münâkaşayı da} çoğalttık/dediler. (Hûd/32)

Allah'ın âyetleri hakkında kâfirlerden başkası cidal etmez (yani, tartışmaz I münakaşa etmez}. (Mü'min/4) [86[466]]

164. El-Birr

el-Birr, üç şekilde tefsir edilir:

1. el-Birr ile, sıla I akrabalık bağını gözetmek kas-dedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Allah'ı yeminleriniz için mani yapmayın, birr {yani, akrabalık bağını gözetmek} hususunda... (Baka-ra/224)

Allah sizi nehyetmez: dîn hususunda sizinle savaşmamış, sizi diyarınızdan çıkarmamış olanlara birr yapmaktan ((yani, böylelerine karşı akrabalık bağını gözetmekten)}... (Mümtehine/8)

2. el-Birr, itaat manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Birr Ima'siyeti terk [itaat]} ve taqvâ üzere yardım" şın! (Mâide/2)

Aynı sûrede benzeri bir buyruk daha vardır86[467]

{Yahya}, ana-babasma berr {yani, ma'siyeti terkeden [itaatkâr]} idi. (Meryem/14)

Aynı sûrede bunun bir benzeri daha vardır, yani, ana-babasma itaatkârdır.86[468]

Beni anama berr {yani, beni anam Meryem'e itaatkâr} kıldı. (Meryem/32)

Birr (yani, itaatkârlıkj ve taqvâ hususunda konuşun! (Mücâdele/9)

Şüphe yok ki ebrar'm [birr'in çoğulu] {yani, itaatkârların} kitabı illiyyîndedir. (Mutaffîfîn/18)

3. el-Birr, taquâ manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Siz sevdiğiniz şeylerden infak edinceye karar birre {yani, sadaka [zekat] hususunda sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe takvanın tamamına} erişemezsiniz. (Âl-i İmrân/92)

Yüzlerinizi doğu ve batıya döndürmeniz birr {yani, taqvâ} değildir. {Benzeri başka işler yapmanız da birr/taqvâ değildir}. Fakat birr {yani, taqvâ} o kimsenin yaptığıdır ki: Allah'a îmân etmiş... (Bakara/177)

insanlara birr'i {yani, nebi Muhammed'e tâbi olmak suretiyle Allah'a itaati} emredip, kendinizi unutur musunuz? (Bakara/44) 86[469]

165. El-İsm

el'İsnı, beş şekilde tefsir edilir:

1. el-îsm kelimesiyle, şirk kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Rabbaniler ve ahbâr onları ism-sözden {yani, şirk sözü söylemekten} nehyetmeli değil miydüer?! (Mâide/63)

2. el-İsm kelimesi, ma'siyet [itaatsizlik/isyan] manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kim fie aşın açlık (veya, hayatî bir zorunluluk) durumunda (Allah'ın haram kıldığı ölmüş hayvanın etini ve haram olan başka yiyecekleri yemeye} mecbur kalır da ism'e meyi etmeksizin (yani, ma'siyet kasdı taşımaksızın!... (Mâide/3)

Rabbim sadece fevâhişi (.....) ve ism'i {yani, ma'siyeti}

haram kıldı. (A'râf/33)

İsm {yani, ma'siyet} ve düşmanlık üzere yardimlaş-maym! (Mâide/2)

Onlara karşı ism {yani, ma'siyet} ve düşmanlık ile birleşip yardımlaşıyorsunuz. (Bakara/85)

îsm {yani, ma'siyet I günah} ve düşmanlık (yani, zulm} hususunda konuşmayın! (Mücâdele/9)

---

3. el-İsm kelimesi, zenblgünah manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kim iki günde (dönmek için) acele ederse, ona ism {yani, zenb I günah} yoktur. (Bakara/203) Onu bir bühtan ve apaçık bir ism {yani, zenb i günahı ile alır mısınız?! (Nisâ/20)

4. el-İsm kelimesiyle, zina kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

İsm'in {yani, zinanın} zahirini {yani, alenisini} de, bâtınını {yani, gizlisini} da bırakın! (En'âm/120)

5. el-İsm kelimesiyle, hatâ kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Kim vasiyet edenin meylinden yahut ism'inden kor-karsa {yani, kasden veya hatâen (haksızlık ettiğini bilirse)}... (Bakara/182) 86[470]

166. Müsteqarr Ve Müstevda'

Müstaqarr ve müstevda', üç şekilde tefsir edilir:

1. Müsteqarr, nutfenin kadınların rahmlerinde karar bulması; müstevda' da, nutfenin erkeklerin sulble-rinde bulunması halidir; şu âyette olduğu gibi:

Sizi tek nefsten inşâ eden O'dur. Demek bir müste-qarr {yani, nutfenin kadınların rahimlerinde karar bulma yeri} bir de müstevda' {yani, erkeklerin sulble-rinde bulunup henüz yaratmadığı ve yaratacağı varlıklar} vardır. (En'âm/98)

2. Müsteqarr, canlıların geceleyin karar kıldıkları yer; müstevda' da ölümleri vakti manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Yeryüzünde, rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur. Onların müsteqarrım {yani, geceleyin karar kıldıkları yeri} ve müstevda'smı {yani, öldüklerinde bırakıldıkları yeri} bilir. (Hûd/6)

3. el-Müsteqarr, müntehi [sonunda varılacak /karar kılınacak yer] anlamına gelir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Güneş de, kendisine mahsus bir müsteqarr {yani, karar kılacağı j sonunda varıp duracağı yer} için cereyan ediyor. (Yâ-Sm/38)

Her haberin bir musteqarrı {yani, her hadîsin [sözün] bir nihayeti /varacağı son bir noktası} vardır. (En'âm/67)

Her emrin bir müsteqarrı vardır. (Kamer/3) 86[471]

167. Maqâm

Maqâm, dört şekilde tefsir edilir:

---

1. Maqâm, mesken manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Böylece onları bostanlardan, pınarlardan, hazinelerden ve kerîm maqâmlardan (yani, güzel meskenlerden! çıkardık. İşte böyle. Ve İsrâîloğulları'm onlara vâris kıldık.[86[472]] (Şu'arâ/57-59)

Doğrusu muttakiler, {ölümden yana} enim bir ma-qâmdadırlar {(yani, meskendedirler)}. (Duhân/51)

2. Maqâm kelimesi, ikâmet etmek, durmak /kalmak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ey kavmim! Eğer benim nıaqâmım {yani, içinizde durmam I kalmam} size ağır geliyorsa... (Yûnus/71)

Ey Yesrib ahalisi! Sizin için muqâm yok/değildir {yani, sizin için Ahzâb ile birlikte durmak yoktur, onlar için ikâmet etmeyin}. (Ahzâb/13)

3. Maqâm ile, Kıyamet Günü Allah'ın önünde kıyamda/ayakta durmak kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Rabbinin maqâmmdan korkana iki cennet vardır

{yani, Kıyamet Günü O'nun rahmeti önündeki haram arzu ve isteklerini dünyada terkeden kimseler için iki cennet vardır}. (Rahmân/46)

İşte bu, maqâmrmdan {yani, huzurumda durmaktan! korkanlar ve tehdidimden korkanlar içindir. (İbrâ-hîm/14)

4. Maqâm, mekân manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bizden hiç kimse yoktur ki, onun için malum bir ma-

qâm {yani, biz meleklerden hiç kimse yoktur ki, Allah'a ibâdet için bir mekanı} olmasın. (Sâffât/164)

Ben onu sana, sen maqâmmdan {yani, şu anda oturmakta olduğun mekândan} kalkmadan önce getiririm. (Neml/39) [86[473]]

168. Burhan

Burhan, iki şekilde tefsir edilir:

1. Burhan, hüccet/delil manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Yine de O'nu bırakıp başka ilahlar edindiler. "Burhâmmzı {yani O'nunla birlikte ilahlar bulunduğuna dair hüccetinizi I delilinizi} getirin" de! (Enbiyâ/24)

(Onların putları mı hayırlı), yoksa ilkin yaratan, sonra onu tekrar edecek olan, size gökten ve yerden rızık veren mi?! Allah ile birlikte başka bir ilah mı var?! De ki: "Öyleyse haydi burhanınızı (yani, Allah ile birlikte başka ilahlar bulunduğuna dair hüccetinizi I delilinizi} getirin!" (Neml/64)

2. Burhan kelimesi, âyet [belge, işaret, alâmet] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

İşte bunlar Rabbinden sana iki burhandır {yani, Rabbinden sana iki âyettir [işarettir f alâmettir/belgedir}. (Kasas/32)

Eğer Rabbinin burhanını {yani, Rabbinin âyetini-lişâretini} görmeseydi... (Yûsuf/24) 86[474]

169. Es-Seyyîat

es-Seyyiât, beş şekilde tefsir edilir:

1. es-Seyyiât ile, şirk kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Seyyiât kazanmış {yani, şirk amelleri işlemiş} olanlara gelince, bir seyyienin karşılığı onun misliyledir.

(Yûnus/27)

Seyyiât {yani şirk amelleri} yapıp yapıp da, nihayet onlardan birine ölüm gelip çattığında, "Ben şimdi gerçekten döndüm/tevbe ettim" diyene dönüş/tevbe yok. (Nisâ/18)

2. Seyyiât ile, azâb kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sonunda kazandıklarının seyyiâtı {yani, amellerinin azabı} onlara isabet etti. Onlar da âciz bırakacak değillerdir. (Zümer/51)

Amellerinin seyyiâtı {yani, işledikleri şirk amellerinin azabı} onlara isabet edince, kendisiyle alay edip durdukları şey onları kuşattı. (Nahl/34)

3. Seyyiât kelimesi; darlık, sıkıntı manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kendisine dokunan bir darrâ'nın [darlığın, sıkıntının] ardından ona bir nimet [bolluk/rahatlık] tattırırsak, "Seyyiât {yani, darlıklar, sıkıntılar} benden gitti" der. (Hûd/10)

Onları hasenat ve seyyiât ({yani, darlık, sıkıntı)} ile denedik. (A'râf/168)

4. es-Seyyiât kelimesi, şerr/kötülük manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Onun için Allah onu, onların mekrlerinin seyyiâtm-dan {yani, Allah Al-i Fir'avn'dan îmân eden kimseyi, (Fir'avn ve yandaşlarının) yapmak istediklerinin şerrinden} korudu. (Mü'min/45)

5. Seyyiât kelimesi ile, erkeğin erkekle dübürden ilişkiye girme hayasızlığı [homoseksüellik] kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Onlar daha önce de seyyiât {yani, erkeklerle dübürden ilişkiye girme hayasızlığını [homoseksüellik]} yapıyorlardı. (Hûd/78) 86[475]

170. El-Bağy86[476]

el-Bağy, dört şekilde tefsir edilir:

1. el-Bağy ile, zulm kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

İsm'i [zenbi/günahı] ve bağy'i {yani, zulmü}... (A'râ^33)

Fahşadan, münkerden ve bağy'den (yani, zulrndenj nehyeder. (Nahl/90)

Ve onlar-ki kendilerine bir bağy {yani, zulm} isabet ettiğinde... (Şûrâ/39)

2. el-Bağy, ma'siyet [isyan itaatsizlik] manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Fakat onları necata çıkarınca, yeryüzünde haksız yere bağyederler {yani, ma'siyet işlerler isyan ederler}. Ey insanlar! Bağyiniz {yani, ma'siyetiniz isyanınız} sadece kendi aleyhinizedir {yani, onun zararı sizedir}. (Bu yalnızca), dünya hayatın metaldir. (Yûnus/23)

3. el-Bağy, hased I kıskançlık manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Kendilerini sattıkları o şey ne kötüdür ki: bağy {yani, hased} ederek Allah'ın indirdiklerine küfrettiler.86[477] (Bakara/90)

Onlar ancak kendilerine ilm gelmesinin ardından aralarındaki bağy {yani, aralarındaki hased I kıskançlık} sebebiyle ayrılığa düştüler. (Şûrâ/14)

4. el-Bağy ile, zina kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Anan da bağy {yani, zinâkâr Izâniyej değildi. (Meryem/28)

İffetli olmak istedikleri halde cariyelerinizi bağye [biğâ] {yani, zinaya}86[478] zorlamayın! (Nûr/33) 86[479]

171. Zeru

Zerû, iki şekilde tefsir edilir:

1. Zernî lafzı, beni (onunla başbaşa) bırak/onu bana bırak86[480] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Bana bırak [zernî], tek olarak halkettiğimi/Beni bırak [zernî], tek olarak haîkettiğimle... (Müddessir/11)

Allah Teâlâ, "Beni (onunla başbaşa) bırak!" sözünü, birilerinin Kendisini engelleyeceğinden korktuğu için değil, onu tek başına helak edeceğini beyan sadedinde söylemiştir.

{Fir'avn dedi ki}: "Bırakın beni [zerûnî] (yani, beni o'-nunla başbaşa bırakın}, Musa'yı öldüreyim." (Mü'min/26)

Fir'avn, birilerinin kendisini engelleyeceğinden korkmaksızm, "Beni onunla başbaşa bırakın!" demiştir.

2. Zerû kelimesi, herhangi bir şey için bırakın, ilişmeyin manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu

gibi:

{Salih dedi kij: "Bu Allah'ın dişi devesi, sizin için bir âyettir [işarettir/alâmettir]; onu bırakın/ona ilişmeyin [zerûkâ] Allah'ın arzında otlasın, ona kötülükle dokunmadın!" (A'râtf73)

Faizden arta kalanı bırakın [zerû] (yani, faiz yemeyin}. (Bakara/278)

Günahın zahirini ve bâtınını bırakın [zerû] (yani, (açık ve gizli) günah işlemeyin}! (En'âm/20) 86[481]

172. Efleha

Efleha, iki şekilde tefsir edilir:

1. Efleha; mutlu, bahtiyar manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Mü'minler felah buldu (yani, mutlu I bahtiyar oldu}. (Mü'minûn/1)

Tezekki eden felah buldu (yani, mutlu I bahtiyar oldu}. (Alâ/14)

2. el-Felâh, fevz [umduğunu ele geçirmek I umduğuna nail olmak, kurtuluşa ermek] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Hakikat şu ki, mücrimler86[482] felah bulmaz/iflah olmaz (yani, âhirette kurtuluşa ermez, umduğuna nail olmazlar}. (Yûnus/17)

Hakikat şu ki, zâlimler felah bulmaz/iflah olmaz (yani, kurtuluşa ermez, umduğuna nail olmazlar}. (Yûsuf/23) 86[483]

173. Et-Tasrîf

et-Tasrîf, beş şekilde tefsir edilir:

1. et-Tasrîf; kaldırmak I yükseltmek, çevirmek manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Rabbimiz! Bizden cehennem azabını sarfet [asrıf] (yani, bizden cehennem azabını kaldır}. (Furkân/65)

Ondan sû'ı ve fahşâyı tasrîf/sarf etmek (yani, kaldırmak, gidermek, bertaraf etmek} için böyle yaptık. (Yûsuf/24)

Ayetlerimden sarf ettireceğim (yani, onları âyetlerimden başka tarafa çevirecek ve âyetlerim hakkında başkalarını küfre sürüklemelerini engelleyeceğim}. (Arâf/146)

2. et-Tasrîf; çeşitlendirmek, kelâmda çeşitli üsluplar kullanmak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Andolsun Biz bu Kur'ân'da insanlar için her türlü meselden tasrif [sarrafnâ] (yani, çeşitli üsluplarda

türlü türlü açıklamalar} yaptık. (İsrâ/89)

Rüzgarları tasrif etmesinde {yani rahmet ve azâb arasında rüzgârları çeşitlendirmesinde}... (Bakara/164)

Bunun bir benzeri de Câsiye sûresindedir.151

3. Ve leqad sarrafnâhu, onu kısımlara ayırdık demektir; şu âyette olduğu gibi:

Andolsun ki onu [yani, yağmuru} onların {yani, dünyadaki yaratılmışların} arasında sarfettik {yani, çeşitlendi f dik: hazan bu beldeye, hazan da diğer beldeye yağar}. (Furkân/50)

4. Sarafnâ, yöneltmek I yönlendirmek manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Hatırla ki cinlerden bir grubu sana tasrif etmiştik {yani, yöneltmiştik I yönlendirmiştik}. (Ahkâf/29)

5. et-Tasrîf, 'udül [bir şeyden yüz çevirmek, başka tarafa yönelmek, meyletmek, sapmak] manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Allah'ın âyetleri hakkında cidal edenleri görmez misin: nasıl tasrif ediyorlar {yani, îmândan sapıyorlar}! (Mü'min/69) [86[484]]

174. Et-Teskîn

et-Teskîn, dört şekilde tefsir edilir:

ye rüzgârları tasrifinde [evirip çevirmesinde] de akleden bir kavm için âyetler vardır (Câsiye/5) âyetine işaret etmektedir.

1. et-Teskîn, karar kılma /bulma demektir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Geceyi de bir seken {yani, onda karar bulmanız / kılmanız için} kıldı. (En'âm/96)

Allah odur ki, onda sükûn {yani, içinde, yorgunluktan dinlenip karar} bulaşınız diye sizin için geceyi yaptı. (Mü'min/61)

Bunun bir benzeri de Yûnus sûresindedir.[86[485]]

2. et-Teskîn, nüzul [inmek Ikonmak, konaklamak I yerleşmek] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Onların ardından sizi o arza iskan edeceğiz {yani, orada konaklatacağız I oraya yerleştireceğiz}. (İbrahim/14)

Siz de, o kendilerine zulmedenlerin meskenlerinde sakin oldunuz {yani, o zâlimlerin yerleştikleri yerlerde, siz de yerleştiniz}. (Ibrâhîm/45)

Dedik ki: "Ey Âdem! Eşinle birlikte o cennete sakin ol" {yani, sen ve eşin ona yerleşin}! (Bakara/35)

---

3. et-Teskîn; ünsiyet bulmak, teselli bulmak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O ki, sizi tek nefsten halketti ve onun eşini {yani, Havva'yı}[86[486]] de ondan yaptı; onunla sükûn bulması {yani, onunla, ünsiyet I teselli bulması} için. (A'râf/189)

Sizi tek nefsten halketti; sonra, onun eşini de ondan yaptı.[86[487]] (Zümer/6)

4. et-Teskîn lafzı, itmi'nân / mutmain [huzur, sükûnet] anlamına gelir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Şüphe yok ki, senin salâtın onlar için bir seken'dir {yani, onların kalblerine itmi'nândır}. (Tevbe/103)

Onların üzerine sekineti indirdi {yani, onların kalb-lerinde itmi'nân meydana getirdi}. (Feth/18) [86[488]]

175. El-Hamîm

el-Hamîm, iki şekilde tefsir edilir:

1. el-Hamîm, yakın rahim sahihleri /yakın akrabalar manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ve bir hamîm, bir hanıîm'e {yani, hiçbir yakın akraba, kâfir olan hiçbir yakın akrabasını} sormayacak.

(Me'âric/10)

Hamim {yani, yakın! bir sadîk [dost] yok. {Şu'arâ/101)

Hamîm {yani, yakın akrabalığı bulunan} bir velî [dost/koruyucu] gibi olur. (Fussilet/34)

2. el-Hamîm, sıcak/kaynar manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Hamîm {yani, sıcak /kaynar} bir sudan sulanıp da bağırsaklarını paramparça eden kimselere... (Muhammed/15)

Başlarının üstünden hamîm {yani, sıcak /kaynar su} dökülür. (Hacc/19)

Bunun bir benzeri de Duhân sûresindedir.[86[489]]

Sonra onun üzerine, onlar için hamîm'den (yani, sıcaktan} bir katkı/haşlama vardır. (Sâffât/67)

Onun [cehennem] ile hamîm {yani, sıcak /kaynar su} arasında dönüp dolaşacaklar. (Rahmân/44) [86[490]]

176. Et-Telaqqî

et~Telaqqî, iki şekilde tefsir edilir:

1. Ve mâ yelgâhâ [onunla karşılaştırılmaz buluşturulmaz, ona kavuşturulmaz / erdir ilmez], ifadesi, şu âyetlerde, o ona verilmez manasında kullanılmıştır:

Ona ise sabırlılardan başkası telaqqî ettirilmez {(yani, o da sabırlılardan başkasına verilmez/bahşedilmez)}. (Kasas/80)

Bunun bir benzeri de Fussilet sûresindedir.86[491]

Muhakkak ki sen o Kur'ân'a, hakîm-alîmin ledün-nünden telaqqî ettirilmektesin {(yani, bu Kur'ân sana, hakîm-alîm Allah yanından / tarafından verilmektedir/bahsedilmektedir)}. (Neml/6)

2. et-Telaqql, nüzul/inmek manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Aramızdan zikr o'na mı ilqâ edildi {(yani, indirildi)}?! (Kamer/25)

Emrinden ruhu ilqâ eder {yani, emri ile ruhu indirir}. (Mü'min/15) 86[492]

177. El-Yed

el-Yed, üç şekilde tefsir edilir:

1. el-Yed; bizatihi yed: el manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

{Allah,. İblis'e sordu!: "Kendi ellerimle [bi-yedeyye] yarattığıma secdeden seni ne menetti?" (Sâd/75)

Buradaki yed'ten maksat, mübarek ve yüce olan Rahmân'm elleridir. O Âdem'i Kendi eliyle yarattı ve buyurdu ki: "Muhakkak Allah Âdem'i, semavâtı ve arzı kendisiyle tuttuğu eliyle halketti." Burda yeti'den maksat, bizzat e/'dir.

Hayır, O'nun iki yed'i (yani, iki eli} de açıktır. (Mâide/64)

İMûsâ} yed'ini (yani, elini} çıkardı. O, bakanlar için bembeyazdı. (Arâf/108)

2. Yed, nafaka [infak ve harcama] hususunda el için yapılan bir darb-ı meseldir; Allah'ın Nebi'ye (s.a) hitab ettiği şu sözünde görüldüğü gibi:

Yed'ini boynuna bağlanmış kılma (yani, sen, eli boynuna bağlı olduğu için onu açına imkânı bulunmayan kişi gibi infakdan elini tutma /cimrilik etme}. (Is-râ/29)

Yahudiler, "Allah'ın yed'i bağlıdır" {yani, Allah bize infak etmekten yana elini tuttu I cimrilik etti; dolayısıyla Behî-İsrâîl zamanında yaptığı gibi artık rızkımızı geniş tutmuyor} dediler. Asıl kendi yed'leri [elleri] bağlandı. (Mâide/64)

Bu, mübarek ve yüce Allah'ın darbettiği bir meseldir.

3. Yed, fiil I yapmak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Görmezler mi ki, Biz onlar için ellerimizin yaptıklarından en'âm halkettik. (Yâ-Sîn/71)

Allah'ın yed'i, onların yed'lerinin fevkindedir (yani, Allah'ın onlara yaptığı hayırlar, onların Hudeybiye Günü bey'atta yaptıklarından daha efdaldirj. (Feth/10)

Halbuki onu kendi yed'leri [elleri] yapmamıştır {yani, bu onların fiillerinden !yaptıklarından olmamıştır}. (Yâ-Sîn/35)

İşte bu, senin ellerinin önden gönderdiği {yani, senin fiillerin i yaptıkların} sebebiyledir. (Hacc/10) 86[493]

178. Asbahû

Asbahû lafzı, iki şekilde tefsir edilir:

1. fe-Asbahû, gecenin gitmesinin ardından sabaha ulaşmak manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Sabah olunca [musbihîn] {yani, ertesi günü sabahı ettiklerinde}... (Kalem/17)

{Ertesi günü} sabaha kadar [fe-asbahat] sarime dönmüştü. (Kalem/20)

Ellerini oğuşturarak sabahı etti [fe-asbaha] {yani, ertesi günü sabahı ettiğinde, bahçesine harcadıklarından ötürü ellerini oğuşturmaya kayuldu}. (Kehf/42)

(Hûd kavmi} sabaha ulaştıklarında [fe-asbahû] meskenlerinden başka bir şey görünmez oldu. (Ahkâf/25)

{Salih'in kavmi} sabahı ettiklerinde [fe-asbahû] {dördüncü günü sabahında} diyarlarında çökekaldılar. (Hûd/67)

2. fe-Asbaha, fesâr/olmak manasında kullanılır; şu âyetlerde oldıığu gibi:

{Kardeşini öldüren Âdem'in oğlu} artık nadimlerden olmuştu [fe-asbaha]. (Mâide/31)

Yahut onun suyu çekilir de/çekilmiş olur da [yusbi-ha]... (Kehf/41)

O'nun nimetiyle kardeşler olmuştunuz [fe-asbahtum, yani, fesârtum: olmuştunuz]. (Al-i İmrân/103)

(Derileri kâfirlere diyecek ki}: "Haşirlerden oldunuz" [fe-asbahtum, yani, fesârtum: oldunuz]. (Fussilet/23) 86[494]

179. El-İttibâ

el-İttibâc, iki şekilde tefsir edilir:

1. el-îttiba kelimesi, dîni üzere arkadaşına ittiba eden/tâbi olan kimse(nin durumunu anlatmak için kullanılmıştır); şu âyetlerde olduğu gibi:

O zaman, (onların dînleri üzere} kendilerine ittiba edilenler, (dînleri üzere kendilerine} ittiba' edenlerden teberri edecekler. (Bakara/166)

{Binleri üzere olup da onlara} ittiba' edenler ise, "Bizim için bir dönüş olsaydı da onların bizden teberri ettikleri gibi biz de onlardan teberri etseydik" diyecekler. (Bakara/167)

Zayıflar müs tekbirler e, "Biz size ittiba' etmiştik" [tebe'an] (yani, sizin dîniniz üzere size tâbi olmuştuk} diyecekler. (İbrâhîm/21)

Bunun bir benzeri de Mü'min sûresindedir.86[495]

Eğer Şu'ayb'a (dîni üzere} ittiba' ederseniz, o takdirde muhakkak hüsrana uğrarsınız. (A'râf/90)

(Kavmi), "{Ey Nuh!} Sana reziller ittiba' etmişken sana îmân mı edelim?" dediler. (Şu'arâ/111)

2. el-îttiba, arkadaşının arkasına düşüp onun izinde I arkasında yol alıp gitmek manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

{Fir'avn ve onun kavmi}, güneş doğarken onlara ittibâ' ettiler (yani, Mûsâ ve o'nun kavminin izleri I arkaları üzere yola koyulup peşlerine düştüler}. (Şu'arâ/60)

Fir'avn askerleriyle onlara ittibâ'a etti (yani, Mûsâ ve Israîloğulları'nın arkalarında yola koyuldu}, ken-dilerini denizden kaplayan kapladı. (Tâ-Hâ/78) 86[496]

180. İstekberû

İstekberû, iki türlü tefsir edilir:

1. el-Istikbâr kelimesi, kendisine verilen emre karşı tekebbür etmek [büyüklenmek, büyüklük taslamak] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O {yani, îblis) dayattı ve istİkbâr etti {yani, Allah'ın Adem'e secde emrine karşı tekebbür etti I büyüktendi}. (Bakara/34)

Sen istikbâr mı ettin {yani, tekebbür mü ettin I büyük-lendin mi}, yoksa yücelerden mi oldun? (Sâd/75)

Şayet istikbâr ederlerse {yani, Allah'ın secde emrine karşı tekebbür ederlerse I büyüklenirlersej... (Fussi-let/38)

Hem onlar istikbâr etmezler {yani, tekebbür etmezler I büyüklenmezler}. (Secde/15)

2. el-Istikbâr, küfürde büyük ve Önder olanlar için kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Zayıflar istikbâr edenlere {yani, küfürde ileri ve önder olanlara} diyecekler ki... (İbrâhîm/21)

Zayıflar, istikbâr edenlere {yani, küfürde önder olanlara} diyecekler ki... (Mü'min/47)

Mustaz'aflar, istikbâr edenlere {yani, küfürde ileri ve önder olanlara}, "Eğer siz olmasaydınız biz elbette mü'mmler olurduk" diyecekler. İstikbâr edenler {yani, küfürde ileri ve önder olanlar} ise nrustaz'aflara {yani, kendilerine ittibâ' eden zayıflara}, "Size gelmesinin ardından sizi bidayetten biz

mi alıkoyduk?! Hayır, siz zaten mücrimlerdiniz" diye cevap verecekler. Mustaz'aflar {yani, dünyada mustaz'af olanlar} da istikbâr edenlere {yani, küfürde ileri ve önder olanlara}, "Hayır, gece-gündüz hilekârlıklarınız bizi bu hale koydu). Çünkü siz bize Allah'a küfretmemizi emrediyordunuz" diye karşılık verirler. (Sebe'/31-33) 86[497]

181.El-Batşl

el-Batş, iki şekilde tefsir edilir:

1. el-Batş, 'uqûbet I ceza(landırma) anlamında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Andolsun ki onları batşımızla {yani, 'uqûbetimiz-

le I cezamızla} inzâr etmişti. (Kamer/36)

O en şiddetli batş ile batşedeceğimiz {yani, o en şiddetli ceza ile cezalandıracağımız} gün... (Duhân/16)

Şüphe yok ki Rabbinin batşı {yani, 'ıqâbı I cezası, cezalandırması} pek şiddetlidir. (Buruc/12)

2. el-Batş, kuvvet manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Biz bunlardan önce kamdan nicelerini helak ettik; onlar bunlardan batş {yani, kuvvet} itibariyle daha

şiddetliydiler. (Kaf/36)

Biz bunlardan, batş {yani, kuvvet} itibariyle daha şiddetli olanları helak ettik. (Zuhruf/8) 86[498]

182. Hevâ

Hevâ, beş şekilde tefsir edilir:

1. Hevâ, nezele I inmek manasında kullanılır; ş âyetlerde olduğu gibi:

İndiği [hevâ] dem o necm'e {yani, Cebrail'in Nebi'ye indirdiği Kur'ân'a [Kuranın parça parça inen necm-lerine /kısımlarına)}86[499] andolsunki... (Necm/1) Mu'tefikeyi de hâviyeye attı [ehvâ] {yani, semaya yakın bir yere kadar yükseltmesinin arkasından Cebrail onu eliyle arza indirdi}.86[500] (Necm/53)

2. Heuâ, helak olmak manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Gazabım her kime gelip çatarsa hevâ {yani, helak} olur. (TârHâ/81)

3. Hevâ kelimesi, canların çektiği, arzu ettiği şeyler manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Nefsini hevâdan nehyedene {yani arzu ettiği isteklerden, şehvetlerden alıkoyana} gelince... (Nâziât/40) Nefislerin nevasına {yani, arzularına}... (Necm/23) Hevâsma {yani, arzu ve hevesine} tâbi

olan {yani, her ne arzu ederse onu yapan} kimse... (Tâ-Hâ/16)

Bunun bir benzeri de Furkân[86[501]] ile Âhkâf sûresindedir.[86[502]]

4. Hevâ kelimesi, bir şeyin, herhangi bir şeye dayanmaksızın iki şey arasında durması [havada olması] demektir; şu âyette olduğu gibi:

Bakışları kendilerine dönmez ve gönülleri hevâdır {yani, kâfirlerin kalbleri, göğüsleri ile gırtlakları arasında bulunacaktır. Gırtlaklarından dışarıya çıkmayacağı gibi, göğüslerine de dönmeyecektir -bununla, çekecekleri sıkıntının büyüklüğü ifade edilmektedir-}. (İbrâhîm/43)

5. Tehvî bihi'r-rlh [rıh onu hevâ eder], rüzgâr onu alıp gider [sürükler, savurur] demektir; şu âyette olduğu gibi:

Yahut rüzgârın kendisini ücra bir yere savurduğu kimse gibi olur. (Hacc/31) [86[503]]

183. El-Hars

el-Hars, dört şekilde tefsir edilir:[86[504]]

1. el-Hars, bizatihi hars [ekin /ekinlik] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ve hars {yani, insanların ektiği tahıl ve benzeri ekinler} sulamamıştır. (Bakara/71)

Harsı {yani, insanların ve diğer canlıların yedikleri tahıl ve benzeri ekinleri} helak eder. (Bakara/205)

2. Hars kelimesi, sevâb manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Kim âhiret harsını {yani, ebrârdan olup sâlih ameliyle âhiret sevabını [mükâfaatını]} irâde ederse, onun harsım {yani, sevabını} arttırırız. Kim de dünya harsim (yani, facirlerden olup sâlih ameliyle dünya sevabını [mükâfaatım]} irâde ederse, ona da ondan bir şeyler veririz ve onun âhirette hiçbir nasibi olmaz. (Şûrâ/20)

3. el-Hars ile, kadınların fercleri/çocuğun doğduğu yer kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Kadınlarınız sizin için bir hars'tır {yani, kadınların

fercleri, çocuk için bir tarladır I tarla mesabesindedir}. O halde harsınıza {yani, kadınların ferclerinej dilediğiniz gibi varın (yani, -Allah'ın emrettiği gibi, çocuğun doğduğu yerden /fercten olmak şartıyla-ne zaman ve nasıl isterseniz onlara Öyle yaklaşabilirsiniz: ister yüz-yüze, ister arkasını dönmüş vaziyette, ister ayakta, ister diz çökmüş olarak onlarla cinsî münâsebet kurabilirsiniz}. (Bakara/223) [86[505]]

184. Ez-Zann

---

ez-Zann, üç şekilde tefsir edilir:

1. ez-Zann, yaqîn [kesin bilgi] manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Dâvûd, onu kendisine sırf bir fitne yaptığımızı zannetti (yani, Dâvûd, onu kesinlikle I kesin olarak kendisine bir imtihan vesilesi yaptığımızı anladı jsezdi}. (Sâd/24)

Doğrusu ben hesabıma mutlaka kavuşacağımı zannediyordum {yani, kesinlikle biliyordum I inanıyordum}. (Hâkka/20) Allah'ın hududunu ayakta tutacaklarını zannederlerse (yani, kesin olarak bilirlerse I inanırlarsa}... (Bakara/230)

2. ez-Zann, şekk/şüphe manasında kullanılır; şu âyette olduğu gibi:

Demiştiniz ki: "Sâ'at nedir bilmiyoruz; (onun) zann-dan (yani, şekkten I şüpheden} başka birşey olmadığını zannediyoruz (yani, ondan şekk I şüphe ediyoruz} ve biz yaqîn edinmiş değiliz." (Câsiye/32)

3. ez-Zann, töhmet manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi:

O ğayb üzerine danîn86[506] (yani, ğayb hususunda itham I töhmet altında} değildir (Tekvîr/24)

Allah'a zann üstüne zannda bulunuyordunuz, {yani, Allah'ın sizi muzaffer kılacağına dair verdiği haber hususunda Nebi'yi (s.a) itham ediyordunuz}. (Ahzâb/10) 86[507]

185. El-Harb

[el-Harb, iki şekilde tefsir edilir:

1. el-Harb ile, küfr kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

Ey îmân edenler! Allah'a ittiqa edin ve faizden arta kalanı bırakın; eğer gerçekten mü'minler iseniz. Yok eğer yapmazsanız Allah ve O'nun Rasûlü'nden bir harb olunacağını iyi bilin. (Bakara/278>279)

Burada harb ile, küfr kasdedilmiştir.

Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne karşı harb/muhârebe edenlerin {yani, Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne küfredenlerin! karşılığı ancak... (Mâide/34)

2. el-Harb kelimesi, kıtal /savaş manasında kullanılır; şu âyetlerde olduğu gibi;

Eğer onlşrla harb'te (yani, kıtalde /savaşta} karşı karşıya gelirsen, onlara öyle bir ders ver ki, haleflerini de yıldırıp dağıtsın. (Enfâl/57)

Her ne zaman harb {(yani kıtal I savaş)} için bir ateş tutuşturdularsa, Allah onu söndürdü. (Mâide/64) 86[508]

186. El-Fısq

el~Fısq, altı şekilde tefsir edilir:

1. Fısq kelimesi, Nebi'ye (s.a) ve o'nun getirdiklerine küfr [inkâr] etmek anlamıyla ma'siyet [itaatsizlik/isyan] manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi:

Şüphesiz münafıklar, (evet işte) fâsıqlar {yani, Nebi'ye ve o'nun getirdiklerine küfretmek suretiyle Allah'a isyan edenler} onlardır. (Tevbe/67)

İşte bu, Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne küfre etmeleri sebebiyledir. Allah fâsıqlar kavmini (yani, münafıklardan Nebi'ye ve o'nun-getirdiklerine küfretmek suretiyle Allah'a isyan edenleri! hidâyete erdirmez. (Tevbe/80)

Münafıklar ve Yahudiler ile ilgili Bakara,[86[509]] Mâ-ide,[86[510]] Tevbe[86[511]] ve Münâfıkûn[86[512]] sûrelerindeki bütün buyruklar da böyledir.

2. el-Fısq, şirk demek olan tevhidi terk hususunda Allah'a isyan manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Mü'min kimse, fâsıq {yani, tevhidi terk hususunda Allah'a isyan eden} kimse gibi midir?! (Secde/18)

Ayet o günlerde müşrik olan el-Velîd b. Uqbe b. Ebî Muayt hakkında inmiştir.

Sonra Allah, Allah'ın tevhidini inkâr eden kâfirleri

sözkonusu ederek şöyle buyurmaktadır:

Ama fâsıqhk etmiş olanların barınakları {yani, tevhidi terk hususunda Allah'a isyan edenlerin -ki, bu hâl üzere ölenler kasdedilmektedir- varacağı yer} ateştir. (Secde/20)

İşte Rabbinin kelimesi, fâsıqlık edenler {yani, tevhidi terk hususunda Allah'a isyan eden kimseler} üzerine şöylece hak oldu: onlar îmân etmezler/etmeyecekler. (Yûnus/33)

Benzeri buyruklar çoktur.

3. el-Fısq ile, şirk ve küfr olmaksızın!şirk ve küfr-den gayri dînde ma'siyet kasdedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi:

{Mûsâ dedi ki}: "Rabbim! Doğrusu ben kendim ve kardeşimden başkasına mâlik değilim. Artık bizimle, o fâsıqlar kavminin (yani, Şam'daki Eriha'ya girmeyi terklred huşunda asi olanların -ki Mûsâ onlara oraya girmelerini .emrettiği halde, kaçınmışlardı-} arasını ayır! (Mâifi/25)

Artık o fâsıqlar kavmi {yani, -küfür olmaksızın- asi olanlar} için tasalanma! (Mâide/26) Çünkü onlar Musa'ya Şam topraklarında bulunan Eriha'ya girmeyi terketmekle asi olmuşlardı. Nitekim kendilerine şöyle diyen Talut'a da asi olmuşlardı:

Şüphesiz Allah sizi bir nehirle imtihan edecek; kim ondan içerse benden değildir, kim onu tatmazsa o mutlaka bendendir (.....) Fakat içlerinden pek azı hariç ondan içtiler. (Bakara/249)

Böylelikle onlardan suyu içenler, Talut'a karşı .isyankâr oldular. Fakat hepsi de mü'min idiler.

4. el-Fısq kelimesi, küfr sözkonusu olmaksızın yalan manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi: Muhsanâta atıp, sonra dört şâhid getiremeyenlere gelince, onlara celde vurun; seksener celde ve onların şâhid-liklerini ebediyyen kabul etmeyin. İşte onlar fâsıqlardır (yani, onlar, söyledikleri yalanla -küfr olmaksızın I küfre girmeksizin- Allah'a isyan eden kimselerdir}. (Nûr/4)

Ey îmân edenler! Eğer fâsıq biri size bir nebe' ile gelirse {yani, bir kimse gelip de size hadîste !sözde yalan söyleyerek asi olursa}... (Hucurât/6)

Âyet, o sırada müslüman olmuş bulunan el-Velid b. Uqbe hakkında nazil olmuştur. Onun ma'siy eti/fıs -qı, yalan söylemesi idî. Çünkü Nebi'ye (s.a) gelerek, kendileriyle karşılaşmadığı halde "Benî-Mus-talıq bana zekatlarını vermedi" diye yalan söylemişti. Fakat bu davranışıyla küfre de düşmemişti.

5. el-Fısq ile, küfr içinde olmaksızın ismi günah işlemek kasdedilmiştir; şu âyette olduğu gibi:

Yazana ve şahide zarar verilmesin. Eğer yaparsanız, mutlaka o, size bir fisq olur (yani, sizin için -küfr olmamakla birlikte-günah olur}. (Bakara/282)

6. Fısq, seyyi'ât Ikötülükler manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi:

Haccda refes ve fısq (yani, seyyiât I kötülük işlemek} yoktur. (Bakara/197)

Yüce Allah'a hamd ve O'nun ihsan ettiği güzel başarı ile el-Vücûh ve'n-Ne-zâir tamamlandı. Allah, nebisi Mu-hammed'e ve o'nun âline salât eylesin. 86[513]